Seria de literatură universală a BIBLIOTECII POLIROM este coordonată de Denisa Comănescu.

Aldous Huxley, *Brave New World; Brave New World Revisited*
Brave New World
© Mrs Laura Huxley, 1932
Brave New World Revisited
© Aldous Huxley, 1958
© 2003 by Editura POLIROM, pentru prezenta traducere

www.polirom.ro

Editura POLIROM
Iaşi, B-dul Copou nr. 4 ; P.O. BOX 266, 6600
Bucureşti, B-dul I.C. Brătianu nr. 6, et 7, ap. 33, O.P 37; P.O. BOX 1-728, 70700

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României :

HUXLEY, ALDOUS

Minunata lume nouă; Reîntoarcere în minunata lume nouă / Aldous Huxley; trad. şi note de Suzana şi Andrei Bantaş; pref. şi tabel cronologic de Dumitru Ciocoi-Pop; – Iaşi: Polirom, 2003

480 p , 18 cm (Biblioteca Polirom. Clasicii modernităţii)

ISBN . 973-681-166-2

I Bantaş, Suzana (trad)
II Bantaş, Andrei (trad.)
III Ciocoi-Pop, Dumitru (pref.)

821.111-31=135.1

Printed in ROMANIA

Aldous Huxley

Minunata lume nouă
Reîntoarcere în minunata lume nouă

Traducere și note
de Suzana și Andrei Bantaș
Prefață și tabel cronologic
de Dumitru Ciocoi-Pop

POLIROM
2003

Aldous Huxley – între dilemele existenței și labirintul ficțiunii

Puțini scriitori englezi din secolul XX au fost atît de elogiați și denigrați ca Aldous Huxley.

„Nici un alt scriitor din vremea noastră nu și-a cîștigat o recunoaștere într-un mod atît de rapid și cu o atît de mare siguranță; în comparație cu ascensiunea și acceptarea sa, cele ale d-lui Lawrence și ale d-lui Eliot au fost treptate, aproape dureroase." Astfel era caracterizat Huxley de către Edwin Muir în 1926[1]. La mai puțin de un deceniu de la debutul său editorial, Grant Overton ținea să remarce că primele ediții ale cărților acestuia se află la mare prețuire deopotrivă printre anticari și colecționari, și că acela care le-a scris e considerat de către cititori drept „cel mai cultivat om din Anglia [...], aproape singura mare speranță care a mai rămas literaturii engleze"[2]. O încercare de istorie a romanului englez, publicată în 1932, ajungea la concluzia asemănătoare că nici unui alt scriitor tînăr nu i-a fost dat să fie „mai reprezentativ pentru generația sa decît i-a fost dat lui Aldous Huxley"[3]. Și, într-adevăr, nici un alt scriitor englez din deceniul al treilea al secolului trecut nu pare să se fi bucurat de o apreciere critică mai favorabilă, chiar dacă au existat cazuri cînd aceste aprecieri au fost exprimate în termeni dintre cei mai surprinzători – precum etichetarea, de către Carl și Mark Van Doren, drept „un tînăr strălucitor și pervers"[4]. La rîndul său, Alexander Henderson își va începe binecunoscuta monografie despre Huxley, publicată în 1936 și republicată în 1964, cu afirmația: „Nu există vreun alt scriitor în viață care să merite mai

mult ca Huxley să fie recitit. După cum nu există nici un altul care să poată să inspire curaj Europei în fața titanilor literaturii americane: Hemingway, Dos Passos și Faulkner. Puțini scriitori au lucruri mai importante de spus decît Huxley, și nici unul nu face dovada vreunei finețe stilistice mai mari, a unei maliției exprimate mai politicos, a unei perfecțiuni artistice mai profunde și mai trainice"[5]. Chiar și D H. Lawrence îi va scrie lui Huxley, cu ambigua sinceritate proprie scrisorilor sale: „Ai reușit să înfățișezi adevărul, probabil ultimul adevăr despre tine și despre generația ta. [...] scrierea romanului *Punct Contrapunct* a necesitat de zece ori mai mult curaj decît am avut eu scriind *Lady C.* (*Amantul doamnei Chatterley* – n.n.)"[6].

Dintre toți romancierii de primă mărime, Aldous Huxley a fost adeseori considerat drept cel mai spiritual și mai ireverențios. Începînd cu anii '20 și continuînd cu anii '30, notorietatea sa literară s-a manifestat îndeosebi în domeniul satirei sociale, gen pe care l-a cultivat în imortalizarea unei întregi perioade și a modului ei de viață[7].

Prima tentativă de reducere a proporțiilor acestui mit aparține lui David Daiches, care în lucrarea *The Novel and the Modern World* (*Romanul și lumea modernă*, 1939), precum și în articolul *Novels of Aldous Huxley (Romanele lui Aldous Huxley)*, publicat în revista *The New Republic*, îi contestă lui Huxley statutul de scriitor serios, criticînd „calitatea esențialmente neorganică a aparatului tehnic folosit"[8] și sugerînd faptul că adevăratul Huxley trebuie căutat mai degrabă în scrierile eseistice. David Daiches afirmă fără ezitare că „Huxley nu e nicidecum un romancier; niciodată nu a fost în stare – și nici nu manifestă vreun interes – să stăpînească fie și numai elementele ce țin de forma și de structura literaturii [...] Romanele sale sînt fie o serie de schițări ale profilului cîte unui personaj, fie simple fabulații sau broșuri"[9]. În ediția revizuită a cărții *The Novel and the Modern World* (Chicago, 1960), Daiches este și mai tranșant în judecățile sale de valoare, susținînd faptul că Huxley nici nu poate fi considerat romancier în sensul adevărat

al cuvîntului[10]. O armată de alți critici, mai mult sau mai puțin competenți, și-au făcut un titlu de glorie din denigrarea lui, excelînd în folosirea unor termeni dintre cei mai tăioși. Exemplul extrem îl oferă R.C. Bald, care-l învinuiește de plagiat. În opinia acestuia, Huxley recurge – într-un mod ce depășește limita oricărei decențe – nu doar la cuvinte sau expresii din operele altor scriitori, dar și la personajele pe care aceștia le-au creat ori la tehnicile pe care le-au folosit[11].

Cititorul interesat de scriitorul Aldous Huxley mai poate găsi, în evantaiul de opinii critice situate între cele două judecăți amintite mai sus, și părerea, larg împărtășită, că cele mai bune opere ale autorului sînt cele scrise între anii 1920 și 1930.

„Anii '20 și Huxley sînt inseparabili; scriitorul a contribuit la crearea atmosferei specifice acestei perioade, precum și la schimbarea de atmosferă ce a marcat sfîrșitul decadei respective", afirmă criticul Walter Allen, adăugînd că cele dintîi romane ale lui Huxley „au aproape aceeași prospețime ca atunci cînd au fost scrise"[12]. G.S. Frazer se raliază acestei opinii: „Huxley a fost [...] un scriitor inegal. Probabil, romanele sale de tinerețe [...] sînt cele care rezistă cel mai bine"[13]. De asemenea, referindu-se la ultimii ani de viață, în care criticii au sancționat viziunea sa științifico-religioasă palidă și posomorîtă, comentatorul amintit mai observă că „dintr-un punct de vedere pur literar, cu siguranță că Huxley a scris prea mult – mult prea multe romane, eseuri, cărți de călătorie divagante – astfel că talentul său – real, dar nu și excedentar sau abundent – nu a putut face față unei asemenea risipe"[14].

Opinii precum cele de mai sus au dus la evaluări de-a dreptul deconcertante ale meritelor literare ale scriitorului. Astfel, în timp ce există aproape un consens în ceea ce privește locul lui Huxley ca moralist, mai există încă destui care se îndoiesc de calitatea sa de romancier autentic. Atitudinea aceasta se reflectă și în multitudinea de termeni cu care îl etichetează criticii literari: „autor de romane de idei"[15], „autor de satiră menippeană"[16], „eseist înnăscut"[17].

Situația este și mai mult complicată de faptul, oarecum paradoxal, că pînă și între cei care îl admiră pe Aldous Huxley și i-au examinat competent și exhaustiv opera, apar frecvente dezacorduri în ceea ce privește adevărata valoare a principalelor sale scrieri. Peter Bowering, de exemplu, subliniază importanța unui roman precum *Eyeless in Gaza (Orb prin Gaza)*, pe care-l consideră ca avînd o poziție centrală în cadrul operei lui Huxley luate ca întreg[18], precum și a unui personaj precum Dr. Miller, protagonistul cărții respective, pe care-l socotește drept „primul dintre profeții autentici" creați de Aldous Huxley[19]. În schimb, Jerome Meckier consideră aceeași carte drept un roman lipsit de virtuți dramatice[20], principalul său defect constînd în eșecul încercării doctorului Miller de a fi un *deus ex machina*, personajul respectiv fiind „un individ palid, lipsit de culoare, neclar, ale cărui soluții la problemele lumii par aproape simpliste"[21]. George Woodcock nu diferă prea mult de Bowering în opiniile sale, atunci cînd afirmă că romanul *Orb prin Gaza* este, în termeni pur literari, cel mai bun roman al lui Huxley[22].

Vorbind despre *Genial și zeița*, Keith May avansează ideea că, „din unghiul unor asemănări cu alte scrieri ale lui Huxley [...], *Genial și zeița* conține afirmații ori insinuări evidente, care, într-un anumit sens, depășesc tot ceea ce a scris înainte sau după acest roman"[23]. Laurence Brander ține să laude și el această „scriere chaucerianā"[24], spre deosebire de Charles M. Holmes, care crede că e vorba de „un roman slab, avînd parte de același eșec ca și piesa de teatru pe care a inspirat-o"[25].

Insland (Insula), ultimul și mult controversatul roman al lui Huxley, l-a făcut pe Brander să scrie: „Pentru cei care s-au pregătit pentru receptarea acestui roman, citind toate textele huxleyiene care au condus la scrierea sa, el reprezintă o cît se poate de potrivită răsplată a studiului intens pe care-l reclamă"[26]. Charles M. Holmes însă este de cu totul altă părere, susținînd că, „citit ca un roman, ca produs al imaginației artistice, *Insula* este un eșec, așa

cum, de altfel, cei mai mulţi dintre primii ei recenzenţi s-au şi grăbit să arate"[27].

Lista afirmaţiilor ce se bat cap în cap nu se rezumă la cele de mai sus. Oricît de stranie poate apărea cititorului obişnuit, lipsa de consecvenţă a operei huxleyiene este, în cele mai multe privinţe, expresia scrisă a lumii în care a trăit, precum şi a propriei sale structuri sufleteşti versatile şi proteice. Să nu uităm nici faptul că Huxley şi-a scris opera de-a lungul a patru – dintre cele mai pline de evenimente – decade din istoria lumii occidentale, în care a putut fi martor la consecinţele exploziei demografice, la evoluţia societăţii industriale, la două războaie mondiale, precum şi la descoperirile din domeniul ştiinţei care au dus la progrese tehnologice fără precedent. Huxley a avut ocazia să contemple aceste evenimente desfăşurate pe fundalul unei tot mai mari agitaţii, al echilibrului spiritual fragil al lumii moderne. În încercările sale, cîteodată disperate, de a oferi cititorilor o imagine cît mai amănunţită şi mai revelatoare a acestei lumi şi a locuitorilor ei neurastenici, Huxley a adoptat şi a respins idei într-un ritm alarmant; el şi-a modificat continuu atitudinea, astfel încît exegeţii săi cu greu au mai putut ţine pasul cu uimitoarele sale transformări. Vorbeşte de la sine, în acest sens, chiar metamorfozarea sa dintr-un om de ştiinţă ateu într-un mistic înclinat spre o reconciliere a ştiinţei cu religia.

▪

Ceea ce se poate afirma cu certitudine e că mediul familial a avut pentru Huxley un efect favorabil în dezvoltarea creativităţii, fără să mai socotim şi zestrea sa ereditară[28].

Scriitorul a fost cel de-al treilea copil din cei patru pe care i-a avut Leonard Huxley. Din punct de vedere fizic, era firav, „sensibil, avea probleme cu inima, precum şi un cap atît de mare încît pînă la vîrsta de doi ani nici nu a fost în stare să umble"[29]. Mărimea capului său i-a adus în copilărie porecla de „Ogie" (derivată de la englezescul *ogre*, „uriaş" sau „căpcăun").

Trei experiențe traumatice, suferite între vîrsta de șaisprezece și douăzeci de ani, vor avea un impact deosebit asupra evoluției viitorului scriitor. Prima are loc în 1908, cînd mama îi moare de cancer. Momentul are pentru Aldous semnificația unei dizolvări a unității familiei, a unei iremediabile pierderi, făcîndu-l să apară dintr-o dată „atît de ciudat de adult, atît de asemănător unui Arnold"[30]. Adolescentul de acum avea mai tîrziu să transfigureze literar această experiență în paginile memorabile ale romanelor *Antic Hay (Dans grotesc)* și *Eyeless in Gaza (Orb prin Gaza)*.

Cea de-a doua încercare se leagă de perioada cînd, studiind la Eton, e afectat de o gravă maladie oculară manifestată prin inflamarea corneei și, în cele din urmă, primește diagnosticul de *keratitis punctata*. În pofida operațiilor la care este supus, trebuie să se împace într-un final cu gîndul că ar putea fi lipsit de vedere pentru tot restul vieții, astfel că își întrerupe studiile la Eton. Rudele îl înconjoară cu toată grija și abnegația de care are nevoie. Simptomatic pentru Huxley, el refuză să se lase cuprins de deznădejde și învață de unul singur Braille. Orbirea temporară de care a suferit nu l-a înfrînt, un bun exemplu în acest sens oferindu-l scrisoarea pe care a scris-o mai tîrziu vărului său Gervas. În opinia lui Huxley, orbirea sa vremelnică (timp de aproximativ un an și jumătate) n-a făcut altceva decît să-l împiedice să „ajungă în totalitate un gentleman englez instruit într-o școală privată. Soarta dă cîteodată dovadă de bunătate față de noi chiar atunci cînd pare a fi neîndurătoare. Orbirea mea temporară m-a împiedicat să ajung doctor, lucru pentru care, de asemenea, îi sînt recunoscător. Fiindcă, dacă surmenajul pricinuit de activitatea mea ca ziarist m-a adus pînă în pragul morții, cu siguranță că aș fi ajuns să mor prematur consacrîndu-mă mult mai extenuantei profesii de doctor"[31].

Aceasta este perioada în care scriitorul reușește să-și antreneze extraordinara sa memorie, elaborînd, pentru uzul propriu, „o filosofie care să însemne mai mult decît subiectivitatea berkleiană"[32]. Tot acum

termină de scris un roman de 90 000 de cuvinte, al cărui manuscris a fost pierdut. După aproximativ un an şi jumătate şi patru operaţii succesive, vederea începe să i se îmbunătăţească, rămînînd însă, pentru tot restul vieţii, dureros de departe de o vedere normală[38].

Un alt eveniment care avea să-l marcheze pe Huxley a fost depresia nervoasă care l-a cuprins brusc pe fratele său Trevenon, apreciat pentru sensibilitatea şi rectitudinea caracterului său, depresie ce l-a determinat să se sinucidă la vîrsta de doar douăzeci şi patru de ani. Acesta a fost momentul decisiv al alunecării lui Aldous Huxley în binecunoscutul său scepticism

În pofida vederii sale slabe, Aldous Huxley devine student la Balliol College, Oxford, unde se distinge prin merite excepţionale la literatura engleză. O vreme se foloseşte pentru citit de o lupă, pînă cînd va reuşi, pe baza metodei curative Bates, să-şi îmbunătăţească vederea şi să-şi termine studiile în 1915. Chiar şi aşa, vederea sa precară va continua să-l izoleze, îndeosebi în tinereţe, făcîndu-l să afirme, cu un prilej, că aceasta a fost „unicul lucru cu adevărat important din viaţa sa"[34]. „*Keratitis punctata* – avea să remarce cîteodată scriitorul, drept scuză pentru dificultăţile de care se izbea în procesul comunicării – şi-a pus amprenta asupra mea şi continuă să şi-o pună"[35].

După absolvirea Universităţii din Oxford, predă pentru o vreme la Eton, însă, nu după mult timp, abandonează această activitate şi se alătură colectivului editorial al revistei *Atheneum* (între anii 1919 şi 1920), iar apoi face parte din acela al revistei *The Westminster Review* (între 1920 şi 1921)[36].

Există numeroase indicii că Huxley a fost deosebit de neplăcut impresionat atît de activitatea didactică, cît şi de cea jurnalistică[37], preferinţa sa îndreptîndu-se spre scrierea versurilor. Primul său volum de poezie, *The Burning Wheel (Roata în flăcări)*, apăruse deja în 1916, urmat un an mai tîrziu de *Jonah (Iona)*, iar apoi, în 1918 şi, respectiv în 1920, de *The Defeat of Youth and Other Poems (Tinereţe înfrîntă şi alte poeme)* şi *Leda (Leda)*. În 1925, Huxley va publica

Selected Poems (Poezii alese), iar în 1929, *Arabia Infelix and Other Poems (Arabia Infelix şi alte poezii)*, urmat în 1931 de *The Cicadas and Other Poems (Greierii şi alte poezii)*.

Huxley nu a fost un poet înnăscut[38], geniul său literar exercitîndu-se în domeniul prozei – operele de acest fel fiind cele care exprimă adevărata măsură a talentului scriitorului şi pun cel mai bine în lumină biografia sa spirituală.

Alexander Henderson recunoştea încă din 1936 că „atunci cînd scrie despre Huxley, biografului nu-i rămîne prea mult spaţiu de manevră. Viaţa prozatorului nu a fost una picarescă Frămîntările, emoţiile lui au fost interioare, iar istoria acestora una psihologică. Totul a depins de modul de surprindere a evoluţiei mentale"[39]

În pofida aspectelor „senzaţionale" ale biografiei sale (cum ar fi „experienţele" mistice la care Huxley s-a supus, ori cele în care s-a bazat pe folosirea unor droguri precum mescalina şi L.S.D -ul), în pofida numeroaselor relaţii sociale pe care le-a întreţinut (stau mărturie, în acest sens, scrisorile sale, publicate în volumul *Collected Letters*), în pofida unor afirmaţii proprii (de genul: „În ceea ce mă priveşte, pot tolera doar reticenţa"[40]), o mare parte a vieţii lui Huxley se găseşte descrisă, direct şi indirect, în operele sale.

Portretul spiritual al lui Huxley ar fi însă incomplet fără o referire la creşterea prestigiului său literar pe fundalul social şi cultural al epocii. Maturizarea lui Huxley coincide, în acest sens, cu anii primului război mondial. Ce a însemnat pentru Anglia acest război aflăm din prezentarea concisă făcută de Brinton, Christopher şi Wolf în lucrarea *Civilization in the West (Civilizaţia în Occident)*: „Marea Britanie a înregistrat în primul război mondial peste 750 000 de morţi şi 1 500 000 de răniţi, între care mulţi tineri de perspectivă, reprezentanţi ai unei întregi generaţii. Severele pierderi economice au inclus 40 % din flota comercială; datoria naţională s-a înzecit, în timp ce multe din investiţiile britanice făcute peste hotare au trebuit lichidate. Mecanismele comerţului exterior

care au dus la prosperitatea Marii Britanii nu au putut fi refăcute imediat. Mai mult, producţia industrială a Statelor Unite, a Canadei, chiar şi a Indiei a fost stimulată de necesităţile războiului, iar aceste ţări se aflau acum în competiţie cu Marea Britanie. În anii '20 mecanismul industrial german, ajutat de investiţii americane, revenea în competiţie. Marea Britanie, iniţiatoarea revoluţiei industriale, îşi pierduse locul fruntaş în acest domeniu"[41].

Referindu-se la aceeaşi perioadă, criticul Walter Allen scrie: „După primul război mondial, perioada ce se încheiase în iulie 1914 părea tot atît de îndepărtată ca şi faţa nevăzută a lunii. Războiul dusese la o fractură temporară în peisajul temporal, asemănătoare unei enorme catastrofe naturale – ştergînd graniţe de mult stabilite, aruncînd pînă în înaltul cerului semne de hotar care ani de zile fuseseră acceptate necondiţionat. Războiul a apărut ca un fel de fisură adîncă şi nemărginită între prezent şi trecut, încît prezentul şi trecutul păreau aproape ilar de diferite unul de celălalt. A interpus o mare prăpastie între tinerii care luptaseră pe front şi vîrstnicii care rămăseseră acasă. Tot ceea ce păruse pînă atunci certitudine, toate lucrurile înţelese de la sine, pe care Marea Britanie le nutrise timp de o sută de ani de virtuală pace [...] au fost demascate drept iluzii. Războiul a dus la o accelerare fără precedent a schimbărilor sociale. A dus la emanciparea femeii; a dus la emanciparea clasei muncitoare [...] A afectat toate lucrurile şi toţi oamenii. Nimic nu a mai fost ca înainte"[42].

Tînăr sensibil, înzestrat cu o irezistibilă curiozitate intelectuală, Aldous Huxley a perceput din plin toate aceste schimbări – perimarea vechilor valori şi incertitudinile epocii moderne[43].

Relativa stabilitate din epocile victoriană şi edwardiană nu mai exista, iar dezvoltarea unei conştiinţe sociale coincidea cu un declin al religiozităţii oamenilor. După război a apărut „o generaţie pierdută" sau de „tineri furioşi" (chiar dacă această ultimă etichetare avea să fie inventată abia după cel de-al doilea război mondial). Epoca ce a urmat a purtat

nume ca „epoca anxietății", „epoca aspirinei", „epoca măcelurilor", „epoca tranchilizantelor"[44]. Aceeași epocă a fost însă martora unei extraordinare izbucniri de energii, de imaginație, inventivitate, îndrăzneală[45]. Nu e deloc de mirare că, în aceste condiții, una dintre trăsăturile definitorii ale epocii care a urmat primului război mondial este tocmai caracterul ei contradictoriu.

Se remarcă în epocă și o reacție împotriva nedreptăților de ordin economic și social (elocvente rămînînd, în acest sens, utopiile lui Wells, unele din piesele lui Bernard Shaw, precum și ultima trilogie scrisă de Galsworthy), dar și o reacție împotriva romantismului (îndeosebi împotriva poeziei lui Tennyson și Swinburne) și, nu mai puțin, o luare de atitudine împotriva realismului de tip edwardian (prin scrierile lui Conrad și Bennett).

Dacă scriitorii menționați mai sus s-au mulțumit doar să pună sub semnul îndoielii valorile tradiționale, alții, cum ar fi James Joyce, Virginia Woolf, D.H. Lawrence, s-au rupt complet de ele. Cea mai grăitoare expresie a acestei atitudini o găsim în romanul *Portret al artistului în tinerețe* de James Joyce, în care Stephen Dedalus exclamă: „Tu îmi vorbești de naționalitate, limbă, religie. Eu am să încerc să zbor dincolo de aceste mreje"[46].

Este imposibil de evaluat cu exactitate în ce măsură a fost influențat Aldous Huxley de climatul social și literar al epocii. Scriitorul a făcut dese referiri la autori și la evenimente contemporane, raportîndu-se însă nu mai puțin și la scriitorii din secolele anterioare. În orice caz, vremurile pe care le-a trăit și-au adus și ele contribuția la formarea concepțiilor sale.

Un aspect ce nu trebuie în nici un caz trecut cu vederea îl constituie discrepanța dintre valorile științifice și cele spirituale – ajunsă una dintre trăsăturile definitorii ale epocii moderne. Bertrand Russell, în cartea sa *Scientific Outlook (Perspectiva științifică)*, publicată în 1932, definea știința drept „cunoașterea puterii", deosebind-o de „cunoașterea iubirii" pe care o caută mistícul, îndrăgostitul, poetul. Filosoful susținea, în aceeași ordine de idei, și că „[...] nu putem

cuceri lumea în calitate de tehnicieni decît dacă renunţăm la lume ca îndrăgostiţi. Această împărţire din sufletul omenesc are însă un efect fatal asupra a tot ce e mai bun în om"[47].

Chiar dacă veridicitatea acestei ultime afirmaţii rămîne discutabilă, ea este cît se poate de relevantă în ceea ce priveşte evoluţia literară a scriitorului.

Pe lîngă mediul familial şi receptivitatea lui Huxley faţă de realităţile sociale, un alt factor important ce trebuie avut în vedere îl reprezintă educaţia pe care a primit-o scriitorul, precum şi rolul formativ pe care l-au avut în cazul său lecturile.

Personalitatea literară a lui Huxley îşi trage astfel seva dintr o vastă zonă de valori spirituale, din rîndul cărora nu lipsesc nici cele ale epocii elisabetane, scriitorul fiind şi un bun cunoscător al literaturii eline şi latine Un alt fapt de care trebuie să ţinem seama e acela că Aldous Huxley a studiat literatura engleză la Balliol College, Oxford, cu un profesor de literatură engleză celebru la vremea aceea, Sir Walter Raleigh[48].

În timpul unei prime etape de formare spirituală, idealismul wordsworthian, acea credinţă tulbure în existenţa unei lumi spirituale, a făcut o puternică impresie asupra lui Huxley, cunoscînd, după aceea, şi o cît se poate de dramatică abordare în *Those Barren Leaves (File veştede)*. Înainte însă de această etapă ce corespunde studiilor sale la Oxford, Huxley a fost puternic atras de John Ruskin[49], îndeosebi de importanţa pe care acesta o acorda libertăţii artei[50]. Pe de altă parte, idealismul subiectiv ipostaziat de William Blake avea să-l marcheze şi pe Huxley, inspirîndu-i afirmaţii de genul „nici o filosofie nu este atît de captivantă ca aceea a lui Blake, care are talentul de a împreuna adevăruri atît de profunde şi de importante cu o atît de frumoasă împlinire a dorinţei"[51].

La începutul anilor '20, vederile lui Huxley despre artă şi literatură aveau să cunoască însă o schimbare radicală.

Astfel, după 1926, cînd s-a împrietenit cu D.H. Lawrence, Huxley a făcut eforturi deosebite pentru a îmbrăţişa credinţa lui Lawrence în viaţa

instinctuală[52]. Strădaniile sale în această direcţie aveau să scadă totuşi în intensitate curînd după moartea lui Lawrence, survenită în 1930.

D.H. Lawrence a fost singurul scriitor contemporan care l-a impresionat profund pe Huxley. Prefaţînd *Scrisorile lui D.H. Lawrence*, Huxley avea să scrie: „Într-un jurnal ţinut spasmodic, găsesc această însemnare, datată 17 decembrie 1927: «Luat masa de prînz şi petrecut după-amiaza cu familia Lawrence. D H.L. este într-o formă admirabilă. E unul dintre puţinii oameni faţă de care simt respect şi admiraţie. În ceea ce priveşte majoritatea oamenilor remarcabili pe care i-am întîlnit, simt că, în orice caz, ei aparţin aceleiaşi specii căreia îi aparţin şi eu. Dar omul acesta are ceva deosebit şi superior, prin natură şi nu doar prin mărime»"[53].

Chiar şi trei decenii mai tîrziu, Huxley avea să declare că încă îi place Lawrence: „Cît de bun este, îndeosebi în povestiri Am citit deunăzi *Women in Love (Femei îndrăgostite)* şi mi s-a părut iar a fi o lucrare foarte bună. Vivacitatea descrierilor de natură este uimitoare la Lawrence. [...] Am fost foarte legat de Lawrence ca persoană"[54].

Totuşi, influenţa exercitată de D.H. Lawrence asupra lui Huxley nu a putut rămîne decît una de ordin teoretic. Semnificativ este, în acest sens, fie şi numai faptul că în *Punct Contrapunct* (1928) personajul Mark Rampion (D.H. Lawrence) se deosebeşte radical de Philip Quarles.

În exegeza intitulată *Satire and Structure (Satiră şi structură)*, Jerome Meckier supune unei ample analize raporturile dintre D.H. Lawrence şi Aldous Huxley, dedicînd acestor aspecte un întreg capitol – „Interludiul lawrenceian al lui Huxley: compromisul latin eşuat" – şi subliniind cu deosebită tărie influenţa pe care a exercitat-o Lawrence asupra creaţiei literare huxleyiene. Totuşi, subscriem mai degrabă la părerea lui George Woodcock, care respinge ideea unei atare înrîuriri, convins fiind că „influenţa lui Lawrence nu a fost mai mare decît aceea a lui Dostoievski (mult subestimată) şi, totodată, după toate probabilităţile,

mai redusă decît aceea a unor scriitori contemporani precum Proust, Malraux şi, mai ales, Gide"[55].

Un alt aspect ce nu trebuie pierdut din vedere este pasiunea lui Huxley pentru opera lui Shakespeare[56], precum şi pentru muzică,[57] îndeosebi pentru Beethoven şi Bach – dusă pînă la considerarea, cît se poate de serioasă, a muzicalizării prozei literare; aspect depăşind ca importanţă faptul că, în 1908 (moment cînd, în opinia lui Alexander Henderson, Huxley a început să citească literatură pentru adulţi), tradiţia artistică a anilor 1890, a tot ceea ce s-a numit „sfîrşit de secol", era încă activă[58]. Era la modă să mergi în Franţa în căutarea lucrurilor de prim rang. Fie că era vorba, cu precădere, de influenţa exercitată de literatura franceză, pe atunci la modă[59] (situaţie, am putea spune, dintotdeauna a literaturii engleze), fie că era vorba doar de faptul că Huxley găsise prielnic contactul său cu spiritul literaturii franceze, cert e că aceasta din urmă a avut un efect determinant asupra personalităţii artistice a scriitorului englez.

În această privinţă, înclinăm să acceptăm drept validă a doua ipoteză, cu atît mai mult cu cît Huxley însuşi ne asigură că, în opinia sa, „întruparea saxonă şi celtică reclamă o constantă reîmpreunare cu spiritul latin"[60].

Acestea fiind datele problemei, este aproape imposibil să trecem cu vederea observaţia lui André Maurois: „Aldous Huxley a fost în egală măsură un om de cultură franceză şi engleză"[61]. Nu a fost influenţat însă doar într-un singur mod de cultura franceză Huxley a nutrit admiraţie pentru Benjamin Constant (şi personajul acestuia, Adolphe) şi pentru Molière, La Fontaine, la Rochefoucauld[62], revenind în repetate rînduri la secolul al XVIII-lea francez (Crébillon, Andréa de Nerciat, Voltaire, Rousseau şi, în special, Diderot, despre care a scris o serie de articole în revista *Atheneum* ori la care face referire în romanele sale). Diderot a ajuns să fie considerat astfel de către Huxley, la un mod superlativ, „drept singurul scriitor important care şi-a dat silinţa să se familiarizeze cu tehnologia vremii sale şi care şi-a folosit talentul în vederea comunicării cunoştinţelor sale"[63].

În tinerețe, Huxley a mai fost atras de unii scriitori romantici francezi, la adresa cărora, mai tîrziu, va ajunge să emită păreri critice nu dintre cele mai favorabile (George Sand, Alfred de Musset), pe de altă parte, simpatia sa a rămas constantă în privința unor prozatori și poeți francezi din secolul al XIX-lea precum Gérard de Nerval, Téophile Gauthier, Laurant Tailhade, Paul Verlaine, Émile Zola, Mallarmé, Rimbaud, Baudelaire și Jules Laforgue[64]. Să nu uităm că în anii 1919 și 1920, pe cînd John Middleton Murry și profesorul George Sainsburry publicau articole despre literatura franceză în revista *Atheneum*, tînărul pe atunci Aldous Huxley a avut de examinat o mulțime de noi apariții editoriale din Franța – pentru a se putea edifica asupra traducerilor în limba engleză a unor lucrări contemporane scrise în limba franceză, expediate pe adresa revistei. Activitatea de acest gen explică numărul mare de referințe la literatura franceză contemporană și la reprezentanții acesteia, ce pot fi întîlnite în eseurile sale. În 1920, pe vremea cînd Romain Rolland era ignorat de către criticii din țara sa, Aldous Huxley l-a elogiat într-o serie de articole publicate în revista *Atheneum*[65]. Mai tîrziu însă părerile sale critice despre scriitorul francez aveau să fie tot mai severe.

O foarte puternică influență asupra lui Aldous Huxley va fi, fără îndoială, aceea exercitată de marii maeștri francezi ai romanului. Într-o scrisoare datată 28 noiembrie 1918, autorul îi scrie cumnatei sale, Juliette: „Nu am mai citit în ultimul timp nimic altceva decît Flaubert și Stendhal; cei mai de seamă francezi"[66]. Doi ani mai tîrziu, în iulie 1920, notează despre Balzac, în revista *Atheneum*: „Timp de cîteva luni, cu puține întreruperi pricinuite de urgența altor afaceri, am devorat operele lui Balzac. Deși, în cazul de față, a devora este un cuvînt mult prea nobil și leonin. Confruntat cu *Comedia Umană*, te simți asemeni unui șoricel aflat în preajma unei bucăți enorme de cașcaval, de forma lunii"[67].

Totuși, scriitorul francez care a exercitat efectiv cea mai mare influență asupra lui Huxley a fost André

Gide[68]. A mai fost influențat de Anatole France, cu care, mai presus de orice, avea în comun „frica și ura față de creștinismul de tip sceptic, ce urăște frumusețea și este de o seriozitate ucigătoare"[69]. André Maurois are dreptate cînd afirmă că romanele de început ale lui Huxley „amintesc de Anatole France: dialogul pe care-l poartă personajele sale spirituale și pline de senzualitate – ținute în foarte mare măsură sub control – este demn de Jerome Coignard sau de Bergeret"[70]. Deși Aldous Huxley a susținut că doar în tinerețe a manifestat interes pentru Anatole France, influența scriitorului francez se mai poate observa totuși destul și în cele două biografii ale sale, *Grey Eminence (Eminența cenușie)* și *The Devils of Loudun (Diavolii din Loudun)*.

Huxley a manifestat entuziasm și admirație în 1915 la contactul cu opera lui Marcel Proust *În căutarea timpului pierdut*, scriind mai tîrziu despre romancierul francez că „este un la Rochefoucauld la o scară de 10 000 de ori mai mare"[71]. În *Proper Studies (Studii adecvate)*, Huxley va fi, totuși, mult mai critic în opiniile sale despre Proust, susținînd că acesta ne oferă o imagine a naturii umane „în starea ei crudă, ca să spunem așa, fără să ne sugereze o singură dată cum ar trebui prelucrat acel material brut. [...] Proust, voluptate științifică a emoțiilor, pare să nu aibă nici o ambiție de a face mai mult decît să se cunoască pe sine; niciodată nu pare să-i fi trecut prin minte că ar putea să-și folosească cunoștințele și în scopul de a deveni mai bun"[72]

Citatele de mai sus surprind cît se poate de elocvent evoluția lui Huxley între anii 1925-1927. Începînd prin a fi puternic atras de Proust, cîteva decenii mai tîrziu va constata că scriitorul francez nu mai e nicidecum pe gustul său[73]. Nu este nevoie, totuși, de un efort deosebit pentru a identifica influența lui Proust în *Orb prin Gaza*, unul dintre cele mai bune romane scrise de Huxley

Toate cele menționate anterior nu sînt decît cele mai evidente exemple ale opiniilor lui Huxley despre literatura franceză. El nu numai că a fost influențat

de scriitori francezi, dar a mers pînă acolo încît a creat personaje ce amintesc de autori francezi ori de personaje din cărțile lor. S-au făcut referiri la alter-ego-urile Doamnei Bovary prezente în romanele lui Huxley. În aceeași ordine de idei, se cuvine menționat și Spandrell (*Punct Contrapunct*), care pare să fi fost inspirat de Baudelaire. Cele două biografii, *Grey Eminence (Eminența cenușie)* și *The Devils of Loudun (Diavolii din Loudun)*, două dintre cele mai bune, dacă nu chiar cele mai bune scrieri ale lui Huxley, se concentrează asupra istoriei Franței.

Începînd cu anul în care a fost publicat primul său roman, *Crome Yellow (Galben de crom)*, biografia spirituală a lui Huxley poate fi urmărită în cărțile sale. Ceea ce se manifestă astfel este un tot mai pregnant scepticism, evident în romanele scrise în anii '20: *Crome Yellow, Antic Hay (Dans grotesc), File veștede, Punct Contrapunct*, chiar dacă trăsătura lor precumpănitoare rămîne aceea a unui spirit de excepție și a unor ironii scînteietoare.

Scriitorul a călătorit mult, în India, Birmania, Malaiezia, Japonia, Statele Unite, Mexic, Guatemala, Honduras și Indiile de Vest. În Europa a stat mai mult în Italia[74]. La începutul anilor '30, repulsia sa față de fascism[75] l-a adus însă în situația de a nu mai putea suporta viața în Italia și de a prefera Franța (La Gorguette, Sanary, Var). Mijlocul deceniului al patrulea îl găsește implicat în mișcarea pacifistă din Anglia. În 1937, din motive de sănătate, pleacă în Statele Unite, fără nici o intenție de a se stabili acolo. Cu excepția unor călătorii ocazionale și a unor vacanțe, va locui pînă la sfîrșitul vieții în California, cu precădere în zona Los Angeles.

Viața în Statele Unite, deși impresionantă din multe puncte de vedere[76], nu a atras după sine sporirea dozei de optimism a autorului. Romanul *After Many a Summer (După multe veri)* 1935, s-a dorit a fi, în acest sens, o satiră la adresa binecunoscutului pragmatism american. Totodată, începînd cu primii ani ai deceniului cinci, devine tot mai acută dorința scriitorului de a duce o viață retrasă. Pierzîndu-și

credința în posibilitatea creării unui paradis pămîntesc, se implică tot mai mult în experienţe mistice, recurgînd chiar și la droguri, în vederea realizării unei desprinderi complete și a unei contopiri personale cu „unitatea" vieții. Această turnură pe care a luat-o viața lui Huxley se explică, desigur, în mare măsură prin temperamentul său, incapacitatea sa de a se implica activ în viața socială, precum și atrocităţile pricinuite de un război de o amploare fără precedent – toate acestea oferindu-i un subiect de discuţie și de meditaţie și intense trăiri, chiar dacă, fiziceşte vorbind, nu a putut lua parte la evenimente. Scriitorul este cuprins, în egală măsură, și de imperioasa dorință de a contribui la rezolvarea problemelor omenirii. Conferințele pe care le susţine în campusurile universitare americane îi sporesc popularitatea, la fel și sumedenia de articole pe care le dedică unei diversităţi de aspecte ale vieţii și lumii moderne.

În 1955, soția sa, Maria, cu care se căsătorise în 1919 și față de care, de la moartea lui Trevenon, ajunsese să manifeste un atașament absolut, moare de cancer la doar trei ani de la depistarea cumplitei maladii. Huxley însuși are din nou probleme cu vederea (după ce, timp de un deceniu, capacitatea sa vizuală cunoscuse o ameliorare, în 1951 suferă un atac de *iritis*, de pe urma căruia nu-și va mai reveni niciodată pe deplin). Între timp însă reușise să-și elaboreze o filosofie proprie, care să-l ajute să abordeze cu mult stoicism vitregiile sorții.

În 1956 se căsătorește cu o muziciană italiană, Laura Archera, și se dedică total scrierii a ceea ce avea să fie ultimul său roman, *Island (Insula)* și care reprezintă o sinteză a concepției sale despre viață.

Pe planul vieții de zi cu zi, atît autorul, cît și membrii familiei sale vor continua să fie urmăriți de nenoroc. Căsătoria singurului său fiu, promițătoare la început, se termină cu un divorț, iar eforturile pe care le face autorul de a-și vedea opera dramatică încununată de succes se încheie cu un eșec (alt semn că Huxley nu a ajuns niciodată la detașarea dorită) Cînd casa i-a fost mistuită de un incendiu în 1961,

tot ceea ce a reuşit să salveze a fost manuscrisul ultimului său roman, *Island (Insula)*, întîmpinat însă cu răceală de către critici şi niciodată luat în serios de către o mare parte din cititori. Huxley s-a văzut astfel în situaţia de a lua totul de la capăt, la o vîrstă înaintată. În 1960 a prezentat primele simptome ale afecţiunii care avea să-l răpună. Calmul şi considerația față de cei din jur au rămas exemplare pe tot parcursul declinului său fizic. A murit la 22 noiembrie 1963. Ultimele sale zile de viaţă au fost consemnate fidel de Laura Archera în *This Timeless Moment (Această clipă fără sfîrşit)*.

Într-un eseu intitulat *Variations on a Musical Theme (Variaţiuni pe o temă muzicală)*, scris în 1956, Huxley făcea următoarea observaţie: „Între opera unui artist şi modul său propriu de a se comporta nu există nici o corespondenţă clară. Opera artistului poate fi sublimă, iar comportarea acestuia să cuprindă orice de la nerozie şi nebunie pînă la crimă. Tot atît de bine însă comportarea unui artist poate fi impecabilă, iar opera lui neinteresantă sau de-a dreptul ratată"[77]. Butada de mai sus poate fi considerată şi drept o altă afirmaţie contradictorie făcută de Huxley, elocventă pentru contradicţiile din sufletul său. Chiar şi aşa, este cît se poate de clar că experienţele prin care a trecut scriitorul nu numai că i-au îmbogăţit scrierile, dar, în cele mai multe cazuri, le-au şi inspirat; proces ce trebuie considerat, totodată, ca fiind şi reversibil, scriitorul recurgînd adeseori la viaţa şi la cunoştinţele sale despre lume, cu scopul de a le da o nouă semnificaţie prin intermediul literaturii.

■

Unul dintre primele lucruri care-l surprind pe cititorul operei lui Huxley este modul inconsecvent în care scriitorul percepe realitatea. Începînd printr-o respingere a valorilor tradiţionale, a dogmelor şi credinţelor, printr-o promovare a unui mod „raţionalist" de abordare a vieţii, scriitorul devine, o dată cu trecerea anilor, tot mai conştient de necesitatea de a se

elibera din încătuşarea timpului, spaţiului şi eului, ajungînd la misticism. Astfel că, spre sfîrşitul carierei sale literare, scriitorul se va descoperi făcînd eforturi mari pentru a împăca modelul ştiinţific şi tehnologic apusean cu filosofia şi religia orientală – în ceea ce i se părea a fi un mod ideal de viaţă. Turnura aceasta poate apărea curioasă, avînd în vedere viaţa pe care a dus-o scriitorul însuşi. Chiar şi aşa, semnificaţia deplină a acestei mutaţii poate fi elucidată printr-o estimare atentă a valorii operei sale, simptomatică fiind în acest sens însăşi reacţia cititorilor şi criticilor săi şi popularitatea în continuă scădere cu care s-a văzut confruntat spre sfîrşitul vieţii sale.

În linii mari, căutarea realităţii de către Huxley a cunoscut trei direcţii. Cea dintîi marchează primele două decenii de activitate creatoare, încheindu-se o dată cu anii '30 cînd scriitorul ia atitudine împotriva valorilor tradiţionale şi supune unei analize şi critici aspre civilizaţia morală, arătînd clar că învelişul ei strălucitor ascunde o serie de noţiuni şi principii false (ale religiei, patriotismului şi moralei, ale descoperirilor ştiinţifice şi impactului acestora din urmă asupra bunăstării generale). În operele mai importante din această perioadă (îndeosebi în romanele scrise în anii '20: *Galben de crom* – 1921, *Dans grotesc* – 1923, *File veştede* – 1925 şi *Punct Contrapunct* 1928), scriitorul dă glas deziluziei pe care i-o produce societatea occidentală. Aceeaşi deziluzie poate fi sesizată şi în opera eseistică, de exemplu, în *Jesting Pilate (Ce-i adevărul ?)*[78], dar, spre deosebire de opera de ficţiune în care prevalează filosofia „lipsei de înţeles", în *Jesting Pilate* scriitorul crede încă în existenţa unor valori fundamentale „veşnice" – mergînd pînă la a afirma că valorile spirituale consacrate sînt fundamental corecte şi, deci, trebuie menţinute[79], şi că omul, în timp ce călătoreşte şi vede lumea, trebuie să discearnă între „perversiunile nedăunătoare şi cele care tind să nege ori să ia în derîdere valorile fundamentale"[80]. Un lucru este sigur, lui Huxley îi e greu să accepte Estul spiritualizat şi prefară materialismul Occidentului deoarece „în

realitate iertată să ne fie exprimarea filosofică mai brutală – subtilitatea, finețea și complexitatea sînt atribute care aparțin materiei discutate, nu minții"[81].

Jesting Pilate (Ce-i adevărul?) rămîne una dintre cele mai serioase cărți scrise de Huxley. Religia orientală ce avea să devină obsesia ultimilor săi ani – este respinsă aici, întrucît se dovedește incompatibilă cu „viziunea occidentală", raționalistă a autorului „Ceva mai puțină religiozitate, și indienii ar putea avea mai multe școli, mai puțin praf și mai multă hrană, chiar și un fel de viață socială convențională, bazată pe bunele maniere"[82]. Totodată, Huxley consideră că metafizica și lumea cealaltă sînt invenții pur umane[83], misticii neavînd cum ajunge la unirea cu Dumnezeu[84].

Un aspect deosebit de important îl constituie admirația pentru Buddha, cel care, dintre toți liderii religioși, este „cel mai puternic din punct de vedere intelectual"[85]. Așadar, misticismul de tip oriental a reprezentat inițial pentru Huxley resursa unei atracții exclusiv intelectuale.

Ne-am referit mai în amănunt la această ipostază a lucrărilor cu caracter eseistic, deoarece ea explică evoluția întrucîtva neașteptată a scriitorului, de la romanele sceptice din anii '20 la ceea ce se poate socoti, pe bună dreptate, drept momentul hotărîtor al carierei sale literare: publicarea în 1936 a celui mai progresist roman al său, *Orb prin Gaza* Romanul marchează momentul în care Huxley nu mai respinge valori, nepunînd nimic în locul lor, ci încearcă să perceapă esența existenței umane și, totodată, să găsească un sens al vieții prin cultivarea a ceea ce este mai nobil în ființa umană

A doua etapă de creație se întinde aproximativ pînă în 1937, cînd Huxley se stabilește în Statele Unite, și continuă apoi pînă la publicarea în 1945 a lucrării *The Perennial Philosophy (Filosofia eternă)*, oglindind străduințele scriitorului de a investiga posibilitățile oferite de misticism, îndeosebi de budism.

În ultimii cincisprezece ani de viață, Huxley a încercat să ilustreze faptul că religia și știința se pot

asocia spre folosul omenirii. Între altele, această ultimă etapă de creație înregistrează timp de doi ani, 1954-1956, un interludiu elocvent pentru momentul de vîrf al unei devastatoare crize spirituale trăite de Huxley, care și-a găsit expresia literară într-un microroman, *The Genius and the Goddess (Geniul și zeița)*, publicat în 1955. Diferit din multe puncte de vedere de tot ceea ce scrisese pînă atunci ori avea să mai scrie, *Geniul și zeița* ar putea servi cel mai bine drept „testament literar", fiind cea mai bună expresie a unei „chintesențe a huxleyianismului".

Periodizarea de mai sus a creației huxleyiene nu este scutită de subiectivism. Meritul ei constă, totuși, în aceea că etapele pe care le-am delimitat urmăresc și punctează destul de fidel evoluția sau involuția creației lui Huxley, ținînd cont astfel de transformările ei constante, de îmbrățișarea ori, după caz, de rapida abandonare a unor idei.

Există un aspect care, oricît de subiectiv poate părea, nu trebuie nicidecum scăpat din vedere: personalitatea divizată a lui Huxley – scizіune ce avea să atragă după sine alte inconsecvențe. Așa cum scriitorul însuși mărturisește antologic acest lucru, în poemul său *Contrary to Nature and Aristotle (Opus naturii și lui Aristotel)*, sufletul îi era o *amphisbaena*[86], un șarpe mitologic cu două capete, cîte unul la fiecare extremitate a corpului[87].

O altă scriere de tinerețe, poemul *Two Realities (Două realități)*, ne dezvăluie un Huxley fascinat de mulțimea de posibilități de receptare a realității.

Huxley consideră că subiectivismul domină reprezentările pe care le avem despre realitate. De aici, conform punctului de vedere adoptat, posibilitatea ca același lucru, în funcție de „modul cum este privit", să ne poată apărea atît comic, cît și tragic, interesant sau plictisitor. Această diversitate de vederi este privită pe fundalul efemerității existenței umane, precum simbolic exprimă poemul *Out of the Window (Pe fereastră)* din volumul *The Defeat of Youth (Tinerețe înfrîntă)*. O confirmare a acestui punct de vedere o găsim în romanul *Antic Hay (Dans grotesc)*, în care

Lypiatt vehiculează următoarea teorie, relativ frecventă în opera lui Huxley: „Fiecare dintre oameni este o farsă ambulantă şi, în acelaşi timp, o tragedie de acelaşi fel"[88].

Realitatea a fost considerată, prin urmare, ca purtînd însemnele subiectivităţii noastre. Această realitate subiectivă reprezintă doar o parte din realitatea obiectivă care lui Huxley îi apăruse iniţial drept o lume caracterizată prin urîţenie, determinism biologic şi economic.

În eseul *Do What You Will (Fă ce vrei)*, scriitorul aduce critici lui Swift, cel care găsise inacceptabilă lumea intestinelor şi subsuorilor[89], opera lui Huxley furnizînd o mulţime de alte exemple în care acesta acuză scriitorii că sînt marcaţi de o viziune limitată asupra realităţii şi că trec cu privirea aspecte mai puţin plăcute[90]. În *Proper Studies (Studii adecvate)*, Huxley recunoaşte însă faptul că „realitatea este într-atît de incomensurabil de complicată, încît ne e imposibil să o înţelegem într-un mod sintetic, ca un întreg"[91]. Scriitorul consideră că, neputînd ajunge la o înţelegere deplină a realităţii, trebuie s-o acceptăm aşa cum e, întrucît „viaţa nu e un joc de cuvinte încrucişate, cu rezolvare dată şi cu o recompensă pentru persoana ingenioasă care o intuieşte. Pentru enigma universului există tot atîtea răspunsuri cîţi oameni sînt. Fiecare răspuns reprezintă o ipoteză de lucru în termenii căreia cel care răspunde descoperă pe cale experimentală realitatea"[92].

În *Jesting Pilate (Ce i adevărul?)*, Huxley merge pînă la a cocheta cu ideea lipsei de scop a universului, precum şi cu aceea a lipsei de sens a oricăror încercări de a găsi o raţiune a existenţei, dat fiind faptul că, între atît de multe realităţi, acceptăm fără obiecţii „raţiunea de a ne afla acolo"[93]. Douăzeci de ani mai tîrziu, în *Themes and Variations (Teme şi variaţiuni)*, Huxley se va referi plin de amărăciune la natura existenţei umane, concluzionînd că „existenţa noastră este, prin însăşi natura ei, contradictorie şi paradoxală"[94]

Să nu ne pripim să credem că Huxley a trecut cu vederea rolul important pe care-l joacă ştiinţa în

înțelegerea realității. Dar încă din 1937, în *Ends and Means (Scopuri și mijloace)*, scriitorul nu a lăsat nici un dubiu asupra convingerii sale că știința este capabilă doar să măsoare și să clasifice fenomenele, nu să le ofere o explicație din punct de vedere moral ori estetic

În 1928, Mark Rampion, unul din protagoniștii romanului *Punct Contrapunct*, are revelația unei superiorități a instinctelor ființei umane, precum și a înclinației acesteia pentru educație și mediul înconjurător[95]; de asemenea, în *Music at Night (Muzică nocturnă)*, mîntuirea e definită drept „rezultatul anumitor calități înnăscute ale spiritului [...], cu alte cuvinte, este rezultatul favoritismului și al predestinării"[96].

Dincolo de ereditate, ceea ce are importanță este și genul de educație primită în copilărie. Dacă oamenii se comportă cum se cuvine, aceasta nu se datorează faptului că ei au citit lucruri despre bună purtare și despre morală sau raționile metafizice de a fi virtuos, ci faptului că au fost supuși în timpul copilăriei unei educații comportamentale mai mult sau mai puțin sistematice[97]. Ceea ce nu înseamnă nici pe departe că Huxley acceptă pe de-a întregul sistemul de educație așa cum este dat – adeseori fiind cît se poate de tranșant în opiniile de acest fel și mergînd chiar pînă la recomandarea unui nou sistem de educație[98].

În unele dintre operele sale, Huxley a demonstrat fără putință de tăgadă că viața noastră se conduce după elemente situate în afara autocontrolului nostru În *Themes and Variations (Teme și variațiuni)*, vorbind despre Maine de Biran, scriitorul arată că acesta nu a putut ajunge la „mîntuirea mistică", deoarece „a fost din naștere cine a fost, datorită trupului, minții, caracterului său, precum și profesiei și implicărilor sale în societate"[99].

Pe aceeași linie se înscriu și observațiile pe care le face Huxley în *Proper Studies (Studii adecvate)*: „Cînd (un om) ajunge la vîrsta conștiinței de sine, el este deja modelat de către părinți, de profesori, de toate ideile și prejudecățile societății în care întîmplător s-a născut"[100].

Lucru care nu-l împiedică totuşi să scrie în *The Perennial Philosophy (Filosofia eternă)* că omul dispune de puterea de a ajunge la transcenderea de sine şi că orice „doreşte cu ardoare sau gîndeşte, crede şi simte reprezintă, ca să spunem aşa, Logos-ul, prin mijlocirea căruia însuşirea fundamentală a individului dă curs actelor ei creatoare"[101].

Pe de altă parte, Milton Birnbaum susţine că „impresia pe care ne-o lasă reflecţiile lui Huxley despre libertatea artistului, cele de dinaintea anilor '60, e că sînt expresia mai degrabă a unei dorinţe nemărturisite decît a unei convingeri clar demonstrate"[102].

Ceea ce explică, în mare măsură, strania combinaţie de optimism şi pesimism din operele scrise după această perioadă. „Pesimism în ceea ce priveşte lumea în general şi natura umană aşa cum este ea ilustrată de majoritatea oamenilor. Optimism legat de lucrurile care pot fi realizate de către cel care vrea aşa ceva şi ştie cum să acţioneze".[103]

Una dintre principalele resurse ale cinismului care se regăseşte în majoritatea operelor huxleyiene o reprezintă conştiinţa faptului că omul, orice ar face, nu este capabil să ajungă la o perspectivă completă asupra realităţii[104]. „Cele mai multe lucruri pe care sîntem învăţaţi să le respectăm şi să le venerăm nu sînt demne de vreo altă atitudine decît cinismul"[105], afirmă Propter în *After Many a Summer (După multe veri)*.

Lipsa de încredere atît în virtuţile filosofiei, cît şi în cele ale ştiinţei (dat fiind că acestea se dovedesc incapabile să explice realitatea) l-a făcut pe Huxley să se apropie de misticism, în căutarea realităţii absolute pe care o descoperă sinonimă cu realitatea divină, ori cu Trinitatea. „Realitatea ultimă este simultan transcendentă şi imanentă. Dumnezeu este creatorul şi susţinătorul lumii, împărăţia lui Dumnezeu se află, totuşi, şi în noi [...]"[106]. Modul în care se poate ajunge la această realitate absolută constă în negarea lumii ego-ului, iar filosofia acestei realităţi absolute constituie filosofia eternă. *„Philosophia perennis* termenul a fost inventat de către Leibniz; dar aceasta, în sine (metafizica ce recunoaşte existenţa unei

Realități divine, esențială pentru lumea lucrurilor, existențelor și minților; psihologia care găsește în suflet ceva asemănător sau chiar identic cu Realitatea divină; eticul care plasează sfîrșitul existenței umane în cunoașterea Temeiului imanent și transcendent a ceea ce e viu) există din timpuri imemoriale și este universală"[107].

Huxley ajunge astfel la concluzia că pierderea personalității reprezintă singurul leac eficace pentru o lume care nu oferă prea multe motive de mulțumire[108]. Pierderea aceasta de personalitate (ori de sine) trebuie asociată cu hotărîrea de a trăi în afara timpului și a spațiului[109]

Este vorba însă de o transcendere de sine ce nu poate fi realizată de către majoritatea oamenilor, care s-au cam săturat de realitățile acestei lumi, ca și de ei înșiși, în pofida aspirației lor către o transcendere de sine și, în consecință, către realitatea absolută. Huxley consideră, în acest sens, că cei mai mulți oameni manifestă o tendință spre transcenderea de sine, dar într-o majoritate zdrobitoare de cazuri tot ceea ce reușesc e fie o „transcendență de sine descendentă" (folosind binecunoscutele, des frecventatele „căi magistrale" pe care le reprezintă drogurile, sexualitatea ordinară și instinctul de turmă al maselor[110]), fie o „transcendență de sine orizontală" (reprezentată de ceva tot atît de trivial precum hobby-urile ori tot atît de prețios precum iubirea dintre soți). Huxley mai observă că, dacă transcendența de sine orizontală nu este însoțită de un efort conștient și susținut de a înfăptui transcendența de sine ascendentă (mistică), lucrurile bune, tot binele la care se poate ajunge, vor fi amestecate cu lucrurile rele.

Oricît de fascinat a fost de autonegare, Huxley nu a putut să nu înțeleagă că ea nu avea nici un fel de priză la majoritatea oamenilor. Milton Birnbaum afirmă despre Huxley că, „exceptînd personajele romanului *Island (Insula)*, toți misticii romanelor sale sînt, într-o măsură îndeajuns de semnificativă, fie oameni în vîrstă, fie complet lipsiți de responsabilități familiale"[111].

Dificultatea enormă întîmpinată în atingerea unei transcenderi de sine se prea poate să-l fi determinat pe Huxley să recurgă la droguri[112]. Neîndoielnic însă, întreaga teorie a transcendenței de sine reprezintă un indicator simptomatic pentru criza spirituală de care a fost cuprins în ultimele două decenii de viață. Exemplu tipic de intelectual pierdut într-o lume a ideilor (într-un fel aducînd cu protagoniștii scrierilor lui Camil Petrescu, cum ar fi Gelu Ruscanu, din *Jocul ielelor*), Huxley a eșuat în încercările sale de a găsi realitatea absolută, lucru ce poate fi pus mai ales pe seama „detașării intelectuale" care-l caracteriza. În consecință, orice încercare de înțelegere a lumii e sortită să ne apară utopică atunci cînd e privită din punctul de vedere corespunzător unei „detașări", respectiv al unei „neimplicări".

Lucrul acesta poate apărea și mai paradoxal atunci cînd e raportat la faptul că Anthony Beavis (din romanul *Orb prin Gaza*) ajunge la concluzia că detașarea personală este un ideal greșit nu doar la nivelul individului, ci și la acela al unei „politici internaționale"[113].

Ca și Beavis, Huxley și-a dat seama că e lipsit de experiența directă a vieții. „Referirea la teoria curajului, sacrificiului de sine, răbdării, fără a avea vreo cunoștință despre modul de a le practica" îl face pe Beavis să se simtă copleșit de rușine. Punctul său slab (și, prin extrapolare, al lui Huxley însuși) este exprimat cu claritate: „Nestabilirea unor contacte, mi-am dat seama, este primejdioasă; dar, din momentul în care le stabilesc, mă descopăr făcînd paradă de asta și încercînd să-i domin pe cei din jur [...] printr-o etalare pur verbală a unor virtuți pe care nu le pot pune în practică"[114].

Acumularea unui impresionant bagaj de cunoștințe despre lume, aranjate cu grijă într-un fel de fișier mental, nu este totuși echivalentul înțelegerii adecvate.

Poziția neangajată a lui Huxley este cea care generează întreaga neînțelegere, afectîndu-i nu doar viața, ci și opera. Autorului pare să-i lipsească „empatia", ceea ce explică de ce multe dintre personajele sale nu sînt decît fațete ale eului său[115].

Ideea negării de sine nu trebuie exclusă din discuție pe motivul că ar fi pe de-a-ntregul lipsită de relevanță. Ceea ce poate ea sugera, la o examinare mai atentă, e faptul că Huxley era conștient de necesitatea depășirii limitelor egoismului, în căutarea valorilor supreme. Numai că, în loc să-și fi identificat aspirațiile cu cele ale comunității (din păcate, scriitorul avînd prea puțină experiență de acest fel), el a căutat un înțeles doar în infinit și atemporalitate. Paradoxul, resimțit cît se poate de dureros de către Huxley, consta în motivația ultimă de a elabora o filosofie eternă, oferind semenilor o cale de ieșire dintr-o existență haotică și de accedere la o existență superioară.

În ultimul său roman, *Island (Insula)*, Huxley a încercat să demonstreze – nu foarte convingător – că o unire a științei și artei occidentale cu religia orientală (filosofia budistă) reprezintă scopul căutărilor sale de o viață. Ironic, în această unire dintre religie și știință, cea de-a doua e considerată ca fiind producătoare de „moksha medicine", adică de „revelatorul realității", „pilula adevărului și frumuseții"[116], o idee pe care am întîlnit-o deja în romanul *Minunata lume nouă*, unde tot un produs chimic, *soma*, era sursa păcii sufletești.

De ce, totuși, nu a crezut Huxley pe deplin în știință? Un răspuns ar putea fi cel oferit de eseul *Science, Liberty and Peace (Știința, libertatea și pacea)*, în care scriitorul afirmă că „în pofida instruirii de care dispun oamenii de știință și tehnicienii (probabil, datorate într-adevăr caracterului îngust, specializat al instruirii lor), aceștia rămîn întru totul capabili de cele mai primejdios de iraționale prejudecăți; în plus, ei nu sînt nici imuni la manifestările unei propagande înșelătoare. Aceiași oameni care resping superstițiile [...] nu au nici o reținere în a accepta și recunoaște infailibilitatea ministrului de externe din țara lor, precum și caracterul cvasidivin al conducătorului acesteia"[117].

Se înțelege de la sine că lipsa unei ideologii politice autentice l-a determinat pe Huxley să vadă în religia orientală partenerul ideal al științei în acea

uniune care ar fi putut guverna societatea ideală din romanul *Island (Insula)*.

Dacă aşa stau lucrurile, căutarea valorilor, în care Huxley s-a angajat, precum şi încercarea lui de a ajunge la o înţelegere absolută a realităţii nu s-au încheiat niciodată. Opiniile unui critic precum Keith May par a fi, în acest sens, cele mai apropiate de adevăr: „El (Huxley) nu a ajuns niciodată un mistic autentic, ci a rămas un scriitor profesionist (cele două vocaţii fiind, probabil, incompatibile)"[118].

*

Huxley a murit la 22 noiembrie 1963, dar moartea sa a trecut aproape neobservată de presa americană. Ironia hazardului făcuse ca în aceeaşi zi să fie asasinat preşedintele John Fitzgerald Kennedy. În plus, ca şi cum acesta nu era un caz singular de rupere a echilibrului social, într-o succesiune rapidă în timp aveau să urmeze asasinarea lui Martin Luther King şi asasinarea lui Robert Kennedy. Moartea lui Huxley a survenit astfel într-un context socio-istoric care – pe fundalul contrastant al unei turbulenţe tot mai mari a vieţii sociale – a scos şi mai mult în evidenţă preocuparea sa dintotdeauna faţă de principiile morale. Orice încercare de analiză a posibilei interdependenţe dintre căutarea de către Huxley a unui ideal moral şi, apoi, pesimismul indus de o civilizaţie ale cărei tot mai impresionante performanţe tehnologice aveau drept consecinţă dezumanizarea şi alienarea, scoate în evidenţă una dintre trăsăturile distinctive ale operei sale: „dilema morală".

În calitate de moralist, care se foloseşte de literatură ca mijloc de diseminare a unor idei, Aldous Huxley s-a preocupat, înainte de toate, de exprimarea „Adevărului întreg", al cărui efect cathartic îl considera a fi cel mai durabil[119].

Cu toate astea, cititorul care se apropie cu superficialitate şi prejudecăţi de proza lui Huxley ar ajunge la concluzia falsă că ea se remarcă mai ales printr-o lipsă de sens, decît prin vreo căutare a „Adevărului întreg"; cu atît mai mult cu cît scriitorul a făcut el

însuşi cîndva o confesiune în acest sens. „În ceea ce mă priveşte", afirmase Huxley cu acel prilej, „ca, de altfel, şi pentru, neîndoios, marea majoritate a contemporanilor noştri, filosofia lipsei de sens a reprezentat, esenţialmente, un mijloc de cîştigare a unei libertăţi"[120].

Ceea ce se impune încă de la o primă lectură a operei lui Huxley e copleşitoarea confuzie morală ce apare în cele mai multe dintre romanele lui[121]. Dar, aşa cum a afirmat A.C. Ward, „[...] dezgustul şi disperarea acestuia nu sînt dirijate împotriva vieţii umane ca atare, ci doar împotriva degradării vieţii pe care o observă în jurul său [...] Aldous Huxley poate fi considerat drept un scriitor nedecadent şi moral, deoarece desluşim permanent, în fundalul cărţilor sale, sugestia că există un mod de viaţă mai dezirabil şi că acesta trebuie găsit"[122] Motiv în plus ca şi noi să subscriem integral la tentativa lui Peter Bowering de a plasa romanul *Orb prin Gaza* (primul roman în care existenţa umană tinde să îşi recupereze un înţeles) în centrul operei scriitorului privite ca întreg[123]. De la primul său roman, *Galben de crom* (1921), şi pînă la *Orb prin Gaza* (1936), tema regenerării morale poate fi regăsită în latenţa ei în lucrări precum *Dans grotesc* – 1923, *File veştede* – 1925, *Punct Contrapunct* - 1928 şi *Minunata lume nouă* – 1932. Urmărind această secvenţă cronologică, cititorul atent nu poate să nu observe că personajele care lipsesc din aceste romane sînt tocmai cele mîntuitoare, cele care exprimă bunăvoinţă, capabile să indice o ieşire din marasmul confuziei morale. Desigur, putem întîlni şi în opera huxleyiană profeţi precum Scogan (*Galben de crom*), Coleman (*Dans grotesc*), Cardan (*File veştede*), dar în pofida inteligenţei lor sclipitoare, precum şi a unor interesante silogisme, aceştia pot fi cu greu consideraţi exemple de comportament demne de urmat. Mark Rampion (*Punct Contrapunct*), personajul care, în multe privinţe, a fost inspirat de figura lui D.H. Lawrence, este primul care evidenţiază convingător necesitatea unei schimbări fundamentale în comportarea oamenilor moderni. Chiar şi aşa, unii exegeţi[124], influenţaţi de bună seamă de D.H. Lawrence,

îl consideră pe Mark Rampion ca fiind neconvingător[125] ori, în cel mai bun caz, îl privesc ca marcînd o fază trecătoare din cariera literară a lui Huxley. Adevărul e că Rampion constituie un model ce poate fi imitat, dar care (pe fundalul romanului și al incapacității lui Huxley de a evidenția altfel decît la modul teoretic proslăvirea vieții de către Lawrence) nu are idee de dificultățile majore cu care se confruntă alte personaje huxleyiene, rămînînd un profet izolat.

Căutarea, de către Gumbril Jr., a unui mod superior de viață apare prematură. Totuși, un personaj precum Calamy (din *File veștede*) renunță cît se poate de semnificativ la o societate salonardă și la conversațiile ei sterile, încercînd să ajungă, în cadrul unei existențe contemplative, la un nivel superior de înțelegere a vieții.

Primul personaj cu adevărat convingător este Dr. Miller (*Orb prin Gaza*), sub a cărui îndrumare, Anthony Beavis, un om pierdut din punct de vedere moral, face primii pași pe calea mîntuirii. El reprezintă prototipul „personajelor virtuoase, adulte, care nu se atașează de nimeni", cele care vor deține o poziție centrală în opera lui Huxley, întrucît, precum însuși scriitorul afirmă, „exemplul literar se dovedește a fi un instrument redutabil în modelarea caracterului. Problema este însă că majoritatea exemplelor noastre literare [...] reprezintă doar idealizări ale omului senzual de rînd"[126]

Propter (*După multe veri*) și Bruni Rontini (*Time Must Have a Stop - Timpul trebuie să aibă sfîrșit*) au fost personaje create cu intenția de a îndrepta situația de mai sus – căutînd izbăvirea în misticism, dar care, spre deosebire de Dr Miller, sînt mai degrabă ipostazieri palide ale unor principii, decît salvatori autentici. Tema convertirii rămîne însă o temă care nu va fi epuizată decît în ultimul roman al lui Huxley, *Insula*.

Tema regenerării morale nu este abordată, așadar, într-un singur fel în beletristica huxleyiană. Calamy se retrage în munți, unde poate medita fără a fi deranjat. Cititorul simte însă că viața solitară nu

poate contribui defel la găsirea unei soluții etern valabile, lucru de care își dau seama și celelalte personaje din roman. Primul pas a fost, totuși, făcut; unul după altul, toate celelalte personaje afiate în căutarea mîntuirii morale fac același lucru, mai întîi printr-o dezavuare a societății corupte. Nota aceasta de respingere poate fi întîlnită în toate operele importante ale lui Huxley. În paralel însă se poate observa și o amplificare a tendinței lui Huxley de a vedea în utopii un debușeu pentru aspirațiile sale sociale. Idealul lui Scogan, legat de statul rațional – această formă deghizată a Republicii lui Platon – este atins în *Brave New World (Minunata lume nouă)*. Concluzia acestei cărți nu lasă loc nici unei ambiguități: o societate de sclavi mecanizați este cu totul incompatibilă cu izbăvirea individului în sine. *Ape and Essence (Maimuță și esență)* oferă exact reversul acestei situații. Aici, după cum observă criticul Peter Bowering, „în ajunul unui război termonuclear, idealul suprauman al științei și progresului se prăbușește sub presiunea unui regres subuman"[127].

Ar fi cu totul eronat să vedem doar latura sumbră a utopiilor. Există destule aspecte pozitive ale utopismului, legate îndeosebi de felul în care se resimte viețuirea în comunitățile izolate, care nu atentează la libertatea spiritului uman Dovezi elocvente în acest sens furnizează existența armonioasă pe care o duce Sir Hercules Lapith (*Galben de crom*), Londra din vremea lui Christopher Wren (*Dans grotesc*), experimentele lui Propter în domeniul vieții transcendentale (*După multe veri*), precum și paradisul pămîntesc regăsit în Pala – acolo unde o filosofie bazată pe toate aspectele existenței umane să fie o parte integrantă a vieții de fiecare zi. Toate exemplele de mai sus se vor dovedi, în ultimă instanță, efemere Huxley sesizînd faptul că nimic nu poate transcende existența lor istorică trecătoare.

Ceea ce nu înseamnă că o căutare a unui mod de viață mai bun dacă nu ideal – nu a fost tema majoră (și, poate, singura cu adevărat importantă) a romanelor lui Huxley. Această căutare a fost influențată

considerabil de conflictul existenței lui ca om și ca scriitor presupusa incompatibilitate între știință și religie

Pentru Anthony Beavis (*Orb prin Gaza*), știința a făcut ca dogmele creștine să fie inacceptabile din punct de vedere intelectual, iar descoperirile științifice (în măsura în care acestea reprezentau într-adevăr ceva) au dus la dispariția moralității. În felul acesta, provocarea adresată valorilor morale, așa cum i se va fi impus aceasta lui Huxley însuși începînd din anii '20, era o provocare prin excelență ideologică, o problemă de dialectică făcînd apel mai degrabă la intelect decît la emoții. Acesta e și motivul pentru care orice încercare de a analiza transformarea treptată a lui Huxley într-un moralist trebuie să pornească de la examinarea acelor idei care, în cazul său, au antrenat o criză morală, iar apoi a celor care, sub presiunea unei lipse de sens, i au alimentat dorința de a găsi un mod de viață mai bun

În mare, contextul ideologic a fost determinat de contradicția dintre perfectibilitatea științifică și cea morală. În acest sens, în anii '20, prăpastia dintre știință și moralitate părea a se fi adîncit iremediabil. Un intelectual de marcă precum Bertrand Russell vorbește încă de la începutul secolului despre o lume pe care știința o prezenta ca lipsită de sens și golită de orice înțeles, omul și creația sa nefiind decît rezultatul unui act de creație orb, produsul unei accidentale îmbinări de atomi, iar universul său doar o bizarerie a întîmplării, sortit să dispară o dată cu sistemul solar[128].

Către sfîrșitul celui de-al doilea război mondial, descoperirile științifice au început să-și releve întreaga semnificație. În acest concurs de împrejurări, nu numai că știința nu avea cum atrege după sine vreun progres al moralității, dar între cele două domenii s-a ajuns chiar și la un conflict de interese Nu întîmplător, unul dintre scriitorii cei mai autorizați să vorbească despre acest conflict a fost tot un englez, H.G. Wells. În aceeași ordine de idei, să nu uităm nici că, în opinia lui T.H. Huxley, știința și religia au fost

dintotdeauna inamici naturali una aducînd lumină minții oamenilor, iar cealaltă confuzie, progresul uman, în genere, fiind direct proporțional cu victoria uneia asupra celeilalte[129] Încă din timpul vieții lui T.H. Huxley au ajuns să fie exprimate primele dubii în ceea ce privește natura ultimă a victoriei progresului și luminării oamenilor. Viziunea simplist-mecanicistă asupra universului care dăinuia încă de pe vremea lui Descartes și Newton fusese extinsă treptat de la materia lipsită de viață la omul însuși. Conform viziunii secolului al XVII-lea asupra lumii, dualismul cartezian rezerva omului o poziție privilegiată, considerîndu-l drept un organism ce se putea autodetermina Sub impactul darwinismului însă, poziția privilegiată a omului a fost subminată complet. În studiul său *On The Physical Basis of Life (Despre baza fizică a vieții)*, apărut în 1869, T.H. Huxley susținea teza că progresul științei a însemnat întotdeauna o extindere a domeniului materiei și cauzalității, precum și izgonirea treptată din toate domeniile gîndirii umane a ceea ce, în mod obișnuit, numim spirit și spontaneitate. Aceasta este originea dilemei morale și în cazul lui Aldous Huxley.

Drept exemplificare a ideii de mai sus poate servi și meditația lui Cardan (*File veștede*) legată de problema vieții și a morții: „[...] cea mai mare tragedie a spiritului este că mai devreme sau mai tîrziu acesta este sufocat de corpul bolnav; mai devreme sau mai tîrziu ajungi să nu mai gîndești; simți doar durere, vomiți și te cuprinde amorțeala. Tragediile spiritului nu sînt decît niște simple fanfaronade și gesturi retorice pe marginea vieții, iar spiritul însuși nu este decît o exuberanță accidentală, produsul supraabundenței de energie vitală [...]"[130].

Dar argumentul poate cu adevărat hotărîtor pentru teza de mai sus îl furnizează o afirmație a lui D.H. Lawrence: „Capacitatea noastră de înțelegere, știința și idealismul nostru au făcut ca oamenii să fie cuprinși de aceeași ciudată fantezie a repulsiei față de propria persoană ca atunci cînd, de fiecare dată cînd se uită în oglindă, și-ar vedea craniile. Un om

este produsul unui proces ştiinţific şi biologic, de tip cauză şi efect, învesmîntat într-un ideal, nu-i aşa? Nu e deloc de mirare că-şi zăreşte scheletul rînjind de sub piele"[131]

În majoritatea romanelor scrise de Huxley, ştiinţa apare drept distrugătoare de valori; Darwin, Freud, Havelock Ellis sau Jung par să aspire fiecare, pe rînd, la prezentarea imaginilor unei lumi în care omul este privat de libertatea de gîndire şi acţiune.

O serie de descoperiri ulterioare, cum ar fi teoria relativităţii a lui Einstein sau teoria cuantică a lui Eddington, au indicat cu claritate faptul că o reconciliere între ştiinţă şi moralitatea de tip tradiţional nu ar fi imposibilă[132]. Huxley s-a lăsat cuprins de entuziasmul general, dar apoi a devenit exponentul unor concluzii pesimiste: „Am aflat că nimic nu este simplu şi în conformitate cu vreo schemă raţională, cu excepţia a ceea ce noi înşine am inventat, şi că Dumnezeu nu gîndeşte nici în termenii lui Euclid, nici în aceia ai lui Rieman, şi că ştiinţa nu a inventat nimic"[133].

Oricît de paradoxal ne poate apărea Huxley, este clar că el, la fel ca mulţi dintre contemporanii săi, nu a reuşit să-şi dea seama că deziluzia sa ultimă se lega nu de descoperirile ştiinţei ca atare, ci de imposibilitatea de a le face să învingă silogismele unei filosofii idealiste. În strînsă conexiune cu aceasta se află eroarea de a identifica ştiinţa cu metoda ştiinţifică şi cu lumea concepută ca întreg. Aldous Huxley şi-a dat seama el însuşi de acest lucru în *Scopuri şi mijloace*, ajungînd să remarce plin de amărăciune: „Convingerea noastră că lumea e lipsită de sens poate fi pusă parţial pe seama unei veritabile erori intelectuale; aceea de a identifica lumea ştiinţei – o lume din care înţelesul şi valoarea au fost excluse intenţionat – cu realitatea ultimă"[134].

Această incapacitate de a se împăca cu ideea unei lumi golite de sens l-a făcut pe Huxley să se întrebe dacă nu cumva adevărul şi bunătatea ţin în mod intrinsec de însăşi natura lucrurilor. Aceasta a fost starea de spirit care a precedat aderarea scriitorului la misticism. Totuşi, în pofida marii sale curiozităţi

intelectuale şi a preţuirii pe care a dat-o informaţiei corecte, Aldous Huxley nu a ajuns niciodată la o filosofie esenţială care ar fi putut să fie compatibilă din punct de vedere neangajat, neînregimentat.

Huxley ajunge treptat la concluzia că „doctrinele etice pe care le recomanda Guatama Buddha în *Tao Te Ching* şi cele conţinute în Predica de pe Munte, ori cele predicate de către cei mai de seamă sfinţi creştini nu sînt deosebite una de alta"[135].

Acest fapt dovedeşte că mulţi filosofi şi mistici, aparţinînd unor culturi diferite, erau convinşi că lumea are un înţeles. Ceea ce Huxley s-a străduit să realizeze astfel a fost o filosofie eternă – numită „ipoteza minimal-lucrativă", ale cărei doctrine fundamentale să ofere omului un ajutor eficient în găsirea unui înţeles, într-o lume aparent lipsită de înţeles[136]

O privire de ansamblu asupra misticismului scriitorului nu poate însă evita astfel şi un anumit eclectism Pentru Huxley, misticismul a reprezentat o sinteză personală (după cum, de altfel, scriitorul a şi subliniat în cuvîntul introductiv la *Bhagavad Gita*), o încercare de a demonstra că, în ultimă instanţă, hinduismul, budismul mahayana, religia mahomedană, creştinismul şi, mai presus de toate acestea, budismul zen[137] reflectă faptul că „scopul existenţei umane îl constituie descoperirea Adevărului, Cunoaşterii unitare a Trinităţii"[138].

Criticul Peter Bowering tratează amplu dilema morală a scriitorului (stare pe care noi înclinăm să o numim mai degrabă „criză morală"). Bowering scoate în evidenţă importanţa dilemei respective pentru înţelegerea evoluţiei literare a lui Huxley şi a convertirii acestuia, în cele din urmă, la misticism.

Opinia lui Bowering în legătură cu evoluţia celor mai importante romane ale lui Huxley, precum şi cu importanţa temei salvării, este întru totul acceptabilă. Nu acelaşi lucru se poate însă spune despre concluziile sale privitoare la „dilema morală" a lui Huxley. Explicînd misticismul scriitorului drept o consecinţă a deziluziei cauzate de societatea modernă în care valorile spirituale au ajuns să fie strivite de

performanțele tehnologiei (de aceste mijloace perfecte, dar scopuri greșite, cum credea Einstein), Peter Bowering își va încheia capitolul „Dilema morală" cu următoarea remarcă: „Huxley afirmă că un singur lucru dătător de speranță a fost descoperit, un lucru care să fie totodată și compatibil cu viziunea etică a unei filosofii eterne. E vorba de *satyagrapha* lui Ghandi, rezistența nonviolentă sau ceea ce Thoreau numea «nesupunere civilă», pe aceasta clădindu-se speranța lui Huxley în revoluțiile viitoare"[139]

Această atitudine a reprezentat în mod cert și primul pas înspre societatea ideală din Pala, „unde știința și religia ar urma să conlucreze pentru mai binele omenirii"[140]

A eticheta creația literară a lui Huxley din ultimii săi ani de viață drept eminamente mistică ar fi o decizie tot atît de pripită ca și trecerea cu vederea a notei mistice ce-i carcterizează multe din scrieri Cert este faptul că, pentru Huxley, misticismul nu a reprezentat o privire atotcuprinzătoare asupra vieții și moravurilor, un scop în sine; această opinie fiind sugerată, între altele, chiar de către cercetările neîncetate pe care – ajungînd uneori pînă în pragul absurdului – scriitorul le-a întreprins în vederea găsirii unei ipoteze de lucru minimale, respectiv a unei filosofii eterne care să poată furniza credință „celor care nu dau din naștere membri ai bisericii și cărora umanismul nu le era suficient"[141].

Paul West pare și mai convingător, atunci cînd afirmă că intelectul neangajat care manifestă detașare riscă să se plictisească[142]. Ce altceva decît incapacitatea de a accepta renunțarea mistică drept ultim adevăr să-i fi sugerat lui Huxley experiențele prin care a urmărit să pună în evidență efectul mescalinei, L.S.D.-ului și al altor substanțe halucinogene asupra vieții spirituale a omului?

Dincolo de misticism, dincolo de o abordare cinică sau doar sceptică a vieții, se poate întotdeauna sesiza neliniștea scriitorului legată de destinul uman. Dintre comentatorii operei huxleyiene, Stephen Spender pare să fie cel care a surprins cel mai bine întreaga

semnificație a neliniștii de care a fost cuprins Huxley atunci cînd afirmă că acesta a făcut dovada unui spirit caritabil[143]. Căci, într-adevăr, orice cititor mai atent nu poate să nu-i recunoască efortul de a găsi un înțeles într-o lume confuză, care manifestă derută în plan intelectual, estetic și moral. Prozatorul s-a consacrat studiului atent al „eșantioanelor" celor mai diverse fenomene individuale ori sociale, ajungînd în cele din urmă la impasul pe care reușise întotdeauna să-l evite: acela de a le confunda cu realitatea.

Într-un studiu asupra filosofiei lui Zenon, Hegel face afirmația că „principala dificultate o antrenează gîndirea însăși, întrucît ea separă ipostazele unui obiect, care în realitate nu se prezintă niciodată separat. Gîndirea (ori rațiunea) este cea care atrage după sine păcatul, întrucît omul a mîncat din fructul cunoașterii și al răului, dar gîndirea însăși este cea care îndreaptă această greșeală"[144].

Cert rămîne faptul că scriitorul a văzut și a considerat totul dintr-un punct de vedere intelectual detașat (iar apoi mistic). Acesta este și motivul pentru care majoritatea personajelor sale nu sînt decît proiecții ale unora dintre trăsăturile creatorului lor. Criza lor morală reprezintă astfel dilema morală a lui Huxley - dilemă care avea să-i provoace, între altele, și următoarea confesiune: „Am văzut lumina zilei, rătăcitor fiind între două lumi, una moartă, cealaltă lipsită de puterea de a se naște, și am avut parte de ce era mai rău în amîndouă. Căci fiecare din acestea reclamă prezența ta integrală acolo, să fii pe față – ca Micawber, așa cum este acesta pentru el însuși în timp ce își bea punciul: cu Limpedea Lumină a vidului, așa cum este aceasta pentru ea însăși. Pe cîtă vreme, eu am tins întotdeauna să mă situez pe o altă poziție, într-o lume a analizei, în egală măsură nefavorabilă pentru modul de viață micawberian, pentru arta de tip tolstoian, ca și pentru spiritualitatea contemplativă. Titlul primei mele cărți de povestiri, *Limbo*, a fost, în această privință, după cît îmi pot da seama acum, profetic"[145].

Dacă *Punct Contrapunct* este, după majoritatea estimărilor, cel mai cunoscut dintre romanele lui Aldous Huxley, dacă scriitorul însuşi înclina să creadă că *Timpul trebuie să aibă sfîrşit* este cel mai reuşit dintre romanele sale, dacă microromanul *Geniul şi Zeiţa* are o valoare de testament literar şi a fost considerat de Edwin Muir „cel mai bun lucru scris de Aldous Huxley"[146], *Minunata lume nouă* este romanul huxleyian cu cea mai amplă rezonanţă în timp.

Publicat pentru prima oară de editura londoneză Chatto & Windus în 1932, *Minunata lume nouă* este o utopie ce continuă o tradiţie bine conturată în literatura engleză, în care se înscriu *Utopia* lui Thomas More (1516), *New Atlantis (Noua Atlantidă)* de Francis Bacon (1626), *Gulliver's Travels (Călătoriile lui Gulliver)* de Jonathan Swift (1726), *Erewhon (Ireiacin)* de Samuel Butler (1872), *A Modern Utopia (O utopie modernă)* de H.G. Wells (1905) etc.

Dar un scriitor şi om de litere de excepţională valoare ca Anthony Burgess preferă să folosească termenul de *dystopia*, atunci cînd se referă la Aldous Huxley[147].

Distopia sugerează o existenţă utopică esenţialmente negativă, respingătoare, în timp ce *utopia* exprimă o viziune optimistă asupra unei lumi posibile cîndva în timp sau undeva în spaţiu.

Credem că *Minunata lume nouă*, titlul asociat în mod ironic cu entuziasta exclamaţie a Mirandei din *Furtuna* lui Shakespeare - „O, minunată lume nouă în care trăiesc astfel de oameni"[148], nu este atît o distopie, cît o previziune cu un important suport ştiinţific legată de potenţialul evolutiv al civilizaţiei occidentale, aşa cum apărea el în anii '30.

În *Do What You Will (Fă ce vrei)*, Aldous Huxley declară fără ezitare: „De cîte ori dau peste o carte despre viitor, mă încearcă un sentiment de plictiseală şi exasperare"[149].

Şi totuşi, *Minunata lume nouă* este o carte despre viitor, chiar dacă Huxley dezavua astfel de cărţi, iar

unii exegeți, cum ar fi Alexander Henderson, cred că romanul are un subiect ce vizează strict lumea contemporană[150].

Indiscutabil, *Minunata lume nouă* își are sorgintea în deceniul al patrulea al secolului nostru, chiar dacă evenimentele descrise sînt situate în timp în anul 632 d.F. (după Ford) [151].

În ceea ce privește rolul științei în evoluția umanității, Aldous Huxley se apropie întrucîtva de H.G. Wells, în ale cărui scrieri științifico-fantastice întîlnim aceeași angoasă provocată de dezvoltarea științei și tehnologiei în detrimentul valorilor spirituale[152].

Problematica din *Minunata lume nouă* a rămas o obsesie pentru Aldous Huxley pînă la sfîrșitul vieții, realitate dovedită de prefața din 1948 la *Minunata lume nouă*, de *Reîntoarcere în minunata lume nouă*, scriere cu caracter eseistic apărută în 1958, precum și de romanul *Insula*, publicat în 1962, cu puțin timp înaintea morții autorului.

Neliniștile și previziunile sumbre declanșate de pericolul suprapopulării nu l-au preocupat doar pe Huxley. Nu mult mai tîrziu, George Orwell scria romanul *1984*, în care vechii obsesii malthusiene i se adaugă viziunea ideologizării în masă. De altfel, în eseul intitulat *The Double Crisis (Dubla Criză)* din volumul *Teme și variațiuni*, Aldous Huxley spune: „Rasa umană trece printr-o perioadă de criză, iar această criză se manifestă, ca să spunem așa, la două niveluri: un nivel superior al crizei politice și economice și un nivel inferior, al crizei demografice și ecologice"[153].

„Scopul ușor sesizabil al romanului *Minunata lume nouă* este prezentarea unei societăți structurate și controlate după principiile sistemului de castă implementat științific. În această societate, Henry Ford este profetul respectat, iar producția de serie e considerată principala coordonată a civilizației. Oamenii din „minunata lume nouă" sînt produși în eprubete, sexul împreună cu un drog euforizant, numit *soma*, avînd doar rolul de a menține stabilitatea socială printr-o senzație de plăcere și de mulțumire într-o

lume ajunsă, în fine, nu doar la deplină stabilitate, ci şi la deplină despiritualizare.

Esenţa cărţii este redată de conflictul de idei ce-l are ca protagonişti pe Controlorul Mondial, Mustafa Mond (pe care unii exegeţi sînt înclinaţi să îl asemuiască cu Marele Inchizitor din *Fraţii Karamazov* de Dostoievski), şi pe John Savage (Sălbaticul, nume cu rezonanţă simbolică), personaj născut pe cale naturală, o realitate absolut dezgustătoare în „minunata lume nouă", posibilă doar în rezervaţiile sălbatice izolate de zona necontaminată a civilizaţiei din anul 632 după Ford, din care face parte şi fostul teritoriu al Marii Britanii

Sălbaticul a avut ca singură sursă de informaţie şi educaţie un volum uzat al *Operelor complete* ale lui William Shakespeare, păstrat printr-o minune în rezervaţia unde a trăit împreună cu mama sa alcoolică, pînă la contactul cu civilizaţia „minunatei lumi noi", lucru posibil graţie personaj feminin prototip al femeii „fordiene", Lenina Crowne

John Sălbaticul este un înfocat apărător al lui Shakespeare, al istoriei umane tradiţionale care, deşi nescutită de toate tarele existenţei, nu este despiritualizată. Mustafa Mond este adeptul total al noii civilizaţii, în care suferinţele, riscurile şi convulsiile sociale au dispărut, făcînd loc stabilităţii, automulţumirii ignorante, controlului total şi condiţionării nelimitate a vieţii umane.

Dar să urmărim un fragment din această dispută:

> Dar acum lumea e stabilă. Oamenii sînt fericiţi; capătă ceea ce vor şi nu cer niciodată ceea ce nu pot căpăta. Sînt înstăriţi; trăiesc în siguranţă; nu se îmbolnăvesc niciodată; nu se tem de moarte; voioşi, nu le pasă de patimi şi de bătrîneţe; n-au mame şi taţi care să-i necăjească şi să-i sîcîie, n-au soţii ori copii ori iubiţi şi iubite care să le stîrnească sentimente puternice; sînt condiţionaţi în aşa fel încît practic nu pot să se poarte decît aşa cum trebuie. Şi dacă ceva nu e în regulă, au la dispoziţie soma. Soma, pe care dumneata,

domnule Sălbatic, te apuci d-o arunci pe fereastră în numele libertății. Libertate! spuse rîzînd Controlorul. Ca și cum te-ai putea aștepta de la acești Delta să știe ce-i aia libertate![...] Sălbaticul tăcu o vreme.

Și totuși, insistă el cu încăpățînare, *Othello* e bună, e mai bună decît filmele alea senzoriale

Bineînțeles, conveni Controlorul. Dar acesta este prețul pe care trebuie să-l plătim pentru stabilitate. Trebuie să alegi între fericire și ceea ce pe vremuri oamenii numeau „artă superioară". Pe aceasta noi am sacrificat-o. Am înlocuit-o cu filmele senzoriale și cu orga de parfumuri[154].

Cinismul scrupulos științific manifestat de Mustafa Mond este desăvîrșit în monstruozitatea și antiumanismul său:

Castitatea înseamnă patimă, castitatea înseamnă neurastenie. Patima și neurastenia înseamnă instabilitate. Iar instabilitatea înseamnă sfîrșitul civilizației. Nu poți avea o civilizație durabilă fără o mulțime de vicii plăcute. [...] Cea mai mare preocupare a noastră este să facem posibil ca cineva să fie iubit prea mult [...] Iar dacă vreodată, din cine știe ce ghinion nemaipomenit, s-ar întîmpla cumva ceva neplăcut, păi, na, există întotdeauna soma care să-ți ofere o sărbătoare sau o vacanță, posibilitatea de a fugi de realitate. Ai întotdeauna la îndemînă *soma* ca să-ți potolească furia, să te împace cu dușmanii, să te facă răbdător și capabil să înduri multă vreme orice. În trecut nu puteai realiza aceste lucruri decît cu mari eforturi și după ani îndelungați de educație morală chinuitoare. Acum înghiți două-trei tablete de o jumătate de gram și gata. Acum oricine poate fi virtuos. Poți duce cu tine într-o sticluță cel puțin jumătate din etică. Creștinismul fără lacrimi – asta este *soma*[155].

În prefața din 1946, Aldous recunoaște că stabilitatea socială se bazează pe progresul organic, admițînd că ar fi putut să-i ofere lui John Sălbaticul o a treia

posibilitate, foarte asemănătoare cu ceea ce va oferi în ultimul său roman, *Insula*, o societate model în care filosofia orientală, împreună cu știința și arta occidentală sînt asociate într-un mod existențial în care omul caută și reușește să înțeleagă adevărata rațiune de a fi.

În *Reîntoarcere în minunata lume nouă* (1958), Aldous Huxley își exprimă decepționata constatare că ceea ce el credea că se va întîmpla într-un viitor foarte îndepărtat urma să se petreacă descurajator de curînd:

> În 1931, în timp ce scriam *Minunata lume nouă*, eram convins că mai avem timp din belșug. Societatea complet organizată, sistemul castelor stabilite pe baze științifice, eliminarea liberului arbitru prin condiționare metodică, obediența făcută acceptabilă prin doze regulate de fericire produsă pe cale chimică, regulile de bază ale vieții civilizate inculcate în timpul nopții în ședințe hipnopedice toate aceste lucruri se apropiau într-adevăr de noi, dar nu în epoca mea, nici măcar în vremea strănepoților mei [...] Acum, după douăzeci și șapte de ani, în al treilea pătrar al secolului XX de la Hristos, și cu mult înainte de sfîrșitul primului secol după Ford, mă simt mult mai puțin optimist decît eram atunci cînd scriam *Minunata lume nouă*. Profețiile făcute în 1931 devin realitate mult mai devreme decît credeam eu că se va întîmpla acest lucru[156].

Aldous Huxley se întreabă, cu maximă seriozitate și imprevizibilă implicare socială, ce se poate face pentru a preveni acest pericol devenit nu doar sesizabil, ci aproape inevitabil. Cinismul scriitorului, depășit în totalitate de cinismul anilor în care trăim, face loc unei preocupări aproape exasperante de a salva omenirea. Autorul subliniază importanța promulgării unor legi care să facă imposibilă încătușarea minților, care să asigure eliminarea hranei contaminate și a drogurilor, a propagandei mincinoase, fie ea politică sau militară, care să facă față noii forme de fals liberalism care

ascunde toate nostalgiile vechi legate de stabilitatea unei societăți totalitare (cu „față umană", am spune astăzi)

Și totuși, Aldous Huxley încheie într-o notă dezolant-realistă: „Poate că forțele care amenință azi libertatea sînt prea mari pentru a le putea opune rezistență mult timp. Și totuși, este de datoria noastră să facem tot ce ne stă în putere pentru a le opune rezistență" [157].

Minunata lume nouă este o carte care și-a păstrat neștirbită actualitatea și pentru cititorii din România. Nu vorbim astăzi tot mai insistent despre stabilitate? Nu vorbim despre „liniștea" rezultată din acceptarea tuturor compromisurilor sau înjosirilor pe care le detestam pînă nu demult? Nu apare tot mai pregnant rezistența la acceptarea oricărei forme de conflict social care ar avea menirea de a ne păstra neștirbită măcar o parte din demnitatea pe care prea mulți considerăm că am avut-o? Nu transpare tot mai mult preferința netă pentru o existență „lipsită de griji" și, bineînțeles, de gîndire – în schimbul depersonalizării totale, adică a tot ceea ce a supraviețuit unei existențe într-un regim totalitar care nega adevărul și exalta cu ipocrizie virtuțile iluzorii? **Da, dar cu ce preț?** Este întrebarea cu, aparent, nesfîrșite ecouri ce tulbură „liniștea" *Minunatei lumi noi*.

Există suficiente dovezi peremptorii pentru a crede că *Minunata lume nouă* a fost scrisă ca replică parodică la scrierile de anticipație științifică și tehnologică imaginate de H.G. Wells, îndeosebi a celei intitulate *Men Like Gods* (*Oameni ca zeii*)[158]. Aldous Huxley își manifestase deseori mefiența față de optimismul facil al acestor utopii, pentru ca în final să le ofere o replică literară sub forma unei satire menite să evidențieze superficialitatea și subiectivismul necontrolat al entuziaștilor futurologi de factura lui Wells. Să nu uitam însă ca H.G. Wells însuși recunoaște în *Mind at the End of the Tether* (*Sfîrșitul resurselor mentale*), scriere eseistică publicată în 1945, că tehnologia distructivă apărută pe parcursul celui de-al doilea război

mondial l-a direcționat inexorabil spre o concluzie pesimistă fondată iremisibil pe relația dintre tehnologie și viitorul umanității[159].

Într-o scrisoare din 1930, rămasă nepublicată, Aldous Huxley mărturisea unui prieten ca ideea scrierii *Minunatei lumi noi* se datora parțial și vizionării unui film rusesc de propagandă antireligioasă, intitulat *Pământ*. În producția cinematografică respectivă, o comunitate sătească din Ucraina reușește, după chinuitoare eforturi materiale, să-și realizeze visul de a cumpăra un tractor – mașină ce urma să schimbe esențialmente viața satului. Visul împlinit este urmat de o euforie care se transformă la rîndu-i, imperceptibil, într-un delir nescutit de nuanțe cvasireligioase față de mașinăria care urma să schimbe destine umane. Întrebarea care a ajuns să-l preocupe intens pe Huxley la vizionarea filmului era în ce măsură știința și tehnologia puteau genera noi forme de religie, evident pe fundalul unui anumit tip de civilizație. Dar în filmul amintit tractorul ajunge o forță generatoare de tragedie (un sătean este accidentat mortal), în pofida speranțelor care i-au însoțit apariția. În final, o masă de oameni reunită la înmormîntarea confratelui lor reiterează obsesiv negarea existenței lui Dumnezeu[160].

În fine, romanul *Minunata lume nouă* (publicat în 1932) prezintă asemănări evidente cu *Perspectiva științifică* a cunoscutului matematician, filosof și eseist, Bertrand Russell, carte publicată tot în 1932. Se știe că Aldous Huxley și Bertrand Russell au avut suficiente ocazii pentru schimburi de opinii și idei înaintea apariției celor două opere[161]

Menționăm, în treacăt, un alt fapt relevant Manuscrisul *Minunatei lumi noi* este unul dintre foarte puținele manuscrise care au supraviețuit incendiului din 1961 ce a mistuit locuința californiană a lui Aldous Huxley.

O simplă lectură a manuscrisului ne convinge că redactarea sa a fost extrem de laborioasă (o dovedesc numeroasele corecturi, restructurări și variante stilistice – lucru, de altfel, obișnuit la Huxley).

Există și frecvente ezitări ale demersului narativ [illegible] din incertitudini profunde vizînd înțelegerea

de către autor a unei deconcertante „lumi noi", o lume a certitudinilor fără precedent, dar și a unor incertitudini fără precedent.

Oricîte au fost (și oricîte vor mai fi) schimbările de perspectivă temporală și critică începînd cu anul apariției, *Minunata lume nouă* a rămas nu doar cel mai citit roman al lui Aldous Huxley, ci o carte de referință majoră pentru aceia dintre noi care au trecut deja de secolul războaielor mondiale și al atrocităților subsecvente unei tehnologii nesubordonate unui cod etic. Pentru că, iată, firavul început euforizant al noului mileniu, este împins cu brutalitate în uitare de alte incertitudini, alte angoase și de aceeași eternitate a utopiilor.

Dumitru Ciocoi-Pop

Note

1. Edwin Muir, *Aldous Huxley: The Ultra-Modern Satirist*, în *Aldous Huxley: a Collection of Critical and Biographical Studies*, editată de Raymond Weaver, New York, 1929, p. 22.
2. Grant Overton, *The Twentieth-Century Gothic of Aldous Huxley*, Cargoes for Crusoes, New York, 1924. Vezi pp. 97-113.
3. Robert Lorett şi Helen Hughues, *The History of the Novel in England*, New York, 1932, p. 453.
4. Cei doi Van Doren şi-au exprimat aceste opinii în lucrarea *A Collection of Critical and Biographical Studies*. Eseul a apărut prima dată în *American and British Literature since 1890*, New York, 1924 (*apud* Jerome Meckier, *Aldous Huxley, Satire and Structure*, Chatto & Windus, London, 1971, p. 2).
5. Alexander Henderson, *Aldous Huxley*, Russell & Russell, New York, 1964, p. 1.
6. *The Letters of D.H. Lawrence*, editate de Aldous Huxley, Viking Press, New York, 1932, p. 765.
7. „Writers at Work", *The Paris Review* (Second Series), New York, 1968, p. 195.
8. David Daiches, „Novels of Aldous Huxley", revista *The New Republic*, 1 noiembrie 1939, p. 365.
9. David Daiches, *The Novel and the Modern World*, Chicago, 1939, p. 209.
10. *Apud* Peter Bowering, *Aldous Huxey: A Study of the Major Novels*, The Athlone Press, London, p. 5.
11. Vezi R.C. Bald, „Aldous Huxley as a Borrower", publicat în *College English*, ianuarie 1950, pp. 183-187.

12. Walter Allen, *Tradition and Dream*, Penguin Books, London, 1965, p. 65.
13. G.S. Frazer, *The Modern Writer and His World*, Pelican Books, London, 1969, p. 119.
14. *Ibid*., p 121.
15. Peter Bowering, *op. cit*., p. 5
16. Northrop Frye, *Anatomy of Criticism*, Princeton University Press, Princeton, 1957, p. 309.
17. „Writers at Work", *The Paris Review*, *Interviews* (Second Series), int. Van Wyck Books, 1963, p. 177.
18. Peter Bowering, *op. cit*., p. 20
19. *Ibid*., p 20
20. Jerome Meckier, *Aldous Huxley: Satire and Structure*, Chatto & Windus, London, 1971, p. 156.
21. *Ibid*., p. 157.
22. George Woodcock, *Dawn and the Darkest Hour · A Study of Aldous Huxley*, Faber & Faber, London, 1972, p. 19.
23. Keith May, *Aldous Huxley*, Elek, London, 1972, p. 204.
24. Laurence Brander, *Aldous Huxley: A Critical Study*, Hart-Davis, London, 1970, pp. 96-97.
25. Charles M. Holmes, *Aldous Huxley and the Way to Reality*, Indiana University Press, Bloomington and London, 1970, p. 165.
26. Laurence Brander, *op. cit*., p 110.
27. Charles M. Holmes, *op. cit*., p. 180.
28. Aldous Huxley, *Themes and Variations*, Harper & Bros., New York, 1950, p. 77.
29. Ronald Clark, *The Huxleys*, McGraw Hill Company, New York, 1968, p. 130.
30. *Ibid*., p. 140.
31. *Ibid*., p. 154.
32. *Ibid*., p 154.
33. *Ibid*., p 154
34. Vezi Laura Archera Huxley, *This Timeless Moment. A Personal View of Aldous Huxley*, Chatto & Windus, 1969, pp. 55-67.
35. *Aldous Huxley: A Memorial Volume*, ed. Julian Huxley, Chatto & Windus, 1965, p. 390.

36. Peste ani, avea să afirme despre această perioadă: „Eram angajat la revista *Atheneum*, dar eram plătit foarte prost, sub limita de subzistență; așa că, în timpul liber, am lucrat și pentru publicațiile *Conde Nast*. Am muncit și pentru revistele *Vogue* și *Vanity Fair*, precum și pentru *House and Garden*. Scriam articole pe orice temă de la ornamentele din gips pînă la covoarele persane. Și asta nu era tot. Am făcut și critică dramatică pentru *Westminster Review*. Și – nu o să vă vină să credeți – am susținut chiar și rubrica de critică muzicală. Recomand în mod stăruitor acest gen de critică drept formă de ucenicie. Te forțează să scrii despre orice există pe pămînt sub soare, îți dezvoltă calitățile, te învață cum să-ți controlezi mai bine materialul și te obligă să contempli lucrurile". („Writers at Work", *The Paris Review*, New York, 1968, pp. 200-201).
37. Milton Birnbaum, *op. cit.*, p. 15.
38. Vezi poezia *Flowers (Florile)* din volumul *Collected Poetry of Aldous Huxley*, Harper & Row, New York, pp. 54-55.
39. Alexander Henderson, *op. cit.*, p. 13.
40. Aldous Huxley, *Music at Night and Other Essays*, Dloubleday Doran & Co, New York, 1931, p. 215.
41. Crane Brinton, John B. Christopher și Robert Lee Wolf, *Civilization in the West*, Prentice Hall Inc. Englewood Cliffs. New York, 1964, p. 622.
42. Walter Allen, *op. cit.*, p. 25.
43. Nota sceptică este prezentă în multe din poemele timpurii (v. Aldous Huxley, *The Burning Wheel – Roata în flăcări*, p. 27).
44. Crane Brinton, John B. Christopher și Robert Lee Wolf, *op. cit.*, p. 695.
45. *Ibid.*, p. 695.
46. James Joyce, *Portret al artistului în tinerețe*, ELU, 1969.
47. Vezi și Bertrand Russell, *Living Philosophies*, Simon and Schuster, New York, 1931, pp. 9-20.
48. Lectura ca modalitate principală de cunoaștere a vieții este evidențiată de către Aldous Huxley

încă din volumul *The Burning Wheel (Roata în flăcări)*, p. 24.

49. Îndeosebi ciclul de eseuri intitulat *Pietrele Veneției*.
50. Alexander Henderson, *op. cit.*, pp. 17-18.
51. *Ibid.*, p. 28.
52. Iată un exemplu: „Marea mea religie este credința în faptul că sîngele și carnea sînt mai înțelepte decît intelectul. Mintea ne poate face să greșim Dar ceea ce simte, crede sau spune sîngele este întotdeauna adevărat. Intelectul nu este decît un căpăstru. Ce-mi pasă de cunoștințe? Tot ceea ce vreau este să răspund sîngelui, direct, fără amestecul neserios al minții, moralei sau a nu mai știu eu ce" (*Letters of D.H. Lawrence*, ed. by Aldous Huxley, Viking Press, New York, 1932, p. 96).
53. *Apud* Alexander Henderson, *op. cit.*, p. 19
54. „Writers at Work", *The Paris Review*, New York, 1968, p 209.
55. George Woodcock, *op. cit.*, p. 132.
56. Admirația lui Aldous Huxley pentru Shakespeare poate fi evidențiată și de faptul că foarte multe dintre operele sale au titluri inspirate din piesele lui Shakespeare: *Minunata lume nouă (Furtuna); Timpul trebuie să aibă sfîrșit (Henric al IV-lea), Maimuță și esență (După faptă și răsplată); Lumînări pîlpîind (Macbeth)* etc. Ultimul eseu scris de Aldous Huxley se intitulează *Shakespeare și religia*.
57. Interesul său pentru muzică transpare deja în poeziile timpurii. De exemplu, în *O melodie de Scarlatti (Collected Poetry of Aldous Huxley*, Harper & Row, New York, p. 103).
58. Alexander Henderson, *op. cit.*, p. 12.
59. *Ibid.*, p. 13.
60. Aldous Huxley, *The Olive Tree and Other Essays*, Harper & Bros, New York and London, p. 292.
61. *Aldous Huxley: A Memorial Volume*, p. 62.
62. Vezi Derek P. Scales, *Aldous Huxley and French Literature*, Sydney University Press, Sydney, 1969, pp. 15-20.

63. Derek P. Scales, *op. cit.*, p. 25.
64. *Ibid.*, pp. 28-33 și 53.
65. *Ibid.*, p. 37.
66. *Letters of Aldous Huxley*, ed. Grover Smith, Harper & Row, New York and Evanston, 1969, p. 171.
67. Derek P. Scales, *op. cit.*, p. 57
68. Vezi Walter Allen, „Tradition and Dream", p. 60, și „Writers at Work", p. 207.
69. Derek P. Scales, *op. cit.*, p. 57.
70. *Aldous Huxley: A Memorial Volume*, p. 62.
71. Aldous Huxley, *Along the Road; Notes and Essays of a Tourist*, Collected Edition, Chatto & Windus, London, 1925, p. 68.
72. Derek P. Scales, *op. cit.*, p. 71
73. „Writers at Work", p. 207.
74. *Letters of Aldous Huxley*, pp. 233-234.
75. *Letter of Aldous Huxley*, p. 363.
76. Aldous Huxley, *Jesting Pilate; The Diary of a Journey*, Chatto and Windus, London, 1932, pp. 291, 326.
77. George Woodcock, *op. cit.*, p. 265.
78. Aldous Huxley, *op. cit.*, pp. 198-200.
79. *Ibid.*, p. 290.
80. *Ibid.*, pp. 290-291.
81. *Ibid.*, p 157.
82. Aldous Huxley, *Jesting Pilate*, Chatto & Windus, London, 1926; Collected Edition, Chatto & Windus, London, p. 109.
83. *Ibid.*, p. 110
84. *Ibid.*, p. 192.
85. *Ibid.*, p. 194.
86. *Amphisbaena* = din gr. *amphisbaina*, „care se mișcă în ambele direcții".
87. Aldous Huxley, *Collected Poetry*, p. 56.
88. Aldous Huxley, *Antic Hay*, în *The World of Aldous Huxley*, ed. Charles J. Rolo, Gloucester, Mans: Peter Smith, 1971, p. 171.
89. Aldous Huxley, *Do What You Will: Essays*, Chatto & Windus, London, 1929, p. 99.
90. Aldous Huxley, *The Genius and the Goddess*, Chatto & Windus, London, 1955, p. 53.

91. Aldous Huxley, *Proper Studies*, Chatto & Windus, London, 1927, p. 35.
92. Aldous Huxley, *Do What You Will: Essays*, pp. 101-102.
93. Aldous Huxley, *Jesting Pilate*, Chatto & Windus, London, p. 85.
94. Aldous Huxley, *Themes and Variations*, Harper and Bros, New York, 1950, p. 155.
95. Aldous Huxley, *Point Counter Point*, Penguin Books in Association with Chatto & Windus, London, 1971, p. 407.
96. Aldous Huxley, *Music at Night*, p. 79.
97. Aldous Huxley, *The Olive Tree and Other Essays*, p. 77.
98. Aldous Huxley, *Selected Essays (Proper Studies Education)*, Chatto & Windus, 1961, pp. 49-60.
99. Aldous Huxley, *Themes and Variations*, p. 150.
100. Aldous Huxley, *Proper Studies*, pp. 231-232.
101 Aldous Huxley, *The Perennial Philosophy*, Harper & Bros, New York and London, 1945, p. 179.
102. Milton Birnbaum, *op. cit.*, p. 34.
103. Aldous Huxley, *After Many a Summer*, Penguin Books in Association with Chatto and Windus, London, 1967, p. 198.
104. Vezi și opiniile lui Coleman despre realitatea absolută în Aldous Huxley, *Antic Hay*, p. 40.
105 Aldous Huxley, *After Many a Summer*, pp. 96-97.
106. Aldous Huxley, *Grey Eminence; A Study in Religion and Politics*, Harper & Bros, New York and London, 1941, p. 59.
107. Aldous Huxley, *The Perennial Philosophy*, p. VII
108. Milton Birnbaum, *op cit.*, p. 37.
109. Vezi Aldous Huxley, *Themes and Variations*, p. 83 și, în special, Aldous Huxley, *The Devils of Loudun*, Penguin Books, London, 1971, pp. 313-327.
110 Aldous Huxley, *The Devils of Loudun*, p. 320.
111. Milton Birnbaum, *op. cit.*, p 39.
112. De notat faptul că toate cărțile pe care le-a scris Huxley în ultimii ani de viață aduc în prim-plan problema drogurilor: *The Doors of Perception*

(Porțile percepției), Heaven and Hell (Rai și iad), Brave New World Revisited (Reîntoarcerea în minunata lume nouă), Island (Insula), Literature and Science (Literatura și știința).

113. Aldous Huxley, *Eyeless in Gaza*, Bantam Books, London, 1972, p. 265.
114. *Ibid.*, p. 266.
115 Această detașare constituia o altă trăsătură definitorie a caracterului lui Huxley. Încă de la vîrsta de 5 ani, Julian Huxley avea impresia că fratele său „se deplasa pe un alt nivel de existență" (*Aldous Huxley: A Memorial Volume*, p. 21); sora scriitorului aducînd, la rîndu-i, o și mai concludentă mărturie în acest sens (*Aldous Huxley: A Memorial Volume*, p. 21).
116. Aldous Huxley, *Island*, Penguin Books in Association with Chatto & Windus, London, p. 141.
117. Aldous Huxley, *Selected Essays*, p. 173.
118. Keith May, *op. cit.*, p. 226.
119. În „Tragedia și întregul adevăr", citim: „Catharsisul tragediei este violent și apocaliptic; dar catharsisul mai blînd al literaturii pe deplin adevărate este de durată (Aldous Huxley, *Selected Essays*, Chatto & Windus, London, 1961, p. 123).
120. *Apud* Peter Bowering, *op. cit.*, p. 19
121. Ceea ce spune în cele mai multe opere este că „prea multe elemente ireconciliabile sînt adunate în om pentru a face cu putință fericirea în această lume: carne și spirit, pasiune și rațiune, instinct și intelect" (Anthony Burgess, *The Novel Now*, Faber & Faber, London, 1967, p. 40).
122. *Apud* Peter Bowering, *op. cit.*, p. 19.
123. Vezi Peter Bowering, *op cit.*, pp. 19-20: „Tot ceea ce a scris mai devreme este, într-un anumit sens, ceva pregătitor; tot ceea ce a scris ulterior este o continuare, exceptînd viziunea finală exprimată în romanul *Insula*".
124. *Ibid.*, p. 20.
125. Vezi Jerome Meckier, *op. cit.*, p. 2: „Chiar dacă Lawrence a fost mai mult sau mai puțin

deranjat decît plăcut impresionat de carte, îndeosebi în legătură cu propria sa apariţie în roman, drept Mark Rampion. ."

126. Aldous Huxley, *Ends and Means*, Harper & Bros, New York, 1937, Chapter XII.
127. Peter Bowering, *op. cit.*, p. 23
128. *Apud* Peter Bowering, *op. cit.*, p. 23.
129. *Apud* Peter Bowering, *op. cit.*, p. 24.
130. *File veştede*, Ed Univers, Bucureşti, 1973, p. 360.
131. D.H. Lawrence, *Fantasia of the Unconscious*, New York, 1960, p. 149.
132. Peter Bowering, *op. cit.*, p. 26.
133. Aldous Huxley, *Along the Road; Notes & Essays of a Tourist*, Partea a II-a, Chatto & Windus, London, 1925.
134. Aldous Huxley, *Ends and Means*, Harper & Bros, New York, 1937, Chapter XIV.
135. Peter Bowering, *op. cit.*, p. 29.
136. „Acesta este primul pas pozitiv spre o teologie empirică, care, după Huxley, era un factor comun tuturor religiilor" (*ibid.*, p. 29). „Ce fel de lume e aceasta, în care oamenii aspiră la bine şi totuşi dobîndesc atît de des răul? Ce sens are tot argumentul acesta?" (Aldous Huxley, *Ends and Means*, p. 8).
137. Vezi Daiszetz T. Suzuki, *Zen and Japanese Buddhism*, Japan Travel Bureau, Tokio, p. 1968.
138. Peter Bowering, *op. cit.*, p. 80.
139. *Ibid.*, p. 32.
140. *Ibid.*, p. 32.
141 *Ibid.*, p. 30.
142. Paul West, *The Modern Novel*, Hutchinson & Co., London, 1967, p. 61. West arată că lumea lui Huxley este năpădită de „abandonări, iluzii, dezîluzii, plictiseală, pesimism, manii moderne – şi, desigur, de recalcitranta lipsă de speranţă, ce l-a făcut să se apuce de scris. Huxley arată cum nu se poate mai bine că intelectul detaşat şi imparţial riscă să sfîrşească în plictiseală".
143. „El (Aldous Huxley) s-a temut pentru omenire, dar ar fi nedrept să spunem că nu-i plăceau

oamenii. [...] El (Aldous Huxley) era carıtabil şı bun" (*Aldous Huxley: A Memorial Volume*, ed. Julian Huxley, Chatto & Windus, 1965, p. 390).
144. Georg Lukács, *Estetica*, vol. I, Editura Meridiane, București, 1972, p. 631.
145 *Ibid.*, p. 632.
146. *Letters of Aldous Huxley*, p. 948.
147. Anthony Burgess, *The Novel Now*, Faber & Faber, London, 1967
148. William Shakespeare, *Furtuna*, act V., sc. 1.
149. *Apud* Laurence Brander, *op. cit.*, p. 87.
150. Alexander Henderson, *op. cit.*, p. 87
151. „După Ford" relevă mentalitatea epocii istorice. Ford este cel ce a instituit „producţia de masă", devenind astfel reper social şi temporal.
152. Vezi romanul *The First Men in the Moon (Primii oameni din Lună)* de H.G. Wells.
153. *Apud* Laurence Brander, *op. cit.*, p. 63.
154. Aldous Huxley, *Minunata lume nouă. Reîntoarcere în minunata lume nouă*, Editura Polirom, 2003, p. 293.
155. *Idem*, p. 312.
156. *Idem*, pp. 339-340.
157. Laurence Brander, *op.cit.*, p. 69.
158. Ronald T Sion, *Aldous Huxley: Literary Prophet (A Study of his Six Novels)*, Xlibris Corporation 2000, p. 85.
159. *Idem*, p. 85.
160. *Idem*, p. 88.
161. *Idem*, p. 88.

Tabel cronologic

1825 – La 4 mai se naște cel de al șaptelea copil al lui George Huxley și al lui Rachel Withers, Thomas Henry Huxley. A devenit un reputat om de știință, biolog și fiziolog, și a adus o contribuție decisivă la abordarea problemelor legate de apariția vieții, fiind un redutabil susținător al lucrării lui Charles Darwin, *The Origin of Species (Originea speciilor)*.

1860 – La 11 decembrie se naște al patrulea din cei opt copii ai lui Thomas Henry Huxley și ai Henriettei Ann Heathborne, Leonard Huxley, tatăl viitorului scriitor Aldous Huxley. Ulterior, Leonard Huxley se căsătorește cu Julia Arnold, al cărei unchi era poetul și criticul Matthew Arnold. Leonard Huxley va fi profesor de greacă la Universitatea din Sf. Andrews, iar, mai tîrziu, redactor-șef al revistei *Cornhill*. Moștenirea spirituală a celor două familii de erudiți intelectuali va influența puternic personalitatea și opera lui Aldous Huxley.

1894 - La 26 iulie se naște, la Godalming, Surrey, Aldous Leonard Huxley, al treilea copil al familiei (alături de Julian, care avea să devină un renumit naturalist, Trevenon și Margaret).

1908 La 29 noiembrie moare Julia Huxley, mama scriitorului, de care acesta era extrem de atașat; este prima dintre experiențele care-l vor marca profund pe Aldous Huxley. Tînărul Huxley își începe studiile la Eton.

1910 – Suferă a doua traumă psihică, cu consecințe majore de durată, provocată de o maladie oculară, *keratitis punctata*, în urma căreia rămîne aproape orb; cu o tenacitate ieșită

din comun, Aldous Huxley învață sistemul de scriere Braille. Părăsește școala din Eton. După aproape doi ani de suferință își recapătă parțial vederea, dar rămîne profund marcat de această boală.

1913 – Își continuă studiile la Balliol College, Oxford

1914 – Începe primul război mondial. Fratele său Trevenon se sinucide în urma unei puternice depresii psihice. Tragedia aceasta îl va afecta pe Aldous Huxley pentru tot restul vieții.

1916 - Apare primul volum de poezii al lui Aldous Huxley, intitulat *The Burning Wheel (Roata în flăcări)*, la Ed. Blackwell, Oxford.

– Aldous Huxley frecventează conacul Garsington. Acasă la Lady Ottoline Morrell, are ocazia să-i cunoască pe Osbert Sitwell, Lytton Strachey, Bertrand Russell, T. S. Eliot, D. H. Lawrence și soția acestuia, Frieda Katherine Mansfield, John Middleton Murry, Leonard și Virginia Woolf etc.

1917 – Predă un timp la Colegiul din Eton.

1918 – Apare un alt volum de poezii, *The Defeat of Youth and Other Poems (Înfrîngerea tinereții și alte poezii)*, la Ed. Blackwell, Oxford.

1919 – Aldous Huxley colaborează la revista *Atheneum*, condusă de criticul J. Middleton Murry. Se căsătorește cu Maria Nys. Își începe colaborarea la *Westminster Gazette*, în calitate de critic dramatic.

1920 - Publică prima culegere de nuvele, *Limbo* (Ed Chatto & Windus) și volumul de poezii *Leda* (Ed. Chatto & Windus).

– Se naște Matthew, unicul fiu al lui Aldous Huxley și al Mariei Huxley.

– Cercul de cunoștințe al familiei Huxley este format în special din intelectuali, artiști, oameni de știință, gînditori.

1921 – Apare primul roman al lui Aldous Huxley, *Crome Yellow (Galben de crom)*, Ed. Chatto & Windus, Londra

1922 – Aldous Huxley publică volumul de nuvele *Mortal Coils (Zbateri efemere)*, Ed. Chatto &

Windus, Londra. Face o serie de călătorii în India, Italia, Franța, S.U.A.

– Apar *Ulysses* de James Joyce (la Paris), *The Waste Land* de T. S. Eliot, *Forsyte Saga* de John Galsworthy.

1923 – Apare romanul *Antic Hay (Dans grotesc)*, Ed. Chatto & Windus, Londra, și volumul *On the Margin. Notes and Essays (Marginalia. Note și eseuri)*, Ed. Chatto & Windus, Londra.

1924 – Publică volumul de nuvele intitulat *Little Mexican and Other Short Stories (Micuța mexicană și alte povestiri)*, Ed. Chatto & Windus, Londra.

1925 – Apar romanul *Those Barren Leaves* [*File veștede*, tradus în românește cu titlul (sic!) *Frunze uscate*[1]], Ed. Chatto & Windus, Londra, precum și însemnările sale de călătorie, publicate sub titlul *Along the Road; Notes and Essays of a Tourist (Din călătorie; note de drum)*, Ed. Chatto & Windus, Londra.

1926 – Impresii de călătorie vor fi consemnate și în *Jesting Pilate; The Diary of a Journey*[2] *(Ce-i adevărul? Jurnalul unei călătorii)*, Ed. Chatto & Windus, Londra. Apare și volumul de nuvele *Two or Three Graces and Other Stories (Două sau trei grații și alte povestiri)*, Ed Chatto & Windus, Londra.

1927 – Huxley publică volumul de eseuri *Proper Studies (Studii adecvate)*, Ed. Chatto & Windus, Londra.

– Virginia Woolf publică *To the Lighthouse (Spre far)*.

1928 – Apare cel mai cunoscut roman al lui Huxley, *Point Counter Point (Punct Contrapunct)*, Ed. Chatto & Windus, Londra.

---

1. *Cf.* W. Wordsworth, *The Table Turned*: *„Enough of Science and Art; / Close up those barren leaves / Come forth; and bring with you a heart / That watches and receives"*.
2. *Cf. „What is Truth? said Jesting Pilate, and would not stay for an answer"* (Francis Bacon, *Of Truth*).

1929 – Aldous Huxley publică colecţia de eseuri *Do What You Will (Fă ce vrei)*, Ed. Chatto & Windus, Londra.

– În primăvara aceluiaşi an apare la Londra revista literară *The Realist*, avîndu-i în colectivul redacţional pe H. G. Wells, Arnold Bennett, Harold Laski, Rebecca West, Julian şi Aldous Huxley, iar ca redactor-şef pe Gerald Heard; revista îşi va întrerupe apariţia în ianuarie 1930.

1930 – Apare volumul de nuvele *Brief Candles (Lumînări pîlpîind)*, Ed. Chatto & Windus, Londra.

– În sudul Franţei se stinge din viaţă D. H. Lawrence, cel care, deopotrivă ca scriitor şi ca om, a exercitat o mare influenţă asupra lui Aldous Huxley.

1931 – Aldous Huxley publică volumul de eseuri *Music at Night (Muzică nocturnă)* şi piesa de teatru *The World of Light (Lumea de lumină)*

– Apare *The Waves (Valurile)* de Virginia Woolf.

1932 – Apar romanul *Brave New World (Minunata lume nouă)*, Ed. Chatto & Windus, Londra; volumul de eseuri *Texts and Pretexts, an Anthology with Commentaries (Texte şi pretexte, o antologie însoţită de comentarii)*, Ed. Chatto & Windus; precum şi corespondenţa lui Lawrence, sub titlul *The Letters of D. H. Lawrence (Scrisorile lui D. H. Lawrence)*, ediţie îngrijită de Aldous Huxley, Ed. Heinemann, Londra.

1934 – În urma unei călătorii întreprinse împreună cu familia, Aldous Huxley publică lucrarea *Beyond the Mexique Bay (Dincolo de Golful Mexic)*, Ed. Chatto & Windus, Londra.

1936 – Vede lumina tiparului lucrarea *What Are You Going to Do about It? The Case for Constructive Peace (Ce-ai de gînd să faci?)*, Ed. Chatto & Windus, Londra. Apar romanul *Eyeless in Gaza (Orb prin Gaza)*, Ed. Chatto & Windus, precum şi volumul de eseuri *The Olive Tree and Other Essays (Măslinul şi alte eseuri)*, Ed. Chatto & Windus, Londra.

1937 – În aprilie face o călătorie în America, unde se va stabili fără a deveni cetățean american Începe să scrie scenarii de film, adaptînd pentru ecran *Pride and Prejudice (Mîndrie și prejudecată)*, pentru Metro-Goldwyn-Mayer Scenariul va fi terminat în 1940.

– Sub îngrijirea lui Aldous Huxley apare lucrarea *An Encyclopaedia of Pacifism*; scriitorul publică și volumul de eseuri *Ends and Means. An Enquiry into the Nature of Ideals and into the Methods Employed for their Realization (Scopuri și mijloace)*, Ed. Chatto & Windus, Londra.

1939 – Apare romanul *After Many a Summer (După multe veri)*, Ed. Chatto & Windus, Londra.

1941 – Aldous și Maria se mută din Los Angeles și își cumpără o fermă în Llano, California.

– Apare biografia părintelui Joseph, consilierul cardinalului Richelieu, sub titlul *Grey Eminence. A study in Religion and Politics (Eminența cenușie. Studiu despre religie și politică)*, Ed. Chatto & Windus, Londra.

1942 – Apare lucrarea *The Art of Seeing (Arta de a vedea)*, Ed. Harper, New York, expresie a suferințelor personale ce l-au marcat pe Aldous Huxley. Adaptează pentru ecran *Jane Eyre*.

1944 – Apare romanul *Time Must Have A Stop (Timpul trebuie să aibă sfîrșit)*, Ed. Harper, New York, considerat de către autor cea mai bună realizare a sa

1945 – Publică volumul de eseuri *The Perennial Philosophy (Filosofia eternă)*, Ed. Harper, New York.

– Apare *Animal Farm (Ferma animalelor)* de George Orwell.

1946 Julian Huxley devine primul Secretar General al U.N.E.S.C.O.

– În același an Aldous Huxley publică eseul *Science, Liberty and Peace (Știința, libertatea și pacea)*, Ed. Harper, New York

1948 – Aldous și Maria se întorc în Europa pentru scurt timp, vizitînd Parisul și Londra.

– Apare romanul *Ape and Essence (Maimuță și esență)*, Ed. Harper, New York.
George Orwell publică romanul *1984*

1950 – Apare volumul de eseuri *Themes and Variations (Teme și variațiuni)*.

1952 – Aldous Huxley publică biografia literară cu caracter istoric *The Devils of Loudun (Diavolii din Loudun)*, Ed. Chatto & Windus, Londra.

1953 – Scriitorul face primele experiențe cu droguri (LSD, mescalină etc.).

1954 – Publică *The Doors of Perception (Porțile percepției)*, Ed. Chatto & Windus, Londra, lucrare în care descrie impresiile resimțite după consumul mescalinei.

1955 - Moare Maria Huxley.
– Apare microromanul *The Genius and the Godess (Geniul si zeița)*, Ed. Chatto & Windus, Londra.

1956 – În primăvara acestui an Aldous Huxley se recăsătorește cu Laura Archera, o muziciană de origine italiană
– Apar volumele de eseuri *Heaven and Hell (Rai și iad)*, Ed. Chatto & Windus, și *Adonis and the Alphabet, and Other Essays (Adonis și alfabetul, și alte povestiri)*, Ed. Chatto & Windus, Londra.

1958 – Apare continuarea romanului satirico-utopic *Brave New World (Minunata lume nouă)*, publicat în 1932, intitulată *Brave New World Revisited (Reîntoarcere în minunata lume nouă)*, Ed. Harper, New York.

1961 – La 12 mai, în urma unui incendiu, casa familiei Huxley arde pînă la temelie; cad astfel pradă flăcărilor o serie de manuscrise, obiecte de artă și amintiri, ediții princeps etc.

1962 – Opera lui Aldous Huxley e completată cu ultimul său roman, *Island (Insula)*, Ed. Chatto & Windus, Londra.

1963 – Aldous Huxley moare în urma unui cancer lingual metastazat, la 22 noiembrie, la cîteva ore după asasinarea președintelui John Fitzgerald Kennedy.

– Laura Archera Huxley publică lucrarea *You Are Not The Target (Nu tu eşti ţinta).*

1973 În deceniul care a urmat morţii lui Aldous Huxley a apărut un număr impresionant de exegeze. Prezentăm, în cele ce urmează, doar o listă selectivă a acestora:

1. Huxley, Julian (ed.), *Aldous Huxley (1894-1963)*, Chatto & Windus, London. 1965.
2. Bowering, Peter, *Aldous Huxley: A Study of the Major Novels*, The Athalone Press, London, 1968.
3. Clark, Ronald W., *The Huxleys*, Cox & Wyman Ltd, London, 1968.
4. Brander, Lawrence, *Aldous Huxley – A Critical Study*, Rupert Hart-Davis, London, 1969.
5. Archera Huxley, Laura, *This Timeless Moment (A Personal View of Aldous Huxley)*, Chatto & Windus, London, 1969.
6. Holmes, Charles M., *Aldous Huxley and the Way to Reality*, Indiana University Press, Bloomington, 1970.
7. Meckier, Jerome, *Aldous Huxley: Satire and Structure*, Chatto & Windus, London, 1971.
8. May, Keith, *Aldous Huxley*, Paul Elek Books Ltd., London, 1972.
9. Woodcock, George, *Dawn and the Darkest Hour, A Study of Aldous Huxley*, Faber and Faber, London, 1972.

1994 – Centenarul naşterii lui Aldous Huxley oferă prilejul unei reveniri importante a operei sale în atenţia cititorilor şi a criticilor:

1. Sion, T. Ronald, *Aldous Huxley: Literary Prophet*, Xlibris Corporation, 2000.
2. Murry, Nicholas, *Aldous Huxley, An English Intellectual*, Little Brown, 2002.

D.C -P

Minunata lume nouă

„Utopiile ne apar astăzi mult mai realizabile decît se credea pe vremuri. De aceea în vremurile noastre ne aflăm în faţa unei întrebări destul de chinuitoare: cum să evităm înfăptuirea lor definitivă?... Utopiile sînt realizabile. Viaţa se îndreaptă către utopii Şi poate că începe un veac nou, un veac în care intelectualii şi pătura cultivată vor visa la mijloacele de a evita utopiile şi de a reveni la o societate neutopică, mai puţin «perfectă», dar mai liberă."

NIKOLAI BERDIAEV

Capitolul I

O clădire cenușie, scundă, de numai treizeci și patru de etaje. Deasupra intrării, firma CENTRUL DE INCUBAȚIE ȘI CONDIȚIONARE PENTRU LONDRA CENTRALĂ, iar pe stemă, în formă de scut, deviza Statelor Unite ale Lumii: COMUNITATE, IDENTITATE, STABILITATE.

Sala imensă de la parter dădea către nord. Rece, în pofida verii de afară și a căldurii tropicale din încăpere, prin geamuri pătrundea o lumină subțire și aspră, căutînd avidă, parcă, vreun manechin drapat, ori vreo jucărie, vreo formă academică palidă, dar negăsind decît sticla, nichelul și porțelanul cu luciu sec, tipice pentru un laborator. Răceala ca de iarnă își dădea mîna cu frigul iernatic. Halatele lucrătorilor erau albe, mîinile lor erau îmbrăcate in mănuși de cauciuc de culoarea palidă a cadavrelor. Lumina era înghețată, moartă, fantomatică. Doar tuburile gălbui ale microscoapelor dădeau luminii o oarecare consistență, făcînd-o să se întindă ca untul pe țevile lustruite, o dungă molatică lîngă alta, într-o procesiune nesfîrșită de-a lungul meselor de lucru.

— Iar aceasta, spuse Directorul deschizînd ușa, este Sala de Fertilizare.

Cînd intră Directorul Centrului de Incubație și Condiționare, trei sute de fertilizatori, aplecați asupra instrumentelor lor, erau adînciți în muncă intr-o tăcere prin care li se putea auzi și respirația ca o frîntură de melodie fredonată pentru sine ori

un fluierat – atît de concentraţi şi absorbiţi erau cu toţii. O trupă întreagă de studenţi nou-veniţi, foarte tineri, cu feţele trandafirii şi cu caş la gură se ţinea foarte aproape de Director, urmîndu-l cu oarecare spaimă şi supunere slugarnică. Fiecare dintre ei avea un carnet de notiţe în care însemna cu sîrg şi disperare tot ce spunea marele savant. Direct din gura celebrităţii. Era un adevărat privilegiu. Directorul Centrului de Incubaţie şi Condiţionare (DCIC) pentru Londra Centrală ţinea morţiş să-şi conducă personal fiecare serie de boboci, făcînd turul diferitelor secţii ale Centrului.

— Doar aşa, ca să vă dau o idee generală, le explica el.

Firește că trebuia să capete o idee generală, de vreme ce urmau să-şi îndeplinească inteligent munca – deşi prea multe nu trebuia să ştie; mai bine zis era convenabil să ştie cît mai puţin, ca să poată ajunge membri adevăraţi şi fericiţi ai colectivităţii. Căci, după cum ştia toată lumea, amănuntele sînt cheia virtuţii şi fericirii; din punct de vedere intelectual, generalităţile sînt doar un rău necesar. Nu filosofii, ci amatorii de traforaje şi colecţionarii de timbre alcătuiesc coloana vertebrală a oricărei societăţi.

— Mîine – adăuga el întotdeauna, zîmbindu-le cu o bunăvoinţă uşor ameninţătoare - o să vă apucaţi serios de treabă. N-o să mai aveţi vreme de generalităţi. Dar între timp...

Între timp se bucurau de un privilegiu. Direct din gura savantului în carnetul de notiţe. Băieţii scriau repede, repede, într-un ritm nebunesc.

Înalt şi oarecum firav, dar ţinîndu-se foarte drept, Directorul înaintă în încăpere. Avea bărbia cam lungă şi dinţii mari, destul de proeminenţi, pe care buzele lui groase şi frumos arcuite nu-i acopereau cu totul nici cînd tăcea. Să fi fost bătrîn, să fi fost tînăr? Cît să fi avut: treizeci de ani?

Cincizeci? Cincizeci și cinci? Era greu de spus. Și, oricum, nici nu se punea această problemă; în acest an de stabilitate, 632 al Erei Ford, nici prin cap nu-ți trecea să pui o asemenea întrebare.

— Voi începe cu începutul, spuse DCIC și studenții mai zeloși înregistrară în carnete și această intenție: *Vom începe cu începutul*. Acestea – spuse el, cuprinzînd cu un gest larg toată aparatura – sînt incubatoarele. Și, deschizînd o ușă bine izolată, le arătă nenumăratele stelaje cu eprubete numerotate. Le explică: — Aceasta este cota săptămînală de ovule. Ținute la temperatura sîngelui. În timp ce gameții masculini (și deschise o altă ușă) trebuie păstrați la o temperatură cu două grade mai mică, 35° în loc de 37°. Căldura normală a sîngelui duce la sterilitate. Berbecii ținuți în vată termogenă nu mai zămislesc miei.

Sprijinindu-se cu umărul de un stelaj cu incubatoare, în timp ce creioanele studenților mîzgăleau ilizibil pagini întregi, Directorul le prezentă o scurtă descriere a proceselor moderne de fertilizare; firește, mai întîi le vorbi despre realizarea ei pe cale chirurgicală:

— Operația e suportată voluntar pentru binele Societății, ca să nu mai vorbim că este răsplătită cu o primă echivalentă cu salariul pe șase luni.

Apoi continuă cu o descriere a tehnologiei folosite pentru conservarea și menținerea în viață a ovarului excizat pentru a se dezvolta în mod activ; trecu după aceea la considerații referitoare la temperatura optimă, la concentrația de sare, la vîscozitate; se referi la lichidul în care erau păstrate ovulele recoltate ajunse la maturitate. Apoi, conducîndu-și învățăceii către mesele de lucru, le arătă efectiv cum se extrage acest lichid din eprubete; cum este lăsat să cadă picătură cu picătură pe lamelele special încălzite ale microscoapelor; cum ovulele conținute de acest lichid sînt cercetate

pentru a nu prezenta anomalii, apoi numărate și transformate într-un receptacul poros; cum acest receptacul (și acum îi duse pe studenți să urmărească operația) este cufundat într-un bulion de cultură cald, un mediu nutritiv care conține spermatozoizi în mișcare liberă – cu o concentrație minimă de 100 000 pe centimetru cub, după cum insistă el să precizeze. De asemenea, le arătă cum, după zece minute, receptaculul este scos din lichid și conținutul său este examinat din nou; cum, dacă vreunul din ovule rămîne nefecundat, este supus din nou imersiunii, și operația se repetă ori de cîte ori este nevoie; cum ovulele fecundate revin în incubator. Cele de tip Alfa și Beta rămîn acolo, pînă la îmbutelierea lor definitivă; în schimb, cele de tip Gama, Delta și Epsilon sînt scoase din nou afară după numai treizeci și șase de ore. spre a fi supuse procesului Bokanovski.

— Procesul Bokanovski, repetă Directorul și studenții subliniară aceste cuvinte în însemnările de pe carnete.

Un ovul, un embrion, un adult aceasta este evoluția normală. Dar un ovul supus bokanovskificării va germina, va prolifera, se va diviza. Va da opt pînă la nouăzeci și șase de noi muguri, iar fiecare mugur se va dezvolta într-un embrion perfect format, și fiecare embrion va da un adult de talie normală Se obțin deci nouăzeci și șase de ființe umane, acolo unde înainte creștea doar una. Deci un mare progres.

— În esență, conchise DCIC, bokanovskificarea constă într-o serie de opriri ale dezvoltării. Noi întrerupem creșterea normală și, lucru destul de paradoxal, oul reacționează prin înmugurire.

Reacționează prin înmugurire, notară repede creioanele.

Directorul arătă cu degetul: pe o bandă care înainta lent, un stativ cu eprubete intra într-o

cutie mare de metal, în timp ce ieşea un alt stativ plin. Mecanismul scotea un zgomot monoton, ca al unei mîţe care toarce. Directorul le mai dădu un amănunt: trecerea eprubetelor prin mecanism durează opt minute. Opt minute de expunere puternică la raze X este maximum pe care-l pot suporta ovulele. Cîteva dintre ele chiar mor; cît priveşte restul, cele mai puţin sensibile se divid în două; majoritatea scot patru muguri; unele scot opt; toate sînt repuse în incubatoare de unde mugurii încep să se dezvolte; apoi, după două zile, eprubetele sînt răcite brusc şi verificate din nou. Mugurii dau la rîndul lor doi, patru sau opt muguri; după ce-au înmugurit, sînt trataţi cu alcool pînă aproape de distrugere; ulterior dau din nou semne de înmugurire, iar apoi mugurii din mugurul de muguri sînt lăsaţi să se dezvolte în pace – o nouă întrerupere dovedindu-se în general fatală. În acest răstimp, ovulul iniţial a avut posibilitatea de a se transforma în opt pînă la nouăzeci şi şase de embrioni.

— Veţi recunoaşte, deci, că este un progres remarcabil faţă de ceea ce se petrece în natură. Dar nu e vorba de nişte gemeni identici – nu doar de nişte gemeni, dubleţi sau tripleţi prăpădiţi ca în vremurile de demult ale viviparităţii, cînd se întîmpla uneori ca vreun ovul să se dividă accidental. Aici e vorba de zeci sau chiar sute de produse noi. *Sute*, repetă Directorul şi-şi deschise larg braţele de parcă ar fi împărţit cu generozitate pomeni. Sute!

Dar unul dintre studenţi făcu prostia de a întreba în ce constă avantajul.

— Vai, dragă băiete! se întoarse cu asprime Directorul împotriva lui. Dar ce, nu vezi? Chiar *nu-ţi dai seama*? Şi ridică mîna, adoptînd o expresie maiestuoasă: Metoda Bokanovski reprezintă unul dintre instrumentele majore ale stabilităţii sociale!

Instrumentele majore ale stabilității sociale.

Bărbați standardizați, femei standardizare, în loturi uniforme. Întregul personal al unei fabrici alcătuit din produsele unui singur ovul bokanovskificat.

— Nouăzeci și șase de gemeni identici lucrînd la nouăzeci și șase de mașini identice! Glasul îi vibra de entuziasm: — Acuma știți cum stăm. Pentru prima dată în istorie avem *Comunitate, Identitate, Stabilitate*.

Citase deci deviza întregii planete. Cuvinte măreție.

— Dacă am putea extinde nelimitat bokanovskificarea, întreaga problemă ar fi pe deplin rezolvată.

Rezolvată prin ființe Gama standardizate, ființe Delta invariabile, ființe Epsilon uniforme. Milioane de gemeni identici. În sfîrșit, se aplicase la biologie principiul producției în masă.

— Dar, vai, clătină din cap Directorul, *nu putem* extinde bokanovskificarea la nesfîrșit.

Se părea că limita era de nouăzeci și șase, iar media satisfăcătoare era de șaptezeci și doi. Fabricarea cît mai multor loturi de gemeni identici din același ovar și cu gameții aceluiași mascul – asta era tot ce puteau realiza – tragic de puțin. Și nici asta nu era ușor:

— Căci în natură e nevoie de treizeci de ani pentru ca două sute de ovule să ajungă la maturitate. Însă în momentul de față, aici și acum, treaba noastră este să stabilizăm populația. Să tot dăm la nesfîrșit, cu picătura, cîte doi gemeni, vreme de un sfert de veac – ce rost ar avea?

Evident, n-avea nici un rost. Dar tehnica lui Podsnap accelerase extraordinar procesul de coacere. Se puteau asigura cel puțin o sută cincizeci de ovule mature în decurs de doi ani. Prin fertilizare și bokanovskificare – cu alte cuvinte, o înmulțire cu 72 – obții o medie de aproape unsprezece

mii de fraţi şi surori în o sută cincizeci de loturi de gemeni identici, toţi de aceeaşi vîrstă, şi în numai doi ani.

— Iar în cazuri excepţionale, izbutim să obţinem dintr-un singur ovar peste cincisprezece mii de indivizi adulţi!

Făcîndu-i semn cu degetul unui tînăr blond şi rumen la faţă, care tocmai trecea pe acolo, îl strigă:

— Domnule Foster! Tînărul rumen se apropie. Ne poţi spune care a fost recordul atins pentru un singur ovar?

— În cadrul Centrului nostru, şaisprezece mii doisprezece, răspunse domnul Foster fără să şovăie măcar o clipă. Vorbea foarte iute, avea o mare vioiciune în ochii lui albaştri şi îi făcea o plăcere evidentă să citeze cifre: — Şaisprezece mii doisprezece din o sută optzeci şi nouă loturi de embrioni identici. Dar bineînţeles că unele centre tropicale au avut realizări şi mai mari. Cel din Singapore a produs adeseori peste şaisprezece mii cinci sute; iar cel din Mombassa a atins efectiv cifra de şaptesprezece mii. Însă realitatea este că se bucură de nişte avantaje speciale. Ar trebui să vedeţi ce puternic reacţionează un ovar de negresă la stimulii glandei pituitare! E de-a dreptul uimitor, cînd eşti deprins să lucrezi doar cu material european. Şi totuşi, adăugă el rîzînd (dar în ochi îi sticlea flacăra luptei, iar bărbia i se înălţa sfidător), totuşi, ne-am pus în gînd să-i batem dacă putem. Chiar în momentul de faţă lucrez la un minunat ovar Delta-Minus. Are doar optsprezece luni. Încă de pe acum a dat peste douăsprezece mii şapte sute de copii, fie deja decantaţi, fie în embrion. Şi încă mai produce din plin. Cred că o să-i batem în cele din urmă.

— Îmi place cum gîndeşti! strigă Directorul şi-l bătu prietenește pe umăr. Vino cu noi şi împărtăşeşte-le băieţilor ăstora experienţa şi priceperea dumitale de specialist.

Domnul Foster zîmbi modest și răspunse:

— Cu plăcere.

Îi însoți în Sala de Îmbuteliere unde activitatea intensă se desfășura ordonat, într-un fel de zarvă armonioasă. Mai multe lifturi mici aduceau neîncetat, în valuri, din Banca de Organe din subsolul al doilea, fîșii de peritoneu proaspăt de scroafă, gata tăiate la dimensiunile corespunzătoare. Fîșș! Poc! și ușițele lifturilor se deschideau: operatorii de la îmbutelìere n-aveau nevoie decît să întindă mînă, să ia fîșiile și să le introducă gata netezite în flacon și, înainte ca acesta să fi înaintat pe banda rulantă dincolo de operator, fîșș! poc! altă bucată de peritoneu ieșea din adîncuri, gata să fie introdusă într-un alt flacon, următorul din acest nesfîrșit alai lent de pe banda transportoare.

Alături de Operatorii de la Îmbuteliere se aflau Normatorii. Procesiunea înainta; unul cîte unul, ovulele erau transferate din eprubetele lor în containerele mai mari; operatorii despicau cu abilitate căptușeala peritoneului, lăsau să cadă unde trebuie ovulele în fază de morulă, turnau soluția de ser fiziologic... și flaconul trecea deja mai departe. Îi venea acum rîndul să fie etichetat de alți lucrători specializați. Ereditatea, data fecundării, apartenența la unul sau altul din grupurile bokanovskificate – toate aceste detalii erau transferate de pe eprubetă pe flacon. Procesiunea înainta încet – de data asta nu mai era vorba de anonimat, ci de obiecte identificate și numite; treceau printr-o deschizătură din perete către Sala de Predestinare Socială.

Un fișier care ocupă optzeci și opt de metri cubi, spuse încîntat domnul Foster cînd pătrunseră în această sală.

— Și conține *toate* informațiile relevante, adăugă Directorul.

— Aduse la zi în fiecare dimineață.

— Şi coordonate în fiecare după-amiază.

— Constituind baza calculelor noastre.

— Atîţia indivizi de cutare sau cutare calitate, mai explică domnul Foster.

— Distribuiţi în cutare sau cutare cantitate.

— Ritmul optim de decantare din fiecare moment.

— Reciclarea promptă a rebuturilor neprevăzute.

— Ultrapromptă, repetă domnul Foster. Vai, dacă aţi şti cîte ore suplimentare a trebuit să lucrez după ultimul cutremur din Japonia! rîse bine dispus şi clătină din cap.

— Predestinatorii le trimit Fertilizatorilor toate cifrele.

— Iar aceştia le furnizează embrionii ceruţi.

— Şi flacoanele vin aici pentru a fi predestinate în tot amănuntul.

— După care sînt trimise la Banca de Embrioni de la subsol.

Unde vom merge şi noi chiar acum.

Deschizînd o uşă, domnul Foster o luă înainte pentru a-i conduce pe scara care ducea la subsol.

Temperatura era în continuare tropicală. Coborîră într-un fel de amurg din ce în ce mai dens. Două uşi şi un coridor dublu asigurau etanşeitatea subsolului faţă de orice infiltrare posibilă a luminii de afară.

— Embrionii sînt ca filmul fotografic, le explică mucalit domnul Foster în timp ce deschidea a doua uşă. Nu suportă decît lumina roşie.

Şi, într-adevăr, bezna copleşitoare în care-l urmară studenţii era vizibilă şi stacojie, ca întunericul dindărătul pleoapelor închise într-o după-amiază de vară. Flacoanele pîntecoase aşezate în şiruri suprapuse străluceau ca nenumărate rubine, iar printre acestea se mişcau spectrele de un roşu mai întunecat al unor bărbaţi şi femei cu

găvanele ochilor învineţite şi prezentînd simptome de lupus. Aerul vibra uşor de zumzetul şi huruitul maşinăriilor.

— Oferă-le cîteva cifre, domnule Foster, îi spuse Directorul, care se plictisise să mai vorbească.

Domnul Foster de-abia aştepta să le mai ofere cîteva cifre.

Sala era lungă de două sute douăzeci de metri, lată de două sute şi înaltă de zece. Făcu un semn în sus. Studenţii ridicară ochii către tavanul înalt, cu mişcarea găinilor care beau apă.

Erau trei rafturi: cel de la nivelul pardoselii, prima galerie şi a doua galerie.

Păienjenişul metalic al galeriilor suprapuse se pierdea în întuneric în toare direcţiile. În preajma lor trei fantome roşii descărcau neîncetat damigene de pe o scară rulantă.

Aceasta venea dinspre Sala Predestinării Sociale.

Fiecare flacon putea fi aşezat pe unul din cele cincisprezece rafturi, iar fiecare raft, deşi nu se vedea, era o bandă rulantă care se deplasa cu viteza de 33,3 centimetri pe oră. Opt metri pe zi în decurs de 267 de zile. În total 2 136 de metri. Un circuit al depozitului la nivelul pardoselii, unul la cel al primei galerii, jumătate pe cea de a doua galerie, iar în cea de-a două sute şaizeci şi şaptea dimineaţă la lumina naturală din Sala de Decantare. Existenţă independentă – chipurile.

— Dar în acest interval, încheie domnul Foster, noi am reuşit să le supunem la o serie întreagă de operaţii. Da, da, chiar foarte multe – rîse el triumfător şi atoateştiutor.

— Îmi place cum gîndeşti, îl lăudă din nou Directorul. Hai să ne continuăm turul. Dumneata, domnule Foster, le poţi explica totul.

Şi domnul Foster se conformă.

Le vorbi despre dezvoltarea embrionului în mediul de cultură oferit de peritoneu. Le dădu să

examineze îndeaproape consistentul surogat de sînge cu care se hrănea embrionul. Le explică de ce trebuie stimulat cu placentină și tyroxină. Le vorbi despre extractul de *corpus luteum*. Le arătă dispozitivele prin care acesta se injecta automat din doisprezece în doisprezece metri, începînd de la punctul 0 pînă la 2 040. Le vorbi despre acele doze sporite treptat de extract de glandă pituitară administrate pe ultimii nouăzeci și șase de metri ai parcursului. Le descrise circulația maternă artificială, instalată în fiecare flacon la metrul 112, le arătă rezervorul de surogat sanguin, pompa centrifugă care menține în circulație lichidul deasupra placentei și-l împinge prin plămînul și prin filtrul de excreție. Se referi la tendința supărătoare către anemie a embrionului și la dozele masive de extract de stomac de porc și de ficat de mînz în stare de făt, care trebuiau administrate embrionului pentru a evita acest pericol.

Le arătă mecanismul simplu prin care, pe ultimii doi metri din fiecare porțiune de opt metri, toți embrionii erau ușor clătinați simultan pentru a se familiariza cu mișcarea. Făcu o aluzie la gravitatea așa-numitei „traume a decantării" și enumeră precauțiile luate pentru reducerea la minimum a acelui șoc primejdios, printr-o pregătire și educare corespunzătoare a embrionului îmbuteliat. Le mai spuse că într-un punct situat în jurul celui de-al două sutelea metru se făceau teste pentru determinarea sexului. Le explică apoi sistemul de etichetare: un T pentru masculi, un cerc pentru femele, iar pentru hermafroditi – un semn de întrebare negru pe fundal alb.

— Căci, firește, zise domnul Foster, în marea majoritate a cazurilor, fertilitatea este pur și simplu o pacoste. Un singur ovar fertil din o mie două sute ar fi întru totul suficient pentru scopurile noastre. Dar noi dorim să avem de unde alege. Și

bineînțeles că întotdeauna trebuie să ne luăm o amplă marjă de siguranță. Ca atare, permitem dezvoltarea normală a unei cote mult mai mari, pînă la treizeci la sută dintre embrionii feminini. Celelalte femele primesc o doză de hormoni sexuali masculini la fiecare douăzeci și patru de metri de pe restul parcursului. Rezultatul: la decantare sînt ca niște vițele sterpe, oarecum hermafrodite – perfect normale din punct de vedere structural, dar sterile – afară doar de faptul că manifestă totuși o ușoară tendință de a avea barbă (recunoscu el cu neplăcere). Sterilitatea lor este garantată. Și asta ne permite în fine eliberarea din domeniul unei simple imitații servile a naturii și pătrunderea în lumea mult mai interesantă a invenției umane.

Domnul Foster își frecă mîinile. Într-adevăr, nu se mulțumea doar să clocească embrioni – lucru pe care îl putea face orice vacă.

— Noi recurgem și la predestinarea și condiționarea lor. Ne decantăm pruncii ca ființe umane socializate, Alfa sau Epsilon, ca viitori vidanjori sau ca viitori... (era cît pe-aci să spună „viitori Controlori Mondiali", dar luînd seama, spuse:) viitori Directori de incubatoare.

DCIC primi cu un zîmbet complimentul

Treceau prin dreptul metrului 320 de pe raftul 11. Un tînăr mecanic Beta-Minus lucra cu șurubelnița și șublerul la pompa de surogat sanguin În timp ce răsucea șuruburile, huruitul motorului electric coborî cu un semiton, și apoi cu încă unul. Jos, tot mai jos... O ultimă răsucire, o verificare a numărului de turații și gata. Mecanicul înaintă spre pompa următoare și făcu aceeași operație de reglaj.

— Așa se reduce numărul de turații pe minut, explică domnul Foster. În felul acesta surogatul e furnizat mai încet; ca atare, trece prin plămîni la intervale mai lungi; deci embrionul primește mai puțin oxigen. Nimic nu poate fi mai bun decît

lipsa de oxigen pentru a menține un embrion sub nivelul normal.

Și domnul Foster își frecă iarăși mîinile cu extremă satisfacție.

— Dar de ce trebuie să mențineți un embrion sub nivelul normal? întrebă cu multă candoare un student.

— Dobitocule! strigă Directorul, care nu mai scosese de mult o vorbă. Dar nu ți-a dat prin gînd că un embrion Epsilon trebuie să aibă și o ereditate Epsilon și un mediu Epsilon?

În mod evident, așa ceva nu-i trecuse prin cap studentului, care se rușină cumplit.

— Prin oxigenare precară, obții o castă inferioară, explică domnul Foster, citînd o lozincă. Primul organ afectat este creierul, apoi scheletul. Cu 70 la sută din cantitatea normală de oxigen obții pitici. Dacă o reduci și mai mult, ies monștri fără ochi...

După o pauză, domnul Foster conchise:

Care nu ne sînt de nici un folos. În schimb (și vocea îi redeveni încrezătoare și entuziastă), dacă am putea descoperi o tehnică pentru reducerea perioadei de maturizare, ce triumf, ce binefacere ar fi pentru Societate! Gîndiți-vă la cal.

Se gîndiră.

— E deja matur la vîrsta de șase ani. Elefantul abia la zece ani. În schimb, omul nu este matur din punct de vedere sexual nici la treisprezece ani; iar maturitatea fizică o atinge doar la douăzeci de ani. De-aici, bineînțeles, și acel rod al dezvoltării întîrziate – inteligența umană.

Și apoi, după un răstimp, domnul Foster exclamă cu îndreptățită indignare:

— Dar la Epsiloni nu avem nevoie de inteligență umană!

Și mai rezultă din explicațiile lui că Epsilonii n-au nevoie de inteligență și nici nu o obțin. Dar

cu toate că mintea de Epsilon se maturizează la zece ani, trupul de Epsilon nu este capabil de muncă decît de la optsprezece încolo. Ani îndelungaţi de imaturitate superfluă şi irosită. O, dacă dezvoltarea fizică ar putea fi accelerată pînă ar ajunge la fel de rapidă ca a unei vaci, ce economii imense ar realiza Comunitatea!

— Imense! murmurară şi studenţii, căci entuziasmul domnului Foster era molipsitor.

Apoi intră în detalii tehnice foarte specializate: vorbi despre coordonarea anormală între glandele endocrine care îi făcea pe oameni să crească atît de încet; postulă ca o explicaţie o mutaţie biologică. Dar oare efectele acesteia nu puteau fi inversate? Oare printr-o tehnică adecvată nu se putea modifica în sens invers embrionul individual Epsilon, pentru a atinge acelaşi nivel al normalului ca la cîini şi la vaci? Tocmai asta era problema, şi era pe cale de rezolvare.

La Mombassa, Pilkinton produsese indivizi maturi din punct de vedere sexual la vîrsta de patru ani şi din punct de vedere fizic la şase ani şi jumătate. Un adevărat triumf al ştiinţei, însă inutil din punct de vedere social. Femeile şi bărbaţii de şase ani nu manifestau destulă deşteptăciune pentru a îndeplini măcar treburile de nivelul Epsilon. Iar procesul era guvernat de principiul „totul sau nimic": ori eşuai total în modificare, ori împingeai modificarea pînă la capăt. Se mai făceau încă eforturi pentru a găsi compromisul ideal între adulţii de douăzeci de ani şi cei de şase ani. Dar deocamdată aceste eforturi nu fuseseră încununate de succes. Domnul Foster oftă, clătinînd din cap.

Peregrinările lor prin asfinţitul stacojiu îi aduseseră în preajma metrului 170 de pe raftul 9. De la acest punct înainte, raftul era închis şi flacoanele îşi urmau ultima porţiune a călătoriei lor

printr-un fel de tunel, întrerupt ici-colo de deschideri largi de doi sau trei metri.

— Condiționare la căldură, spuse domnul Foster

Tunelele cu aer cald alternau cu cele cu aer rece. Răcoarea se însoțea cu neplăcerile produse de puterea razelor X. Pînă în momentul decantării lor, embrionii aveau oroare de frig. Erau predestinați să emigreze la tropice, pentru a deveni mineri, filatoare la fabricile de mătase artificială și oțelari. Ulterior, mințile lor aveau să vadă lucrurile la fel ca și trupurile lor.

— Noi îi condiționăm în așa fel încît să se simtă bine la căldură, încheie domnul Foster. Colegii noștri de la etaj îi vor învăța s-o iubească pe deplin.

— Iar acesta – interveni sentențios Directorul , acesta este secretul fericirii și al virtuții: să-ți placă ceea ce ești *obligat* să faci. Acesta este țelul întregii condiționări: să-i facă pe oameni să-și îndrăgească destinul social implacabil.

În intervalul dintre două tuneluri, o infirmieră inspecta cu o seringă lungă și subțire conținutul gelatinos al unui flacon care trecea pe banda rulantă. Studenții și cele două autorități care-i însoțeau o priviră în tăcere cîteva clipe.

— Ei, Lenina? o interpelă domnul Foster cînd fata în sfîrșit retrase seringa și-și îndreptă spinarea.

Fata se întoarse tresărind. În ciuda roșeții ca de lupus și a ochilor învinețiți de lumina aceea roșie, se vedea bine că e tare frumușică.

— Henry! strigă ea și zîmbetul ei roșu lăsă să se întrezărească un șirag de dinți de mărgean.

— Șarmantă! Șarmantă! murmură Directorul și, mîngîind-o ușurel de cîteva ori, fu și el răsplătit cu un zîmbet destul de respectuos.

— Cu ce-i inoculezi? o întrebă domnul Foster, căutînd să adopte un ton cît mai profesional.

— Ah, febră tifoidă și boala somnului, ca de obicei.

Domnul Foster le explică studenților:

— Muncitorii din zona tropicală încep să fie vaccinați încă de la metrul 150. Embrionii mai au încă branhii. Imunizăm peștii împotriva viitoarelor boli umane. Apoi, întorcîndu-se către Lenina, îi spuse: — La cinci fără zece pe acoperiș, ca de obicei.

— Fermecătoare, reluă Directorul și, după ce o mai mîngîie o dată, îi urmă pe ceilalți.

Pe raftul 10, șiruri de muncitori chimiști din generația viitoare erau condiționați pentru a tolera bine plumbul, soda caustică, gudronul și clorul. Primele exemplare dintr-un lot de două sute cincizeci de embrioni de viitori ingineri aerospațiali tocmai treceau prin dreptul semnului de la metrul 1 100 de pe raftul 3. Un mecanism special asigura rotația constantă a containerelor. Domnul Foster le explică studenților:

— Pentru a le perfecționa simțul echilibrului! Repararea exteriorului unei rachete în spațiul extraterestru nu e deloc o treabă ușoară. Noi le încetinim circulația cînd sînt în poziție ortostatică, pentru a fi pe jumătate flămînzi, și le dublăm fluxul de surogat sanguin cînd sînt cu capul în jos. În felul acesta se deprind să lege bunăstarea lor de poziția inversată, metastatică; de fapt, ei nu sînt cu adevărat fericiți decît atunci cînd stau în cap.. Mai apoi domnul Foster reluă: — Iar acum aș vrea să vă arăt niște aspecte foarte interesante ale condiționării viitorilor intelectuali Alfa-Plus. Avem un lot mare pe raftul 5. „La prima galerie", strigă el cîtorva băieți care începuseră să coboare spre nivelul inferior. Sînt cam pe la metrul 900, le explică el. Nu poți efectua nici un fel de condiționare intelectuală utilă pînă cînd fătul nu-și pierde coada. Veniți după mine.

Dar între timp Directorul se uită la ceas și spuse:

— E trei fără zece, mă tem că nu mai avem timp să le arătăm embrionii intelectuali. Trebuie să urcăm la creşe pînă nu se trezesc copiii din somnul de după-amiază.

Domnul Foster se arătă dezamăgit:

— Măcar o privire să aruncăm în Sala de Decantare, se rugă el.

— Mă rog, mă rog, zîmbi indulgent Directorul. Dar numai o privire.

Capitolul II

Domnul Foster rămase singur în Sala de Decantare. Directorul Centrului şi studenţii se urcară în liftul cel mai apropiat care-i duse pînă la etajul cinci.

INCUBATOARE PENTRU BEBELUŞI, SĂLILE DE CONDIŢIONARE NEO-PAVLOVIANĂ – anunţau inscripţiile de pe uşi.

Directorul deschise una dintre ele. Intrară într-o sală imensă şi goală, foarte luminoasă şi însorită, căci întregul perete sudic era alcătuit dintr-o singură fereastră. Vreo cinci-şase infirmiere, îmbrăcate în pantalonii şi jachetele de un alb imaculat ale uniformei de mătase artificială, cu părul ascuns aseptic sub bonete albe, erau ocupate cu aşezarea vazelor cu trandafiri de-a curmezişul pardoselii. Vaze imense, pline cu flori. Mii de petale, în plină maturitate, cărnoase şi mătăsoase, ca obrajii unui număr nesfîrşit de heruvimi, dar heruvimi care în lumina aceea atît de puternică nu erau numai trandafirii, de rasă ariană, ci şi chinezi cu chip luminos, dar şi mexicani, şi mai ales din cei apoplectici de atîta suflat în trîmbiţele celeste, sau palizi, palizi ca moartea, palizi ca albeaţa postumă a marmurei.

Infirmierele luară poziţia de drepţi la intrarea directorului.

— Expuneţi cărţile! le zise el sec.

Fără o vorbă, infirmierele executară ordinul. Printre vazele cu trandafiri etalară conform

regulamentului cărţile – un şirag de volume mari cît nişte registre, deschise în chip atrăgător la cîte o imagine viu colorată a unui animal sălbatic, a unui peşte ori a unei zburătoare.

— Aduceţi copiii!

Infirmierele ieşiră repede din sală şi se întoarseră peste cîteva minute, fiecare din ele împingînd un fel de servantă pe rotile, avînd pe toate cele patru rafturi înconjurate de plasă de sîrmă o mulţime de copii de opt luni, toţi absolut identici (în mod evident era un grup bokanovskian) şi toţi îmbrăcaţi în kaki (întrucît fuseseră condiţionaţi pentru casta Delta).

— Aşezaţi-i pe podea!

Infirmierele descărcară copiii de pe servante.

Acum întoarceţi-i în aşa fel încît să vadă florile şi cărţile.

O dată întorşi, copiii tăcură numaidecît, apoi începură să se tîrască în patru labe spre pozele acelea viu colorate, spre formele strălucitoare şi ochioase de pe paginile albe. În timp ce se apropiau, soarele ieşi dintr-o eclipsă momentană, cît fusese ascuns de un nor. Trandafirii se înflăcărară ca şi cum ar fi fost cuprinşi brusc de o patimă interioară; paginile strălucitoare ale cărţilor părură să se îmbibe de o semnificaţie nouă şi profundă. Din rîndurile copilaşilor aflaţi în patru labe se auziră mici ţipete de emoţie, aproape ca guiţatul unor purceluşi, împreună cu gîlgîieli şi ciripeli fericite.

Directorul îşi frecă încîntat mîinile:

— Excelent! Parc-ar fi făcut repetiţii!

Cei mai rapizi dintre tîrîtori îşi atinseseră deja ţinta. Mînuţele lor se întindeau nesigure, atingeau, apucau trandafirii transfiguraţi şi le smulgeau petalele ori îndoiau paginile ilustrate ale cărţilor. Directorul aşteptă pînă cînd îi văzu pe toţi ocupaţi astfel şi fericiţi. Apoi spuse calm:

— Acum, atenție! Și, ridicînd mîna, dădu semnalul.

Infirmiera-șefă, rămasă în picioare la tabloul de comandă din celălalt capăt al încăperii, apăsă pe o manetă.

Se produse o explozie violentă. O sirenă începu să geamă și să țipe, scoțînd sunete din ce în ce mai acute. Soneriile de alarmă sunară înnebunitor.

Copilașii tresăriră și începură să urle. Fețele li se schimonosiră de groază

— Și acum, strigă tare de tot Directorul (căci zgomotul era asurzitor), acum vom proceda la imprimarea forțată a lecției cu ajutorul unui ușor șoc electric.

Făcu iar un semn cu mîna și infirmiera-șefă apăsă pe altă pîrghie. Țipetele copilașilor își schimbară brusc tonul. Era ceva deznădăjduit, aproape demențial în chelălăitul strident și spasmodic pe care-l scoteau. Trupușoarele lor se răsuceau și apoi înțepeneau, mîinile și picioarele li se agitau de parcă ar fi fost trase de niște fire nevăzute.

— Putem electrifica toată această porțiune a pardoselii, urlă Directorul în chip de explicație. Dar deocamdată ajunge! spuse el, și-i făcu semn infirmierei.

Exploziile încetară, soneriile se opriră din stridența lor, țipătul sirenei scăzu pînă cînd fu redus la tăcere. Trupurile care înțepeniseră în poziții contorsionate se destinseră, iar ceea ce se părea a fi gemetele și scîncetele unor copii anormali reveni încetul cu încetul la strigătul obișnuit – de frică.

— Dați-le din nou florile și cărțile!

Infirmierele executară comanda; dar, la apropierea trandafirilor, pînă și la vederea acelorași imagini viu colorate cu Miau-Miau, Cucurigu și Behehe, copilașii se traseră îngroziți înapoi; deodată țipetele lor se întețiră.

— Fiți atenți! strigă triumfător Directorul. Observați!

Cărțile și pe de altă parte zgomotele asuzitoare, florile și pe de altă parte șocurile electrice – în mintea copiilor, aceste noțiuni erau acum cuplate în perechi neiertător compromise; după două sute de repetiții ale aceleiași lecții sau ale uneia similare, aceste noțiuni vor fi legate indisolubil. Ceea ce omul a legat, natura nu mai poate desface.

— Or să crească păstrînd ceea ce psihologii din lumea veche numeau o ură „instinctivă" față de cărți și flori. Reflexele lor vor fi condiționate irevocabil. Copiii de acum vor fi feriți toată viața de cărți și botanică. Directorul se întoarse către infirmiere: — Luați-i de aici!

Continuînd să țipe, copilașii îmbrăcați în kaki fură încărcați pe servantele cu rotile și împinși afară, lăsînd în urma lor doar un miros de lapte acru și o liniște binevenită.

Unul dintre studenți ridică mîna și spuse că, deși vede perfect de ce nu li se putea permite oamenilor din casta inferioară să irosească timpul Comunității Mondiale cu cărțile, și-și dă seama că rămîne în permanență cu riscul ca ei să citească vreun lucru de natură să de-condiționeze în mod nedorit unul din reflexe, totuși... mă rog, în legătură cu florile nu era prea lămurit. De ce atîta osteneală pentru a determina la cei din casta Delta o antipatie absolută față de flori?

Cu multă răbdare, Directorul Centrului de Incubație și Condiționare le dădu alte lămuriri: copiii sînt făcuți să țipe numai cînd văd un trandafir, din înalte rațiuni de politică economică. Cu nu prea multă vreme în urmă (cam cu vreun secol), copiii din castele Gama, Delta și chiar Epsilon fuseseră condiționați să iubească florile florile în special și natura sălbatică în general. Ideea era să-i faci să dorească să meargă la țară ori de cîte ori aveau prilejul, și astfel să-i obligi să folosească serviciile transportului public.

— Și nu le-au folosit? întrebă studentul.

— Ba da, din plin. Dar n-au mai consumat nimic altceva, răspunse Directorul.

Și el sublinie că primulele și peisajele au un defect foarte grav: sînt gratuite. Dragostea de natură nu dă de lucru fabricilor. S-a luat atunci hotărîrea de a se interzice dragostea de natură, cel puțin în rîndurile castelor de jos; să se interzică dragostea de natură, dar *nu* și tendința de a folosi serviciile mijloacelor de transport. Pentru că, firește, era esențial ca ei să se ducă totuși la țară, chiar dacă urau natura. Problema era să se găsească o rațiune economică mai sănătoasă pentru consumarea transportului decît o simplă afecțiune pentru primule și peisaje. Și s-a găsit ceea ce trebuia.

— Astăzi, încheie directorul, condiționăm masele să urască natura. Dar în același timp, le condiționăm să iubească orice sport practicat în mijlocul naturii. Totodată, luăm măsurile de precauție necesare pentru ca sporturile practicate în sînul naturii să implice folosirea unei aparaturi cît mai complicate. Așa folosesc nu numai transportul, ci și produsele industriale. Tocmai pentru asta sînt și șocurile acelea electrice.

— Aha, înțeleg, spuse cu glas scăzut studentul și tăcu, pierit de admirație.

Urmă un răstimp de liniște. Apoi, dregîndu-și glasul, Directorul reluă:

— A fost odată ca niciodată, pe cînd Domnul Nostru Henry Ford mai sălășluia încă pe pămînt, un băiețel numit Reuben Rabinovici. Reuben era născut din părinți de limbă polonă. Directorul se întrerupse o clipă: — Presupun că știți ce e polona, nu?

— O limbă moartă.

— Ca și franceza și germana, adăugă un alt student, grăbindu-se să-și etaleze cunoștințele și să se pună bine cu profesorul.

— Dar „părinți"? Știți ce erau? îi interogă Directorul Centrului de Incubație și Condiționare.

Se lăsă o tăcere grea, stînjenitoare. Cîțiva dintre băieți roșiseră. Încă nu învățaseră să facă distincția semnificativă, dar adeseori foarte delicată dintre pornografie și știința pură. Într-un tîrziu, unul dintre ei avu curajul să ridice mîna:

— Pe vremuri, ființele omenești... erau... (șovăi, și tot sîngele năvăli în obraji) mă rog, au fost.. vivipare (vocea îi scăzu).

— Exact, îi zîmbi aprobator Directorul, încuviințînd din cap.

— Și copiii se decantau...

— „Se nășteau", îl corectă Directorul.

— Ei, atunci se cheamă că erau părinți... adică vreau să spun, nu copiii, bineînțeles... ceilalți...

Și bietul băiat se fîstîci de tot.

— Pe scurt, rezumă Directorul, părinții erau tatăl și mama. (Acum obscenitățile ce alcătuiau istoria științei răsunară ca pocnete și trosnete în tăcerea păstrată de studenți, care nici nu îndrăzneau să se uite unul la altul.) *Mamă*, repetă Directorul, cu glas tare, insistînd asupra termenului științific. Apoi se lăsă pe spetează scaunului și adăugă cu gravitate: — Mde, acestea sînt realitățile, oricît de neplăcute ar fi. Înțeleg ce simțiți, dar majoritatea realităților istorice *sînt* neplăcute.

Reveni apoi la Micuțul Reuben – Micuțul Reuben, în camera căruia într-o seară maică-sa și taică-su (*Poc! Trosc!*) uitară radioul deschis.

(– Căci să nu uitați că în vremurile acelea de obscenă reproducere vivipară, copiii erau întotdeauna crescuți de părinți și nu în Centrele de Condiționare ale Statelor Unite ale Lumii.)

În timp ce copilul dormea, s-a auzit deodată o emisiune de la Londra; și a doua zi dimineață micuțul Reuben și-a uimit *Poc-ul* și *Trosc-a* (cei

mai îndrăzneți dintre studenți începură să se rînjească unul la altul), repetînd cuvînt cu cuvînt o conferință lungă a acelui ciudat scriitor de demult („unul dintre foarte puținii ale căror opere au fost lăsate de autorități să ajungă pînă la noi"), George Bernard Shaw, care, potrivit unei tradiții binecunoscute și confirmate de istorie, vorbea despre propriul său geniu. Pentru Poc-ul și Trosc-a lui Reuben (chicote și priviri cu subînțeles între studenți), această conferință era firește absolut de neînțeles și, închipuindu-și că băiatul lor a înnebunit brusc, au trimis după doctor. Din fericire, acesta, știind englezește, a recunoscut textul rostit de Shaw la radio cu o seară înainte, a prins sensul celor întîmplate și a trimis un articol pe această temă la o revistă medicală.

— Se descoperise deci principiul hipnopediei, al educației în timpul somnului.

DCIC făcu o pauză impresionantă, pentru efect

— Principiul fusese descoperit, explică el, dar a mai trebuit să treacă mulți, foarte mulți ani pînă să poată fi valorificat practic. Cazul micuțului Reuben s-a petrecut la numai 23 de ani după lansarea pe piață a primului automobil Model T al Domnului Nostru Henry Ford. (Și aici Directorul își făcu semnul T-ului pe burtă, urmat de evlavie de toți studenții.) Și totuși...

Studenții notară energic, cu un zel vecin cu furia: *Hipnopedia, folosită oficial pentru prima dată în anul 214 după Ford. De ce nu a fost folosită anterior? Două motive: (a)...*

— Acești primi experimentatori, spunea DCIC, se aflau pe o pistă falsă. Ei au crezut că hipnopedia ar putea fi transformată într-un instrument de educație intelectuală.

(Un băiețel adormit pe partea dreaptă, cu brațul drept întins înainte și palma atîrnîndu-i moale peste marginea patului. Printr-un grătar rotund

din peretele lateral al unei cutii mari de lemn un glas rostește blînd:

„Nilul este cel mai lung fluviu din Africa și al doilea ca lungime dintre rîurile de pe întreg globul. Deși este depășit cu puțin ca lungime de Mississippi-Missouri, Nilul se află în fruntea fluviilor din punctul de vedere al lungimii bazinului său, care străbate 35 de grade latitudine..."

A doua zi dimineață, la micul dejun, cineva îl întreabă:

— Tommy, știi care este cel mai lung fluviu din Africa?

Băiețelul clatină din cap

— Dar nu-ți amintești ceva care începe așa: „Nilul este cel mai lung fluviu..."

— „Nilul-este-cel-mai-lung-fluviu-din-Africa-și-al-doilea-ca-lungime-dintre-rîurile-de-pe-întreg-globul..." Cuvintele țîșneau pur și simplu din gura lui: „Deși-este-depășit-cu-puțin..."

— Ei, spune acum, care este cel mai lung fluviu din Africa?

Copilașul se holbează în gol.

— Nu știu.

— Bine, Tommy, dar Nilul...

— „Nilul-este-cel-mai-lung-fluviu-din-Africa-și-al-doilea..."

— Ei, Tommy, atunci care e cel mai lung fluviu?

Tommy izbucnește în plîns și urlă:

— Nu știu, nu știu!)

Directorul explică limpede că tocmai acest urlet i-a descurajat pe cei dintîi cercetători care și-au abandonat experiențele. Nimeni n-a mai încercat să-i învețe pe copii lungimea Nilului prin somn. Și pe bună dreptate. Nu poți învăța o știință dacă nu știi despre ce e vorba.

— Pe cînd, dacă ar fi început doar cu educația *morală*... spuse Directorul pornind spre ușă. Studenții îl urmară, notînd cu disperare în timp ce

mergeau și apoi în timp ce urcau cu liftul. „Educația *morală* care niciodată, în nici o împrejurare, nu trebuie să fie rațională."

„Liniște, liniște", șopti un megafon tocmai cînd coborau din lift la etajul 14 și „Liniște, liniște", repetară neobosit, la intervale regulate, megafoanele plasate de-a lungul fiecărui coridor pe care-l străbătură. Automat studenții, și chiar și Directorul, începură să meargă în vîrful picioarelor. Bineînțeles, ei aparțineau castei Alfa, dar chiar și membrii acestei caste au fost foarte bine condiționați. „Liniște, liniște". Pînă și aerul etajului 14 vibra de acest imperativ categoric.

După cincizeci de metri de mers în vîrful picioarelor, ajunseră la o ușă pe care Directorul o deschise cu multă grijă. Păși peste prag și intrară în semiobscuritatea unui dormitor uriaș cu obloanele trase. De-a lungul pereților erau înșirate optzeci de pătuțuri. Se auzeau sunetul ușor al respirației regulate și un murmur neîncetat, ca al unor glasuri foarte slabe care șoptesc ceva în depărtare.

La intrarea lor, o infirmieră se ridică în picioare și luă poziția de drepți în fața Directorului.

— Ce lecție se predă azi după-amiază? întrebă acesta.

— Primele patruzeci de minute am avut „Bazele educației sexuale", răspunse infirmiera. Acum am trecut la „Conștiința elementară de clasă".

Directorul colindă încet întregul șir de pătuțuri. Cu trupurile relaxate în puterea somnului, cu obrăjorii trandafirii, optzeci de băieței și fetițe stăteau în așternutul lor curat și respirau ușurel. De sub fiecare pernă se înălța o șoaptă. DCIC se opri și, aplecîndu-se asupra unuia dintre pătuțuri, ascultă cu atenție, apoi zise:

— Spuneai că e „Conștiința elementară de clasă"? Hai să auzim textul, repetat ceva mai tare la megafon.

Din peretele situat la capătul dormitorului ieşea în afară un megafon. Directorul se îndreptă spre el şi apăsă un buton.

„... toţi sînt îmbrăcaţi în verde", spunea un glas blînd, dar foarte răspicat, aflat în mijlocul rostirii unei propoziţii, „iar copiii Delta sînt îmbrăcaţi în kaki. Ah, nu, mie *nu-mi* place să mă joc cu copiii Delta! Şi Epsilonii sînt încă şi mai răi! Sînt aşa de proşti, că nici nu ştiu să scrie ori să citească. Şi, pe urmă, sînt îmbrăcaţi în negru, care e o culoare nesuferită. Vai, ce tare mă bucur că eu sînt Beta!"

Urmă o pauză; apoi glasul reluă:

„Copiii Alfa sînt îmbrăcaţi în gri. Ei muncesc mult mai mult decît noi pentru că sînt extraordinar de deştepţi. De fapt, mie îmi pare grozav de bine că sînt Beta, pentru că nu trebuie să fac o muncă atît de grea. Şi, pe urmă, noi o ducem mult mai bine decît copiii Gama şi copiii Delta. Copiii Gama sînt proşti. Toţi sînt îmbrăcaţi în verde, iar copiii Delta sînt îmbrăcaţi în kaki. Ah, nu, mie *nu-mi* place să mă joc cu copiii Delta. Şi Epsilonii sînt încă şi mai răi. Sînt aşa de proşti, că nici nu ştiu să scrie ori să citească..."

Directorul apăsă din nou pe buton. Vocea tăcu. Doar duhul ei nevăzut şi subţire ca aburul continuă să zumzăie de sub cele optzeci de pernuţe.

Pînă se trezesc vor auzi repetate vorbele acestea încă de vreo patruzeci sau cincizeci de ori; la fel şi joi, la fel şi sîmbătă. O sută douăzeci de repetiţii de trei ori pe săptămînă timp de treizeci de luni. După care trec la o lecţie mai avansată.

Trandafirii şi şocurile electrice, uniformele kaki ale copiilor Delta şi o duhoare uşoară de răşină *Assa fetida* – îmbinate indisolubil înainte chiar de a învăţa copilul să vorbească. Dar condiţionarea fără cuvinte este elementară şi generală; ea nu

poate imprima distincțiile mai fine, nu poate inculca tiparele mai complexe de comportament. Pentru asta trebuie să recurgi la cuvinte, dar la cuvinte fără sens. Pe scurt, la *hipnopedie*.

— Cea mai mare forță moralizatoare și socializantă a tuturor timpurilor.

Studenții își notau în carnețele. Direct de la sursă.

Directorul apăsă încă o dată pe buton.

„... extraordinar de deștepți", tocmai spunea vocea aceea insinuantă și neobosită. „De fapt, mie îmi pare grozav de bine că sînt Beta, pentru că..."

Nu chiar ca picăturile de apă, deși e adevarat că apa poate găuri pînă și cel mai tare granit; mai degrabă ca picăturile de ceară pentru sigilii, picături lichide care se lipesc, se încrustează, se încorporează în materia pe care cad, pînă cînd toată stînca devine o pată stacojie.

— Pînă cînd, în cele din urmă, mintea copilului *se contopește* cu aceste sugestii și suma sugestiilor *formează* mintea copilului. Și nu numai mintea copilului. Și mintea adultului - pentru toată viața. Mintea care judecă, și dorește, și decide alcătuită din aceste sugestii. Dar toate aceste sugestii sînt sugestiile *noastre* ! – rosti răspicat Directorul, aproape clamîndu-și triumful. Sugestii din partea Statelor Unite ale Lumii. Și bătu cu pumnul în masa cea mai apropiată. De unde rezultă ideea că...

Un zgomot îl făcu să întoarcă privirile spre pătuțuri.

— O, sfinte Ford! coborî el glasul. Na, c-am trezit copilașii.

Capitolul III

Afară, în grădină, era ora de joacă. Goi-goluți sub soarele cald de iunie, vreo șapte sute de copilași de ambele sexe alergau pe pajiști țipînd strident, ori se jucau cu mingea, ori stăteau ghemuiți pe vine cîte doi sau trei printre tufișurile înflorite. Tocmai înfloriseră trandafirii, două privighetori își cîntau monoloagele pe cîte o crenguță, iar un cuc își repeta strigătul discordant dintre frunzele unui tei. Aerul vibra de zumzetul albinelor și elicopterelor.

Directorul și studenții zăboviră o vreme să privească jocul cu Aruncătorul Centrifug de mingi. Douăzeci de copii erau grupați în cerc în jurul unui turn de oțel cromat. O minge aruncată în sus în așa fel încît să ajungă pe platforma din vîrful turnului se rostogoli în interior, căzu pe un disc care se învîrtea rapid și fu proiectată prin una dintre numeroasele deschizături ale învelișului cilindric, urmînd a fi prinsă de cine putea.

— Ciudat, murmură visător Directorul în timp ce se îndepărtau. Ciudat, dacă stai să te gîndești că pînă și în zilele Domnului Nostru Ford majoritatea jocurilor se jucau fără altă aparatură decît o minge sau două, cîteva bețe și eventual o plasă. Gîndiți-vă la nebunia de a permite oamenilor să practice jocuri complicate care însă nu aveau cîtuși de puțin darul de a spori consumul. O adevărată demență. Astăzi Controlorii nu ar îngădui nici un fel de joc sau sport nou dacă nu se poate dovedi

că solicită cel puțin tot atît de multă aparatură ca și cel mai complicat dintre jocurile existente.

Se întrerupse o clipă, apoi, arătînd cu degetul, spuse:

— Uite un mic grup încîntător.

Pe o peluză cuprinsă între tufe de arbuști mediteraneeni, doi copii – un băiețel de vreo șapte ani și o fetiță cam cu vreun an mai mare – jucau, cu toată gravitatea și atenția foarte concentrată a savanților adînciți într-un studiu consacrat unei mari descoperiri, un joc sexual rudimentar.

— Încîntător, încîntător! repetă pe un ton înduioșat DCIC

— Încîntător, încuviință politicoși studenții. Dar zîmbetul lor era mai mult de circumstanță. De prea puțină vreme abandonaseră asemenea distracții copilărești ca să le mai poată urmări acum fără o undă de dispreț. Încîntător? Păi era vorba doar de niște țînci care-și pierdeau vremea prostește; niște puști, asta erau

— Întotdeauna am fost de părere... reluase Directorul pe același ton sentimental, cînd fu întrerupt de un bocet puternic.

Dintr-un grup de arbuști din apropiere ieși o educatoare conducînd de mînă un băiețel care urla în timp ce era tras înainte. Pe urmele lor venea trap-trap o fetiță cu mutra îngrijorată.

— Ce s-a întîmplat? întrebă Directorul.

Educatoarea dădu din umeri:

— Nu cine știe ce. Numai că băiețelul ăsta se lasă cam greu implicat în jocurile erotice obișnuite. Am mai observat de vreo două ori chestia asta la el. Și azi din nou. Adineauri a început să urle...

— Zău că n-am vrut să-l supăr ori să-i fac rău! zise fetița îngrijorată. Zău că n-am vrut.

— Bineînțeles că n-ai vrut, drăguțo, o consolă educatoarea. Așa că – reluă ea întorcîndu-se din

nou către Director – îl duc la Psihologul Adjunct. Ca să verific dacă nu cumva are ceva anormal.

– Foarte bine faci! spuse Directorul. Du-l înăuntru. Tu stai aici, fetiţo, adăugă el în timp ce educatoarea se îndepărta cu băieţelul care încă mai ţipa cît îl ţinea gura. Cum te numeşti?

— Polly Troţki.

— Foarte frumos nume, o lăudă Directorul. Ei, acum du-te fuguţa şi vezi dacă nu-ţi găseşti vreun alt băieţel cu care să te joci.

Fetiţa dispăru în tufişuri şi n-o mai văzură.

— Ce micuţă fermecătoare! zise Directorul privind lung în urma ei. Apoi se întoarse către studenţi: — Ceea ce vreau să vă spun acum s-ar putea să vi se pară de necrezut. Dar, pe de altă parte, dacă nu ai o pregătire specială în domeniul istoriei, majoritatea realităţilor din trecut par într-adevăr incredibile.

Şi le dezvălui adevărul uluitor. — Foarte multă vreme înaintea Erei Domnului Nostru Ford şi chiar şi vreo cîteva generaţii după aceea, jocurile erotice între copii fuseseră considerate drept ceva anormal (studenţii începură să rîdă în hohote) şi nu numai anormal, ci de-a dreptul *imoral* (vai, nu se poate!), fiind, prin urmare, interzise cu desăvîrşire.

Pe feţele ascultătorilor se ivîră zîmbete neîncrezătoare, chiar uluite. Cum adică, bieţilor copilaşi nu li se dădea voie să se distreze? Era cu neputinţă să accepţi o asemenea idee.

— Pînă şi adolescenţii, spuse DCIC, pînă şi adolescenţii ca voi...

— Dar e cu neputinţă!

— Cu excepţia unei doze oarecare de autoerotism practicat pe furiş şi a unui pic de homosexualitate – absolut nimic.

— Chiar *nimic*?

— În majoritatea cazurilor, pînă cînd nu împlineau douăzeci de ani.

— Douăzeci de ani? răsună ca un ecou corul neîncrezător al studenţilor.

— Da, douăzeci, repetă Directorul. V-am spus că n-o să vă vină să credeţi.

— Dar cum se petreceau lucrurile? Care erau rezultatele? întrebară ei.

Rezultatele erau îngrozitoare – răsună o voce puternică şi profundă amestecîndu-se pe neaşteptate în discuţie.

Toţi întoarseră capetele. La marginea grupului de studenţi se afla un necunoscut – un bărbat de statură mijlocie, cu părul negru, nasul vulturesc, buze roşii, cărnoase, ochii foarte pătrunzători şi întunecaţi.

— Îngrozitoare, repetă el.

Tocmai atunci Directorul, care stătuse pe una din băncile de oţel şi cauciuc aflate la îndemînă ici-colo prin parc, dînd cu ochii de noul venit, sări în picioare şi se repezi înainte cu mîinile întinse, zîmbind entuziast, cu toţi dinţii.

— Domnule Controlor! Vai, dar ce surpriză plăcută! Ei, băieţi, ce ziceţi? Dumnealui este domnul Controlor; însuşi Forditatea Sa Mustafa Mond.

În cele patru mii de încăperi ale Centrului de Incubaţie şi Condiţionare pentru Londra Centrală, cele patru mii de ceasuri electrice bătură simultan ora patru. Glasuri descărnate răsunară din pîlniile megafoanelor.

— Primul schimb de zi a încheiat serviciul. Îl preia al doilea schimb de zi. Schimbul întîi este liber...

În liftul care-i ducea spre vestiare ca să se schimbe, Henry Foster şi cu Directorul Adjunct al Predestinării îi întoarseră destul de ostentativ spatele lui Bernard Marx de la Biroul de Psihologie. Îl evitau din pricina reputaţiei lui dubioase.

Uşorul zumzet şi uruit al maşinăriilor încă mai făceau să vibreze aerul stacojiu din Depozitul de Embrioni. Schimbul întîi putea să plece, schimbul doi putea să vină, o fată ce părea bolnavă de lupus lăsa locul alteia; în chip misterios şi neîntrerupt, benzile rulante mergeau înainte cu încărcăturile lor de viitori bărbaţi şi femei.

Lenina Crowne se îndreptă cu paşi vioi către uşă.

Forditatea sa Mustafa Mond! Studenţilor care-l salutau era cît pe-aci să le sară ochii din cap. Mustafa Mond! Controlorul Principal pentru întreaga Europă Occidentală! Unul dintre cei zece Controlori Mondiali. Unul dintre Cei Zece... şi se aşezase pe bancă alături de DCIC, deci avea de gînd să rămînă, da, da, să rămînă şi chiar să le vorbească... Aveau să audă explicaţii direct de la sursă. Chiar din gura Marelui Ford.

Dintr-un tufiş alăturat ieşiră doi copii cam măslinii la faţă, îi priviră o clipă cu ochi mari şi uluiţi, iar apoi se întoarseră printre frunze la distracţiile lor.

— Vă amintiţi cu toţii – zise Controlorul cu glasul lui puternic şi profund –, presupun că vă amintiţi cu toţii de acea zicală frumoasă şi inspirată care vorbeşte despre Marele Nostru Ford: „Istoria e doar gargară". „Istoria", repetă el mai domol, „e doar gargară".

Le făcu semn cu mîna; avea aerul că mînuind un pămătuf de pene măturase din cale puţin praf şi praful era Harappa, era cetatea Ur a caldeenilor; cîteva plase de păianjen – şi acestea erau Teba şi Babilonul şi Cnossos şi Micene. Fîş-fîş – şi ce mai rămînea din Ulise, din Iov, din Jupiter şi Guatama şi Iisus? Fîş – şi gata, dispăreau acele pete de murdărie străveche denumite Atena şi Roma, Ierusalimul şi Regatul de Mijloc toate dispărură. Fîş – şi se goli şi locul unde fusese

Italia. Fîș – și dispărură catedralele; fîș-fîș – și pieriră Regele Lear și *Panseurile* lui Pascal. Fîș – *Patimile*; fîș - *Recviemul*; fîș – *Simfonia*; fîș...

— Mergi astă-seară la tactile, Henry? întrebă Predestinatorul Adjunct. Aud că cel nou de la cinema Alhambra e grozav, are și o scenă de amor pe o blană de urs; cică e minunată. Se reproduce perfect senzația dată de fiecare fir din blana ursului. Efectele senzoriale sînt de-a dreptul uluitoare.

— De aceea nu vi se predă istoria, le spunea Controlorul. Dar acum a sosit timpul...

Directorul îl privi ușor speriat. Circulau zvonurile acelea ciudate despre vechi cărți interzise, aflate sub cheie într-un seif din biroul Controlorului. Biblii, volume de versuri – numai Ford mai știa ce.

Mustafa Mond interceptă privirea speriată a Directorului și colțurile buzelor sale roșii se strînseră ironic.

— Nu te teme, domnule Director, îl potoli el pe un ton puțin batjocoritor. N-am să-i corup.

Pe DCIC îl năpădi un val de rușine.

Cei care se simt disprețuiți fac mai bine să pară dispreţuitori. Așa era și zîmbetul de pe fața lui Bernard Marx. Auzi, cică filmul te face să simți fiecare fir din blana ursului!

— Eu unul am să mă duc neapărat, zise Henry Foster.

Mustafa Mond se aplecă puțin înainte și amenință ușurel cu degetul:

— Încercați măcar să vă dați seama despre ce e vorba, le zise el, și glasul lui le trimise fiori stranii în trup. Încercați să vă dați seama ce înseamnă să ai o mamă vivipară.

Ah, iarăși cuvîntul acela obscen! Dar nici unuia dintre ei nu-i veni cîtuși de puțin să zîmbească.

— Încercaţi să vă imaginaţi ce însemna „să trăieşti cu familia ta".

Încercară, dar, în mod evident, fără pic de succes.

— Şi ştiţi ce însemna „un cămin"?

Clătinară din cap.

Din subsolul ei întunecat învăluit în lumina aceea roşie, Lenina Crowne ţîşni în sus şaptesprezece etaje, ieşi din lift spre dreapta, străbătu un coridor lung şi, deschizînd uşa pe care scria VESTIAR FEMEI, se afundă într-un vălmăşag asurzitor de braţe şi sîni şi desuuri. Torentele de apă fierbinte şiroiau şi clipoceau în o sută de căzi sau stropeau în jurul duşurilor. Uruind şi şuierînd, opt sute de vibromasoare vacuumatice frămîntau şi sugeau simultan pielea bronzată şi carnea tare a optzeci de femei superbe. Toate vorbeau cît le ţinea gura. Iar la megafon se auzea un sintetizator care emitea un solo de super-corn.

— Bună, Fanny, îi spuse Lenina tinerei care avea cuierul şi dulăpiorul de lîngă ea.

Fanny lucra la Sala de Îmbuteliere, iar numele ei de familie era tot Crowne. Dar, întrucît cele două miliarde de locuitori ai planetei nu aveau în total decît zece mii de nume, coincidenţa nu era deloc surprinzătoare.

Lenina îşi trase fermoarele – în jos pe cel de la jachetă, în jos, cu amîndouă mîinile pe cele care îi ţineau pantalonii, şi iarăşi în jos ca să-şi scoată lenjeria intimă. Cu pantofii şi ciorapii în picioare se îndreptă spre băi.

— Un cămin, o casă: cîteva cămăruţe, sufocant de aglomerate de către un bărbat, o femeie care tot năştea periodic, şi o droaie de băieţi şi fete de toate vîrstele. Nici un pic de aer, nici un pic de spaţiu; o închisoare prost sterilizată; beznă, boală şi miasme.

(Evocarea Controlorului era atît de sugestivă, încît unul dintre băieţi, mai simţitor decît ceilalţi, păli pur şi simplu, gata să vomite.)

Lenina ieşi din baie, se şterse bine cu prosopul, apucă un tub lung şi flexibil prins în perete, îi apropie capul de pieptul ei parcă ar fi vrut să se sinucidă – şi apăsă pe trăgaci. Un jet de aer cald pulverizează pe ea talc foarte fin. Opt tipuri diferite de parfumuri şi apă de colonie erau aşezate în mici recipiente prevăzute cu robinete, deasupra lavoarului. Îl întoarse pe cel de-al treilea din stînga, se tamponă cu parfum „Chypre" şi, ducîndu-şi pantofii şi ciorapii în mînă, ieşi să vadă dacă s-a eliberat vreunul dintre aparatelele de vibromasaj.

— Iar căminul era la fel de sordid din punct de vedere psihic ca şi din punct de vedere fizic. Psihologic vorbind, era o vizuină de iepuri, o gaură încălzită de frecuşul vieţii aglomerate, duhnind a emoţie. Ce intimităţi sufocante, ce relaţii primejdioase, obscene şi demente între membrii grupului familial! Cu o manie tipică, mama se purta ca o cloşcă faţă de copii (copiii *ei*)... şi-i strîngea la piept cum îşi ţine mîţa strîns de tot pisoii; numai că era o pisică în stare să vorbească, o pisică înzestrată cu capacitatea de a spune „Puiul meu, puiul meu" de nu ştiu cîte ori. „Puiul meu, copilul meu, of, of, la pieptul meu, mînuţele lui, foamea, acea plăcere intensă, chinuitoare, de nedescris! Pînă cînd pruncul meu adoarme, puiul meu doarme cu o băşicuţă de lapte alb în colţul gurii. Puişorul meu doarme..."

— Da, da, zise Mustafa Mond, încuviinţînd din cap. Aveţi dreptate să vă înfioraţi.

— Cu cine ieşi astă-seară? întrebă Lenina pe cînd se întorcea de la vibromasaj ca o perlă luminată dinăuntru, strălucind trandafiriu.

— Cu nimeni.

Lenina ridică uimită din sprîncene.

— În ultima vreme n-am prea fost în apele mele, îi explică Fanny. Doctorul Wells mi-a recomandat să iau un Înlocuitor de Sarcină.

— Vai de mine, draga mea, dar n-ai decît nouăsprezece ani. Abia la douăzeci și unu e obligatoriu primul Înlocuitor...

— Da, știu, draga mea. Numai că unora le face mai bine să înceapă mai devreme. Doctorul Wells mi-a spus că brunetele cu bazinul lat, ca mine, ar trebui să înceapă Substituirea Graviditățiî la șaptesprezece ani. Așa că de fapt sînt cu doi ani în urmă, nu cu doi ani înainte.

Deschise dulăpiorul și arătă șirul de sticluțe de pe raftul superior:

— „Sirop de *corpus lutem*". Lenina citi tare și celelalte nume: „Ovarin, proaspăt: A nu se folosi după data de 1 august - 632 era Ford." „Extract de glandă mamară: a se administra de trei ori pe zi înaintea meselor, cu puțină apă." „Placentin: cinci centimetri cubi. A se injecta intravenos, la intervale de trei zile..." Pfui! exclamă Lenina scuturată de un fior. Nu pot să sufăr injecțiile intravenoase, dar tu?

— Nici eu, dar de vreme ce-ți fac bine...

Fanny era o fată deosebit de înțeleaptă.

— Ford al Nostru – sau Freud al Nostru, așa cum, din cine știe ce motiv rămas necunoscut prefera să se intituleze ori de cîte ori discuta chestiuni psihologice – Freudul Nostru fusese primul care dezvăluise primejdiile înfiorătoare ale vieții de familie. Lumea era plină de tați – deci sufocată de mizerie; plină de mame – deci chinuită de tot soiul de perversiuni de la sadism pînă la castitate; plină de frați, surori, unchi, mătuși – deci deformată de nebunie și sinucideri.

— Şi totuşi, printre sălbaticii din Samoa, pe insule din largul Noii Guinee..

Razele soarelui tropical aşterneau un fel de miere caldă pe trupurile goale ale copiilor care făceau de-a valma tumbe printre florile de hibiscus. Căminul era pentru ei oricare dintre cele douăzeci de colibe din frunze de palmier. În mentalitatea trobrianzilor din Arhipelagul Solomon, concepţia era opera strigoilor ancestrali; nimeni nu auzise vreodată de vreun tată.

— Extremele se atrag, spuse Controlorul. Pentru simplul motiv că au fost făcute să se întîlnească.

— Doctorul Wells spune că dacă acum iau trei luni Înlocuitorul de Sarcină, asta o să-mi îmbunătăţească mult sănătatea pentru următorii trei-patru ani.

— Mda, să sperăm că are dreptate, îi răspunse Lenina. Dar cum, Fanny, vrei să spui că în următoarele trei luni n-ar mai trebui să...?

A, nu, draga mea. Doar o săptămînă-două, atîta tot. Am să-mi petrec serile la Club, jucînd Bridge Muzical. Presupun că tu ieşi astă-seară, nu?

Lenina încuviinţă din cap.

— Cu cine?

— Cu Henry Foster.

— Iarăşi? Faţa blîndă, rotundă ca o lună plină a lui Fanny căpătă o expresie ciudată, de uimire jignită şi dezaprobatoare. Nu cumva vrei să spui că tot mai eşti cu Henry Foster?

— Mame şi taţi, fraţi şi surori. Dar mai erau şi soţi, soţii, amanţi. Mai era şi monogamie, mai erau şi idile romantice. Deşi probabil nu ştiţi ce înseamnă aceste cuvinte, adăugă Mustafa Mond.

Studenţii clătinară din cap.

— Familie, monogamie, idile romantice. Pretutindeni exclusivism, pretutindeni o concentrare a

interesului, o canalizare îngustă a impulsurilor și energiei.

— Dar „toți sîntem ai tuturor celorlalți", încheie Mustafa Mond citînd proverbul hipnopedic.

Studenții încuviințară din cap, fiind întru totul de acord cu o afirmație pe care – auzind-o repetată prin întuneric de peste șaizeci și două de mii de ori – ajunseseră s-o accepte nu numai ca adevărată, ci și ca axiomatică, evidentă de la sine, absolut indiscutabilă.

— Dar la urma urmei, protestă Lenina, sînt doar patru luni de cînd îl am pe Henry.

— *Doar* patru luni! Ei, știi că-mi placi! Și mai mult decît atît, continuă Fanny țintuind-o cu un deget acuzator, în tot timpul ăsta n-ai mai avut pe nimeni afară de Henry. Așa e?

Lenina roși pînă în vîrful urechilor, dar ochii și glasul îi rămaseră sfidătoare:

— Nu, n-am mai avut pe nimeni, răspunse ea aproape agresiv. Și nici nu văd de ce ar fi trebuit să am pe altcineva.

— Ha-ha, nici nu vede de ce ar fi trebuit să aibă! o îngînă Fanny de parcă s-ar fi adresat unui ascultător invizibil din spatele Leninei. Iar apoi schimbă brusc tonul: — Acum, vorbind serios, eu zic că ar trebui să fii atentă la ce faci. E de rău să te ții așa, doar cu un singur bărbat. Mă rog, la patruzeci sau patruzeci și cinci de ani ar mai merge, dar la vîrsta ta, Lenina? Nu, zău că face impresie proastă. Și pe urmă știi bine cît de sever se împotrivește Directorul oricărei povești intense ori prelungite. Patru luni cu Henry Foster, fără să mai ai și alt bărbat - păi ar fi furios dacă ar afla...

— Gîndiți-vă la apa pompată sub presiune într-o țeavă. Studenții se gîndiră. Și deodată găuresc țeava, adăugă Controlorul. Ce mai țîșnește!

O găuri de douăzeci de ori. Țîșniră douăzeci de jeturi ca niște mici fîntîni arteziene.

— Copilașul meu, puiul meu...!

— Mamă!

Nebunia e molipsitoare.

— Dragostea mea, puișorul meu scump, comoara mea...

Mamă, monogamie, idile romantice. Ce sus țîșnește apa din fîntînă; ce sălbatic și înspumat e jetul. Presiunea are doar o singură ieșire. Dragostea mea, copilul meu. Nici nu e de mirare că aceste biete ființe premoderne erau demente, și ticăloase, și mizerabile. Lumea lor nici nu le îngăduia măcar să ia lucrurile în ușor, nu le lăsa să fie sănătoase, virtuoase, fericite. Mai cu mamele și amanții, mai cu interdicțiile la care nu erau deprinși să se supună, ba cu ispitele și cu remușcările resimțite în singurătate, cu toate bolile și durerea nesfîrșită a izolării, cu nesiguranța și sărăcia – erau ca atare obligați la sentimente puternice. Fiind supuși unor asemenea simțăminte vehemente (și, pe deasupra încă și trăind în singurătate, într-o izolare deznădăjduită, individuală) cum ar fi putut acești oameni să manifeste stabilitate?

— Bineînțeles că nu e nevoie să renunți la el. Doar să mai ai și un altul din cînd în cînd, atîta tot. Ce, el nu mai are și alte fete?

Lenina recunoscu că așa e.

— Bineînțeles că mai are și altele. În Henry Foster poți să ai încredere că e un gentleman desăvîrșit – întotdeauna corect. Și, pe urmă, mai gîndește-te și la Director. Doar știi ce tare ține la...

— Azi după-amiază mi-a mîngîiat puțin fundul, zise Lenina încuviințînd.

— Ei, vezi? exclamă triumfătoare Fanny. Asta arată ce principii susține *el* Cel mai strict conformism.

— Stabilitate, zise Controlorul. Stabilitate. Nici un fel de civilizaţie fără stabilitate socială Nici o stabilitate socială fără stabilitate individuală.

Glasul îi răsuna ca o trîmbiţă. Ascultîndu-l, studenţii se încălzeau, căpătau parcă dimensiuni mai mari.

Maşina se învîrteşte, se învîrteşte şi trebuie să continue să se rotească – de-a pururi. Dacă se opreşte, asta înseamnă moarte. Un miliard de oameni măturaţi de pe scoarţa pămîntului. Roţile au început să se învîrtească. În o sută cincizeci de ani au fost două miliarde. Opriţi toate roţile. În două sute cincizeci de săptămîni vor fi din nou doar un miliard; o mie de mii de mii de bărbaţi şi femei vor fi murit de foame.

Roţile trebuie să se învîrtească neîncetat, dar n-o pot face dacă nu sînt supravegheate. Trebuie să existe oameni care să le supravegheze, oameni la fel de stabili cum sînt roţile pe axele lor, oameni zdraveni, oameni ascultători, oameni în permanenţă mulţumiţi.

Strigînd şi plîngînd: copilaşul meu, mama mea, comoara mea, singura mea dragoste; gemînd: păcatul meu, Dumnezeul meu înspăimîntător; ţipînd de durere, văitîndu-se de friguri, jelindu-şi bătrîneţea şi sărăcia cum ar mai putea supraveghea roţile? Şi dacă nu pot să se ocupe de ele... Cadavrele a o mie de mii de mii de mii de bărbaţi şi femei ar fi greu de îngropat orî ars.

— Ei, dar la urma urmei, o luă Fanny mai cu binişorul, nici nu e cîtuşi de puţin supărător ori dezagreabil să mai ai vreo doi bărbaţi pe lîngă Henry. În aceste condiţii, zău că *ar trebui* să fii şi tu ceva mai libertină...

— Stabilitate, insista Controlorul. Stabilitate. Necesitatea primordială şi ultimă. Stabilitatea. De aici toate acestea.

Și, cu un gest larg, arătă grădinile, clădirea uriașă a Centrului de Condiționare, copilașii în pielea goală care se ascundeau prin tufișuri sau alergau pe peluzele de iarbă.

Lenina clătină din cap.

— Nu știu de ce, mărturisi ea dusă pe gînduri, dar în ultima vreme nu m-a mai încîntat cine știe ce libertinajul. Se întîmplă să ai momente cînd nu-ți mai place. N-ai constatat și tu lucrul ăsta, Fanny?

Fanny dădu înțelegătoare din cap, apoi reluă sentențios:

— Dar trebuie să faci acest efort. Trebuie să joci jocul pînă la capăt. La urma urmei, „toți sîntem ai tuturor celorlalți".

— Așa este, „oricare dintre noi aparține tuturor celorlalți", repetă rar Lenina, oftă și apoi tăcu o clipă; după aceea îi luă mîna lui Fanny și i-o strînse ușor. Ai perfectă dreptate, Fanny. Ca de obicei. Am să mă străduiesc.

Impulsul ținut în frîu debordează și revărsarea o constituie sentimentul, patima nestăpînită, dacă nu chiar nebunia: depinde de forța curentului, de înălțimea și tăria barierei. Șuvoiul nestăvilit curge ușurel pe canalele prestabilite, prefăcîndu-se într-o bunăstare calmă. (Embrionul e flămînd; zi și noapte, pompa de surogat sanguin face cele opt sute de rotații pe minut ale ei. Bebelușul decantat urlă; deodată infirmiera apare cu un flacon de secreție internă. În tot acest răstimp sentimentul lîncezește tainic între dorință și consumarea ei. Scurtați acest răstimp, sfărîmați toate aceste bariere vechi și inutile.)

— Ce tineri norocoși! le zise Controlorul. N-au fost cruțate nici un fel de eforturi pentru a vă ușura viața afectivă – pentru a vă ocroti și, pe cît posibil, a vă scuti de pericolul oricărui fel de emoții.

— Maşină-regină! Marele Ford! murmură Directorul. „Totul e perfect în lume."

— Lenina Crowne? întrebă Henry Foster, ingînîndu-l pe Predestinatorul Adjunct în timp ce-şi trăgea fermoarul de la pantaloni. A, e o fată splendidă, cum nu se poate mai pneumatică. Mă mir că n-ai avut-o pînă acum.

— Nici eu nu ştiu cum se face că n-am avut-o, u răspunse Predestinatorul Adjunct. Dar am să-mi indrept greşeala. Cu prima ocazie.

Din locul în care se afla, de partea cealaltă a coridorului dintre dulăpioarele de la vestiar, Bernard Marx le auzi conversaţia şi păli

— Să-ţi spun drept, zise Lenina, chiar că am inceput să mă cam plictisesc văzîndu-l zi de zi doar pe Henry. Îşi trase ciorapul pe piciorul stîng. Îl cunoşti pe Bernard Marx? întrebă ea pe un ton prea ostentativ indiferent.

Fanny păru surprinsă:

— Nu cumva vrei să spui că...?

— De ce nu? Bernard e Alfa-Plus. Şi pe urmă m-a invitat să-l însoţesc într-o vizită în una dintre Rezervaţiile pentru Sălbatici. Întotdeauna mi-am dorit să văd o asemenea Rezervaţie.

— Bine, dar reputaţia lui?

— Ce-mi pasă mie de reputaţia lui?

— Se zice că nu-i place Golful cu Obstacole.

— Se zice, se zice! o îngînă dispreţuitoare Lenina.

— Şi, pe urmă, cică îşi petrece mai tot timpul *singur singurel*, adăugă Fanny cu oroare în glas.

— Ei, mă rog, cînd o să fie cu mine, n-o să mai fie „singur-singurel". Şi, la urma urmei, de ce se poartă oamenii aşa de înfiorător cu el? Mie mi se pare un băiat destul de drăgălaş.

Lenina zîmbi ca pentru sine, aducîndu-şi aminte de timiditatea absurdă de care dăduse dovadă

Bernard! Fusese de-a dreptul speriat – ca și cum ea ar fi fost unul dintre Controlorii Mondiali, iar el un biet operator mașinist Gama-Minus.

— Gîndiți-vă la propriile voastre vieți, le spuse Mustafa Mond. A întîmpinat vreunul dintre voi o piedică de netrecut?

Răspunsul negativ veni sub forma unei tăceri prelungite.

— A fost vreunul dintre voi silit să aștepte prea mult între momentul cînd a devenit conștient de o dorință și cel al împlinirii ei?

— Mde..., începu unul dintre băieți, dar șovăi să vorbească mai departe.

— Hai spune-ne, i se adresă Directorul. Nu lăsa pe Forditatea Sa să aștepte

— O dată a trebuit să aștept aproape patru săptămîni pînă am putut s-o posed pe o fată pe care o voiam.

— Și, ca atare, ai fost pradă unei emoții puternice?

— Oribilă!

— Exact, oribilă, spuse Controlorul. Strămoșii noștri erau atît de proști și de miopi încît atunci cînd au apărut primii reformatori și s-au oferit să-i izbăvească de aceste emoții oribile, n-au vrut să aibă de-a face cu ei.

„Ăștia vorbesc despre ea de parc-ar fi doar o bucată de carne", scrîșni din dinți Bernard. „Cică s-o aibă, s-o posede. Parc-ar fi vorba să guste niște carne de oaie. O înjosesc socotind-o doar o halcă de carne. Ea mi-a zis că o să se mai gîndească și că o să-mi dea un răspuns săptămîna asta. O, Ford, Ford, Ford!"

Îi venea să se ducă la cei doi ticăloși și să-i pocnească drept în față – da, da, să le tragă un pumn după altul în mutrele lor de mitocani.

— Da, chiar te sfătuiesc s-o încerci şi pe ea, tocmai spunea Henry Foster.

— Să luăm, de exemplu, Ectogeneza. Pfitzner şi Kawaguchi elaboraseră întreaga tehnică. Dar au vrut guvernele lumii s-o ia în consideraţie? Aş, de unde! Era altceva, pe atunci, ceva care se chema creştinism. Femeile erau silite să continue naşterea copiilor prin viviparitate.

— Dar e urîţel rău! zise Fanny.

— Mie-mi place.

— Şi aşa *măruţel* de statură, se strîmbă Fanny. (Statura mică era privită cu ochi răi, mai ales ca un semn al apartenenţei la o castă inferioară.)

– Eu îl găsesc destul de drăguţ, zise Lenina. Parcă-ţi tot face poftă să-l mîngîi ca pe un copil ori ca pe un animăluţ de salon. Un motan, să zicem.

Fanny fu de-a dreptul şocată:

Lumea zice că cineva a făcut o greşeală cînd Bernard era încă în flacon – a crezut că e vorba de un Gama şi i-a turnat alcool în surogatul sanguin. Cică de-aia ar fi aşa pirpiriu.

— Ce tîmpenie! se indignă Lenina.

— Hipnopedia – educaţia în timpul somnului – era pur şi simplu interzisă în Anglia. Acolo domnea ceva care se numea liberalism. Parlamentul – dacă ştiţi ce era acesta – a adoptat o lege împotriva hipnopediei. Mai avem încă documentele în arhivă. Nişte discursuri despre libertatea individului. Libertatea de a fi ineficient şi prăpădit. „Libertatea de a fi omul nepotrivit la locul nepotrivit."

— Vai, dragul meu, dar eşti binevenit, te asigur. Serveşte-te cînd vrei! adăugă Henry Foster bătîndu-l pe umăr pe Predestinatorul Adjunct. La urma urmei, nu avem noi vorba asta, că „toţi sîntem ai tuturor celorlalţi"?

„O sută de repetiţii trei nopţi pe săptămînă vreme de patru ani", socoti mintal Bernard Marx, expert în hipnopedie. „Şaizeci şi două de mii patru sute de repetiţii zămislesc un adevăr. Cretinilor!"

— Sau luaţi, de exemplu, Sistemul Castelor. Propus neîncetat, respins în mod constant. Exista o chestie numită democraţie. Ca şi cum oamenii ar fi egali şi din alt punct de vedere decît cel fizico-chimic.

— Ei bine, tot ce pot să spun este că-i voi accepta invitaţia.

Bernard îi ura, îi ura pur şi simplu. Dar erau doi, erau înalţi şi erau voinici.

— Războiul de Nouă Ani a început în anul 114 după Ford.

— Chiar dacă ar fi *adevărat*, iodoacetat de metil, difenil-cianasină, triclometil cloroformat, sulfură de dicloretil. Ca să nu mai vorbim de acidul cianhidric.

— ... Ceea ce eu pur şi simplu refuz să cred, încheie Lenina.

— Zgomotul a paisprezece mii de avioane înaintînd în formaţie strînsă. Dar pe Kurfürstendamm la Berlin şi în al VIII-lea Arondisment la Paris, explozia bombelor cu antrax se aude doar puţin mai tare decît pocnetul unei pungi de hîrtie.

— Pentru că ţin morţiş să văd o rezervaţie de sălbatici.

$CH_3C_6H_2(NO_2)_3$ + $Hg(CNO)_2$ egal cu – ei, cu ce? O gaură imensă în pămînt, un morman de zidărie ruinată, cîteva bucăţi de carne şi pete de mucus, un picior, cu cizma încă pe el, zburînd prin aer şi aterizînd, pleosc, drept între muşcate – cele stacojii; ce spectacol splendid în vara aceea!

— Vai, Lenina, mă aduci pur și simplu la disperare! Eu una mă dau bătută!

— Tehnica rusească de infectare a conductelor de apă potabilă era deosebit de ingenioasă.

Stînd acum cu spatele una la cealaltă, Fanny și Lenina continuară să se îmbrace fără a mai rosti vreun cuvînt.

— „Războiul de Nouă Ani", Marea Prăbușire Economică. Trebuia făcută o alegere între Controlul Mondial și Distrugere. Între Stabilitate și...

— Și Fanny Crowne e fată drăguță, zise Predestinatorul Adjunct.

În grădinițele de copii, tocmai se terminase lecția de „Conștiință Elementară de Clasă" și glasurile își adaptau revendicările viitoare la viitoarea ofertă industrială. „Îmi place să zbor", șopteau ele. „Îmi place mult să zbor. Îmi plac la nebunie hainele noi. Îmi place grozav să am..."

— Nu se compară cu Lenina, nu e nici pe departe atît de pneumatică. A, nu, nici vorbă!

— „Hainele vechi sînt o porcărie", continuau șoaptele neobosite. „Vechiturile trebuie aruncate." „Aruncatu-i mai bun ca reparatul, aruncatu-i mai bun ca reparatul, aruncatu-i mai bun..."

— Guvernarea e o problemă de rezistență, nu de violență. Conduci cu creierul și cu fundul care stă pe scaun, nu cu pumnii. De exemplu, s-au impus anumite limite consumului.

— Uite, sînt gata, zise Lenina. Dar Fanny rămase tăcută, cu fața întoarsă în partea cealaltă. Hai să facem pace, Fanny dragă.

— Fiecare bărbat, femeie sau copil are obligaţia de a consuma atîta sau atîta pe an. În interesul industriei. Singurul rezultat...

„Aruncatu-i mai bun ca reparatul. Aruncatu-i mai bun ca reparatul Cine cîrpeşte săräceşte; cine foloseşte acul va rămîne ca săracul..."

- Într-o bună zi - îi spuse Fanny pe un ton ciudat de insistent – o să dai de bucluc.

— Împotrivire pe scară foarte mare a celor ce fac obiecţii izvorîte din conştiinţă. Orice, numai să nu consume. Înapoi la natură.

„Îmi place mult să zbor. Îmi place mult de tot să zbor."

— Înapoi la cultură. Da, de fapt la cultură Dacă stai şi citeşti, nu cheltuieşti, nu poţi să consumi destul.

— Arăt destul de bine? întrebă Lenina
Purta o jachetă din plastic *vert-bouteille*, cu garnituri de blană artificială verde la manşete şi guler.

— În suburbia londoneză Golders Green au fost seceraţi de mitralìere opt sute de adepţi ai Vieţii Simple.

„Aruncatu-i mai bun ca reparatul. Aruncatu-i mai bun ca reparatul."

Şi mai purta un şorţ de catifea reiată verde şi cìorapi lungi din amestec de lînă şi vîscoză, răsuciţi sub genunchi.

— Şi-apoi se produce celebrul masacru de la Muzeul Britanic. Două mii de adepţi ai culturii au fost gazaţi cu iperită.

O șepcuță ca de jocheu, albă cu verde, îi umbrea ochii Leninei. Pantofii, bine lustruiți, erau de un verde intens.

— În cele din urmă, continuă Mustafa Mond, Controlorii își dădură seama că forța nu servește la mare lucru. Metodele mai lente, dar infinit mai sigure ale ectogenezei, ale condiționării neopavloviene și ale hipnopediei...

Iar mijlocul îi era încins cu un fel de cartușieră - o bandulieră din imitație de marochin verde cu ornamente argintii și plină cu dozele prescrise de anticoncepționale (căci Lenina nu era stearpă).

— În cele din urmă, s-a recurs la descoperirile lui Pfitzner și Kawaguchi. O propagandă intensă îndreptată împotriva reproducerii prin viviparitate..

— Splendid! strigă entuziasmată Fanny. Niciodată nu putea să se împotrivească multă vreme farmecului Leninei. Vai, și ce cordon malthusian[1] *adorabil*!

— ... însoțită de o campanie lansată împotriva Trecutului; prin închiderea muzeelor, dinamitarea monumentelor istorice (din fericire, cele mai multe dintre ele fuseseră deja distruse în cursul Războiului de Nouă Ani) și prin suprimarea tuturor cărților publicate înaintea anului 150 după Ford.

— Trebuie neapărat să-mi iau și eu unul la fel, zise Fanny.

— De exemplu, erau și niște chestii numite piramide.

---

1. Teologul și economistul englez Thomas Robert Malthus (1766-1834) a emis teoria restrîngerii populației (*malthusianism*).

— Banduliera mea veche de piele neagră de lac...

— Și era și un tip numit Shakespeare. Bineînțeles că n-ați auzit niciodată de asemenea nume, nu?

— A ajuns absolut o rușine banduliera aia a [illegible]

— Iată avantajele unei educații cu adevărat științifice.

„Cine se cîrpește nu se-mbogățește. Cine folosește acul va rămîne ca săracul. Cine folosește acul va rămîne ca..."

— Apariția primului automobil Model T al Domnului Nostru Ford...

— O port de aproape trei luni.

— ... se consideră a fi data întemeierii noii noastre ere.

„Aruncatu-i mai bun ca reparatul. Aruncatu-i mai bun..."

— Și, după cum vă spuneam mai înainte, fusese și o treabă care se chema Creștinism.

„Aruncatu-i mai bun ca reparatul."

— Etica și filosofia subconsumului..

„Îmi plac hainele noi, îmi plac foarte mult hainele noi, îmi plac la nebunie..."

— ... erau de-a dreptul esențiale pe vremea subproducției; în schimb, într-o epocă a mașinilor și a fixării azotului — aceasta devine o adevărată crimă împotriva societății.

— Mi-a dat-o Henry Foster.

— Tuturor crucilor li s-au retezat capetele. Au fost transformate în T-uri[1]. Mai era și un lucru care se numea Dumnezeu.

— De fapt, e o imitație bună de marochin.

— Acum avem Statul Mondial. Și avem festivități de Ziua lui Ford, și Cîntări comunitare, și Ritualurile solidarității.

„Ah, Ford, cît de tare-i urăsc!" se gîndea Bernard Marx.

— Se mai vorbea și de o chestie căreia îi spuneau „Rai", dar cu toate astea oamenii beau mari cantități de alcool.

„Parcă ar fi o bucată de carne, o halcă de carne, pur și simplu."

— O altă treabă se numea suflet și mai era o altă chestie căreia îi ziceau nemurire.

— Întreabă-l pe Henry de unde a cumpărat-o.

— Dar se drogau cu morfină și cocaină.

„Și ceea ce-i mai grav e că și ea se consideră doar o bucată de carne"

— În anul 178 după Ford se bucurau de subvenții două mii de farmacologi și biochimiști.

— Ce mutră posacă are! zise Predestinatorul Adjunct arătîndu-l pe Marx.

---

1. De la automobilul ieftin „Model T" lansat de industriașul Henry Ford (1863-1947) în anii 1908-1909 și din care s-au vîndut cincisprezece milioane de bucăți pînă în 1927.

— Peste șase ani se producea pe scară comercială. Era drogul perfect.

— Hai să-l hărțuim nițel.

— Euforic, narcotic, halucinogen la modul cel mai agreabil.

— Posac, Marx, tare posac! Bătaia pe umăr îl făcu pe Bernard să tresară. Întorcînd capul, dădu cu ochii de bruta de Henry Foster. Acesta adăugă: — Ce-ți trebuie ție e un gram de *soma*.

— Toate avantajele creștinismului și ale alcoolului, fără vreunul din dezavantajele lor.

„Ah, Ford, îmi vine să-l omor!" Dar cu glas tare nu spuse decît: — Nu, mulțumesc. Și respinse cu mîna tubul de pastile pe care i-l oferea Foster.

— Oricînd vrei, te poți detașa de realitate, pleci într-un fel de vacanță, și cînd te întorci, nu te mai supără nici migrena, nici mitologia.

— Haide, ia puțină *soma*, insistă Henry Foster. Ia măcar o pastilă.

— Practic vorbind, se asigurase stabilitatea.

— „Un centimetru cub alungă orice sentiment sumbru", zise Predestinatorul Adjunct, citînd din înțelepciunea hipnopedică de uz curent.

— Mai rămînea doar să fie învinsă bătrînețea.

— Du-te naibii, du-te naibii! strigă Bernard Marx.

— Iaca, na!

— Hormoni gonadotropi, transfuzii de sînge tînăr, săruri de magneziu...

— Nu uita că „mai bine-ţi stă pilula-n gură decît murdara-njurătură", îi spuseră colegii lui Bernard şi plecară rîzînd de el.

— Toate stigmatele fiziologice ale bătrîneţii au fost înlăturate. Şi împreună cu ele, firește...

— Nu uita să-l întrebi de cordonul acela malthusian, îi aminti Fanny.

— ... împreună cu ele şi toate ciudăţeniile mintale caracteristice bătrînilor. Acum caracterele rămîn nealterate pe tot parcursul vieţii.

— ... mai am de jucat două runde de Golf cu Obstacole pînă nu se întunecă. Trebuie să mă grăbesc.

— Muncă şi joacă – la şaizeci de ani puterile şi gusturile noastre sînt exact aceleaşi pe care le aveam şi la şaptesprezece ani. În vremurile nefericite de altădată, bătrînii renunţau, se retrăgeau, dădeau în doaga religiei, îşi iroseau timpul citind şi chiar gîndind – închipuiţi-vă, *gîndind*!

„Idioţi! Porci!" îi numea Bernard Marx în mintea lui, străbătînd coridorul în drum spre lift.

— Acum – iată progresele înregistrate – bătrînii muncesc, bătrînii se împreunează, bătrînii nu mai au timp liber, nu mai au răgaz de atîtea plăceri, nu au nici măcar o clipă în care să stea şi să mediteze – sau dacă vreodată ghinionul face să se caşte o asemenea crăpătură în acest continuum al distracţiilor lor, iată astăzi ai întotdeauna la dispoziţie *soma*, delicioasa *soma*, o jumătate de gram pentru o jumătate de vacanţă, un gram pentru un weekend, două grame pentru o excursie în luxuriantul Orient, trei grame pentru o eternitate întunecată pe satelitul Pămîntului; iar cînd se întorc de

acolo, de pe Lună, se trezesc de partea cealaltă a abisului, feriți de orice primejdie, pe terenul solid al trudei și distracțiilor zilnice, alergînd de la un film tactil la altul de la o fetișcană pneumatică la alta și mai pneumatică, de la terenul de golf electromagnetic la...

— Pleacă, fetițo! strigă furios Directorul Incubatoarelor. Pleacă, băieţelule! Nu vezi că Forditatea Sa are treabă? Ia, ia, duceți-vă și făceți-vă jocurile erotice în altă parte.

— Bieții copilași, zise Controlorul.

Încet, maiestuos, cu un slab zumzet de mașinărie, benzile rulante de asamblare se mișcau înainte, cu viteza de treizeci și trei centimetri pe oră. În întunericul roșiatic licăreau nenumărate rubine.

Capitolul IV

1

Liftul era plin de bărbaţi care ieşeau din Vestiarele Grupului Alfa şi care salutară intrarea Leninei cu multe zîmbete şi înclinări prietenoase din cap. Fata se bucura de mare popularitate şi mai de mult sau mai de curînd petrecuse o noapte sau două cu cei mai mulţi dintre ei.

„Ce băieţi simpatici!" gîndi ea, răspunzîndu-le la salut. Erau încîntători! Şi totuşi parcă o deranjau urechile prea mari ale lui George Edzel (cine ştie, poate i se administrase prea multă paratiroidă la metrul 328 de pe linia de asamblare?) Iar uitîndu-se la Benito Hoover, nu putea să nu-şi aducă aminte că, dezbrăcat, era cam *prea* păros.

Întorcînd ochii întristaţi de amintirea „blănii-ţei" care acoperea trupul lui Benito, văzu într-un colţ faţa melancolică a lui Bernard Marx şi statura lui puţintică şi firavă. Se apropie imediat de el:

— Bernard! Tocmai te căutam! Glasul ei răsună limpede, acoperind zumzetul celorlalţi şi zgomotul liftului care urca. Colegii se întoarseră plini de curiozitate. Voiam să discutăm despre planul nostru de a merge în New Mexico. Cu coada ochiului îl văzu pe Benito Hoover căscînd gura de uimire. Gestul lui o enervă. („Probabil se miră că nu mă rog să merg iarăşi cu el!" îşi spuse în sinea ei). Apoi reluă, cu mai multă căldură ca oricînd:

— *Mor* de poftă să vin cu tine în iulie, să petrecem

o săptămînă împreună, continuă ea. (În orice caz, măcar își dovedea în public infidelitatea față de Henry. Fanny ar fi trebuit să fie încîntată, chiar dacă-l înșela pe Henry tocmai cu Bernard.) Adică, vreau să spun, dacă mai ții să mă ai! încheie Lenina învăluindu-l pe Bernard într-un zîmbet cum nu se poate mai încîntător și mai plin de înțelesuri.

Fața palidă a lui Bernard se îmbujoră. („Ce naiba l-a apucat?" se miră Lenina, profund nedumerită, dar pe de altă parte și înduioșată de acest omagiu straniu adus puterii ei de seducție.)

— N-ar fi mai bine să discutăm în altă parte chestiunea asta? bîigui Bernard, cu un aer teribil de stînjenit.

(„Are aerul că aș fi spus ceva șocant, se gîndi Lenina. N-ar fi fost mai tulburat nici dacă aș fi făcut vreo glumă porcoasă – dacă l-aș fi întrebat cine-i maică-sa ori cine știe ce altă chestie decoltată.")

— Adică, vreau să spun, cu toată lumea asta în jur... adăugă Bernard înecîndu-se de emoție.

Lenina rîse sincer, fără pic de maliție:

— Vai, ce nostim ești! Și de fapt chiar îl socotea nostim. Sper, în orice caz, să mă anunți cel puțin cu o săptămînă înainte, dacă nu te superi, continuă ea pe alt ton. Presupun că mergem cu Racheta Pacificul Albastru, nu? De unde pornește, de la Turnul Charing-T[1] sau de la Hampstead?

Pînă să apuce Bernard să răspundă, liftul se opri.

— Acoperișul! scîrțîi o voce.

Liftierul era un omuleț aducînd absolut cu o maimuță și era îmbrăcat în tunica neagră a unui semicretin Epsilon-Minus.

— Acoperișul!

---

1. Iarăși înlocuirea prin T (de la Modelul T) a *Crucii* (din numele gării londoneze Charing *Cross*).

Deschise larg uşile. Soarele strălucitor şi fierbinte al după-amiezii îl făcu să tresară şi să clipească des.

— Ah, acoperişul! repetă el încîntat. Parcă l-ar fi trezit brusc o veste fericită dintr-o apatie tristă şi întunecată. Acoperişul!

Zîmbi cu un aer de cîine bătut care aşteaptă să citească bunăvoinţă pe feţele stăpînilor – în cazul respectiv pasagerii din lift. Vorbind şi rîzînd voioşi, aceştia păşiră în lumina de afară. Liftierul privi în urma lor.

Acoperişul? repetă el, de data asta pe un ton interogativ.

Se auzi un clopoţel şi din tavanul liftului un megafon începu să emită comenzile pe un ton nu prea puternic, dar imperios:

— Coboară! sună glasul din megafon. Coboară! Etajul optsprezece. Du-te jos. Jos. Etajul optsprezece. Du-te jos, du-te...

Liftierul trînti uşile, apăsă pe un buton şi imediat coborî în crepusculul plin de zumzete al puţului liftului – şi totodată în crepusculul ce alcătuia apatia lui obişnuită.

Terasa acoperişului era învăluită în lumina caldă a după-amiezii de vară, în care se auzea doar bîzîitul elicopterelor ce se încrucişau pe cer; din cînd în cînd, zumzetul mai profund al rachetelor care goneau imprevizibile pe cerul senin la opt sau zece kilometri înălţime părea o mîngîiere a aerului blînd. Bernard Marx răsuflă din toţi rărunchii. Ridică ochii spre tăriile cerului, apoi se uită de jur-împrejur la orizontul albastru şi în cele din urmă îi coborî spre chipul Leninei.

— Ce frumos e, nu-i aşa? rosti el cu un uşor tremur în glas.

Fata îi zîmbi cu o expresie de înţelgere cît se poate de afectuoasă:

— O după-amiază desăvîrşită pentru Golful cu Obstacole, răspunse ea încîntată. Trebuie să fug,

Bernard. Henry se supără dacă-l fac să mă aștepte. Te rog, anunță-mă din timp cînd vrei să plecăm.

Și făcîndu-i cu mîna, alergă de-a lungul terasei, către hangare. Bernard rămase să privească sclipirea ciorapilor ei albi, genunchii bronzați care se îndoiau și se dezdoiau la fiecare pas și mișcarea unduitoare a șortului de catifea reiată, strîns bine pe șolduri, sub jacheta *vert-bouteille*. Pe fața lui stărui o expresie îndureratā.

— Phii, strașnic de drăguță e! zise o voce puternică și veselă chiar în spatele lui.

Bernard tresări și se întoarse. Fața roșie și bucălată a lui Benito Hoover îi zîmbea de la înălțimea lui – pogora de fapt asupra lui Bernard razele unei cordialități evidente. Benito era vestit pentru firea lui bună și amabilă. Se zicea despre el că ar putea trăi toată viața fără să se atingă măcar de *soma*. Nu-l afectau niciodată răutățile și crizele de nervi, din pricina cărora alții trebuiau să-și ia vacanțe *soma*. Pentru Benito realitatea era întotdeauna însorită.

Pneumatică fetișcană! Oho, și încă cum! Apoi continuă, schimbînd brusc tonul: - Ia ascultă, băiete, dar tare posomorît arăți! Cred că ți-ar prinde bine un gram de *soma*. Scotocindu-se în buzunarul de la pantaloni, Benito scoase o sticluță cu pastile. Vorba aceea: „Un centimetru cub alungă orice sentiment sumbru". Hei, dar ce-i cu tine?

Bernard se răsuci brusc pe călcîie și o rupse la fugă.

Benito rămase cu ochii holbați, uitîndu-se după el. „Ce naiba o fi cu băiatul ăsta?" se minună el, și clătinînd din cap decise că probabil e ceva adevăr în povestea că i s-ar fi turnat alcool în surogatul de sînge. „Se vede că totuși i-a afectat creierul."

Puse la loc în buzunar sticluța cu *soma* și scoase în schimb un pachețel cu gumă de mestecat cu hormoni sexuali. Băgă în gură o lamelă și se îndreptă gînditor spre hangare.

Cînd sosi Lenina, Henry Foster își scosese deja elicopterul din hangar și se instalase în carlingă, așteptînd-o

— Patru minute întîrziere – acesta fu singurul comentariu pe care-l făcu în momentul în care fata se urcă lîngă el.

Henry porni motoarele și ambreie elicele. Aparatul se ridică vertical în aer. Henry acceleră; zbîrnîitul elicei principale deveni mai ascuțit, trecînd de la bîzîitul unui tăun la cel al viespii, iar apoi de la viespe la țînțar; indicatorul de turații arăta că se înalță cu aproape doi kilometri pe minut. Sub el Londra se micșora din ce în ce. În cîteva secunde clădirile mari cu acoperișurile plate dispărură, apoi rămaseră doar un fel de ciuperci geometrice care răsăreau în parcuri și grădini. În mijlocul lor, mai înalt și cu tulpina mai subțire, Turnul Charing-T își ridica spre cer discul de beton strălucitor.

Ca piepturile musculoase ale unor atleți fabuloși, deasupra capetelor lor se agitau alene nori imenși, cu o înfățișare cărnoasă. Dintr-unul se ivi brusc o insectă mică, roșie, bîzîitoare.

— E Racheta Roșie care tocmai se întoarce de la New York, spuse Henry și, după ce se uită la ea, adăugă clătinînd dojenitor din cap: — O întîrziere de șapte minute. Zău, serviciile astea transatlantice sînt groaznic de nepunctuale. Un adevărat scandal.

Luă piciorul de pe accelerație. Sunetul elicei de deasupra capului coborî cu o octavă și jumătate, trecînd din nou prin bîzîitul viespii către cel al bondarului, apoi al cărăbușului și în cele din urmă al tăunului. Avîntul ascendent al aparatului se domoli; o clipă mai tîrziu atîrnau imobili în mijlocul văzduhului. Henry trase de o manetă; se auzi un declic. La început încet, apoi din ce în ce mai repede, începu să se învîrtească elicea frontală și, cînd intră în turația normală, în fața ochilor

lor rămase doar o ceață circulară. Vîntul provocat de viteza orizontală șuieră din ce în ce mai ascuțit pe lîngă aparatul calat. Henry nu-și dezlipea ochii de pe indicatorul de turații; cînd ajunse la cifra 1200, debraie. Acum aparatul avea suficientă inerție de deplasare pentru a se bizui doar pe aripile sale

Lenina privi prin geamul din podea. Zburau peste zona de șase kilometri de parcuri ce separa Londra Centrală de primul cerc de orașe-satelit. Vedea în racursi viermuiala vieții prin vegetația verde, abundentă. Printre copaci licăreau turnurile aruncătoarelor centrifuge de mingi din parcurile de distracții. Lîngă Shepherd's Bush vreo două mii de cupluri mixte de Beta-Minus jucau tenis pe suprafețe Riemann. Un șir dublu de Terenuri Escalador-Cinci însoțea șoseaua de la Notting Hill la Willesden. Pe stadionul de la Ealing se desfășura un spectacol al gimnaștilor Delta însoțit de cîntări comunitare.

— Doamne, ce oribilă culoare e kakiul, observă Lenina, dînd glas prejudecăților inoculate castei ei prin hipnopedie.

Clădirile studiourilor de filme senzoriale acopereau aproape opt hectare din zona Hounslow. În apropierea lor o întreagă armată de lucrători îmbrăcați în uniforme negre și kaki refăceau suprafața vitroasă a Marii Autostrăzi de Vest. Tocmai cînd zburau ei pe deasupra, se descărca un uriaș container mobil. Prin deschizăturile acestuia se vărsa pe șosea un șuvoi orbitor de incandescent de piatră topită; compresoarele cu azbest erau într-un du-te-vino continuu; în urma lor stropitorile izolate ridicau nori albi de aburi.

La Brentford, Întreprinderea Companiei de Televiziune părea un adevărat orășel.

— Cred că acum se schimbă turele, zise Lenina.

Arătînd ca niște furnici și afide, fetele Gama, verzi ca frunzele și Epsilonii negri semicretini viermuiau în jurul intrărilor sau făceau coadă ca să-și ocupe locurile pe tramcarele monorai. Beta-Minușii de culoarea dudelor intrau și ieșeau din mulțime. Acoperișul clădirii principale roia de elicoptere care aterizau și decolau.

— Pe cuvîntul meu, zise Lenina, mă bucur din suflet că nu sînt o simplă Gama.

Peste zece minute aterizaseră deja la Stoke Poges[1] și începuseră să joace prima repriză de Golf cu Obstacole.

2

Ținînd ochii mai mult plecați sau întorcîndu-i hoțește dacă întîmplător se opreau o clipă asupra vreunei alte persoane, Bernard traversă în grabă acoperișul. Avea aerul unui om urmărit – dar urmărit de dușmani pe care nu dorește să-i vadă, de teamă să nu fie cumva mai ostili chiar decît îi bănuise el. Și parcă-i era frică să nu se simtă și mai vinovat, și mai disperat de singur.

„Oribil e și Benito Hoover ăsta!" gîndi el. Și totuși, omul nu fusese deloc rău intenționat. Ceea ce într-un fel strica și mai mult lucrurile. Cei bine intenționați se purtau la fel ca și cei răuvoitori. Pînă și Lenina îl făcea să sufere. Își aminti de acele săptămîni de șovăială timidă de-a lungul cărora o tot căutase din ochi, dorind-o, însă neputîndu-și aduna curajul s-o ceară. Ar fi îndrăznit oare să înfrunte riscul de a fi umilit printr-un refuz dispreţuitor? În schimb, de-ar fi fost să zică ea da, ce încîntare pentru el! Ei bine, acum ea își

1. Mică localitate din Sud-Estul Angliei, probabil scena *Elegiei scrise într-un țintirim de țară* a poetului preromatic Thomas Gray (1716-1771).

dăduse asentimentul și totuși el era încă nefericit – nefericit că ei i se păruse după-amiaza desăvîrșită pentru a juca Golf cu Obstacole, necăjit că a văzut-o alergînd pentru a-l regăsi pe Henry Foster, disperat că l-a socotit caraghios pentru că a refuzat să discute în public lucrurile cele mai intime. Într-un cuvînt, nenorocit pentru că ea se purtase așa cum ar trebui să se comporte orice tînără englezoaică sănătoasă și virtuoasă și nu în cine știe ce alt mod anormal, extraordinar.

Deschise ușa compartimentului său din hangar și strigă la doi slujitori Delta-Minus care-și pierdeau vremea pe acolo, să vină să-i scoată aparatul de zbor sus pe acoperiș. Personalul hangarelor era alcătuit dintr-un singur grup bokanovskificat și bărbații erau gemeni, la fel de mici, negri și hidoși. Bernard le dădu ordine pe tonul acela aspru, adeseori arogant și chiar insultător al omului care nu se simte prea sigur de superioritatea lui. Pentru Bernard era întotdeauna neplăcut să aibă de a face cu membri ai castelor inferioare. Căci indiferent din ce cauză (și se prea poate să fi fost adevărată bîrfa curentă privitoare la alcoolul turnat în surogatul lui sanguin – căci, deh, se mai întîmplă și accidente), fizicul lui Bernard nu era cu nimic mai arătos decît al unui Gama de rînd. Avea cu opt centimetri mai puțin decît înălțimea standard a unui Alfa și prin urmare era și pirpiriu. Contactul cu reprezentanții castelor inferioare îi amintea mereu nespus de dureros de faptul că fizicul său nu corespundea etaloanelor obișnuite: „Eu sînt eu, dar tare n-aș fi vrut să fiu". Era sfios și rușinat, într-un mod acut, de-a dreptul supărător. Ori de cîte ori se trezea că-l privește în ochi pe un Delta – la același nivel, și nu de sus, condescendent – se simțea umilit. Oare creatura aceea avea să-l trateze cu respectul cuvenit castei sale? Întrebarea asta nu-i dădea niciodată pace. Și nu

fără motiv: ființele din castele Gama, Delta și Epsilon fuseseră condiționate în oarecare măsură să lege statura și masa corporală de superioritatea socială. Realitatea este că o ușoară prejudecată în favoarea staturii mari – inculcată prin hipnopedie – era aproape universală. De aici rîsul femeilor cărora le făcea propuneri, și festele jucate de bărbații care făceau parte din aceeași castă ca și el. Batjocura îl făcea să se simtă străin, un *outsider*; dar se și purta ca atare, ceea ce sporea prejudecățile împotriva lui și întețea disprețul și ostilitatea stîrnite de defectele lui fizice. Acestea, la rîndul lor, îi agravau sentimentul de înstrăinare și însingurare. O teamă cronică de a nu fi luat peste picior îl făcea să-și evite egalii, iar cînd era vorba de inferiorii lui, să-și apere demnitatea cu un fel de jenă nefirească. Vai, cît de tare îi invidia pe oamenii ca Henry Foster și Benito Hoover! Bărbați care n-aveau niciodată nevoie să țipe la un Epsilon pentru a se face ascultați; care-și luau poziția ocupată în societate ca pe un drept cîștigat; oameni care se simțeau în sistemul de caste ca peștele în apă – în atît de mare măsură încît nici nu se mai gîndeau la ei sau la elementul benefic și confortabil în care se mișcau.

Lui Bernard i se păru că servitorii gemeni îi scot avionul pe acoperiș cu mișcări prea lente și cu multă rea-voință.

— Hai, mai repede! le strigă țîfnos Bernard. Unul dintre gemeni îi aruncă o privire. Oare nu cumva în ochii aceia cenușii, inexpresivi licărea un fel de batjocură bestială? Mai repede! strigă el încă și mai tare, și vocea îi hîrîi antipatic.

Se urcă în avion și peste un minut se afla în zbor spre sud, către Tamisa.

Diferitele Birouri de Propagandă, precum și Colegiul de Inginerie Afectivă erau adăpostite în același zgîrie-nori cu șaizeci de etaje de pe Fleet

Street[1]. La subsol și la etajele inferioare se aflau tipografiile și redacțiile celor trei principale ziare londoneze: *The Hourly Radio*, o fițuică pentru snobi, *Gamma Gazette*, tipărită pe hîrtie verde-pal, și *The Delta Mirror*, pe hîrtie kaki și scris exclusiv în cuvinte de o singură silabă (dat fiind nivelul intelectual scăzut al cititorilor cărora li se adresa). Apoi veneau Birourile Propagandei prin Televiziune, prin Filme Tactile și respectiv prin Voci și Muzică realizate de sintetizator. Toate astea ocupau douăzeci și două de etaje. Deasupra erau laboratoarele de cercetări și camerele capitonate, izolate fonic, în care-și desfășurau munca delicată Autorii de Coloane Sonore și Compozitorii de Muzică Sintetică. Ultimele optsprezece etaje erau ocupate de Colegiul de Inginerie Afectivă.

Bernard aterizâ pe acoperișul Casei Propagandei și coborî din avion.

– Telefonează-i domnului Helmholtz Watson – îi porunci el unui hamal Gama-Plus – și spune-i că-l așteaptă pe acoperiș domnul Bernard Marx.

Se așeză și-și aprinse o țigară.

Cînd îi parveni mesajul, Helmholtz Watson tocmai scria ceva în biroul lui.

— Spune-i că vin imediat, confirmă el și puse telefonul în furcă. Apoi, întorcîndu-se spre secretară, continuă pe același ton oficial și impersonal:

— Te las pe dumneata să-mi strîngi lucrurile

Ignorînd zîmbetul ei radios, se ridică de la birou și se îndreptă grăbit spre ușă.

Era un bărbat voinic și bine clădit, cu pieptul bombat, cu umerii lați și – în ciuda masivității sale – destul de agil, cu pași elastici și cu mișcări iuți. Gîtul său rotund și puternic ca un stîlp susținea un cap frumos modelat. Avea părul negru și cîrlionțat, trăsăturile bine marcate. Era chipeș

---

1. Cartierul tradițional al presei londoneze.

ntr-un mod mai mult decît evident și – așa cum repeta fără să se plictisească vreodată secretara lui – arăta din cap pînă-n picioare ca un adevărat Alfa-Plus. De profesie era Conferențiar la Colegiul de Inginerie Afectivă (Facultatea de Literatură) și, în pauzele dintre activitățile sale didactice, un foarte activ Inginer al Emoțiilor omenești. Avea o rubrică permanentă la revista de elită *The Hourly Radio*, compunea scenarii de filme tactile și avea un har inegalabil în alcătuirea lozincilor și versiunilor hipnopedice.

— Foarte capabil - acesta era verdictul unanim al superiorilor lui. Ba chiar un pic *prea* capabil (mai adăugau ei clătinînd din cap și coborînd semnificativ vocea).

Da, un pic prea capabil; aveau dreptate. La Helmholtz Watson un exces mintal produsese efecte foarte asemănătoare cu cele care la Bernard Marx erau rezultatul unui defect fizic. Pe Bernard îl izolaseră de semenii săi slaba dezvoltare a oaselor și mușchilor, fragilitatea și debilitatea trupului, iar simțămîntul acestei deosebiri fiind – după etaloanele curente – un exces de inteligență, devenea la rîndul lui o cauză a adîncirii prăpastiei ce-l separa de oameni. În schimb, pe Helmholtz ceea ce-l făcea să se simtă în chip supărător altfel decît ceilalți și să se izoleze de ei era excesul de capacitate și abilitate. Pe Bernard și Helmholtz îi apropia, îi unea chiar conștiința că sînt indivizi altfel decît semenii lor. Dar în timp ce, deficient din punct de vedere fizic, Bernard suferise toată viața de complexul însingurării sale, abia de curînd Helmholtz Watson, dîndu-și seama de surplusul său mintal, începuse și el să fie conștient că se deosebește de cei din jurul lui. Acest campion la Jocul cu mingea pe Escalator, acest amant neistovit (se spunea că în mai puțin de patru ani avusese șase sute patruzeci de iubite diferite),

acest admirabil „băiat de comitet“ și om foarte sociabil își dăduse brusc seama că, în ceea ce-l privește, sportul, femeile și activitățile obștești nu erau lucrurile cele mai importante. Adevărul este că în fond îl interesa altceva. Dar ce? Care lucru anume? Asta era problema pe care venise Bernard s-o discute cu el sau, mai bine zis, să-și audă prietenul discutînd-o, singur, cu glas tare, întrucît de obicei Helmholtz era cel care vorbea mai tot timpul.

Cînd coborî din lift, trei fetișcane fîșnețe de la Biroul de Propagandă prin Voci Sintetizate îi ațînură calea:

— O, Helmholtz, drăguțule, *te rugăm frumos* să vii la un picnic cu noi pe pajiștea de la Exmoor.

Se strînseră ciorchine în jurul lui, parcă l-ar fi implorat.

Dar el clătină din cap și spunînd „Nu, nu“, le dădu la o parte și-și văzu de drum.

— Să știi că nu mai invităm alt bărbat.

Dar Helmholtz rămase neclintit chiar și în fața acestei făgăduieli încîntătoare:

— Nu, repetă el. Sînt prea ocupat.

Și-și văzu hotărît de drum. Fetele se ținură după el și nu renunțară la urmărire pînă cînd nu apucă să se urce în avionul lui Bernard și să trîntească portiera carlingii. Ceea ce-i aduse reproșuri din partea fetelor.

— Ah, femeile astea! strigă el cînd decola avionul. Zi-le femei și pace! Clătinînd din cap, se mai încruntă o dată: — Ceva de groază!

Bernard îi dădu dreptate în modul cel mai fățarnic cu putință, deoarece chiar în timp ce rostea cuvintele de încuviințare murea de poftă să aibă și el tot atîtea fete ca Helmholtz, fără să-și dea mai multă osteneală să le cucerească. Drept care, îl apucă brusc o nevoie imperioasă de a face pe grozavul:

— O iau cu mine în New Mexico pe Lenina Crowe, zise el pe un ton cît mai nepăsător cu putinţă.

— A, da? reacţionă Helmholtz, fără pic de interes. După o mică pauză continuă: — De vreo două săptămîni am renunţat complet la petreceri şi la fete. Nici nu-ţi poţi închipui ce scandal s-a stîrnit din pricina asta la Colegiu. Şi totuşi, cred că merită. Efectele... Avu o clipă de şovăială, apoi reluă: — Mde, sînt ciudate, foarte ciudate.

O deficienţă fizică putea produce un fel de exces mintal. Se părea că procesul este reversibil. Excesul mintal putea produce, pentru propriile sale scopuri, acea orbire şi surzenie voită a însingurării autoimpuse, impotenţa artificială a ascetismului.

Restul zborului lor de scurtă durată se desfăşură în tăcere. Cînd ajunseră la destinaţie şi se întinseră comod pe canapelele preumatice din camera lui Bernard. Helmholtz reîncepu. Mai întîi vorbi rar de tot:

— Ai simţit vreodată că ai în tine ceva, aşa, ca un fel de imbold ascuns, care parcă te roagă să-i acorzi o şansă de a ieşi la suprafaţă? Un fel de putere suplimentară pe care n-ai folosit-o niciodată, înţelegi, cum ar fi, de pildă, apa unei cascade irosită în loc să fie folosită pentru punerea în mişcare a turbinelor?

Şi-şi aţinti privirea întrebătoare asupra lui Bernard.

— Adică, vrei să spui, toate emoţiile pe care le-ai simţi dacă lucrurile ar sta altfel?

Dar Helmholtz clătină din cap:

— Nu chiar. Mă gîndesc mai degrabă la un fel de senzaţie ciudată pe care o am uneori, sentimentul că aş avea de spus ceva cu adevărat important şi chiar şi capacitatea de a o spune — numai că nu ştiu despre ce e vorba, nici cum aş putea face uz de această capacitate. Dacă ar exista

vreun alt fel de a scrie... sau poate alte subiecte despre care să scrii... Tăcu o vreme, apoi, într-un tîrziu, continuă: — Vezi tu, mă pricep destul de bine să inventez formulări expresive – știi, genul ăla de cuvinte care te fac deodată să sari în sus, ca și cum te-ai fi așezat pe un ac, care par atît de noi și de tulburătoare, deși știi bine că e vorba de un lucru absolut evident din punct de vedere al hipnopediei. Dar asta nu pare să fie suficient. Nu destul ca formulările să fie bune; trebuie să fie bun și scopul pe care-l urmărești prin ele.

— Dar tu faci lucruri bune, Helmholtz.

— Mde, sînt bune în sine, atîta tot, dădu din umeri Helmholtz. Dar efectul lor este foarte redus. Într-un fel, nici nu prea sînt importante. Am senzația că aș putea face lucruri mult mai însemnate. Da, da, și mai intense, mai violente. Dar ce anume? Ce e mai important de spus? Și cum poți să fii violent în privința genurilor de lucruri despre care ți se cere să scrii? Cuvintele pot fi ca razele X, dacă le folosești așa cum trebuie, pot pătrunde în orice alt mediu. Citești și te pătrund. Ăsta e unul dintre lucrurile pe care încerc să le explic studenților mei – cum să scrie de o manieră percutantă. Dar la ce naiba slujește să fii pătruns de un articol despre o Cîntare Comunitară rituală sau despre cele mai recente progrese în materie de organe olfactive? Și, pe urmă, oare poți face cuvintele să fie cu adevărat penetrante – înțelegi, ca razele X cele mai puternice · cînd scrii despre chestii dintr-astea? Poți spune ceva despre nimic? Că pînă la urmă la asta se reduce totul. Eu tot încerc și încerc...

— Sst! spuse deodată Bernard și ridică un deget de avertizare. Traseră cu urechea. Cred că e cineva la ușă, șopti Bernard.

Helmholtz se ridică, străbătu camera în vîrful picioarelor și cu o mișcare bruscă deschise larg ușa. Firește, nu era nimeni.

— Iartă-mă, te rog, zise Bernard ruşinîndu-se de prostia lui şi avînd, pe deasupra, şi o înfăţişare ridicolă. Am impresia că în ultima vreme m-au cam lăsat nervii. Cînd oamenii te tratează cu suspiciune, începi şi tu să fii bănuitor cu ei.

Îşi şterse ochii cu dosul mîinii, oftă şi glasul îi deveni plîngăreţ. Îşi căuta singur justificări.

— Dacă ai şti prin cîte am trecut în ultima vreme! zise el cu vocea aproape înecată în lacrimi – şi izbucnirea de autocompătimire păru un fel de fîntînă arteziană descătuşată brusc. Ah, de-ai şti şi tu!

Helmholtz Watson îl ascultă cu oarecare jenă şi neplăcere. În sinea lui îşi spuse: „Micuţul Bernard, săracul de el!" Şi totuşi, în acelaşi timp se simţi puţin jenat din pricina prietenului său. Ar fi dat nu ştiu ce ca Bernard să manifeste un pic mai multă mîndrie.

Capitolul V

I

Pe la opt lumina începu să scadă. Megafoanele din turnul Clubului sportiv de la Stoke Poges începură să anunțe – cu un glas mai cald decît al tenorilor – că terenurile se închid. Lenina și Henry abandonară partida și porniră spre clădirea principală. De pe islazurile Trustului de Secreție Internă și Externă se auzeau mugetele miilor de vite care, cu hormonii și laptele lor, furnizau materiile prime pentru marea fabrică de la Farnham Royal.

Zumzetul necurmat al elicopterelor umplea văzduhul la asfințit. La fiecare două minute și jumătate un clopot și țipătul unor sirene anunțau plecarea unuia dintre trenurile ușoare monorai care-i transportau pe jucătorii de golf aparținînd castelor inferioare de la terenurile lor marginalizate înapoi în metropolă.

Lenina și Henry se urcară în aparatul lor de zbor și decolară. La înălțimea de aproape trei sute de metri Henry încetini rotațiile elicei și vreo două minute rămaseră suspendați deasupra peisajului ce se pierdea în amurg. Pădurea de fagi de la Burnham se întindea ca o baltă întunecată către țărmul mai luminos al cerului dinspre apus. Lumina stacojie de la orizont, ultimele raze ale soarelui scăzură, trecînd prin oranj la galben și apoi către un verde-pal, apos. Spre nord, dincolo de copaci și deasupra lor, Fabrica de Secreții Interne și Externe strălucea prin luminile electrice extrem de

puternice de la toate ferestrele celor douăzeci de etaje ale ei. Dedesubtul lor se întindeau clădirile Clubului de Golf – uriașa cazarmă a castei inferioare, iar de cealaltă parte a zidului despărțitor, căsuțele mai mici, rezervate membrilor castelor Alfa și Beta. Văile de acces spre gara trenurilor monorai erau înnegrite de furnicarul ca de mușuroi al mulțimii aparținînd castelor inferioare. De sub bolta de sticlă țîșni un tren luminat. Urmîndu-i traseul spre sud-est de-a curmezișul cîmpiei întunecate, ochii le fură atrași de clădirile maiestuoase ale Crematoriului Mlaștinii. Pentru siguranța avioanelor aflate în zboruri de noapte, cele patru coșuri înalte erau puternic luminate și purtau în vîrf semnale de alarmă de culoare stacojie. Era ca un far.

— De ce au coșurile astea de fum un fel de balcoane în jurul lor? întrebă Lenina.

— Recuperarea fosforului, îi explică telegrafic Henry. În cursul lor ascendent, prin coș, gazele sînt supuse la patru tratamente separate. Pe vremuri, de cîte ori se ardea un cadavru, pentaoxidul de fosfor era scos din circulație. Acum se recuperează peste 98 la sută din el. Mai mult de un kilogram și jumătate pentru fiecare adult mort. Ceea ce face aproape patru sute de tone de fosfor pe an numai din Anglia. Henry vorbea cu mîndrie și încîntare, savurînd din inimă această realizare, ca și cum inițiativa i-ar fi aparținut chiar lui E splendid să te gîndești că putem să continuăm să fim utili chiar și după ce am murit! Asta ajută creșterea plantelor.

Între timp, Lenina își întoarse privirile în altă parte și se uita drept în jos, la gara monorailului.

— Da, e splendid, încuviință și ea. Dar e ciudat că morții aparținînd castelor Alfa și Beta nu fac să crească mai multe plante decît prăpădiții ăia mărunți de Gama și Delta și Epsilon care mișună acolo.

— „Din punct de vedere fizic și chimic, toți oamenii sînt egali", declară sentențios Henry. Și, pe urmă, pînă și Epsilonii îndeplinesc servicii indispensabile.

— „Pînă și un Epsilon..." Lenina își aminti deodată de o împrejurare în care, pe cînd era fetiță de școală, se trezise în toiul nopții și-și dăduse seama pentru prima dată de șoapta care o obseda întotdeauna în timpul somnului. Revăzu razele lunii, șiragul de pătuțuri albe; auzi din nou glasul blînd, foarte blînd care spunea (cuvintele îi stăruiseră în minte, de neuitat după atîtea și atîtea repetiții noapte de noapte): „Toți muncesc pentru toți ceilalți. Nu ne putem lipsi de nimeni. Pînă și Epsilonii sînt utili. Nu ne putem lipsi de Epsiloni. Toți muncesc pentru toți ceilalți. Nu ne putem lipsi de nimeni...". Lenina își aminti acel prim șoc al ei – teama și surprinderea; îi reveni în minte și ceasul acela cît rămăsese trează, bîntuită de tot felul de gînduri; și apoi, sub înrîurirea acelor repetiții nesfîrșite, alinarea treptată a tulburării, balsamul somnului care se strecura încetul cu încetul în ea, liniștind-o...

— Eu cred că de fapt Epsilonii nu regretă că sînt Epsiloni, zise ea cu glas tare.

— Bineînțeles că nu. Cum ar putea să regrete? Ei nici nu știu ce înseamnă să fii altceva decît un Epsilon. Pe noi firește că ne-ar deranja. Dar noi am fost condiționați altfel. Și, pe urmă, noi pornim din capul locului cu o ereditate diferită.

— Ce bine-mi pare că nu sînt și eu Epsilon! zise cu convingere Lenina.

— Dac-ai fi fost, îi răspunse Henry, condiționarea specială te-ar fi determinat să fii la fel de recunoscătoare că nu ești Beta sau Alfa.

Ambreie elicea anterioară îndreptîndu-și aparatul către Londra. Îndărătul lor, înspre apus, stacojiul și portocaliul asfințitului se estompară

aproape cu totul; la zenit se ivise o masă de nori întunecați. Trecînd pe deasupra Crematoriului, aparatul de zbor fu săltat în sus de coloana de aer cald care se înălța din coșurile acelea, iar apoi aproape că se prăbuși la fel de brusc cînd întîlni aerul rece din preajmă.

— Vai, ce salt minunat! rîse încîntată Lenina.

Dar Henry vorbi pe un ton în care o clipă străbătu o undă de melancolie:

— Știi ce a fost saltul acela? O ființă umană care a dispărut definitiv, pentru totdeauna. A țîșnit în sus într-un jet de gaze fierbinți. Ar fi interesant de știut cine era – un bărbat sau o femeie, Alfa ori Epsilon... Oftă. Apoi, hotărît să adopte un ton optimist, încheie: — Oricum, de un lucru putem fi siguri: oricine o fi fost, cît a trăit a fost fericit. Acum toată lumea e fericită.

— Da, „acum toată lumea e fericită", îl îngînă Lenina.

Amîndoi auziseră aceste vorbe repetate de o sută cincizeci de ori în fiecare noapte, vreme de doisprezece ani.

Aterizînd în cartierul Westminster pe acoperișul blocului cu patruzeci de etaje unde locuia Henry, coborîră direct în sala de mese. Acolo mîncară o cină excelentă într-o companie veselă și zgomotoasă. La cafea li se servi și *soma*. Lenina luă două tablete de jumătate de gram, iar Henry trei. La nouă și douăzeci traversară strada, ducîndu-se peste drum la cabaretul recent inaugurat în Catedrala Westminster. Era o noapte înstelată; aproape fără nori, dar și fără lună; din fericire, însă, nici Lenina, nici Henry nu erau conștienți de acest lucru în general deprimant. Reclamele luminoase de pe cer izbuteau să țină departe întunericul exterior: CALVIN STOPES ȘI CEI ȘAISPREZECE SEXOFONIȘTI. De pe fațada noii Catedrale străluceau atrăgătoare alte litere

uriașe: CEA MAI FRUMOASA ORGA DE CULORI ȘI PARFUMURI DIN LONDRA. TOATE ȘLAGĂRELE RECENTE DE MUZICĂ SINTETICĂ.

Intrară în local Atmosfera lî se păru caldă, înăbușitoare mai ales din cauza parfumului de ambră și de lemn de santal. Pe cupola sălii orga de culori pictase în clipa aceea un asfințit tropical. Cei șaisprezece sexofoniști cîntau un vechi șlagăr: „Flaconaș-drăgălaș, nu-i sticlă mai dulce ca tine pe lume". Patru sute de perechi dansau *five-step*-ul în jurul ringului lustruit. Lenina și Henry deveniră curînd cea de-a patru sute una pereche. Sexofoanele se jeluiau ca mîțele ce miorlăie sub razele lunii, gemeau în registrele alto și tenor de parcă ar fi simțit apropierea morții. Într-o gamă bogată de armonice, *tremolo*-ul creștea spre un punct culminant, din ce în ce mai tare – pînă cînd în cele din urmă, cu un gest maiestuos, dirijorul dezlănțui ultima notă zguduitoare a muzicii eterice și – dintr-o suflare îi desființă pur și simplu pe cei șaisprezece suflători umani. Tunet în la bemol major. Și apoi, aproape în tăcere, aproape în beznă, urmă o decongestionare treptată, un fel de *diminuendo* care aluneca din ce în ce mai jos, prin sferturi de ton, pînă la un acord dominant abia șoptit, care stărui multă vreme (în timp ce dedesubt pulsau ritmurile de *five-step*) încărcînd secundele întunecate cu un simțămînt de așteptare încordată. Și, în cele din urmă, așteptarea fu satisfăcută. Se produse un răsărit de soare exploziv și, simultan, toți cei șaisprezece sexofoniști izbucniră în cîntec:

Flaconaș drăgălaș, mereu pe tine te-am visat!
Flaconaș drăgălaș, de ce-am fost oare decantat?
Și vremea e senină
Iar Ceru-i azuriu în suflet totdeauna
Răsare-n fiecare seară luna

Din sticlele din lumea-ntreagă
Doar eprubeta mea mi-e dragă
Flaconaș drăgălaș,
Sticluța mea iubită-i numai una.

Dansînd în ritm de *five-step* împreună cu celelalte patru sute de perechi de jur-împrejurul Catedralei Westminster, Lenina și Henry de fapt dănțuiau într-o altă lume – paradisul cald, multicolor și neînchipuit de prietenos al Sărbătorii *Soma*. Vai, ce drăguți, ce chipeși, ce amuzanți, ce încîntători erau toți ceilalți! „Flaconaș, sticla mea, mereu pe tine te-am visat!...“ Dar Lenina și Henry aveau tot ce-și doreau, nu mai aveau nevoie să viseze ori să aspire la nimic... Erau acum înăuntru, aici și acum – în mijlocul sticlei cu vreme frumoasă, înconjurați de cerul veșnic azuriu. Și cînd, istoviți, cei Șaisprezece lăsară din mînă sexofoanele și mașina de Muzică Sintetică începu să emită cea mai recentă creație în materie de *blues*-uri malthusiene, parcă și ei ar fi fost doi embrioni gemeni care se legănau împreună pe valurile unui ocean de surogat de sînge dintr-un flacon al incubatorului.

„Noapte bună, dragi prieteni. Noapte bună, dragi prieteni.“ Difuzoarele își învăluiau poruncile într-o politețe binevoitoare și muzicală. „Noapte bună, dragi prieteni...“

Ascultători, la fel de supuși ca și toți ceilalți, Lenina și Henry părăsiră clădirea. Stelele deprimante trecură destul de departe, dincolo de jumătatea cerului. Dar cu toate că ecranul de firme celeste dispăruse în mare măsură, cei doi tineri se legănau încă în acea fericire căreia nu-i păsa de noapte.

Înghițită cu o jumătate de oră înainte de închiderea localului de dans, cea de-a doua doză de *soma* ridicase un zid de-a dreptul impenetrabil între

universul real și minţile lor. Trecură strada ca și cum ar fi fost înlăuntrul acelei sticle a fericirii; și tot aşa luară și liftul pînă în camera lui Henry de la etajul 28. Și totuşi, chiar prizonieră a acelei sticle a fericirii, și în pofida acelui al doilea gram de *soma*, Lenina nu uită să ia toate precauţiile anticoncepţionale prescrise de regulament. Ani întregi de hipnopedie intensivă și instrucţia malthusiană de trei ori pe săptămînă de la doisprezece pînă la şaptesprezece ani o determinaseră să ia aceste precauţii la fel de automat și de inevitabil cum clipea din ochi.

A, apropo, zise ea revenind din baie, Fanny Crowne vrea să știe unde ai găsit cartuşiera aceea frumoasă, imitaţie de marochin verde, pe care mi-ai făcut-o cadou.

2

Joi seara, o dată la două săptămîni, Bernard participa la Ritualuri ale Solidarităţii și Înfrăţirii. Îndată după cina luată devreme la Clubul Aphroditaeum (în care Helmholtz fusese primit de curînd pe baza Articolului Doi) se despărţi de prietenul său și, făcînd semn unui aerotaxi de pe acoperiș, îi spuse pilotului să zboare către Cantatoriul Comunitar Fordson. Aparatul se înălţă cîteva sute de metri, apoi se îndreptă spre răsărit și cînd luă virajul, drept în faţa ochilor lui Bernard se înălţa Cantatoriul – o frumuseţe gigantică. Iluminaţi de sus pînă jos cu neon, toţi cei trei sute douăzeci de metri de imitaţie de marmură albă de Carrara ai clădirii străluceau ca o zăpadă incandescentă pe dealul Ludgate. În fiecare colţ al platformei sale pentru elicoptere se deslușea perfect prin beznă un T imens de culoare stacojie, iar gurile a douăzeci și patru de uriaşe trompete de aur răspîndeau în văzduh o muzică sintetică solemnă.

„Fir-ar să fie, am întîrziat", își zise Bernard cînd dădu cu ochii de Big Henry[1], orologiul Cantatoriului. Și chiar așa era, căci, în momentul cînd îi plătea taximetristului cursa, Big Henry bătu ora: „Ford" cîntă o voce copleșitoare de bas țîșnind din toate trompetele de aur. „Ford, Ford, Ford..." de nouă ori. Bernard alergă spre lift.

Sala de festivități pentru sărbătorirea Zilei lui Ford și pentru alte concerte comunitare se afla tocmai în subsolul clădirii. Deasupra ei, cîte o sută pe fiecare etaj, se aflau cele șapte mii de camere folosite de Grupurile Solidarității pentru ritualurile lor bilunare. Bernard coborî pînă la etajul 33, aproape fugi de-a lungul coridorului, șovăi o clipă în fața Camerei 3 210 și, după ce-și luă inima în dinți, deschise ușa și intră.

Slavă lui Ford! Nu era chiar ultimul. Mai erau încă libere trei scaune din cele douăsprezece aranjate în jurul mesei circulare. Se strecură tiptil pe cel mai apropiat și se și pregăti să se uite urît la cei care aveau să vină și mai tîrziu decît el.

Întorcîndu-se către el, fata din stînga îl întrebă:

Ce-ai jucat azi după-amiază? Golf cu Obstacole sau Electromagnetic?

Bernard se întoarse către ea („Ford! E Morgana Rotschild!") și se văzu silit să recunoască, îmbujorîndu-se la față, că n-a jucat nici una, nici alta. Morgana îl privi uimită. Se așternu o tăcere jenantă între ei.

Apoi fata întoarse ostentativ capul în partea cealaltă și se adresă bărbatului din stînga ei, care avea un aer mult mai sportiv.

„Am călcat cu stîngul la Ritualul ăsta", se gîndi chinuit Bernard, și prevăzu cu groază că iar n-o să poată dobîndi iertarea păcatelor. Ce greșeală

---

1. Pastișă după Big Ben (Marele Benjamin) – orologiul Palatului Westminster –, Big Henry sugerează numele industriașului Henry Ford.

că nu zăbovise o clipă ca să se uite în jur, în loc să se repeadă la primul scaun! Ar fi putut foarte bine să se aşeze între Fifi Bradlaugh şi Joanna Diesel. Şi, cînd-colo, el se dusese ca prostul şi se aşezase lîngă Morgana. *Morgana*! Pentru numele lui Ford! Sprîncenele acelea negre ale ei – mai bine zis sprînceana, pentru că de fapt erau îmbinate. O, Ford! Şi în dreapta lui era Clara Deterding. E adevărat că n-avea sprîncenele îmbinate, dar era mult prea pneumatică. În schimb, Fifi şi Joanna erau exact cum ţi le-ai fi dorit. Rotunjoare, blonde, nu prea solide... Şi, poftim! Tocmai huiduma aia de Tom Kawaguchi se aşează acum pe scaunul dintre ele!

Ultimul sosi Sarojini Engels.

— Ai întîrziat! îi spus pe un ton sever Preşedintele Grupului Comunitar. Să nu se mai repete!

Sarojini îşi ceru iertare şi se strecură la locul lui, între Jim Bokanovski şi Herbert Bakunin. Acum grupul se completase, cercul solidarităţii era perfect, impecabil. Bărbat, femeie, bărbat – într-un inel de alternări nesfîrşite în jurul mesei. Doisprezece dintre ei gata să se contopească în unul singur, aşteptînd să se unească, să se îmbine, să-şi piardă cele douăsprezece identităţi separate într-o singură fiinţă mai mare.

Preşedintele se ridică, făcu semnul T şi, pornind emiţătorul de muzică sintetică, descătuşă răpăitul neobosit, dar blînd al tobelor şi un cor de instrumente – cvasisuflători şi supercoarde – care repetau plîngăreţ, la nesfîrşit, melodia scurtă, dar obsedantă, imposibil de alungat din urechi, a primului Imn al Solidarităţii. Şi iarăşi, şi iarăşi – şi nu timpanul auzea ritmul ca pe o pulsaţie, ci însăşi diafragma din capul pieptului. Bocetul şi lamentările acelor melodii recurente îţi bîntuiau nu atît mintea, cît măruntaiele, făcîndu-le să tînjească şi să compătimească.

Președintele făcu din nou semnul T și se așeză. Slujba rituală începuse. În mijlocul mesei fură așezate tabletele de *soma* sanctificate. Potirul cu înghețată de căpșuni cu *soma* urma să treacă din mînă în mînă ca o cuminecătură și fiecare dintre ei urma să soarbă din el rostind formula magică: „Beau pentru nimicirea mea". Apoi, acompaniate de orchestra sintetică, glasurile lor înălțară *Primul Imn al Solidarității*.

Duzină sîntem, Ford! Hai și ne-mpreună
Ca picături din Marele Fluviu Social!
O, fă-ne acum pe toți să curgem împreună,
Să mergem iute ca luciosul Ford Royal.

Douăsprezece strofe pline de aspirații, cîntate de inimi care tînjeau. Și apoi trecură a doua oară din mînă-n mînă potirul iubirii.

— Beau pentru Ființa Supremă.

Aceasta era acum formula rostită de toți. Sorbiră cu toții din potir. Muzica răsuna neobosită. Tobele băteau. Strigătele și scrîșnetele armoniilor deveneau o obsesie în măruntaiele topite laolaltă. Apoi se intonă *Cel de-al Doilea Imn al Solidarității*:

Hai, Ființă Mare prieten scump și intim —
Topește-ne pe toți cei doisprezece-ntr-unul!
De moarte ne e dor! De-ndată ce pierim
Abia că-ncepe Traiul Nostru Mare în comun!

Și alte douăsprezece strofe. Între timp, *soma* începuse să-și facă efectul. Ochii străluceau, obrajii se îmbujorau, lumina interioară a bunăvoinței universale izbucnea pe toate fețele în zîmbete fericite, prietenoase. Pînă și Bernard simți cum i se topește puțin inima de înduioșare. Cînd Morgana Rotschild se întoarse către el cu fața radioasă, se strădui și el să-i răspundă în același fel. Dar, vai, din păcate, sprînceana aceea neagră, două-n una,

era mereu prezentă; n-o putea ignora, n-o putea uita, oricît de tare s-ar fi străduit. Înseamnă că nu mersese destul de departe contopirea. Poate dacă ar fi stat între Fifi și Joanna...

Și iată, potirul iubirii trecu din mînă-n mînă pentru a treia oară.

— Beau pentru iminența Venirii Lui, strigă solemn Morgana Rotschild. Întîmplător, ei îi venise rîndul să inițieze ritul circular. Vorbea tare, cu entuziasm. Sorbi din potir și i-l trecu lui Bernard.

— Beau pentru iminența Venirii Lui, repetă și el, încercînd sincer să simtă că această venire este iminentă; dar ceea ce continua să-l obsedeze era sprînceana, pe cînd, din punctul lui de vedere, Venirea era groaznic de îndepărtată. Sorbi din potir și i-l trecu Clarei Deterding. „Iar o să fie un eșec, își spuse în sinea lui. Știu precis că așa o să fie." Dar tot se strădui din răsputeri să zîmbească radios.

Potirul amorului își încheie circuitul. Ridicînd mîna, Președintele dădu semnalul; corul începu *Cel de-al treilea Imn al Solidarității*:

Simțiți și voi cum se apropie Ființa Mare!
Fiți bucuroși și, bucurîndu-vă, pieriți mereu!
Topiți-vă cu toții-n muzica ce moare!
Căci El ne-ajută: eu sînt tu, iar tu ești eu!

În timp ce strofele se succedau, glasurile vibrau de o emoție din ce în ce mai intensă. Simțămîntul iminenței Venirii plutea în aer ca o tensiune electrică. Președintele închise aparatul muzical și, o dată cu nota finală a ultimei strofe, se așternu o tăcere deplină – tăcerea așteptării încordate, tremurînd, vibrînd tot mai puternic de o viață galvanică. Președintele întinse mîna; și brusc, o Voce, o Voce profundă și puternică, mai muzicală decît orice glas pur omenesc, mai amplă, mai caldă, mai vibrantă de dragoste și dor și compătimire, o

Voce minunată, misterioasă, supranaturală răsună deasupra capetelor lor.

— O, Ford, Ford, Ford! rosti ea rar, într-un *diminuendo* şi pe o gamă descendentă. O senzaţie de căldură iradie ca un fior palpitant de la plexul solar către toate extremităţile trupurilor ascultătorilor; ochii li se umplură de lacrimi; inimile, măruntaiele părură să se agite înlăuntrul lor, de parcă ar fi trăit o viaţă independentă.

— Ford!

Se topeau cu toţii.

— Ford!

Se destrămau, se destrămau pur şi simplu.

Apoi, deodată, pe un alt ton, tulburător, răsună din nou Vocea, ca o trîmbiţă:

— Ascultaţi! Ascultaţi!

Ascultară. După o pauză coborî spre o şoaptă, dar o şoaptă care într-un fel era mai pătrunzătoare decît strigătul cel mai puternic

— Paşii Marii Fiinţe, continuă Vocea şi apoi repetă: — Paşii Fiinţei Supreme. Şoapta aproape că-şi dădea duhul: — Se aud pe scări Paşii Fiinţei Supreme.

Din nou se aşternu tăcerea; iar aşteptarea tensionată, destinsă doar o clipă, se accentuă, cu o încordare tot mai strînsă, tot mai strînsă, aproape de punctul de rupere. Paşii Marii Fiinţe! Ah, îi auzeau, îi auzeau coborînd încetişor scările, venind tot mai aproape, tot mai aproape, coborînd scara invizibilă. Paşii Fiinţei Supreme. Şi deodată atinseră punctul de rupere. Cu ochii ficşi, ieşiţi din orbite, cu buzele deschise, înţepenite, Morgana Rotschild sări în picioare.

— Îl aud! strigă ea. Îl aud!

— Vine! strigă Sarojini Engels.

— Da, vine, îl aud! strigară laolaltă Fifi Bradlaugh şi Tom Kawaguchi şi se ridicară simultan în picioare.

— O, o, o! răsună mărturia dezarticulată a Joannei.

— Vine! urlă Jim Bokanovski.

Președintele se aplecă înainte și, dintr-o singură atingere, dezlănțui un delir de cimbale și alămuri, o adevărtă febră a tam-tam-urilor

— Ah, a venit! țipă Clara Deterding. Au! izbucni strigătul din gîtul ei, ca și cum i l-ar fi tăiat cineva.

Simțind că a sosit momentul să facă și el ceva, Bernard sări și el în sus și strigă:

— Îl aud, vine!

Dar nu era adevărat. Nu auzea nimic și pentru el nu venea nimeni. Nimeni – în ciuda muzicii, în ciuda emoției crescînde. Însă el gesticula cu brațele întinse, striga mai abitir decît cei mai zgomotoși dintre ei și, cînd ceilalți începură să țopăie și să tropăie, țopăi și tropăi și el.

Și se învîrtiră de jur-împrejur, un alai circular de dansatori, fiecare cu mîinile pe șoldurile dansatorului din față, de jur-împrejur, strigînd la unison, tropăind cît puteau în cadența muzicii, bătînd ritmul cu tălpile, bătîndu-l cu mîinile pe fesele celui din fața sa; douăsprezece perechi de fese răsunînd ușor sub pocnetele palmelor. Doisprezece într-unul, doisprezece ca unul.

— Îl aud!

— Îl aud venind!

Ritmul muzicii se înteți. Tot mai repede tropăiau picioarele, tot mai iute cădeau ritmic mîinile. Și dintr-o dată un sintetizator iscă o voce de bas ultraprofund, care bubui cuvintele de vestire a izbăvirii apropiate și a împlinirii finale a solidarității, Venirea acelui Doisprezece în Unul, încarnarea Ființei Supreme.

— Orgie-beție! cîntă Vocea susținută de bubuitul neîncetat, înfrigurat, al tam-tam-urilor:

Orgie și magie! Ford și voie bună!
Sarută fetele și adu-le-mpăcare.
Băieți trăiesc cu fete-n pace împreună;
Orgie și beție, dă-le desfătare!

— Orgie-beție! reluară dansatorii refrenul liturgic.

— Orgie și magie!

— Orgie și beție!

— Ford și voie bună!

— Sărută fetele!...

Și, în timp ce cîntau, luminile începură să pălească ușor să scadă și în același timp să se încălzească, să se îmbogățească, să se înroșească pînă cînd, în cele din urmă, se treziră dansînd în asfințitul stacojiu al unui Depozit de Embrioni.

— Orgie-beție!... Orgie și magie!

În întunericul acela de culoarea sîngelui și a lichidului amniotic, fiecare dansator se învîrtea în cerc, fără a înceta o clipă să tropăie și să bocăne și să bată ritmul acela neostoit.

— Orgie-magie!

Apoi cercul se destrămă încetul cu încetul și se dezintegră treptat-treptat prin căderea dansatorilor pe culcușurile ce căptușeau pereții – un cerc în jurul celuilalt cerc format din masa și scaunele planetare.

— Orgie-beție! Orgie-magie!

Vocea profundă gîngurea acum și ciripea ca păsărelele îndrăgostite; iar în flăcările asfințitului aceluia se părea că un imens porumbel negru se întindea binevoitor asupra dansatorilor aflați acum unul cu fața în jos, celălalt cu fața în sus.

Se aflau în picioare pe acoperiș; Big Henry tocmai bătuse ora unsprezece. Era o noapte caldă și liniștită.

— N-a fost delicios? întrebă Fifi Bradlaugh. N-a fost pur și simplu delicios?

Și-l privi pe Bernard cu o expresie de extaz, dar un fel de extaz care nu cuprindea nici o urmă de tulburare - ori emoție căci a fi emoționat înseamnă a fi încă nesatisfăcut. Ea avea însă calmul extatic al împlinirii totale, pacea și tihna, nu numai a saţietăţii goale și a nimicniciei, ci a vieții echilibrate, a energiilor aflate în odihnă și echilibru O pace bogată și vie. Căci Ritualul solidarității le *luase*, dar mai ales le *dăduse* ceva, storsese ceva din ei doar pentru a-i umple la loc. Fiți era totală, atinsese perfecțiunea, se depășise pe ea însăși.

— Nu ţi s-a părut c-a fost minunat? insistă ea, învăluindu-l în strălucirea supranaturală a ochilor ei.

— Da, mi s-a părut c-a fost minunat, minți el și întoarse capul.

Vederea chipului ei transfigurat era deopotrivă o acuzație și o rememorare ironică a însingurării lui. Acum se simțea cumplit de izolat de ceilalți, așa cum fusese și la începutul acelui ritual – încă și mai izolat prin goliciunea sa neumplută, prin saţietatea sa moartă. Separat, izolat, nemîntuit, pe cînd ceilalți erau topiți cu toții în Ființa Supremă; singur chiar și în îmbrățișarea Morganei - de fapt, mult mai singur, mai deznădăjduitor de „el însuși" decît fusese vreodată în viață. Ieșise din crepusculul acela stacojiu în strălucirea luminii electrice cu un fel de stînjeneală timidă, intensificată pînă la un chinuitor punct culminant. Era îngrozitor de chinuit și (așa i se părea sub acuzația ochilor ei strălucitori) poate că vina era tocmai a lui.

— De-a dreptul minunat! repetă el, dar de fapt nu se putea gîndi la altceva decît la sprînceana Morganei.

Capitolul VI

1

„Ciudat, ciudat! Un ins *tare ciudat*!" – acesta era verdictul Leninei Crowne în privința lui Bernard Marx. Da, da, chiar atît de ciudat încît în cursul săptămînilor următoare se tot întrebase dacă n-ar fi cazul să se răzgîndească în privința vacanței din New Mexico și să plece în schimb la Polul Nord cu Benito Hoover. Necazul era că, de fapt, cunoștea Polul Nord, fusese acolo cu George Edzel, chiar vara trecută și, mai mult decît atît, i se păruse foarte sumbru. N-aveai nimic de făcut, hotelul era cumplit de demodat – n-aveau televizor în dormitoare, nici orgă olfactivă, doar muzica sintetică cea mai fisîită și nici măcar douăzeci și cinci de Terenuri de Escalator-Squash[1] pentru peste două sute de turiști. Nu, e limpede că n-ar fi putut să se ducă iar la Polul Nord. În schimb, America n-o vizitase decît o dată. Și încă și atunci fusese un sejur prea scurt și nesatisfăcător! Un weekend ieftin la New York – oare îl petrecuse cu Jean-Jacques Habibullah sau cu Bokanovski Jones? În ruptul capului nu-și mai putea aduce aminte. Oricum, n-avea nici o importanță. Perspectiva de a zbura din nou spre apus, și încă pentru o săptămînă întreagă, era foarte atrăgătoare. Mai mult decît atît, cel puțin trei zile din săptămîna aceea

1. Un fel de tenis cu mînge moale jucat între scări rulante.

aveau să le petreacă în Rezervația pentru Sălbatici Doar maximum cinci sau șase dintre funcționarii întregului centru fuseseră vreodată într-o asemenea Rezervație. Ca psiholog Alfa-Plus, Bernard era – dintre cunoștințele ei – unul dintre puținii oameni îndreptățiți să obțină un asemenea permis de intrare.

Așadar, pentru Lenina era un prilej unic. Și totuși, la fel de unică era și ciudățenia lui Bernard, așa că Lenina șovăia dacă să profite de prilej, ba chiar o bătuse gîndul să riște să meargă iar la Polul Nord cu caraghiosul de Benito. Cel puțin Benito era normal. Pe cînd Bernard...

I-au turnat alcool în surogatul sanguin – aceasta era explicația oferită de Fanny pentru toate excentricitățile lui Bernard.

În schimb, Henry (cu care, într-o seară cînd se aflau în pat, Lenina discutase despre noul ei iubit și-și manifestase îngrijorarea) îl comparase pe bietul Bernard cu un rinocer.

— Pe un rinocer nu-l poți învăța să facă giumbușlucuri, nu-l poți dresa, explicase el în stilul său concis și viguros. Unii bărbați sînt aproape rinoceri: nu reacționează în mod corespunzător la condiționare. Bieții de ei! Și Bernard se numără printre aceștia. Din fericire pentru el, e bunișor la serviciu. Se pricepe la treaba pe care o face, pentru că altfel Directorul nu l-ar fi păstrat acolo. Și totuși – adăugă Henry în chip de consolare – îl socot destul de inofensiv.

Inofensiv, poate; dar și deconcertant. În primul rînd, mania aia de a face lucrurile în taină. Ceea ce practic însemna a nu le face deloc. Căci parcă *ce* se putea face în taină? (În afară, bineînțeles, de amor; dar asta nu puteai face tot timpul.) Ce altceva? Mai nimic. Prima după-amiază în care au ieșit împreună a fost deosebit de frumoasă. Lenina propusese să înoate la Torquay Country

Club și pe urmă să ia masa la Oxford Union. Dar Bernard considera acest joc o pierdere de timp.

— Păi la ce servește timpul dacă nu ca să-l pierzi? întrebă puțin uluită Lenina.

După cît se părea, pentru plimbări pe jos prin Districtul Lacurilor[1] – căci asta îi propusese el acum. Să aterizeze pe vîrful muntelui Skiddaw și să se plimbe cîteva ceasuri prin pajiștile cu ierburi și bălării.

— Singur, cu tine, Lenina.

— Bine, Bernard, dar singuri o să fim toată noaptea.

Bernard roși. Se uită într-o parte:

— Voiam să spun singuri ca să vorbim, se bîlbîi el.

— Să vorbim? Despre ce?

Plimbatul și vorbitul – iată un mod tare ciudat de a petrece o după-amiază.

Pînă la urmă îl convinsese, împotriva voinței lui, să zboare pînă la Amsterdam ca să urmărească sferturile de finală ale Campionatelor Feminine de Lupte, la categoria grea.

— În mulțime! mormăi el nemulțumit. Ca de obicei, deci!

Toată după-amiaza se încăpățînă să rămînă posac. Refuză să converseze cu prietenii Leninei (întîlnirăcîteva zeci la barul unde se servea înghețată de *soma*, în pauzele dintre meciuri). Și în ciuda chinului său interior, refuză cu încăpățînare să ia sucul de zmeură cu jumătate de gram de *soma* pe care încerca ea să i-l bage pe gît.

— Prefer să fiu eu însumi, spunea el. Eu însumi, cel afurisit. Nu vreau să fiu altul, oricît de vesel ar fi.

---

1. Zonă foarte pitorească din nord-vestul Angliei, unde au scris poeții romantici Wordsworth, Coleridge, Southey („Poeții lacurilor") și au pictat mai mult peisagiștii romantici.

— „La timp un gram de-ai luat, o sută ai cruțat!“ zise Lenina scoțînd la iveală o parte din comoara de înțelepciune învățată prin hipnopedie.

Bernard împinse nervos la o parte paharul pe care i-l oferea Lenina.

— Stai puțin, nu te enerva, îi spuse aceasta Nu uita că „Un centimetru cub învinge orice sentiment sumbru“

— Ah, taci o dată pentru numele lui Ford! strigă el.

Lenina dădu din umeri:

— „Mai bine-ți stă pilula-n gură, decît murdara-njurătură“, conchise cu multă demnitate Lenina, sorbind chiar ea băutura răcoritoare.

În cursul zborului de întoarcere, peste Canalul Mînecii, Bernard insistă să oprească elicea tractoare și să-și lase elicopterul să plutească susținut doar de rotor la vreo treizeci de metri deasupra valurilor. Între timp vremea se stricase; se iscase un vînt puternic dinspre sud-vest și cerul se acoperise de nori.

— Privește! îi porunci el.

— Bine, dar e oribil! zise Lenina, trăgîndu-se cu groază înapoi de la fereastră.

O înspăimînta pustiul invadator al nopții, apa neagră cu coama de spumă ici-colo, înălțîndu-se în talazuri chiar sub ei, o speria și fața palidă a lunii, atît de obosită și chinuită printre norii care alergau.

— Să deschidem radioul! Repede!

Și Lenina întinse mîna după butonul de pe bordul de comandă și-l răsuci la întîmplare.

„... Cerurile sînt albastre în inimile noastre“, cîntau șaisprezece voci în falset cu tremolo, „Vremea e mereu frumoasă...“

Apoi un snghiț și tăcere. Bernard decuplase radioul.

— Vreau să admir în tăcere marea, explică el. Cu zgomotul ăla infernal nu poți nici măcar să te uiți la ceva.

De ce? Cîntă foarte frumos. Eu nu vreau să privesc.

— Vreau eu! apăsă el cuvintele. Așa ajung să mă simt parcă... și șovăi, căutîndu-și cuvintele care să-i exprime cel mai bine gîndul. Să mă simt de parcă așa fi mai mult *eu*, dacă înțelegi ce vreau să spun. Mult mai independent, nu atît o parte componentă a altei entități. Nu doar o celulă din organismul social. Tu n-ai aceeași senzație, Lenina? Dar Lenina plîngea:

— E oribil! Oribil! repeta ea mereu. Și cum poți vorbi așa, să spui că nu vrei să faci parte din organismul social? La urma urmei, „toți muncesc pentru toți ceilalți". „Noi muncim cu tot avîntul pentru tot pămîntul." „Nu ne putem lipsi de ceilalți." „Pînă și Epsilonii..."

— Da, știu, reluă Bernard în batjocură: „Pînă și Epsilonii sînt utili!" Și eu la fel. Și să mă ia naiba dacă mi-ar părea rău să nu mai fiu util celorlalți!

Lenina fu de-a dreptul șocată de această blasfemie rostită de el:

— Bernard! protestă ea uimită și îndurerată. Cum poți să vorbești așa?

Iar el repetă dus pe gînduri, dar pe un alt ton:

— Da, cum poți? Nu, problema este: oare de ce nu pot sau mai degrabă – pentru că, la urma urmei, știu perfect de ce nu pot – ce-ar fi dacă aș putea, dacă aș fi liber – și nu robit de felul cum am fost condiționat.

— Bine, Bernard, dar spui niște lucruri de-a dreptul înspăimîntătoare!

— Dar ce, Lenina, tu n-ai vrea să fii liberă?

— Nu înțeleg ce vrei să spui. Sigur că sînt liberă. Sînt liberă să mă distrez cît se poate de bine. „În era noastră înnoită toată lumea-i fericită."

Bernard rîse:

— Da, „în era noastră înnoită, toată lumea-i fericită", asta începem să-i învăţăm pe copii încă de cînd au cinci ani. Dar, spune, Lenina, n-ai vrea să ai libertatea de a fi fericită în alt fel? De pildă, în felul tău propriu, nu la fel cu toţi ceilalţi.

— Nu-nţeleg ce vrei să spui, repetă ea. Iar apoi se întoarse către el şi-l imploră: — Vai, Bernard, te rog mult, hai să ne întoarcem. Nu-mi place deloc aici.

— Nu-ţi place să stai cu mine?

— Ba da, Bernard, cum să nu! Numai că locul ăsta e oribil.

— Am crezut că aici o să fim mai... mai *împreună* – neavînd decît marea şi luna în preajma noastră. Mai împreună decît în aglomeraţia aceea şi chiar decît în apartamentul meu. Nu înţelegi asta?

— Nu înţeleg nimic, zise ea pe un ton decis, hotărîndu-se să-şi păstreze intactă lipsa de înţelegere. Absolut nimic. Şi cel mai puţin din toate – continuă ea pe alt ton – nu înţeleg de ce nu iei puţină *soma* cînd îţi vin idei dintr-astea de groază. Cu puţină *soma* le-ai da complet uitării. Şi în loc să te simţi aşa jalnic, ai fi vesel. Atît de vesel, repetă ea şi zîmbi, în ciuda nedumeririi şi neliniştii care i se citea în ochi, zîmbi cu intenţia de a fi cît mai ademenitoare, de a folosi o tachinărie voluptuoasă menită să-l cucerească.

Bernard o privea în tăcere, fără nici o expresie aşternută pe faţa lui gravă – o privea foarte intens. După cîteva secunde, Lenina plecă ochii; scoase un mic rîs nervos, încercă să găsească ceva de spus şi nu izbuti. Tăcerea se prelungea.

Cînd Bernard se hotărî într-un tîrziu să vorbească, rosti cuvintele cu jumătate de gură şi cu un aer plictisit:

— Bine, atunci hai să ne-ntoarcem.

Apăsînd tare pe accelerator, înălță elicopterul pe verticală. La o mie două sute de metri înălțime porni elicea tractoare. Zburară cîteva minute în tăcere, apoi Bernard izbucni dintr-o dată într-un hohot de rîs.

„Cam ciudat", socoti Lenina, dar oricum era fericită că rîde. Se încumetă să-l întrebe:

— Te simți mai bine?

Drept răspuns, el ridică o mînă de pe manșă și, strecurîndu-și-o pe după spatele ei și cuprinzîndu-i trupul, începu să-i mîngîie sînii.

„Slavă Fordului, și-a revenit!" își zise Lenina în sinea ei.

Peste o jumătate de oră se aflau din nou în apartamentul lui. Bernard înghiți pe nerăsuflate patru tablete de *soma*, dădu drumul la radio și la televizor și începu să se dezbrace.

— Ei, întrebă Lenina cu mult subînțeles cînd se reîntîlniră pe acoperiș a doua zi, te-ai distrat bine ieri?

Bernard încuviință din cap. Se urcară în elicopter. O mică zguduitură și decolară.

— Toată lumea zice că sînt strașnic de pneumatică, zise gînditoare Lenina, pipăindu-și pulpele.

— Strașnic! confirmă Bernard, dar ochii lui păstrau o expresie dureroasă. „Ca o halcă de carne", gîndea el.

Lenina ridică ochii puțin îngrijorată:

— Sper că nu ți se pare că sînt prea grasă, nu?

Bernard clătină din cap. „Exact ca o bucată de carne".

— Deci, mă găsești pe gustul tău? Bernard încuviință din nou. Din toate punctele de vedere?

— Perfectă! zise el cu glas tare, dar în sinea lui gîndea: „Așa se vede ea. N-o supără că e o simplă bucată de carne".

Lenina zîmbi triumfător. Dar satisfacția ei se dovedi prematură.

— Și totuși, reluă el după o mică pauză, îmi pare rău că nu s-a terminat altfel.

— Altfel? Dar ce, mai sînt și alte feluri de a termina?

— N-am vrut să terminăm așa... în pat, specifică el.

Lenina rămase uluită.

— Sau cel puțin nu de la început, nu din prima zi.

— Păi atunci cînd...?

Bernard dădu drumul la un șuvoi de vorbe greu de înțeles și periculoase. Lenina se străduia din răsputeri să-și astupe urechile minții. Dar din cînd în cînd cîte un crîmpei de frază se făcea auzit prea puternic: „... să încerc efectul stăpînirii impulsurilor", îl auzi ea spunînd. Aceste vorbe parcă-i declanșară în minte un resort:

— „Nicicînd pe mîine nu lăsa prilejul de a te distra", zise ea cu un aer grav.

— Două sute de repetiții de două ori pe săptămînă de la vîrsta de paisprezece ani pînă la șaisprezece ani și jumătate, comentă el sec. Și șuvoiul acela nebunesc și periculos merse înainte: — Vreau să știu ce e pasiunea, îl auzi ea spunînd. Vreau să am un simțămînt puternic.

— „Atunci cînd individul simte, toată obștea se resimte", decretă Lenina.

— Ei, și ce dacă s-ar resimți puțin?

— Bernard!

Dar Bernard nu se rușină cîtuși de puțin.

— Adulți din punct de vedere intelectual și-n timpul programului de lucru, dar copii în privința sentimentelor și dorințelor, continuă el.

— Domnul nostru Ford iubea copiii.

Bernard nu luă în seamă întreruperea:

— Deunăzi mi-a trecut prin minte că ar fi posibil să rămîi adult tot timpul.

— Nu înțeleg! replică Lenina cu fermitate.

— Știu că nu înțelegi. Tocmai de aceea te-ai culcat cu mine ieri – ne-am culcat ca niște copii – în loc să fim adulți și să așteptăm.

— Dar ne-am distrat bine, nu? insistă Lenina.

— O, strașnic de bine! răspunse Bernard, dar cu atîta jale în glas, cu o expresie de mîhnire așa de profundă, încît Lenina simți cum tot triumful ei i se evaporă brusc. Te pomenești că totuși o găsise prea grăsuță pentru gustul lui.

— Mde, eu ce ți-am spus? fură singurele vorbe ale lui Fanny cînd Lenina veni la ea pentru a-i face confidențe. Tot alcoolul ăla pe care i l-au turnat în surogatul sanguin!

— Și totuși îmi place, insistă Lenina. Are niște mîini așa de drăguțe. Și felul cum își mișcă umerii – vai, e așa de atrăgător! Oftă. Păcat că-i așa ciudat!

2

Oprindu-se o clipă în fața ușii Directorului, Bernard trase adînc aer în piept și-și îndreptă umerii, pregătindu-se să întîmpine antipatia și dezaprobarea pe care era convins că i-o va arăta șeful. Bătu la ușă și intră.

— O viză pe un permis, domnule Director, zise el cu un aer cît mai degajat, punînd hîrtia pe birou

Directorul îl privi cu acreală. Dar hîrtia purta antetul Biroului Controlorului Mondial și semnătura lui Mustafa Mond, mare și neagră, întinzîndu-se pe toată partea de jos a foii. Totul era în perfectă ordine. Directorul n-avu încotro. Își desenă inițialele – două litere palide și umile la picioarele lui Mustafa Mond – și era gata să-i returneze hîrtia fără nici un comentariu și fără urarea amabilă „Ford să te aibă în pază", cînd privirea îi fu atrasă de niște cuvinte din textul permisului.

— Pentru Rezervația din New Mexico? întrebă el și, în tonul său, ca și pe fața pe care o înălța spre Bernard, se simțea un fel de uimire agitată.

Uimit de uimirea șefului, Bernard încuviința din cap. Urmă un răstimp de tăcere.

Directorul se lăsă pe speteaza scaunului, se încruntă și făcu ochii mici:

— Cîtă vreme să fie de atunci? întrebă el, mai mult pentru sine decît adresîndu-se lui Bernard Douăzeci de ani, presupun. Sau poate chiar douăzeci și cinci. Cred că eram cam de vîrsta dumitale...

Oftă și clătină din cap.

Bernard se simți de-a dreptul stînjenit. Un om atît de convențional, atît de scrupulos în corectitudinea lui, cum era Directorul, și să comită o eroare atît de grosolană! Aproape că-i veni să-și ascundă fața în mîini și să fugă din încăperea aceea. Nu că el personal ar fi găsit vreo eroare intrinsecă în faptul că oamenii vorbeau despre trecutul îndepărtat; aceasta era doar una dintre acele prejudecăți hipnopedice de care se dezbărase cu totul (sau cel puțin așa credea el). Ceea ce-l rușina era conștiința faptului că Directorul dezaproba – dezaprobase acest lucru și totuși se lăsase ademenit și călcase pe un teren interzis. Ce forță interioară, ce impuls îl determinase? Deși nu se simțea deloc în largul lui, Bernard îi ascultă cu mult interes predica:

— Aveam și eu aceeași idee ca și dumneata, spunea Directorul. Voiam să-i văd și eu pe sălbatici. Mi-am scos un permis pentru statul New Mexico și m-am dus acolo în vacanța de vară. Cu fata cu care eram în momentul acela. Era o Beta-Minus și cred (Directorul închise ochii purtat de amintiri) că avea părul galben ca grîul. În orice caz, era pneumatică, strașnic de pneumatică; asta-mi amintesc perfect. Ei bine, ne-am dus acolo și ne-am uitat la sălbatici și am călărit pe cai și așa mai departe. Și pe urmă – să fi fost ultima

mea zi de concediu – pe urmă... nu știu cum să-ți spun, dar s-a pierdut. Într-o zi plecasem călare printre munții ăia îngrozitori, am urcat pe o căldură apăsătoare și după masa de prînz ne-am culcat. Sau cel puțin eu. Probabil că ea a plecat de una singură într-o plimbare. În orice caz, cînd m-am trezit nu mai era acolo. Și tocmai dăduse peste noi cea mai cumplită furtună cu trăsnete pe care am văzut-o vreodată. Turna cu găleata, tuna și fulgera, caii s-au smuls din pripoane și au fugit; încercînd să-i prind, am căzut și m-am rănit la genunchi, așa că de-abia mai mergeam. Și totuși, am căutat-o, și am strigat-o, și am căutat-o, dar nu era nici urmă de ea. Apoi m-am gîndit că poate s-a întors singură la locul de popas. Așa că m-am tîrît cum am putut pînă-n vale, pe drumul pe care venisem. Mă durea chinuitor genunchiul și-mi pierdusem tabletele de *soma*. Mi-au trebuit ceasuri întregi pînă să ajung la locul de popas, mult după miezul nopții. Și fata nu era acolo. Nu era acolo, repetă Directorul. După o scurtă pauză, reluă: — Ei bine, a doua zi s-a format o echipă de cercetași, care tot n-a putut-o găsi Trebuie să fi căzut în vreo viroagă pe undeva, dacă nu cumva o mîncase vreo pumă. Numai bunul Ford poate ști. În orice caz a fost groaznic. M-a întors pur și simplu pe dos. Aș zice, chiar mai mult decît s-ar fi cuvenit. Pentru că la urma urmei e genul de accident care i s-ar fi putut întîmpla oricui; și bineînțeles că organismul social supraviețuiește chiar dacă celulele care-l compun se pot schimba.

Dar această consolare indusă hipnopedic nu păru să aibă prea mare efect asupra Directorului. Clătinînd din cap, continuă:

— De fapt, și acum îmi mai revine în vis aventura aceea, mărturisi el cu glas scăzut. Visez că mă trezește tunetul și constat că ea a dispărut; visez că umblu după ea și o caut pe sub copaci și tufișuri.

Apoi amintirile îl reduseră la tăcere.

— Trebuie să fi fost un şoc cumplit pentru dumneavoastră, îi spuse Bernard aproape cu invidie.

Auzindu-i glasul, Directorul tresări şi, cum un aer vinovat, îşi dădu seama unde se află. Îi aruncă o privire lui Bernard, dar evitîndu-i ochii, se împurpură la faţă; se uită din nou la el, cuprins brusc de suspiciune şi furios în demnitatea lui periclitată, îi strigă:

— Să nu-ţi închipui că am avut vreo relaţie necuviincioasă cu fata. Nimic afectiv, nimic prelungit. Doar o relaţie perfect sănătoasă şi normală. Îi înmînă permisul, adăugînd: — Zău dacă ştiu de ce te-am plictisit cu povestea asta fără importanţă.

Furios pe el însuşi pentru că a mărturisit un secret ruşinos, îşi vărsă mînia pe Bernard. Ochii îi străluciră acum cu o expresie de-a dreptul haină:

— Şi aş vrea să profit de acest prilej, domnule Marx, ca să-ţi spun că sînt total nemulţumit de comportarea dumitale în afara orelor de serviciu, după cum reiese din rapoartele pe care le-am primit. N-ai decît să spui că nu e treaba mea, fiindcă de fapt este. Eu trebuie să mă gîndesc în primul rînd la bunul renume al Centrului nostru. Angajaţii mei trebuie să fie mai presus de orice suspiciune, în special cei aparţinînd castelor superioare. Indivizii Alfa sînt condiţionaţi în aşa fel încît pur şi simplu *nu trebuie* să fie infailibili în comportamentul lor afectiv. Dar aceasta constituie o raţiune în plus pentru ca ei să facă un efort deosebit să se conformeze. E de datoria lor să fie infantili chiar şi împotriva înclinaţiilor proprii. Aşa că, domnule Marx, îţi dau un avertisment.

Glasul Directorului vibra de o indignare care între timp devenise pe de-a întregul oficială şi impersonală exprimînd, de fapt, dezaprobarea întregii societăţi:

— Dacă mai aud vreodată de o scădere de la nivelul corespunzător de decenţă infantilă, am să

cer transferul dumitale la un subcentru – preferabil în Islanda. Bună ziua!

Şi răsucindu-se pe scaunul turnant, puse mîna pe toc şi începu să scrie. „Sper să fie o lecţie pentru Marx", îşi spuse în sinea lui.

Dar se înşela, căci Bernard părăsi biroul şefului legănîndu-se încîntat şi plin de el, după ce trînti uşa în urma lui. Socotea că are o poziţie independentă, în luptă cu ordinea stabilită a lucrurilor; era entuziasmat de conştiinţa îmbătătoare a semnificaţiei şi importanţei sale individuale. Pînă şi gîndul că s-ar putea să fie supus unor persecuţii îl lăsa indiferent, ba chiar se dovedea mai degrabă tonic decît deprimant. Se simţea destul de puternic pentru a înfrunta şi a învinge necazurile, destul de puternic pentru a înfrunta pînă şi Islanda. Siguranţa lui era cu atît mai mare cu cît nici o clipă nu credea cu adevărat că o să-i fie dat să lupte cu asemenea dificultăţi. Oamenii nu erau mutaţi din posturi pentru astfel de lucruri. Islanda era doar o ameninţare. O ameninţare cum nu se poate mai stimulatoare şi mai înviorătoare. Mergînd pe coridor cu paşi săltaţi, se trezi efectiv fluierînd.

În seara aceea dădu o tentă eroică întrevederii cu Directorul, în relatarea lui, pe care o încheie astfel:

— Aşa că, pînă la urmă, i-am spus pur şi simplu să se ducă în Trecutul Imemorial şi am ieşit demn din birou. Şi aşa a rămas.

Se uită intens la Helmholtz Watson, aşteptînd de la acesta răsplata cuvenită: înţelegere, încurajare, admiraţie. Dar nu auzi nici o vorbă. Helmholtz rămase tăcut, cu ochii în podea.

Îl simpatiza pe Bernard; îi era chiar recunoscător pentru a fi singura lui cunoştinţă cu care putea discuta subiectele ce i se păreau lui importante. Şi totuşi, unele laturi ale caracterului lui Bernard îi erau nesuferite. De exemplu, lăudăroşenia asta.

Și izbucnirile de autocompătimire cu care alternau în mod jalnic. Și obiceiul lui deplorabil de a se arăta curajos după furtună și înzestrat cu prezența de spirit cea mai extraordinară, în absența ei. Nu putea suferi aceste lucruri – tocmai pentru că-l simpatiza pe Bernard. Secundele treceau una după alta. Helmholtz continuă să se uite la covor. Și deodată Bernard se îmbujoră și întoarse capul.

3

Călătoria decurse fără evenimente deosebite. Racheta Pacificul Albastru ajunse cu două minute și jumătate mai devreme la New Orleans, pierdu patru minute din pricina unei tornade deasupra statului Texas, dar prinse un curent favorabil de aer la 95 de grade longitudine vestică și izbuti să aterizeze la Santa Fé cu o întîrziere de numai patruzeci de secunde.

— Patruzeci de secunde la un zbor de șase ore și jumătate. Nu-i rău deloc! acceptă Lenina ideea.

În seara aceea dormiră la Santa Fé. Hotelul era excelent – incomparabil mai bun, de exemplu, decît acel Aurora Bora Palace în care Lenina suferise atît de cumplit în vara dinainte. În fiecare dormitor aveai la dispoziție aer lichefiat, televizor, vibromasaj vacuumatic, radio, soluție fierbinte de cofeină, anticoncepționale calde și opt soiuri diferite de parfum. Instalația de muzică sintetică funcționa din plin cînd intrară ei în hol și nu lăsa cu nimic de dorit. În lift era un afiș care anunța existența în hotel a șaizeci de Terenuri de squash pe escalator și posibilitatea de a juca în parc Golf Electromagnetic și cu Obstacole.

— Vai, dar e splendid! strigă Lenina. Aproape că aș dori să rămînem aici. Șaizeci de Terenuri de squash!...

— În Rezervație n-o să fie nici unul, o avertiză Bernard. Și nici parfum, nici televiziune, nici

măcar apă caldă. Dacă ai impresia că n-o să poți rezista, rămîi aici pînă mă-ntorc.

Lenina se simți de-a dreptul ofensată:

— Bineînțeles că pot să rezist. N-am zis decît că aici e splendid pentru că..., pentru că „progresul e splendid", nu?

— Cinci sute de repetiții o dată pe săptămînă, de la vîrsta de treisprezece pînă la șaptesprezece ani, zise plictisit Bernard mai mult pentru sine.

— Ce-ai zis?

— Ziceam că „progresul e splendid" De aceea nu trebuie să vii în Rezervație decît dacă ții cu adevărat la treaba asta.

— Păi, chiar țin.

— Prea bine atunci, zise Bernard, aproape ca o amenințare.

Permisul lor de vizitare a Rezervației avea nevoie să fie contrasemnat de Guvernatorul acesteia, la biroul căruia se prezentară deci a doua zi dimineața. Un portar negru Epsilon Plus luă legitimația lui Bernard, o duse înăuntru și aproape imediat fură primiți de înaltul funcționar.

Guvernatorul era un Alfa Minus blond, brahicefal, cu fața rotundă și roșie ca o lună plină, era scund și lat în spate. Avea o voce puternică, bubuitoare, foarte potrivită pentru rostirea înțelepciunii hipnopedice. Era o adevărată mină de informații irelevante și de sfaturi bune, de nimeni cerute. De îndată ce se pornea, îi dădea drumul înainte bubuind la nesfîrșit:

— ... cinci sute șaizeci de mii de kilometri pătrați, împărțiți în patru subrezervații distincte, fiecare dintre ele înconjurată de un gard de sîrmă prin care trece curent de înaltă tensiune.

În momentul acela, și fără nici un motiv aparent, Bernard își aminti brusc că a uitat deschis la maximum robinetul de apă de colonie de la el din baie.

— ... curentul fiind furnizat de Hidrocentrala de pe Grand Canyon

„O să mă coste o avere pînă mă întorc." Cu ochii minții Bernard parcă și vedea acul parfumatorului care se tot rotea neobosit ca o furnică. „Trebuie să-i telefonez lui Helmholtz Watson."

— ... peste cinci mii de kilometri de garduri de sîrmă conectate la rețeaua de șaizeci de mii de volți.

Nu mai spuneți! zise din politețe Lenina, fără să aibă habar ce a vorbit Guvernatorul, dar simțind din pauza teatrală a acestuia că e de datoria ei să spună ceva. Cînd începuse Guvernatorul să bubuie, ea înghițise pe furiș o jumătate de gram de *soma* și rezultatul era că acum putea să șadă liniștită și senină, fără să asculte, fără să se gîndească la nimic, cu ochii ei mari și albaștri țintă la fața Guvernatorului, și arborînd o expresie de atenție înmărmurită.

— A atinge gardul înseamnă moartea instantanee, declară solemn Guvernatorul. Nu există nici o scăpare dintr-o Rezervație de Sălbatici.

Cuvîntul „scăpare" fu un fel de imbold pentru Bernard care, dînd să se ridice, spuse:

— Poate că ar trebui să plecăm și noi.

Acușorul ăla negru se tot grăbea ca o insectă rozînd timpul și mîncîndu-i banii.

— Nici o scăpare, repetă Guvernatorul, făcîndu-i semn să se așeze din nou pe scaun. Și, cum încă nu-i contrasemnase permisul, Bernard n-avu încotro și se supuse. Cei care s-au născut în Rezervație și vă rog să nu uitați, scumpă domnișoară (adăugă el rînjindu-se lasciv și grețos la Lenina și vorbind într-o șoaptă care sugera că e vorba de ceva decoltat), nu uitați că în Rezevație copiii încă se mai *nasc*, da, da, oricît de revoltător ar părea, se *nasc*... (Spera că această referire la un subiect rușinos o va face pe Lenina să roșească; dar ea zîmbi doar prefăcîndu-se inteligentă și repetînd

„Nu mai spuneţi!". Dezamăgit, Guvernatorul o luă de la capăt.) Repet, deci, cei născuţi în Rezervaţie sînt sortiţi să moară aici.

„Sortiţi să moară... Un decilitru de apă de colonie pe minut. Şase litri pe oră."

— Poate – mai făcu Bernard o încercare – ar trebui să...

Aplecîndu-se înainte, Guvernatorul bătu cu arătătorul în birou:

— Mă întrebaţi cîţi oameni trăiesc în Rezervaţie. Şi eu vă răspund (tonul lui deveni triumfător), vă răspund că nu ştim. Cel mult estimativ.

— Nu mai spuneţi!

— Ba chiar spun, scumpă domnişoară.

„De şase ori douăzeci şi patru – nu, mai degrabă de şase ori treizeci şi şase." Bernard păli şi începu să tremure de nerăbdare, dar bubuitul continua inexorabil:

— ... circa şaizeci de mii de indieni şi metişi... complet sălbatici... Inspectorii noştri fac din cînd în cînd vizite... Altfel, nu există nici o comunicare cu lumea civilizată... Îşi păstrează încă obiceiurile şi datinile respingătoare. Căsătoria, dacă ştiţi ce înseamnă asta, domnişoară; familii... Nici un fel de condiţionare... Superstiţii monstruoase... Creştinism şi totemism şi cultul strămoşilor... Limbi moarte ca zuni şi spaniola şi athapascana... Porci spinoşi, pume şi alte animale feroce... Boli molipsitoare... Preoţi... Şopîrle veninoase.

— Nu mai spuneţi!

În cele din urmă scăpară. Bernard se repezi la telefon. Repede, repede, repede. Şi totuşi, îi trebuiră aproape trei minute pînă să poată vorbi cu Helmholtz Watson.

– Parcă am fi deja printre sălbatici, se plînse el. Incompetenţa asta împuţită!

— Ia un gram de *soma*, îi propuse Lenina.

Dar el refuză, preferînd să rămînă furios. Şi în cele din urmă, slavă lui Ford, obţinu legătura şi, da, îl găsi pe Helmholtz; Helmholtz, căruia îi explică ce s-a întîmplat, şi care promise să se ducă imediat la Bernard acasă, imediat, şi să închidă robinetul, da, da, imediat, însă profită de prilej ca să-i comunice ce a spus în public aseară Directorul General...

— Cum? Îmi caută un înlocuitor? strigă Bernard cu vocea chinuită. Deci chiar s-a hotărît? Şi a pomenit efectiv de Islanda? Zici că a rostit cuvîntul ăsta? Pentru numele lui Ford! Islanda!...

Puse receptorul în furcă şi se întoarse iar către Lenina. Era palid şi părea absolut distrus.

— Ce s-a întîmplat? întrebă ea.

— Ce să se întîmple? se trînti greoi pe un scaun. O să fiu trimis în Islanda.

În trecut se întrebase de multe ori cum ar fi să fie supus (fără *soma* şi putîndu-se bizui doar pe resursele sale interioare) unor procese teribile, necazurilor şi persecuţiilor. Nu mai departe decît acum o săptămînă, în biroul Directorului, se visase împotrivindu-i-se curajos şi acceptînd stoic suferinţa, fără să scoată o vorbă. Ameninţările Directorului chiar îl făcuseră să jubileze, să se simtă o personalitate de proporţii ireale. Dar abia acum îşi dădea seama că toate acestea se întîmplaseră pentru că nu luase în serios ameninţările. Nu crezuse că, la o adică, Directorul General o să ia vreo măsură împotriva lui. Dar acum se părea că ameninţările chiar urmau să fie traduse în fapt, şi Bernard era îngrozit. Nu mai rămăsese nici urmă din tot acel stoicism imaginar şi curaj teoretic.

Turba de mînie împotriva lui însuşi (ce tîmpit fusese!), împotriva Directorului ce nedrept era să nu-i acorde şi cealaltă şansă, cealaltă şansă pe care, fără doar şi poate, avusese întotdeauna intenţia s-o încerce. Dar Islanda, Islanda...

Lenina clătină din cap.

— „Ce-a fost şi ce va fi, zău, mă pot îmbolnăvi", cită ea sloganul continuînd: „Cu trei doze stau pe roze".

În cele din urmă îl convinse pe Bernard să înghită patru tablete de *soma*. Peste cinci minute dispărură şi rădăcinile, şi roadele. Rămase deschisă şi trandafirie doar floarea prezentului. Un mesaj de la portar îl anunţă că la ordinul Guvernatorului a venit un paznic al Rezervaţiei şi-i aştepta cu avionul pe acoperişul hotelului. Urcară imediat. O corcitură inferioară îmbrăcată în uniformă verde de Gama îi salută şi începu să le recite programul din dimineaţa aceea:

— O vedere de ansamblu a circa zece-douăsprezece dintre principalele aşezări – *pueblos* –, apoi aterizare pentru prînz în Valea Malpais. Acolo e o casă de odihnă foarte confortabilă şi în cel mai apropiat *pueblo* probabil că sălbaticii vor celebra sărbătoarea verii. E locul cel mai bun unde puteţi petrece noaptea.

Îşi ocupară locurile în avion şi porniră. Peste zece minute traversară frontiera care separa lumea civilizată de cea sălbatică. Sus pe deal şi jos în vale, de-a curmezişul deşerturilor nisipoase sau sărăturoase, prin păduri, prin adîncimile vineţii ale canioanelor, peste stînci, piscuri ascuţite sau cîte o *mesa* – o masă muntoasă de forma unui platou –, gardul de sîrmă electrificată mergea tot mai departe, păstrînd irezistibil linia dreaptă, simbolul geometric al triumfului ţelurilor umane. Iar la picioarele lui, ici-colo, cîte un mozaic de ciolane, albe, vreun stîrv încă neputrezit pe terenul pămîntiu însemna locul unde căprioarele sau cerbii, vreo pumă, ori un porc spinos, ori un coiot, sau chiar lacomii vulturi ai deşertului, atraşi de mirosul de stîrv şi fulgeraţi la rîndul lor ca de o justiţie aidoma celei din epopeile poetice, se apropiaseră prea mult de sîrmele nimicitoare.

— Aştia nu se învaţă minte niciodată, zise pilotul în uniformă verde, arătîndu-le scheletele de pe pămînt, dedesubtul lor. Şi nici n-o să se înveţe vreodată, adăugă el şi rîse de parcă într-un fel sau altul ar fi înregistrat o victorie personală asupra animalelor electrocutate.

Bernard rîse şi el. După două grame de *soma*, din cine ştie ce motiv, gluma i se păru bună. Rîse, dar apoi, aproape imediat, adormi şi în starea aceasta fu transportat peste Taos şi Tesuque. Survolară Nambe şi Picuris şi Pojoaque, Sia şi Cochiti, Laguna şi Acoma şi Mesa Vrăjită, Zuni şi Cibola şi Ojo Caliente. Cînd se trezi în cele din urmă, văzu că aparatul a aterizat şi s-a oprit, Lenina căra valizele într-o căsuţă pătrată, iar corcitura inferioară Gama Verde vorbea într-o limbă neînţeleasă cu un tînăr indian.

— Sîntem la Malpais, îi explică pilotul cînd coborî şi Bernard. Aceasta este casa de odihnă. Iar azi după-amiază e un mare dans în *pueblo* – satul indienilor. O să vă ducă el acolo, şi arătă către tînărul sălbatic şi posac. Trebuie să fie foarte amuzant. Rînji. Tot ce fac ăştia e distractiv. Zicînd acestea, se urcă în avion şi porni motoarele. Mă întorc mîine. Şi nu uitaţi (i se adresă el Leninei ca s-o liniştească), sînt foarte blînzi; sălbaticii n-or să vă facă nici un rău. Au destulă experienţă în privinţa bombelor cu gaze ca să ştie că nu trebuie să facă nici un fel de năzbîtii.

Continuă să rîdă, ambreie elicele avionului, acceleră şi dispăru

Capitolul VII

Platoul muntos, denumit de localnici *mesa*, arăta ca o corabie imobilizată într-o strîmtoare de praf de culoarea unei coame de leu. Canalul şerpuia prîntre maluri abrupte şi, coborînd în pantă de la un perete la celălalt de-a curmezişul văii, desena o dungă verde – rîul şi luncile sale. La prova acestei corăbii de piatră din mijlocul strîmtorii şi părînd că face parte integrantă din ea, ca o excrescenţă a stîncilor goale modelată geometric, se afla acest *pueblo* denumit Malpais (Ţinutul Rău). Stană de piatră peste alte stane de piatră, fiecare etaj mai mic decît cel de dedesubt, casele înalte se ridicau ca nişte piramide în trepte, cu vîrful amputat, către cerul albastru. La picioarele lor se desfăşură o hălăciugă de clădiri scunde, răsfirate, un zig-zag de ziduri; iar din trei părţi prăpastiile abrupte cădeau direct în cîmpie. Cîţiva vălătuci de fum se înălţau perpendicular şi se pierdeau în văzduhul fără o adiere de vînt.

— Ciudat, zise Lenina. Foarte ciudat. Era cuvîntul peiorativ pe care-l folosea cel mai frecvent. Nu-mi place. Şi nu-mi place nici individul ăsta, adăugă ea, arătînd spre călăuza indiană care primise sarcina de a-i duce pînă la *pueblo*.

În mod evident, i se răspundea cu acelaşi simţămînt. Pînă şi spinarea indianului care mergea înaintea lor pe drum era ostilă şi posacă, chiar dispreţuitoare.

— Şi pe urmă – îşi coborî Lenina glasul –, miroase rău.

Bernard nu încercă să nege acest lucru. Merseră mai departe.

Deodată tot văzduhul păru să învie și parcă începu să zvîcnească, să pulseze cu acea mișcare neobosită a sîngelui în vine. Acolo sus, la Malpais, răsunau tobele. Picioarele lor începură să se miște în ritmul bătăilor acestei inimi misterioase; grăbiră pasul. Poteca îi duse pînă la picioarele peretelui de stîncă. Laturile marii corăbii pe care-o reprezenta *mesa* îi dominau: erau cel puțin o sută de metri pînă la copastia corăbiei.

— Ce bine era dacă aduceam încoace avionul! zise Lenina privind cu oroare în sus, spre fațada monotonă a stîncii. Nu pot să sufăr mersul pe jos. Și ori de cîte ori te afli la poalele unui deal, te simți atît de mic!

Parcurseră o parte din drum în umbra platoului înalt, înconjurară un colț de stîncă ieșit în afară și ajunseră într-o viroagă unde se afla o scară dublă de frînghie. Urcară pe ea. Apoi ajunseră la o potecă foarte abruptă care trecea în zig-zag dintr-o parte în alta a abisului Uneori abia se mai auzea răpăitul tobelor, alteori se părea că bat la doi pași de tine, după colț.

Cînd erau pe la jumătatea drumului, un vultur zbură atît de aproape de ei încît fîlfîitul aripilor le răcori fețele. Într-o crăpătură din stîncă zăcea un morman de oseminte Totul era apăsător de straniu și indianul mirosea din ce în ce mai tare. În cele din urmă ieșiră din viroagă în plin soare. Partea de sus a *mesei* era un acoperiș plat de stîncă.

— Parc-ar fi Turnul Charing-T! comentă Lenina.

Dar nu-i fu îngăduit să savureze multă vreme descoperirea acestei asemănări liniștitoare. Un ușor tropăit îi făcu să întoarcă repede capetele. Pe potecă veneau în fugă doi indieni, goi pînă la brîu, cu trupurile aproape negre vopsite cu dungi

albe („Ca niște terenuri de tenis pe asfalt", urma să explice mai tîrziu Lenina), cu fețele aproape inumane din pricina petelor stacojii, negre și pămîntii cu care erau mînjite. În părul negru aveau împletite blănuri de vulpi și fire de lînă roșie. Pe umeri le fluturau mantii din pene de curcan, iar în jurul capetelor, într-o explozie strălucitoare, purtau adevărate diademe de pene imense. Cu fiecare pas pe care-l făceau se stîrnea clinchetul și zornăitul brățărilor lor de argint, al colierelor grele de oscioare și de mărgele din turcoaze. Se apropiară fără o vorbă, alergînd cu pași abia auziți, dată fiind încălțămintea lor: mocasini din piele de căprioară. Unul dintre ei ținea în mînă o perie din pene; celălalt avea în fiecare mînă ceva care de la distanță părea să fie un mănunchi de trei sau patru funii groase. Una dintre funii se zvîrcolea cumplit și dintr-o dată Lenina își dădu seama că sînt niște șerpi.

Pieile Roșii se apropiară tot mai mult; ochii lor negri se opriră asupra ei, dar fără vreun semn de recunoaștere, fără nici cel mai mic semn că ar fi văzut-o sau ar fi conștienți de prezența ei. Șarpele care se zvîrcolea rămase deodată la fel de țeapăn ca și ceilalți. Indienii trecură mai departe.

— Nu-mi place, zise Lenina. Nu-mi place!

Îi plăcu încă și mai puțin ceea ce o aștepta la intrarea în *pueblo*, unde-i lăsase călăuza, ducîndu-se înăuntru să primească instrucțiunile. În primul rînd murdăria, apoi grămezile de gunoaie, praful, cîinii, mușteleie. Fața i se strîmbă de scîrbă. Își duse batista la nas.

— Bine, dar cum pot ei trăi așa? izbucni ea revoltată și, deopotrivă, neîncrezătoare (sugerînd că era cu neputință).

Bernard dădu din umeri cu un aer de filosof.

— În orice caz, zise el, trăiesc așa de cinci sau șase mii de ani, deci cred că între timp s-or fi deprins.

— Bine, dar „Salubritatea-i aproape ca Forditatea", insistă ea.

Da, şi „Civilizat înseamnă sterilizat", continuă Bernard, încheind pe un ton ironic cea de-a doua lecţie hipnopedică de igienă elementară. Numai că oamenii ăştia n-au auzit niciodată de Marele Ford şi nu sînt civilizaţi. Aşa că n-are rost să...

— O! strigă Lenina apucîndu-l de braţ. Uite!

Un indian aproape despuiat cobora încetişor scăriţa de la terasa catului întîi al unei căsuţe din apropiere, treaptă cu treaptă, tremurător şi preocupat ca orice om foarte bătrîn. Avea faţa foarte brăzdată şi neagră, ca o mască de rocă vulcanică sticloasă – obsidian. Cu gingiile rămase fără dinţi, gura îi intrase de tot înăuntru. La colţurile ei şi de ambele părţi ale bărbiei cîteva fire lungi ţepoase străluceau aproape albe pe pielea întunecată. Părul lung şi neţesălat îi atîrna în şuviţe cărunte peste faţă. Trupul încovoiat era supt, numai piele şi os. Cobora foarte, foarte încet, făcînd cîte o pauză la fiecare treaptă înainte de a se aventura către cea următoare.

— Dar ce e cu el? întrebă în şoaptă Lenina, cu ochii mari de uimire şi groază.

- E bătrîn, atîta tot, răspunse Bernard cît mai nepăsător cu putinţă.

De fapt, era şi el speriat, dar făcu un efort să pară indiferent.

— Bătrîn? repetă ea. Bine, dar şi Directorul nostru e bătrîn; mulţi oameni sînt bătrîni, dar nu sînt ca ăsta.

— Pentru că nu-i lăsăm să ajungă ca el. Îi apărăm de boli. Le echilibrăm în mod artificial secreţiile interne la un nivel juvenil. Nu permitem ca raportul magneziu-calciu din corpul lor să scadă sub cel de la treizeci de ani. Le facem transfuzii de sînge tînăr. Le stimulăm în permanenţă

metabolismul, așa că firește că nu arată ca ăsta. Parțial – adăugă el , și pentru că cei mai mulți dintre ei mor cu mult înainte de a ajunge la vîrsta acestei ființe vetuste. Tinerețe aproape nealterată pînă la șaizeci de ani și apoi – pac! – sfîrșitul.

Dar Lenina nu-l asculta, era atentă doar la bătrîn. După mai multe mișcări lente, acesta coborî întreaga scară. Picioarele îi atinseră pămîntul. Se întoarse. Ochii cufundați în orbite erau încă extraordinar de luminoși. Cîteva clipe o priviră prelung, inexpresivi, fără surprindere, de parcă nici n-ar fi existat. Apoi, încet de tot, cu spinarea încovoiată, bătrînul se tîrî pe lîngă ei și dispăru.

— Bine, dar e groaznic! șopti Lenina. E ceva cumplit! N-ar fi trebuit să venim încoace!

Se căută prin buzunare după *soma* și constată că, dintr-o neglijență nemaipomenită, își uitase flaconul la han. Și buzunarele lui Bernard erau goale.

Lenina rămase să înfrunte fără nici un ajutor din afară ororile de la Malpais. Și acestea o copleșeau cu duiumul, și încă repede. Spectacolul oferit de două tinere care-și alăptau pruncii o făcu să roșească și să se uite în altă parte. În viața ei nu văzuse un lucru atît de indecent. Și cel mai rău era faptul că, în loc să aibă destul tact încît să ignore această scenă revoltător de vivipară, Bernard se apucă s-o comenteze pe față. Rușinat – acum că efectele tabletelor de *soma* se atenuaseră – de slăbiciunea pe care o manifestase la hotel în dimineața aceea, se dădu peste cap să se arate cît mai dur și mai neortodox.

— Vai, ce relație de o minunată intimitate, zise el, pornit s-o supere. Și ce intensitate a sentimentelor trebuie să genereze! De multe ori mi se pare că am pierdut mult în viață neavînd o mamă. Și poate că și tu ai pierdut ceva pentru că n-ai *devenit* mamă, Lenina. Închipuie-ți cum ți-ar fi stat cu propriul tău bebeluș în brațe...

— Bernard! Cum poți vorbi așa?!

Numai trecerea unei bătrîne cu ochii urduroși și suferind de o boală de piele o făcu să uite pentru o clipă indignarea care o cuprinsese.

— Hai să plecăm! se rugă ea. Nu-mi place!

Dar în momentul acela se întoarse călăuza lor și, făcîndu-le semn să-l urmeze, îi conduse pe ulița îngustă dintre case. După o cotitură întîlniră o priveliște jalnică: pe un morman de gunoi zăcea un cîine mort, iar alături o gușată își despăduchea fetița. Călăuza se opri la piciorul unei scări de frînghie, ridică mîna perpendicular și apoi o întinse înainte. Făcură ceea ce le poruncea el pe muteşte – urcară scărița și apoi intrară printr-o boltă de unde ajunseră într-o cămăruță îngustă, destul de întunecată și mirosind a fum, a mîncare gătită cu untură și a haine purtate multă vreme și niciodată spălate. În partea cealaltă a încăperii era o altă boltă prin care pătrundeau un fascicul de lumină și zgomotul, foarte puternic și apropiat, al tobelor.

Trecură pragul și se treziră pe o terasă largă. Sub ei, încadrată de case înalte, se întindea piața satului, plină de indieni. Pături viu colorate, pene înfipte în părul negru, licăriri de turcoaze și trupuri negre strălucind de sudoare. Lenina își duse iarăși batista la nas. În spațiul liber din centrul pieței erau două estrade circulare din cărămizi și lut frămîntat cu picioarele – în mod evident acoperișuri ale unor încăperi subterane, căci în centrul fiecărei estrade era cîte o răsuflătoare deschisă, cu o scărița ce ducea spre întunericul din adînc. De acolo, din adîncuri, se înălțau cîntări de fluiere și apoi aproape că se pierdeau în răpăitul neîndurător, persistent, necontenit al tobelor.

Leninei îi plăcură tobele. Închizînd ochii, se lăsă în voia tunetelor lor înfundate, care se succedeau la intervale regulate, îngăduindu-le să-i

invadeze complet conștiința, pînă cînd, în cele din urmă, nu mai rămase nimic pe lume decît acea pulsație profundă a sunetelor. Îi reamintea liniștitor Leninei de zgomotele sintetice produse la Ritualurile Solidarității de sărbătorirea Zilei lui Ford. „Orgie și beție, orgie și magie!", repetă în sinea ei. Tobele acelea băteau exact aceleași ritmuri.

Deodată se produse o izbucnire de cîntece – sute de voci bărbătești strigînd din răsputeri, feroce, la unison, metalice și aspre. Cîteva note prelungi, apoi tăcere, pe urmă bubuitul mocnit al tobelor; apoi notele acute, ca un fel de nechezat ascuțit, răspunsul unei femei. Și din nou tobele; apoi iarăși afirmarea sălbatică a bărbăției, rostită de vocile profunde, de bas.

Ciudat – da. Locul era ciudat, la fel și muzica, la fel și hainele, și gușele, și bolile de piele, și bătrînii. Dar spectacolul în sine acesta nu părea să aibă nimic ciudat în el.

— Îmi amintește de Ritualul Comunitar al unei caste inferioare, îi zise Lenina lui Bernard.

Dar ceea ce se întîmplă puțin mai tîrziu mai semăna doar vag cu acea solemnitate nevinovată. Căci, dintr-o dată, de prin încăperile acelea rotunde de sub pămînt începu să roiască o trupă de monștri înspăimîntători. Purtînd măști hidoase sau avînd fețele vopsite în așa fel încît nici să nu mai aducă a oameni, aceștia năvăliseră de jur-împrejurul pieței și țopăiau într-un picior cu mers șchiopătat ca de infirmi, cîntînd în timp ce se învîrteau tot mai repede și mai repede în cerc. Și tobele își schimbaseră și își întețiseră ritmul, încît ajunseră ca bătăile inimii pe care le auzi în timpane cînd ai febră; iar mulțimea începuse să cînte tot mai tare împreună cu dansatorii; mai întîi o femeie scosese un țipăt, apoi alta și iar alta, înfiorător, de parcă cineva ar fi vrut să le omoare. Brusc, conducătorul dansatorilor se desprinse din

rîndurile lor, alergă la un cufăr mare de lemn așezat în picioare la un capăt al pieței și, ridicîndu-i capacul, scoase afară o pereche de șerpi negri. Din mulțime izbucni un urlet și toți ceilalți dansatori se repeziră către conducător, cu mîinile întinse. El aruncă șerpii primilor veniți, apoi își afundă mîinile în cufăr căutînd și alții. Scotea mereu și arunca în mulțime șerpi negri, și maronii, și bălțați. Apoi dansul reîncepu într-un ritm diferit. Se învîrteau mereu cu șerpii în mîini și cu mișcări șerpuitoare, cu o legănare unduioasă a genunchilor și a șoldurilor. Iar și iar. Apoi conducătorul dădu un semnal și, unul după altul, toți șerpii fură aruncați pe jos în mijlocul pieței; de sub pămînt ieși un bătrîn care-i stropi cu mălai, iar apoi, din altă deschizătură, ieși o femeie și-i stropi cu apă dintr-un chiup negru. Apoi bătrînul ridică mîna și, în mod surprinzător, se așternu o tăcere deplină, amenințătoare. Tobele încetară să mai bată, viața însăși părea ca se sfîrșește. Bătrînul arătă cele două răsuflători prin care se pătrundea în lumea subterană. Și încet, ridicate de mîini nevăzute, din una din ele ieși poza unui vultur, iar din cealaltă imaginea pictată a unui bărbat despuiat și răstignit pe o cruce. Cele două tablouri rămaseră astfel suspendate în aer, aparent ținîndu-se singure pe picioare, cu aerul că veghează. Bătrînul bătu din palme. Gol pușcă, afară doar de o fîșie de bumbac care-i înfășura șoldurile, un băiat de vreo optsprezece ani ieși din mulțime și rămase drept în fața bătrînului, cu mîinile încrucișate pe piept, cu capul aplecat. Bătrînul făcu asupra lui semnul crucii și se îndepărtă. Băiatul începu să pășească încet de jur-împrejurul grămezii de șerpi care se zvîrcoleau. Tocmai încheiase primul cerc și-l începuse pe al doilea, cînd înaintă spre el, răsărind dintre dansatori, un bărbat înalt, cu mască de lup de preerie și ținînd în mînă un bici împletit din șuvițe de piele. Băiatul merse

mai departe ca și cum nu i-ar fi observat prezența. Omul-coiot ridică biciul; urmă un moment lung de așteptare, apoi o mișcare iute, șuieratul biciului prin aer și sunetul puternic produs cînd plesni pielea băiatului. Trupul acestuia se înfioră, dar el nu spuse nimic, continuă să înainteze cu aceiași pași lenți și constanți. Omul-coiot îl lovi încă o dată și încă o dată; la fiecare plesnit din mulțime se stîrni mai întîi un icnet, apoi un geamăt adînc. Băiatul merse mai departe. Înconjură piața de două ori, de trei ori, de patru ori. Șiroia sîngele din trupul lui. Făcu al cincilea și al șaselea înconjur. Deodată Lenina își acoperi fața cu mîinile și începu să suspine.

— Ah, opriți-i, opriți-i! imploră ea. Dar biciul continua să cadă neiertător. De șapte ori la rînd. Apoi, deodată, băiatul se împletici și, tot fără să scoată vreun sunet, căzu înainte, cu fața în jos. Aplecîndu-se asupra lui, bătrînul îi atinse spinarea cu o pană lungă, albă, o ridică în sus, așa, împurpurată de sînge, ca s-o vadă oamenii, apoi o scutură de trei ori deasupra șerpilor. Căzură de pe ea cîteva picături și deodată tobele izbucniră din nou într-un tumult de note speriate; mulțimea scoase un țipăt. Dansatorii se repeziră înainte, apucară șerpii și fugiră din piață. Bărbați, femei, copii, întreaga mulțime îi urmă. Peste un minut, piața era goală; rămăsese doar băiatul, cu fața în jos, acolo unde căzuse, nemișcat. Dintr-o casă ieșiră trei babe și se opintiră din greu pentru a-l ridica de jos și a-l duce înăuntru. Pozele vulturului și răstignitului mai rămaseră o vreme să vegheze asupra satului pustiu; apoi, ca și cum ar fi văzut mai mult decît doreau, se lăsară încet în jos prin deschizăturile acelea și dispărură în lumea subpămînteană.

Lenina încă mai suspina:

— Vai, ce îngrozitor! repeta ea mereu, și nu se lăsa deloc alinată de vorbele lui Bernard. Vai, ce

îngrozitor! Sîngele ăla! Trupul i se zgudui de un fior. Ah, e groaznic, și n-am la mine *soma*.

În încăperea interioară se auziră pași.

Lenina nu se clinti, rămase cu fața în mîini, absentă, fără să vadă nimic. Doar Bernard se întoarse.

Îmbrăcămintea tînărului care ieși acum pe terasă era de indian; dar șuvițele sale de păr erau blonde ca paiul, ochii albaștri-spălăciți și pielea albă, deși bronzată.

— Bună ziua! Mai bine zis bună dimineața. Sînteți civilizați, nu? Veniți din Lumea de Afară, de dincolo de Rezervație, nu?

Dar cine naiba...? începu uimit Bernard.

Tînărul oftă și clătină din cap:

— Un domn cum nu se poate mai nefericit. Și arătînd spre petele de sînge din mijlocul pieței întrebă:

— Vedeți pata aceea blestemată[1]?

Glasul îi tremura de emoție

— „Mai bine-ți stă pilula-n gură, decît murdara-njurătură", repetă mecanic Lenina fără a-și lua mîinile de pe ochi. Ce păcat că n-am la mine *soma*!

— Eu trebuia să fiu acolo, reluă tînărul. De ce nu m-au jertfit pe mine? Aș fi înconjurat piața de zece ori – și chiar de douăsprezece și de cincisprezece ori. Palowhtiwa n-a izbutit să facă decît șapte ocoluri. De la mine puteau scoate de două ori mai mult sînge. Să-mpurpureze talazurile nesfîrșite ale mării[2].

Își desfăcu brațele într-un gest larg, iar apoi le lăsă cu disperare să cadă în jos.

— Dar n-au vrut să mă lase! Nu le plac din cauza feței mele prea albe. Întotdeauna a fost așa. Întotdeauna.

---

1. Shakespeare, *Macbeth* (actul V, scena 1, versul 35).
2. *Ibidem* (II, 2, 62).

Pe tînăr îl podidiră lacrimile, dar se rușină și întoarse capul.

Uimirea o făcu pe Lenina să uite că n-are *soma*. Își descoperi fața și pentru prima dată se uită în sfîrșit la necunoscut.

— Adică vreți să spuneți că ați *dorit* să fiți biciuit?

Fără să se întoarcă spre ea, tînărul încuviință din cap:

— De dragul acestui *pueblo* al nostru - ca să vină ploaia și să crească grînele. Și ca să le fac pe plac lui Pookong și Iisus. Și, pe urmă, ca să arăt că pot suporta durerea fără să plîng sau să țip. Da! (Și deodată glasul lui căpătă o rezonanță nouă și el se întoarse spre ei îndreptîndu-și trufaș umerii și chiar ridicîndu-și sfidător bărbia.) Ca să le dovedesc că sînt bărbat... Ah!

I se tăie respirația și rămase mai multă vreme cu gura căscată, fără o vorbă. Pentru prima dată în viață văzuse chipul unei fete cu obraji care nu mai erau de culoarea ciocolatei sau ca ai unui cîine, al cărei păr era castaniu-roșcat și ondulat permanent, iar expresia ei (o noutate uluitoare!) trăda un interes binevoitor. Lenina îi zîmbea. „Ce băiat drăguț", gîndea ea, „și ce trup cu adevărat frumos." Tînărului îi năvăli sîngele în obraji; coborî ochii, apoi îi înălță o clipă și, constatînd că ea încă îi zîmbește, fu atît de copleșit încît se văzu silit să se întoarcă și să se prefacă interesat de ceva aflat pe partea opusă a pieței.

Întrebările lui Bernard izbutiră să creeze o diversiune. Cine? Cum? Cînd? De unde? Cu ochii țintă la fața lui Bernard (căci atît de tare dorea s-o vadă pe Lenina zîmbind, încît nici n-avea curajul s-o privească), tînărul încercă să dea explicațiile cerute. Linda și cu el - Linda era *mama* lui (cuvîntul acesta o făcu pe Lenina să se simtă vizibil stînjenită) - erau străini în Rezervație. Linda venise de mult din Lumea de Afară, de mult, înainte de

naşterea lui, cu un bărbat care era tatăl lui. (Bernard ciuli urechile.) Linda umblase de una singură prin munţii aceia dinspre nord, căzuse într-o prăpastie şi se rănise la cap. („Spune, spune mai departe!" îl îndemnă Bernard din ce în ce mai interesat.) Nişte vînători din Malpais o găsiseră şi o aduseseră în *pueblo*. Cît despre bărbatul care era tatăl copilului, Linda nu-l mai revăzuse. Se numea Tomakin. („Da, da, *Thomas* era numele mic al Directorului CIC.")Probabil că fugise înapoi în Lumea de Afară, fără ea – un om rău şi hain, fără suflet.

— Aşa că m-am născut în Malpais, îşi încheie băiatul relatarea. La Malpais.

Şi clătină din cap.

Ford, ce sordidă era căsuţa aceea de la marginea satului!

Un spaţiu plin de praf şi gunoaie o despărţea de *pueblo*. Doi cîini înfometaţi scormoneau scîrnav prin resturile menajere de la uşă. Înăuntru, cînd intrară, semiîntunericul puţea şi zumzăia de muşte.

— Linda! strigă tînărul.

Din încăperea interioară o voce cam răguşită de femeie zise:

Imediat.

Aşteptară. În nişte castroane aşezate pe jos erau resturile unei mese, poate chiar şi ale celei din ziua anterioară.

Se deschise uşa. Trecu pragul o blondă foarte corpolentă şi rămase uitîndu-se la nou-veniţi, cu gura căscată de uimire, pentru că nu-i venea să-şi creadă ochilor. Lenina observă cu dezgust că e îngrozitor de ştirbă. Iar culoarea dinţilor pe care-i mai avea... o trecu un fior. Avea o gură mai urîtă chiar decît a bărbatului aceluia de adineauri. Şi era atît de grasă! Şi toate trăsăturile feţei, obrajii căzuţi ca nişte pungi, după cum erau şi ochii vineţi şi bolboşaţi. Şi vinişoarele roşii de pe nas şi ochi

congestionați! Și gîtul gîtul acela! Și-și mai pusese și o pătură pe cap, o zdreanță murdară. Iar de sub tunica maronie, mai mult un sac, sînii aceia enormi, burta proeminentă, șoldurile. Ah, mult mai rău decît bărbatul acela, mult, mult mai rău! Și deodată ființa aceasta oribilă dădu drumul la un potop de vorbe și se repezi la ea cu brațele întinse și (Ford! Vai, Ford! era mai mult decît dezgustător, îi venea pur și simplu să vomite) ființa aceea își apăsă pe ea burta imensă, pieptul masiv și începu s-o *sărute*. Ah, Ford! S-o sărute, cu balele curgîndu-i și mirosind atît de grețos, se vedea bine că nu făcuse baie în viața ei și pur și simplu duhnea a porcăria aceea infectă pe care o puneau în eprubetele din incubatoarele pentru Delta și Epsilon (nu, nu, nu putea fi adevărat zvonul acela despre Bernard), pur și simplu puțea a alcool. Se îndepărtă de ea cît de iute putu.

Avea dinaintea ei o față deformată și contorsionată: ființa aceasta chiar plîngea!

— O, Doamne, Doamne! Șuvoiul de cuvinte curgea amestecat cu suspine. Dacă ați ști ce mult mă bucur... după toți anii ăștia! O față civilizată. Da, și ce haine civilizate! Pentru că eu una am crezut că n-o să mai văd în viața mea o bluză de mătase artificială!

Și începu să pipăie mîneca Leninei. Avea unghiile negre.

— Vai, și ce șort adorabil din diftină de vîscoză! Știi, draga mea, mai am încă hainele mele vechi, acelea cu care am venit, le-am păstrat într-o cutie. Am să vi le arăt mai tîrziu. Deși, bineînțeles că mătasea sintetică s-a mîncat, e toată numai găuri. Dar ce cartușieră albă, frumoasă! Deși trebuie să recunosc că a dumneavoastră de marochin verde e mult mai drăguță. Însă pe *mine* nu m-a ajutat prea mult cordonul acela malthusian. Și iarăși izbucni în plîns. Presupun că v-a spus John. Vai, prin cîte suferințe am trecut – și n-am avut

măcar un gram de *soma*, era de negăsit. Doar un pic de *mescal* din cînd în cînd, dacă îmi mai aducea Popé. Popé e un băiat pe care-l cunoşteam. Dar îţi face rău după aceea, *mescalul* ăsta, ţi-e greaţă de la *peyotl*[1] ; şi pe urmă mai avea defectul ăsta că a doua zi te făcea să te ruşinezi şi mai tare! Vai, ce *ruşine* îmi era! Păi, ia gîndiţi-vă şi dumneavoastră: eu, o Beta, să *nasc* un copil! Puneţi-vă în locul meu. (Numai gîndul la această faptă o făcu pe Lenina să se cutremure.) Deşi n-a fost vina mea, vă jur; pentru că nici acum nu ştiu cum s-a întîmplat, dat fiind că făceam toate exerciţiile prescrise de educaţia malthusiană – ştiţi, după numere, unu, doi, trei, patru, cu regularitate, vă jur; şi, totuşi, s-a întîmplat. Şi bineînţeles că aici nu era un Centru de Avorturi. Apropo, la Londra tot în cartierul Chelsea e?

Lenina încuviinţă din cap.

— Şi tot aşa scăldat în lumină e marţea şi vinerea?

Lenina confirmă din nou.

— Vai, ce frumos era turnul acela roz de sticlă!

Biata Linda îşi înălţa faţa şi cu ochii închişi contemplă în extaz imaginea luminoasă din memorie.

— Vai, şi Tamisa noaptea, şopti ea, şi printre pleoapele închise îi răzbiră lacrimi mari ca mărgelele. Iar seara întoarcerea cu avionul de la Stoke Poges. Şi, pe urmă, o baie fierbinte şi vibromasajul vacuumatic... ei, deh! Inspiră adînc, îşi scuturâ capul, redeschise ochii, îşi trase puţin nasul, apoi şi-l suflă cu degetele pe care le şterse de poalele tunicii. O, scuzaţi! zise ea ca răspuns la grimasa dezgustată pe care o făcu Lenina fără voia ei. Nu trebuia să fac asta. Îmi pare rău. Dar parcă dumneavoastră *ce-aţi face* dacă n-aţi avea batistă? Mi-aduc

---

1. *Peyotl* sau *peyote* – băutură ameţitoare din suc de *mescal*, folosită în ritualurile amerindienilor.

aminte cît de tare mă tulburau lucrurile astea, toată murdăria şi faptul că nimic nu era aseptic. Cînd m-au adus prima dată aici, aveam o tăietură mare la frunte. Nici nu vă închipuiţi cu ce mi-au tratat-o. Cu bălegar, da, cu bălegar! Şi eu le spuneam: „Civilizat înseamnă sterilizat". Şi le mai spuneam şi „Streptococ-D, pîn' la Banbury-T, să vezi baie şi WC", de parcă ar fi fost copii. Dar bineînţeles că ei nu înţelegeau. Cum era să înţeleagă? Pînă la urmă, cred că m-am deprins. Mă rog, *cum* ai putea să-ţi păstrezi lucrurile curate dacă n-au instalat apă caldă? Şi uitaţi-vă la hainele astea. Lîna este mizerabilă, nu e ca fibrele sintetice. Ţine multă vreme, rezistă la infinit. Şi dacă se rup hainele, trebuie să le cîrpeşti. Dar eu sînt o Beta, am lucrat în Salonul de Fertilizare. Nimeni nu m-a învăţat să fac un asemenea lucru. Nu era treaba mea. Şi, pe urmă, nici nu mi se părea corect să trebuiască să-ţi cîrpeşti hainele. Noi ştiam că dacă se rup sau se găuresc, le arunci şi cumperi altele noi. „Cu cît cîrpeşti, cu atît sărăceşti", nu-i aşa? Cîrpăceala, peticitul, e un act antisocial. Dar aici totul e altfel. Parcă trăieşti între nebuni. Totul e nebunie curată!

Linda se uită în jurul ei; constată că John şi cu Bernard le-au lăsat singure şi acum se plimbă în sus şi-n jos prin praful şi gunoiul din faţa casei; dar cu toate acestea, ea îşi coborî glasul, parc-ar fi vrut să-i vorbească în taină: se aplecă înainte spre Lenina, care se cabra şi se dădea înapoi, izbutind totuşi să se apropie atît de mult de ea încît răsuflarea ei care mirosea a otravă embrionică îi răvăşea Leninei puful de pe obraz.

— De exemplu, şopti Linda, cu glasul ei răguşit, felul cum se posedă între ei aici. Nebunie, ascultă-mă pe mine. Pur şi simplu demenţă. Păi, „Toţi sîntem ai tuturor", nu? Nu-i aşa? insistă ea, trăgînd-o de mînecă pe Lenina. Lenina încuviinţă

trăgîndu-şi capul într-o parte, dădu drumul la respiraţia pe care şi-o ţinea şi izbuti să mai tragă în piept o gură de aer relativ neîmputţit. Ei bine, aici, continua Linda, regula e că fiecare aparţine unei singure persoane. Şi dacă ai mai mulţi parteneri, aşa cum e normal, ceilalţi te socotesc ticăloasă şi antisocială. Te urăsc şi te dispreţuiesc. O dată au năvălit o mulţime de femei pe capul meu şi mi-au făcut o scenă cumplită, pur şi simplu, pentru că bărbaţii lor veneau din cînd în cînd la mine. Ei, şi ce dacă? Dar să vezi cum s-au năpustit asupra mea! Nu, nu, a fost prea îngrozitor. Nici nu-ţi pot povesti! Şi Linda îşi acopri faţa cu mîinile, iar trupul îi fu scuturat de un fior. Sînt oribile, femeile astea de pe aici! Nebune de legat şi sălbatice. Şi bineînţeles că habar n-au de educaţia malthusiană, flacoanele din incubator sau despre decantare, de chestii dintr-astea. Aşa că tot timpul fac copii – ca nişte căţele. E prea revoltător! Şi cînd te gîndeşti că şi eu... Vai, Ford. Ford, Ford! Şi totuşi, John *al meu* mi-a adus multă alinare. Nu ştiu ce m-aş fi făcut fără el. Numai că el se tulbura atît de rău de cîte ori vreun bărbat... Încă de cînd era băieţel mic de tot. Într-un rînd – dar asta cînd era mai mare – a încercat să-l omoare pe bietul Waihusiwa – sau o fi fost Popé? – nu mai ţin bine minte – pur şi simplu pentru că din cînd în cînd mă culcam cu ei. Pentru că nici în ruptul capului nu *voia* să înţeleagă că asta e ceea ce trebuie să facă oamenii civilizaţi. Bănuiesc că nebunia e molipsitoare. În orice caz, John pare să se fi molipsit de la indieni. Pentru că, bineînţeles, a stat mult în mijlocul lor. Chiar dacă ei se purtau totdeauna sălbatic cu el şi nu-l lăsau să facă tot ce făceau alţi băieţi. Ceea ce într-un fel era un lucru simplu, întrucît îmi venea mai uşor mie să-l condiţionez puţin Dar nici n-aveţi idee ce greu era! Sînt atîtea şi atîtea lucruri pe care nu le ştii. Şi nici nu era treaba

mea să le știu. Adică, vreau să zic, cînd te întreabă un copil cum funcționează elicopterul sau cine a făcut lumea – ei, ce răspunzi dacă ești o Beta și ai muncit toată viața în Salonul de Fertilizare? Ce *poți* să-i răspunzi?

Capitolul VIII

Afară, în praf și printre gunoaie (acum numărul cîinilor crescuse la patru) Bernard și cu John se plimbau în sus și-n jos.

Îmi vine atît de greu să înțeleg, spunea Bernard, și să reconstitui lucrurile. Parcă am trăi pe planete diferite ori în secole diferite. O mamă și toată murdăria asta, și zei, și bătrînețe, și boală... Clătină din cap. E aproape de neconceput. N-am să înțeleg niciodată dacă nu-mi explici.

— Ce să vă explic?

— Asta, zise Bernard, arătînd spre *pueblo*, și aia, reluă el arătînd căsuța din afara satului Totul. Toată viața voastră.

— Păi, ce e de spus?

— Ia-o de la început. De cînd ții cît de cît minte ceva.

— De cînd am prima amintire? John se încrunta. Urmă un lung răstimp de tăcere.

Era îngrozitor de cald. Mîncaseră multe *tortilla*[1] și porumb dulce. Linda spuse:

— Vino, puișor și culcă-te. Se culcară alături în patul cel mare.

— Cîntă-mi ceva!

Și Linda cîntă „Streptococ-D, pîn' la Banbury-T" și „Pa-pa, bebeluș adorat, curînd vei fi decantat" Și glasul ei se auzea tot mai slab...

---

1. *Tortilla* – turtă de mălai (*span.*).

Apoi răsună un zgomot puternic care-l făcu să tresară din somn. Lîngă pat stătea în picioare un bărbat – enorm, înspăimîntător. Îi zicea ceva Lindei și Linda rîdea. Ea se învelise pînă sub bărbie, dar bărbatul îi trase pătura de pe ea. Avea părul ca două funii negre, iar în jurul brațului purta o brățară de argint cu pietre albastre. Lui John îi plăcu brățara; dar asta nu-i alungă frica; își ascunse fața la subțioara Lindei. Linda îl acoperi cu mîna și el se simți mai în siguranță. Cu vorbele acelea pe care el nu le înțelegea prea bine, Linda îi spuse bărbatului:

— Nu cînd e John aici!

Bărbatul se uită la el, pe urmă la Linda, și-i zise într-o șoaptă dulce cîteva cuvinte.

Linda spuse:

— Nu.

Dar bărbatul se aplecă asupra lui John – căruia fața aceasta i se păru uriașă, îngrozitoare; funiile acelea de păr negru atingeau pătura.

— Nu, zise Linda, și John îi simți mîna strîngîndu-l mai tare. Nu, nu!

Dar bărbatul îl apucă pe John de un braț. Îl duru. Țipă. Bărbatul întinse și cealaltă mînă și-l ridică în sus. Dar Linda încă se mai agăța de el repetînd:

— Nu, nu! Bărbatul zise ceva scurt și amenințător și deodată Linda lăsă brațele în jos.

— Linda, Linda! strigă John dînd din picioare și zvîrcolindu-se.

Dar bărbatul îl duse pînă la ușă, o deschise, îl lăsă pe podea în mijlocul încăperii vecine și plecă, închizînd bine ușa în urma lui. John se ridică și alergă la ușă. Înălțîndu-se în vîrful picioarelor ajunse cu chiu cu vai pînă la zăvorul mare de lemn. Îl ridică și împinse, dar ușa nu se deschise.

— Linda! strigă John, dar ea nu răspunse.

Își amintea o cameră imensă, destul de întunecoasă. Erau acolo paturi mari de lemn legate cu

sforı şi o mulţime de femei stînd în picioare în jurul acestor obiecte – făceau pături, spunea Linda. Linda îi spuse să stea într-un colţ împreună cu ceilalţi copii, în timp ce ea se duse să le ajute pe femei. Multă vreme el se jucă frumos cu băieţii. Deodată oamenii începură să vorbească foarte tare şi femeile o tot împingeau într-o parte pe Linda, care plîngea. Cînd o împinseră la uşă, John alergă după ea. O întrebă de ce erau furioase femeile.

— Pentru că am stricat ceva, spuse ea, dar apoi se înfurie şi ea: — De unde era eu să mă pricep la ţesutul ăla împuţit al lor? Nişte nesuferite sălbatice!

O întrebă ce înseamnă „sălbatic".

Cînd ajunseră la casa lor, Popé îi aştepta în faţa uşii şi apoi intră cu ei Avea o tigvă mare plină cu ceva care părea să fie apă, dar nu era, ceva care mirosea rău şi-ţi ardea gura, te făcea să tuşeşti. Linda bău, şi bău şi Popé, şi apoi Linda rîse veselă şi începu să vorbească foarte tare; pe urmă se duse cu Popé în camera cealaltă. După plecarea lui Popé, intră şi el în odaie. Linda era în pat şi dormea atît de adînc, încît n-o putu trezi.

Popé venea destul de des. Spunea că lichidul acela din tigvă se numeşte *mescal*; dar Linda zicea că ar trebui să-i spună *soma*; numai că te făcea să te simţi rău după aceea.

John nu-l putea suferi pe Popé. Îi ura pe toţi – pe toţi bărbaţii care veneau la Linda. Într-o după-amiază, cînd se juca pe afară cu alţi copii – îşi amintea că era frig şi munţii erau înzăpeziţi – intră în casă şi auzi în dormitor nişte glasuri furioase. Erau glasuri de femei şi rosteau cuvinte pe care el nu le înţelegea; dar simţea că trebuie să fie nişte vorbe cumplite. Apoi, deodată, bang! se răsturnă ceva; auzi nişte paşi tropăind, apoi se auzi o nouă bufnitură şi pe urmă un zgomot ca acela pe care-l faci cînd loveşti un catîr, dar nu, era un trup mai puţin ciolănos; apoi Linda ţipă:

— Nu, nu, nu, vă rog, nu! striga ea.

John alergă înăuntru. Erau trei femei înfăşurate în pături întunecate. Linda era în pat. Una dintre femei o ţinea de încheieturile mîinilor. Alta se aşezase între picioarele ei, ca să nu poată lovi cu ele. A treia o biciuia. O dată, de două ori, de trei ori; şi Linda ţipa de fiecare dată. Plîngînd în hohote, o trăgea pe femeie de poalele păturii.

— Te rog, te rog, nu!

Cu o mînă îl îndepărtă pe băiat. Biciul se abătu iarăşi şi iarăşi asupra ei şi Linda ţipă. John apucă mîna imensă şi neagră a femeii care o bătea pe Linda şi o muşcă foarte tare. Femeia scoase un ţipăt, îşi smulse mîna din gura lui şi-l îmbrînci la pămînt. În timp ce zăcea acolo jos, îl lovi de trei ori cu biciul. Niciodată nu-l duruse ceva atît de tare. Parcă-l ardea focul. Biciul şuieră din nou prin aer, dar de data asta ţipă Linda.

— Linda, de ce au vrut să-ţi facă rău? întrebă el în seara aceea.

Plîngea încă şi acum, pentru că-l dureau îngrozitor vîrgile roşii lăsate de bici pe spinare. Dar plîngea şi pentru că oamenii se dovediseră atît de sălbatici, ca fiarele, şi nedrepţi, şi pentru că era doar un băieţel plăpînd şi nu se putea lupta cu ei. Şi Linda plîngea. Era ea femeie în toată firea, dar nu destul de voinică pentru a se pune cu trei matahale odată. Şi faţă de ea era nedrept.

— Linda, de ce au vrut să-ţi facă rău?

— Nu ştiu. De unde să ştiu? N-o auzea prea bine, pentru că era culcată pe burtă, cu faţa îngropată în pernă. Zic că bărbaţii ăia sînt *ai lor*, adăugă ea, dar parcă nici nu vorbea cu el, ci cu ea însăşi.

Băiatul nu prea înţelegea, şi pînă la urmă Linda *izbucni iarăşi într-un bocet cumplit.*

— Vai, Linda, nu mai plînge, te rog nu mai plînge!

Se lipi strîns de ea şi o cuprinse cu braţul de după gît. Linda scoase un ţipăt:

— Ah, ai grijă! Ah, umărul! Și-l împinse într-o parte. Se lovi cu capul de perete. Prostovan micuț ce ești! strigă ea și apoi deodată începu să-i tragă palme.

Poc, poc, poc!

— Linda! strigă el. Au, mamă, te rog, te rog, nu mă bate!

— Nu sînt mama ta! Nu mai vreau să fiu mama ta!

Dar, Linda... Au!

Îl pocni peste obraz și strigă:

— Ne-am prefăcut în sălbatici, strigă ea. Facem pui ca animalele... Dacă n-ai fi fost tu, m-aș fi putut duce la Inspector și-aș fi putut scăpa de aici. Dar nu cu un copil de gît. Ar fi fost o rușine mult prea mare.

Văzu că se pregătește să-l pocnească din nou și ridică mîna ca să-și apere fața:

Vai, Linda, te rog nu mă bate!

— Bestie mică! strigă ea și-i trase în jos brațul, descoperindu-i fața.

— Nu mă bate, Linda!

Închise ochii așteptînd lovitura.

Dar maică-sa nu-l bătu. După o vreme deschise ochii și o văzu cum se uită la el. Încercă să-i zîmbească. Și deodată ea îl cuprinse cu brațele și-l sărută de mii de ori.

Uneori Linda nu se scula din pat zile de-a rîndul. Zăcea în așternut și era tristă. Sau bea din lichidul acela adus de Popé și rîdea mult și adormea. Uneori îi era rău, vărsa. De multe ori uita să-l mai spele și nu făcea nimic de mîncare. În casă nu era altceva decît vreo *tortilla* rece. Mai ține minte cum găsise ea prima dată animalele acelea mici în părul lui și începuse să țipe ca o nebună.

Momentele cele mai fericite erau acelea în care-i vorbea ea despre Lumea de Afară:

— Și cum, chiar poți zbura așa, cînd vrei?
— Oricînd.

Și-i povestea despre muzica minunată care izvora dintr-o cutie și despre jocurile frumoase pe care le puteai juca și de lucrurile delicioase pe care le puteai mînca și bea și de lumina care inunda camerele cînd apăsai un buton din perete și de filmele pe care le puteai auzi și simți și mirosi – pe lîngă faptul că le priveai –, și de altă cutie, care fabrica miresme plăcute, și de casele roz, și verzi, și albastre, și argintii, înalte cît munții, și de oameni care erau toți fericiți – nici unul nefiind trist sau furios și „toți fiind ai tuturor celorlalți", și de cutiile în care puteai vedea și auzi ce se întîmplă la celălalt capăt al lumii și de copilașii în flacoanele acelea frumoase și curate – totul atît de curat, fără nici un fel de miros rău, fără pic de murdărie și oamenii care nu rămîneau niciodată singuri, ci trăiau împreună și erau atît de veseli și fericiți, ca la dansurile de vară de aici, de la Malpais, dar mult mai fericiți, fericirea era acolo zi de zi, zi de zi...

Și el o asculta cu ceasurile. Iar uneori, cînd și el și ceilalți copii oboseau de prea multă joacă, vreun bătrîn din *pueblo* începea să le spună cu totul alte vorbe despre Marele Om care prefăcuse lumea și despre lupta îndelungată dintre Mîna Dreaptă și Mîna Stîngă, dintre Umed și Uscat. Despre Awonawilona, care stîrnea ceața deasă gîndind peste noapte; și apoi a făcut lumea întreagă din ceața aceea; despre Mama Terra și Tatăl Cerul; despre Ahaiyuta și Marsailema, gemenii numiți Război și Noroc; despre Iisus și Pookong; despre Maria și Etsanatlehi, femeia care întinerește mereu; despre Piatra Neagră de la Laguna și Vulturul cel Mare și Maica Noastră de la Acoma. Povești ciudate, cu atît mai minunate pentru el cu cît îi erau spuse în limba cealaltă, pe care n-o înțelegea atît de bine. Zăcînd în pat, el se gîndea

la Ceruri și la Londra și la Maica Noastră de la Acoma, la șirurile nesfîrșite de copilași crescuți în sticle curate, și la Iisus care se înălța prin aer, și la Linda care se înălța prin aer, și la Marele Director al Incubatoarelor Mondiale și la Awonawilona.

O mulțime de bărbați veneau la Linda. Băieții începuseră să-l arate cu degetul. În limba cealaltă, ciudată, spuneau că Linda e stricată; o insultau cu vorbe pe care el nu le înțelegea, dar știa că sînt urîte. Într-o bună zi cîntară un cîntec despre ea, de mai multe ori, parcă nu mai sfîrșeau o dată. El zvîrli cu pietre în ei și ei aruncară în el; o piatră ascuțită îi răni obrazul. Sîngeră fără oprire. Se umplu tot de sînge.

Linda îl învăță să citească. Luînd o bucată de cărbune începu să deseneze pe pereți – un animal șezînd, un copilaș într-o sticlă; apoi scrise niște litere. UN PISOIAȘ PE UN COVORAȘ. UN COCON ÎN FLACON. El învăța repede și ușor. Cînd ajunse să citească toate cuvintele scrise de ea pe pereți, Linda deschise cutia ei mare de lemn și scoase de sub pantalonașii ăia roșii și caraghioși – pe care nu-i purta niciodată – o cărticică subțire. O mai văzuse el de multe ori și înainte.

— Cînd te faci mare, poți s-o citești, îi spusese ea

Ei bine, acum era destul de mare. Era mîndru.

— Mă tem că n-o să te amuze cine știe ce, îi zise ea. Dar e singura pe care o am. Oftă. De-ai putea vedea măcar minunatele mașini de citit pe care le avem la Londra!

John începu să citească: *Condiționarea chimică și bacteriologică a embrionului. Instrucțiuni practice pentru lucrătorii din depozitul de embrioni Beta.* Numai citirea titlului și-i luă un sfert de oră. Aruncă pe jos cartea, strigînd:

— Nesuferită! Nesuferită carte!

Și începu să plîngă.

Băieții tot mai cîntau cîntecul acela oribil despre Linda. Uneori îl mai luau în rîs și pentru că era atît de zdrențăros. Cînd își rupea vreo haină, Linda nu știa să i-o coasă. Îi spuse că în Lumea de Afară oamenii își aruncau hainele găurite sau rupte și luau altele noi.

— Zdrențărosule! Zdrențărosule! îi strigau băieții.

„Dar eu știu să citesc, pe cînd ei nu", își zicea în sinea lui. „Habar nu au ce înseamnă să citești."

Nu era deloc greu – dacă se gîndea destul de mult la lectură – să se prefacă nepăsător cînd rîdeau de el. O rugă pe Linda să-i mai dea o dată cartea.

Cu cît îl arătau băieții mai mult cu degetul și-l batjocoreau cu cîntecele lor, cu atît citea el mai mult. Curînd ajunse să poată deslușI destul de bine toate cuvintele. Chiar și pe cele mai lungi. Dar oare ce însemnau? O întrebă pe Linda; însă chiar cînd izbutea să-i răspundă, nu-l lămurea prea bine, iar de cele mai multe ori nu știa să răspundă nimic.

— Ce sînt chimicalele? o întrebă el.

— A, chestii ca de pildă sărurile de magneziu și alcoolul folosit pentru a-i menține pe Delta și Epsiloni mici și înapoiați, și carbonat de calciu pentru oase și d-alde astea.

— Dar cum se fac chimicalele, Linda? De unde vin ele?

— Mde, asta nu prea știu. Le scoți din sticluțe. Și cînd se golesc, trimiți la Depozitul Chimic să-ți dea altele. Bănuiesc că le fac ăia de la Depozitul Chimic. Sau poate că trimit după ele la fabrică, habar n-am. Nu m-am ocupat niciodată de chimie. Întotdeauna am avut treabă doar cu embrionii.

Și așa se întîmpla cu toate celelalte lucruri de care întreba el. Linda nu părea să știe niciodată

nimic. Bătrînii din *pueblo* îi dădeau răspunsuri mult mai precise:

— Sămînța oamenilor și a tuturor ființelor, sămînța soarelui, și sămînța pămîntului, și sămînța cerului – pe toate acestea le-a făcut Awonawilona din Ceața Creației. Acuma lumea are patru pîntece; și el și-a lăsat sămînța în cel mai de jos. Și treptat sămînța a început să crească...

Într-o bună zi (John calculă mai tîrziu că trebuie să fi fost curînd după ce împlinise el doisprezece ani) veni acasă și găsi pe podeaua din dormitor o carte pe care n-o mai văzuse pînă atunci. Era groasă și părea foarte veche. Avea coperțile roase de șoareci, iar unele pagini erau desprinse și mototolite. O ridică de jos și se uită la pagina de titlu Cartea se numea *Operele complete ale lui William Shakespeare*.

Linda stătea culcată și sorbea dintr-o ceașcă *mescalul* acela care mirosea îngrozitor.

— Mi-a adus-o Popé, îi zise ea, cu glasul răgușit și înecat, aproape de nerecunoscut. Cică era printr-un cufăr de la Antilopa Kiva. Probabil zace acolo de sute și sute de ani. Eu cred că așa este. pentru că m-am uitat la ea și e plină de prostii. Necivilizată. Dar, oricum, o să fie bună pentru tine ca să-ți faci exercițiile de lectură.

Mai sorbi o dată din ceașcă, apoi o lăsă pe podea lîngă pat, se întoarse pe partea cealaltă. sughiță de vreo două ori și adormi.

John deschise cartea la întîmplare:

> Să mai trăiești în acra
> Sudoare-a unui pat incestuos,
> Iubind și giugiulindu-te-n dezmăț
> Pe-o cocină scîrnavă...[1]

1. *Hamlet*, III, 4, 92-95, trad. Leon D. Levițchi și Dan Duțescu, în Shakespeare, *Opere complete*, vol. 5. Ed. Univers, 1986, p. 390.

Cuvintele acelea ciudate începură să alerge unele după altele prin mintea lui, să bubuie ca un tunet vorbitor; ca tobele la dansurile acelea de vară dacă tobele ar fi putut rosti cuvinte; ca bărbaţii care cîntau Cîntecul Recoltei atît de frumos că te făceau să plîngi; ca bătrînul Mitsima care rostea vorbe vrăjite peste penele lui şi beţele crestate şi oscioarele şi pietricelele lui – *kiatla tsilu silokwe silokwe. Kiai silu silu, tsithl* - dar mai frumos decît vrăjile lui Mitsima, pentru că însemnau mult mai mult, pentru că îi vorbeau *lui*; spuneau minunat, deşi nu se înţelegeau decît pe jumătate, o vrajă teribil de frumoasă despre Linda; despre Linda zăcînd acolo şi sforăind, cu cana goală pe podea lîngă pat. Despre Linda şi Popé, Linda şi Popé.

Îl ura tot mai tare pe Popé. Omul poate să zîmbească mereu şi totuşi să fie un ticălos. „Fiară desfrînată, nemernic sîngeros! Făr' de căinţă, putred vînzător."[1] Dar ce însemnau exact vorbele acelea? Nu ştia decît în parte. Însă vraja lor era puternică, îi răsuna bubuitor în cap şi, într-un fel, parcă pînă atunci nu l-ar fi urît cu adevărat pe Popé! – pentru că nu era în stare să spună cît de mult îl ura. Dar acum avea aceste cuvinte, aceste cuvinte ca nişte bătăi de tobe şi cîntece de magie. Aceste cuvinte, şi povestea stranie – foarte stranie – din care fuseseră scoase (n-o înţelegea deloc, dar era minunată, chiar aşa i se părea, da, minunată) – îi dădeau un motiv de a-l urî pe Popé; şi ele făceau ca ura lui să fie şi mai concretă; chiar şi pe Popé îl făceau mai concret.

Într-o zi cînd se întoarse de la joacă, găsi uşa de la încăperea dinăuntru deschisă, şi-i văzu culcaţi împreună în pat, adormiţi – Linda albă şi Popé negru alături de ea, cu un braţ petrecut pe sub

1. *Ibid.*, II, 2, 609-619, p. 369.

umerii ei și cu mîna cealaltă, întunecată, pe sînul ei și una din cozile lui lungi îi cobora pe gît ca un fel de șarpe negru care încerca s-o gîtuie. Pe podea, lîngă pat, erau tigva lui Popé și o cană. Linda sforăia.

Inima băiatului aproape că dispăru, lăsînd în locul ei o gaură. Se simți gol pe dinăuntru. Gol, și rece, și destul de bolnav, și buimac. Se sprijini de perete ca să se liniștească. „Făr' de căință, nemernic, vînzător, desfrînat..." Ca niște tobe, ca oamenii care cîntă cînd culeg grînele, ca o vrajă, cuvinele se învîrtejeau, se repetau la nesfîrșit în capul lui. De unde mai înainte îi fusese frig, acum deodată îl cuprinsese o fierbințeală. Obrajii îi ardeau din pricina sîngelui care năvălise în ei, camera se învolbura și se întuneca dinaintea ochilor lui.

„Îl omor, îl omor, îl omor!" își tot spunea în sinea lui. Și deodată îi veniră în minte și alte vorbe

> Cînd doarme beat, cînd turbă, cînd e-n patul
> Plăcerilor incestului, cînd joacă ..[1]

Vraja era de partea lui, vraja explica lucrurile și dădea ordine. Se trase îndărăt în odaia de la intrare. „Cînd doarme beat..." Cuțitul de tăiat carne zăcea pe jos lîngă vatră. Îl ridică și se îndreptă în vîrful picioarelor către ușa aceea. „Cînd doarme beat, cînd doarme beat..." Străbătu camera și lovi cu cuțitul – ah, sîngele! – lovi iar cu cuțitul, iar Popé se trezi din somn. Ridică din nou cuțitul să mai lovească o dată, dar se trezi cu încheietura mîinii prinsă ca într-un clește și... au! au!... răsucită. Nu se putea mișca, era imobilizat, iar ochii mici și negri ai lui Popé erau la un lat de palmă de ai lui, privindu-i fix foarte de aproape. Se uită în altă parte. Pe umărul stîng al lui Popé erau două tăieturi.

---

1. *Hamlet*, III, 3, 39-40, ed.cit., vol. 5, 1986, p. 387.

— Ah, sînge! striga şi plîngea Linda. Uite, sînge!

Niciodată nu putuse suferi să vadă sînge. Popé îşi ridică cealaltă mînă ca să-l lovească, crezu băiatul şi se încordă pentru a primi lovitura. Dar mîna lui Popé nu făcu decît să-l apuce de sub bărbie şi să-i răsucească faţa pentru a-l sili să-l privească din nou. Mult timp, ceasuri, ceasuri de-a rîndul. Şi deodată nu se mai putu stăpîni şi începu să plîngă.

Popé izbucni în rîs:

— Hai, du-te! spuse el în cealaltă limbă, a indienilor. Du-te, viteazul meu Ahaiyuta!

Băiatul fugi dincolo ca să-şi ascundă lacrimile.

— Ai împlinit cincisprezece ani, îi spuse bătrînul Mitsima în limba lui indiană. Acum te pot învăţa să modelezi lutul.

Aşezîndu-se pe vine la malul rîului, începură să lucreze împreună.

— Mai întîi, zise Mitsima luînd în mînă o bucată de lut bine udat, facem o mică lună.

Bătrînul turti şi stoarse boţul de lut pînă făcu din el un disc, apoi îi răsuci capetele în sus; luna luă forma unei ceşti nu prea adînci.

Încet şi fără prea multă îndemînare, imită şi el gesturile delicate ale bătrînului.

— Luna, o ceaşcă, iar acum un şarpe.

Mitsima răsuci alt boţ de lut, prefăcîndu-l într-un cilindru lung şi flexibil din care făcu un cerc pe care-l apăsă pe buza ceştii.

— Şi pe urmă alt şarpe! Şi încă unul şi pe urmă al treilea.

Cerc cu cerc, Mitsima făuri marginile oalei; strîmtă, apoi bombată şi îngustîndu-se iarăşi către gît. Mitsima storcea şi bătea uşurel lutul, îl mîngîia şi pe urmă îl zgîria; şi în cele din urmă luă forma chiupului obişnuit din Malpais, dar alb ca smîntîna şi nu negru, şi încă destul de moale. Alături era şi oala făcută de el, o parodie strîmtă

a celei lucrate de Mitsima. Privindu-le pe amîndouă, nu putu decît să rîdă.

— Dar următoarea va fi mai bună, zise el și începu să umezească alt boț de lut.

Să modeleze, să dea o formă lucrurilor, să simtă degetele cîștigînd îndemînare și putere – toate acestea îi provocau o plăcere extraordinară.

— „A, B, C, vitamina D te crește", cînta el încetișor, pentru sine, în timp ce lucra. „Untura-i în ficat, ficatul e în pește."

Și Mitsima cînta – un cîntec despre vînarea unui urs. Și lucrară pînă seara și ziua aceea îl umplu de o fericire intensă, copleșitoare.

— Iarna viitoare am să te învăț să faci un arc, îi spuse bătrînul Mitsima.

Rămase multă vreme afară, în fața casei. În cele din urmă ceremoniile dinăuntru se încheiară. Ușa se deschise. Ieșiră. Primul păși afară Kothlu, cu mîna dreaptă întinsă și cu pumnul bine strîns, de parcă ar fi ținut în el vreun giuvaier prețios. Îl urmă Kiakimé, tot așa, cu mîna întinsă și pumnul strîns. Păşeau fără o vorbă, și tot muți, îndărătul lor, veneau frații, și surorile, și verii, și toată trupa bătrînilor.

Ieșiră din *pueblo* și traversară *mesa*. La marginea falezei se opriră cu fața spre soarele care abia se înălța. Kothlu deschise mîna. În palmă avea o grămăjoară albă de făină; suflă asupra ei, șopti cîteva cuvinte, apoi aruncă făina, ca o mînă de pulbere albă, către soare. Kiakimé făcu la fel. Pe urmă tatăl ei păși înainte și ridicînd un băț, cu pene la capăt, pregătit anume pentru ruga rituală, rosti o lungă rugăciune și apoi aruncă bățul după făină.

S-a sfîrșit, zise tare bătrînul Mitsima. Acum sînt căsătoriți.

— Ei bine, zise Linda, cînd plecau de acolo, tot ce pot să spun este că mi se pare prea multă zarvă pentru atît de puțin. În țările civilizate,

cînd un băiat o vrea pe o fată, pur și simplu... Dar unde te duci, John?

El nu luă în seamă chemarea ei, ci alergă, alergă înainte, departe, departe de tot, oriunde, numai să rămînă singur.

„S-a sfîrșit." Cuvintele bătrînului Mitsima îi reveneau neîncetat în minte. „Sfîrșit, sfîrșit..." În tăcere și de la mare distanță, dar puternic, cu disperare, cu violență, fără speranță, o iubise pe Kiakimé. Și acum totul se sfîrșise. John avea șaisprezece ani.

Cînd fi-va lună plină la Antilopa Kiva se vor spune niște taine, se vor săvîrși și se vor împărtăși niște taine. Ei, băieții, aveau să coboare în Kiva și să iasă de acolo bărbați. Băieții erau cu toții speriați și totodată nerăbdători. Într-un tîrziu veni și ziua aceea. Soarele cobora, luna se înălța pe cer. Merse și el împreună cu ceilalți. La intrarea în Kiva stăteau în picioare niște siluete întunecate, bărbații; scărița cobora spre adîncurile în care bezna era risipită de lumini roșii. Fruntașii băieților începuseră deja să coboare. Deodată unul dintre bărbați păși înainte, îl apucă pe John de braț și-l scoase afară din rînd. Se eliberă din strînsoarea aceea și-și reluă locul printre ceilalți. De data asta bărbatul îl pocni și-l trase de păr.

— Nu e pentru tine, albule!

— Nu e pentru fiul cățelei, zise un alt bărbat.

Băieții rîseră.

— Pleacă!

Cum el mai zăbovea încă la marginea grupului, bărbații îi strigară iarăși:

— Pleacă!

Unul dintre ei se aplecă, ridică de jos o piatră și aruncă după el:

— Pleacă, pleacă, pleacă!

Urmă o adevărată ploaie de pietre. Însîngerat, alergă prin întuneric. Din adîncul Kivei cu lumini roșii veni zvon de glasuri care cîntau. Și ultimul

dintre băieţi coborîse scara. Numai el rămăsese singur-singurel.

Singur de tot, afară din *pueblo*, pe cîmpia goală de pe *mesa*. Stînca arăta ca oasele albite în lumina lunii. Jos în vale, coioţii, lupii preeriei, urlau la lună. Vînătăile îl dureau, rănile îi sîngerau încă. Dar nu de durere gemea el; suspina pentru că era atît de singur, fiindcă fusese alungat numai el, în această lume stearpă, alcătuită doar din stînci luminate de lună. La marginea prăpastiei se aşeză. Luna rămase îndărătul lui; privi în jos, în umbra neagră aruncată de *mesa*, în umbra neagră a morţii. Ar fi fost de ajuns un pas, un mic salt. Îşi întinse mîna dreaptă înspre lună. Din rana de la încheietură îi mai curgea încă sînge. La cîteva secunde o dată cădea cîte o picătură, întunecată, aproape fără culoare în lumina aceea moartă. Pic, pic, pic. „Dar mîine şi iar mîine..."[1]

Descoperise Timpul, şi Moartea, şi pe Dumnezeu.

— Singur, mereu singur, spunea tînărul John.

Vorbele lui stîrniră un ecou jalnic în mintea lui Bernard. Singur, singur...

— La fel sînt şi eu, zise el într-un acces de sinceritate nestăpînită. Groaznic de singur.

— Dumneavoastră? întrebă surprins John. Credeam că în Lumea de Afară... Adică, vreau să zic, Linda spunea întotdeauna că acolo nimeni nu e singur.

Bernard roşi stînjenit:

— Vezi tu, mormăi el fără să-l privească în ochi pe băiat, se vede treaba că eu sînt altfel decît majoritatea oamenilor. Dacă întîmplarea face să fii decantat în alte condiţii...

— Da, da, asta trebuie să fie, încuviinţă din cap tînărul. Dacă eşti altfel decît ceilalţi, eşti

---

1. *Macbeth*, V, 5, 19, trad. Ion Vinea, ed. cit., vol. 7, 1988, p. 323.

sortit să rămîi singur. Oamenii se poartă sălbatic cu tine. Știți că m-au îndepărtat de la absolut toate? Cînd ceilalți băieți au fost trimiși să petreacă noaptea în munți – știți, cînd trebuie să visezi care-ți va fi animalul sacru, n-am fost lăsat să merg cu ei; n-au vrut să-mi spună nici una din tainele lor. Și nici acum nu-mi spun. Dar le-am aflat singur, adăugă el. Cinci zile n-am pus bucățică de mîncare în gură și apoi, într-o noapte, m-am dus singur în munții de colo.

Și arătă spre ei

Bernard îi zîmbi cu un aer superior, dar plin de bunăvoință:

— Și ai visat ceva?

Băiatul dădu din cap:

— Da, însă n-am voie să vă spun ce. Tăcu o vreme, apoi adăugă în șoaptă: — O dată am făcut ceea ce nu făcea nici unul dintre ceilalți: am rămas cu spatele sprijinit de o stîncă în toiul unei zile de vară, cu brațele desfăcute, ca Iisus pe cruce.

— Dar pentru ce?

— Am vrut să știu și eu ce înseamnă să fii răstignit. Să atîrni acolo în arșița soarelui...

— Bine, dar de ce?

— De ce? Păi... Șovăi. Pentru că simțeam că trebuie s-o fac. Dacă Iisus a putut să sufere astfel... Și pe urmă, dacă ai fi făcut ceva rău... În fine, eram nefericit; și ăsta era un alt motiv.

— Mi se pare o cale tare ciudată de a-ți vindeca nefericirea! îi zise Bernard.

Totuși, gîndindu-se mai bine, își spuse că la urma urmei vorbele băiatului aveau ceva miez. Era mai bine decît să iei *soma*...

— După o vreme am leșinat, continuă tînărul. Am căzut cu fața în jos. Vedeți semnul ăsta unde m-am rănit?

Își ridică hălăciuga de păr galben de pe frunte. Pe tîmpla dreaptă se vedea cicatricea, palidă și încrețită.

Bernard se uită, iar apoi repede, cu un mic fior, întoarse ochii. Felul în care fusese condiţionat îl făcuse nu atît milos, cît îngrozitor de sensibil la orice-i putea stîrni greaţa. Pe el simpla sugerare a bolii ori a rănilor nu numai că-l îngrozea, ci îl şi umplea de dezgust şi repulsie. Ca şi murdăria sau infirmitatea, ori bătrîneţea. Schimbă imediat subiectul:

— Mă întreb dacă ai vrea să vii cu noi la Londra? întrebă Bernard făcînd prima mutare într-o campanie a cărei strategie o elaborase în taină încă de cînd – acolo în căsuţă – îşi dăduse seama cine ar trebui să fie „tatăl" acestui tînăr sălbatic. Crezi că ţi-ar plăcea?

Faţa tînărului se lumină:

— Chiar vorbiţi serios?

— Bineînţeles. Adică, dacă obţin permisiunea.

— Cu tot cu Linda?

— Mde... (Şovăi, cuprins de îndoială: „Ah, fiinţa aceea revoltătoare! Nu, era imposibil. Afară doar dacă... dacă..." Deodată îi veni în minte lui Bernard că tocmai înfăţişarea ei scandaloasă s-ar putea dovedi un avantaj imens.) A, sigur că da! strigă el, compensîndu-şi primele şovăieli printr-un exces de cordialitate zgomotoasă.

Tînărul trase adînc aer în piept:

— Vai, cînd mă gîndesc că s-ar putea să se împlinească... ceea ce am visat toată viaţa! Vă mai amintiţi ce spune Miranda?

— Cine-i Miranda?

Dar tînărul nici nu auzi întrebarea, lucru evident, pentru că începu să recite:

— „O, ce minune!" Ochii îi străluciră şi faţa i se aprinse, scînteind de roşeaţă: „O, ce minune! Ce de făpturi alese! Ce frumoasă-i omenirea!"[1]

Roşeaţa îi spori deodată; se gîndea la Lenina, la un înger îmbrăcat în mătase artificială

1. *Furtuna*, V, 1, 180-183.

vert-bouteille lucind de tinerețe și de creme faciale, durdulie și plină de zîmbete binevoitoare. Glasul începu să-i tremure:

— „O, minunată lume nouă"[1], începu el, și apoi se întrerupse brusc; îi fugise tot sîngele din obraji; era palid ca hîrtia. Sînteți însurat cu ea? întrebă John.

— Dacă sînt... ce?

— Căsătorit. Știți – de-a pururi. În limba indienilor se zice „de-a pururi". Ceva care nu se mai poate rupe.

— Vai, Ford, nu! răspunse Bernard fără a-și putea stăpîni rîsul

Rîse și John, dar din cu totul alt motiv – pur și simplu de bucurie:

— „O, minunată lume nouă!" repetă el. „O, minunată lume nouă care-i cuprinzi." Să pornim îndată.

— Uneori vorbești într-un chip foarte ciudat, îi zise Bernard, privindu-l lung, uluit, pe tînăr. Și oricum, n-ar fi mai bine să aștepți pînă cînd vei vedea cu ochii tăi lumea nouă?

1. *Furtuna*, V, 1, 180-183.

Capitolul IX

După această zi plină de ciudățenii și orori, Lenina simți că și-a cîștigat dreptul la o vacanță totală și absolută. De îndată ce se întoarseră la casa de odihnă, înghiți șase tablete de jumătate de gram de *soma*, se întinse pe pat și în zece minute plutea deja în călătoria eternității lunare. Aveau să treacă cel puțin optsprezece ore pînă să reia contactul cu timpul.

În timpul ăsta Bernard stătea gînditor, cu ochii larg deschiși în întuneric. Trecuse bine de miezul nopții pînă să adoarmă. Era spre dimineață, dar insomnia lui nu fusese stearpă; făurise un plan.

A doua zi dimineață la zece fix, punctual la întîlnire, metisul în uniformă verde coborî din elicopter. Bernard îl aștepta între frunzele de agave.

— Domnișoara Crowne a pornit într-o vacanță-*soma*, îi explică Bernard Nu se poate întoarce în nici un caz mai devreme de ora cinci. Înseamnă că avem la dispoziție șapte ore.

Putea deci să zboare pînă la Santa Fé, să facă acolo toate treburile plănuite și apoi să se întoarcă la Malpais cu mult înainte de a se trezi ea.

— Crezi că e în deplină siguranță dacă rămîne aici? întrebă el.

— La fel ca și în elicoptere, îl asigură metisul.

Se urcară în vehicul și porniră imediat. La zece și treizeci și patru aterizară pe acoprișul poștei centrale din Santa Fé; la zece și treizeci și șapte Bernard obținuse deja legătura cu Biroul

Controlorului Mondial de la Whitehall; la zece și treizeci și nouă vorbea cu cel de-al patrulea secretar personal al Forditățiî Sale; la zece și patruzeci și patru îi repeta povestea primului secretar, iar la zece patruzeci și șapte și jumătate îi răsună în urechi însăși vocea joasă și sonoră a lui Mustafa Mond personal.

— Am îndrăznit să consider, se bîlbîi Bernard, că Forditatea Voastră ar putea socoti chestiunea ca prezentînd suficient interes științific...

— Da, mi se pare că prezintă suficient interes științific, răspunse vocea profundă și sonoră. Adu-i cu dumneata la Londra pe cei doi indivizi.

— Dar Forditatea Voastră știe că voi avea nevoie de un permis special...

— Trimitem chiar în clipa aceasta ordinele necesare Guvernatorului Rezervației, zise Mustafa Mond. Te duci imediat la Biroul Guvernatorului. La revedere, domnule Marx.

Se făcu tăcere. Bernard puse receptorul în furcă și se grăbi către acoperiș.

— Biroul Guvernatorului, îi zise el metisului Gama Verde.

La zece și cincizeci și patru, Guvernatorul îi strîngea mîna lui Bernard:

— Încîntat, domnule Marx, încîntat. Vocea tunătoare era plină de politețe. Tocmai am primit ordinele speciale...

— Da, știu, îi spuse Bernard, întrerupîndu-l. Acum un minut am vorbit la telefon cu Forditatea Sa. Tonul lui plictisit sugera că vorbește cu Forditatea Sa în mod obișnuit, chiar zilnic. Se lăsă moale pe un scaun: — Dacă sînteți amabil, v-aș ruga să luați toate măsurile necesare cît de curînd posibil. Cît mai devreme, reluă el apăsat, savurînd din plin situația.

La unsprezece și trei minute avea în buzunar toate documentele necesare.

— Pe curînd, îi zise el cu un aer protector Guvernatorului, care ieșise să-l însoțească pînă la ușa liftului. Pe curînd!

Traversă clădirea pînă la hotel, făcu o baie, un masaj vibro-vacuumatic, se bărbieri cu un aparat electrolitică, ascultă radiojurnalul de dimineață, se uită vreo jumătate de oră la televizor, își luă pe îndelete prînzul și la două și jumătate zbură înapoi la Malpais, în elicopterul condus de metis.

Tînărul se opri în fața hanului:

— Bernard, strigă el. Domnul Marx!

Nici un răspuns.

Cu mocasini din piele de căprioară alergă fără zgomot în sus pe scări și apăsă clanța. Ușa era încuiată.

Plecaseră! Plecaseră! Era lucrul cel mai îngrozitor care i se întîmplase vreodată. Lenina îl poftise să-i viziteze și iată că acum plecaseră! Se așeză pe scări și plînse.

Peste jumătate de oră îi dădu prin gînd să privească pe fereastră. Primul lucru de care dădu cu ochii era o valiză verde, purtînd inițialele L.C. înscrise pe capac. Bucuria se aprinse ca un foc în vinele lui. Ridică de jos o piatră. Cioburile ferestrei căzură cu zgomot pe podea. O clipă mai tîrziu se afla în cameră. Deschise valiza verde; deodată fu învăluit de parfumul Leninei, care-i umplea plămînii cu esența ființei ei. Inima începu să-i bată foarte tare; o clipă fu cît pe-aci să leșine. Apoi, aplecîndu-se asupra cutiei prețioase, o atinse, o ridică la lumină, o cercetă. Fermoarele de la șortul de schimb al Leninei, din mătase artificială, i se părură întîi o enigmă. Cînd o rezolvă, fu o adevărată încîntare. Deschise un fermoar, apoi îl închise la loc; iar îl deschise și iar îl închise. Era fermecat. Iar botoșeii ei verzi erau lucrurile cele mai frumoase pe care le văzuse vreodată. Despături o pereche de chiloți-combinezon, roșii, cu

fermoar, și-i puse repede la loc; dar sărută o batistă parfumată de vîscoză și-și înfășură gîtul într-o eșarfă. Deschizînd o cutie, răspîndi un nor de pudră parfumată. I se umplură mîinile ca de o făină. Și le șterse pe piept, pe umeri și pe brațele goale. Ce parfum încîntător! Închise ochii; își frecă obrazul de brațul său pudrat. Pielea aceea netedă care-i atingea fața, parfumul de mosc din nări – prezența ei concretă.

— Lenina! șopti el. Lenina!

Un zgomot îl făcu să tresară, să se întoarcă pe călcîie, cu un aer vinovat. Înghesui repede lucrurile furate înapoi în valiză și o închise; apoi trase cu urechea și privi în jur. Nici un semn de viață, nici un sunet. Și totuși, cu siguranță că auzise ceva – ceva ce aducea cu un oftat, sau cu scîrțîitul unei scînduri. Se duse în vîrful picioarelor pînă la ușă și, deschizînd-o cu multă prudență, se trezi pe un palier. De partea cealaltă era altă ușă întredeschisă. Păși pînă acolo, o împinse și privi înăuntru iscoditor.

Acolo, pe un pat foarte jos, cu cearșaful tras la o parte, îmbrăcată într-o pijama roz dintr-o bucată, tot cu un fermoar, era întinsă Lenina, dormind profund și atît de frumoasă în mijlocul cîrlionților ei, atît de înduioșător de copilăroasă cu degețelele ei trandafirii de la picioare și cu fața adormită, atît de gravă, atît de încrezătoare în nevinovăția neputincioasă a mîinilor ei moi, și a picioarelor, și brațelor topite în somn, încît lui John îi dădură lacrimile.

Cu infinit de multe precauții inutile (căci nimic afară doar de un pocnet de pistol n-ar fi putut-o aduce pe Lenina înapoi din vacanța-*soma* înainte de ora stabilită) intră în cameră și îngenunche pe podea lîngă pat. O privi cu ochi mari, își împreună mîinile ca într-o rugăciune și buzele porniră să i se miște automat: „Obrazul, ochii", murmură el,

Obrazu-ı, ochii, părul, mersul, glasul,
Îmi spui: O, mîna ei! Pe lîngă dînsa,
Tot ce e alb e negru ca cerneala,
Şi-şi scrie osînda! Mîngîierea-i face
Ca puful lebedei să pară aspru,
Iar gingăşia, palmă de plugar![1]

O muscă bîzîia în jurul ei; John o alungă. — „Muştele", îşi aminti el:

Sînt mai de vază,
Mai în cîştig şi în mai mare cinste
Decît Romeo, muştele de stîrv,
Căci ele pot, oricînd, să se aşeze
Pe alba mînă-a Julietei mele,
Şi de pe buzele-i neprihănite,
Ca de vestală, dar arzînd la gîndul
C-au sărutat, păcătuind, să-i soarbă
Cerească fericire.[2]

Încet de tot, cu gestul şovăielnic al celui care întinde mîna pentru a mîngîia o pasăre sperioasă şi poate chiar primejdioasă, îşi împinse mîna înainte. Rămase acolo tremurătoare, doar la cîţiva centimetri de degetele moleşite de somn, gata-gata să le atingă. Dar să îndrăznească oare? Să îndrăznească oare să profaneze cu mîna lui atît de nevrednică... nu, nu îndrăznea. Pasărea era prea primejdioasă. Mîna i se retrase înapoi. Cît de frumoasă era Lenina! Vai, ce frumoasă era!

Apoi, deodată, constată că reflectează asupra ideii că ar fi fost suficient să apuce capătul fermoarului de la gîtul ei şi să-l tragă o dată pînă jos de tot... Închise ochii şi clătină din cap ca un cîine care-şi scutură urechile cînd iese din apă. Vai, ce

1. *Troilus şi Cresida*, I, 1, 53-57, trad. Leon D. Levîţchi, ed. cit., vol. 6, 1987, p. 10.
2. *Romeo şi Julieta*, III, 3, 35-38, trad. Virgil Teodorescu, ed. cit., vol. 3, 1984, p. 63.

idee oribilă! Se ruşină singur de acest gînd. „Buzele-i neprihănite, ca de vestală..."

Auzi un bîzîit prin aer. Să mai fi fost o altă muscă ce încerca să fure binecuvîntările nemuritoare? Sau o viespe, poate? Se uită, dar nu văzu nimic. Bîzîitul crescu în intensitate şi îl putu localiza, dincolo de ferestrele cu jaluzele. Avionul! Cuprins de panică, se ridică în picioare şi fugi în camera de alături, sări prin fereastra deschisă şi, alergînd de-a lungul potecii dintre plantele înalte de agave, ajunse la timp ca să-l întîmpine pe Bernard Marx cînd cobora din elicopter.

Capitolul X

Limbile tuturor celor patru mii de ceasuri electrice din toate cele patru mii de camere ale Centrului din cartierul Bloomsbury arătau ora două şi douăzeci şi şapte de minute. „Acest stup al hărniciei", cum îi spunea cu multă dragoste Directorul, zumzăia în plină activitate. Toată lumea era ocupată, totul se mişca într-o ordine perfectă. Sub microscoape, cu cozile lungi zvîcnind furios, spermatozoizii se afundau cu capul înainte în ovule: fecundate, ovulele expandau, se divizau sau – dacă erau bokanovskificate - înmugureau în întregi populaţii de embrioni separaţi. Din Sala de Predestinare Socială, scările rulante coborau huruind spre subsol, iar acolo, în întunericul stacojiu, încălziţi pînă aproape de punctul de fierbere în mediul acela de perîtoneu şi hrăniţi pînă la saturaţie cu surogat de sînge şi cu hormoni, fetuşii creşteau, creşteau sau, otrăviţi, lîncezeau într-o stare de epsilonitate, oprindu-se din creştere. Cu un uşor zumzet şi hîrîit, rastelele mobile se tîrau imperceptibil de-a lungul săptămînilor şi veacurilor recapitulate pînă la locul din Sala de Decantare, unde pruncii proaspăt decantaţi din flacoane scoteau primul lor ţipăt de groază şi uimire.

Dinamurile torceau cuminte în subsolul al doilea, lifturile alergau în sus şi-n jos. La etajul al unsprezecelea al Creşelor era ora suptului. Din o mie opt sute de biberoane, o mie opt sute de copii mici etichetaţi cu grijă îşi sugeau simultan porţia de jumătate de litru de secreţie externă pasteurizată.

Deasupra lor, în zece straturi succesive ale dormitorului, băieții și fetițele încă destul de mici ca să aibă nevoie de un somn de după-masă erau la fel de ocupați ca tot restul lumii, deși nu erau conștienți de ceea ce făceau · ascultau fără să știe lecțiile hipnopedice de igienă și de sociabilitate, de conștiință de clasă și de erotism infantil. Iar deasupra lor erau camerele de joacă unde, întrucît vremea era ploioasă, nouă sute de copii mai mari se distrau cu construcții din cuburi și plastilină, cu „Caută-mi șlițul" și alte jocuri erotice.

Bîz, bîz, zum! stupul zumzăia în plină activitate și veselie. Veselă era încîntarea fetelor aplecate asupra eprubetelor, Predestinatorii fluierau veseli în timp ce lucrau și, vai, ce de glume scînteietoare se mai făceau deasupra flacoanelor goale din Sala de Decantare!

Și totuși, cînd intră în Sala de Fertilizare împreună cu Henry Foster, Directorul avea fața gravă și severă, ca o sculptură în lemn:

— Trebuie să-l dau de exemplu în public, spunea el. În sala aceasta, tocmai pentru că ea cuprinde mai mulți lucrători de rang superior decît oricare alta din Centrul nostru. I-am spus să ne întîlnim aici la două și jumătate.

— Își îndeplinește foarte bine sarcinile, spuse Henry cu aerul că pune o vorbă bună, însă cu generozitate fățarnică.

Știu Dar tocmai de aceea trebuie să fim severi. Intelectul său atrage după sine răspunderi morale de aceeași amploare. Cu cît sînt mai mari talentele unui om, cu atît e mai mare capacitatea lui de a-i induce în eroare pe alții. Te rog, domnule Foster, să chibzuiești la rece, fără patimă, toată chestiunea și vei vedea că nu există crimă mai odioasă decît comportamentul neortodox. Omorul nu ucide decît un individ – și, la urma urmei, ce e un individ? Cu un gest amplu, măturînd întreaga

sală, Directorul arătă şirurile de microscoape, de eprubete, de incubatoare. Putem face foarte uşor un individ nou – putem face cîţi vrem. Comportamentul neortodox nu ameninţă doar viaţa unui simplu individ; ea loveşte în înseşi temeliile Societăţii. Da, da. El surpă însăşi Societatea, repetă Directorul. A, uite-l că vine!

Bernard intrase în sală şi înainta către ei printre şirurile de fertilizatoare. O mască superficială de încredere şi degajare abia izbutea să-i ascundă îngrijorarea şi spaima. Glasul cu care spuse „Bună dimineaţa, Domnule Director" era absurd de răsunător. În schimb, vocea cu care încercă să-şi corecteze greşeala, spunînd: „Mi-aţi cerut să vin aici să vă vorbesc", sună ridicol de moale, ca un chiţăit de şoricel.

— Da, domnule Marx, îi spuse Directorul pe un ton care nu prevestea nimic bun. Ţi-am cerut să vii la mine aici. După cîte înţeleg, te-ai întors aseară din vacanţă.

— Da, răspunse Bernard.

— Aşşşa. Aşşşa, repetă Directorul zăbovind ca un şarpe asupra sunetului şuierător. Iar apoi, ridicîndu-şi brusc glasul, care căpătă sonoritatea unei trîmbiţe, rosti metalic:

Doamnelor şi domnilor, doamnelor şi domnilor!

Încetară brusc şi cîntecele fredonate de fetele aplecate asupra eprubetelor, şi fluierăturile preocupate ale Predestinatorilor. Se aşternu o tăcere adîncă; toată lumea întoarse capul către el.

— Doamnelor şi domnilor! repetă Directorul. Iertaţi-mă că vă întrerup de la treabă, dar mă sileşte o îndatorire neplăcută, chiar dureroasă. Sînt în primejdie securitatea şi stabilitatea Societăţii. Da, da, sînt în pericol, doamnelor şi domnilor Omul acesta (şi îndreptă un deget acuzator asupra lui Bernard), omul acesta aflat dinaintea voastră.

acest Alfa-Plus, care a primit atît de mult de la noi şi de la care, în mod firesc, trebuie să aşteptăm atît de multe, acest coleg al vostru – sau să anticipez oare şi să spun *fostul* vostru coleg? – ne-a trădat în mod grosolan încrederea acordată. Prin vederile sale eretice în ceea ce priveşte sportul şi *soma*, prin viaţa sexuală scandaloasă, neortodoxă, prin refuzul său de a se supune învăţăturilor Domnului nostru Ford şi de a se comporta după orele de serviciu „ca un prunc în eprubetă" (şi aici Directorul făcu semnul sacru T), el s-a dovedit un duşman al Societăţii, un sabotor, da, doamnelor şi domnilor, un sabotor al Ordinii şi Stabilităţii, un complotist împotriva Civilizaţiei înseşi. Din acest motiv intenţionez să-l concediez, să-l dau afară în mod ruşinos din postul pe care l-a deţinut în Centrul acesta al nostru; intenţionez să cer imediat transferul lui la un subcentru de rangul cel mai de jos – pentru ca pedepsirea lui să slujească cel mai bine intereselor societăţii – cît mai departe de orice centru demografic important. În Islanda nu va mai avea prilejul să-i ducă şi pe alţii pe căi greşite prin exemplul său antifordist. Directorul făcu o pauză, apoi, încrucişîndu-şi braţele, se întoarse spre Bernard, cu un aer copleşitor: — Marx, reluă el, îmi poţi enunţa vreun motiv pentru care să nu dau curs chiar în acest moment sentinţei împotriva dumitale?

— Da, pot, răspunse Bernard cu glasul foarte puternic.

Luat prin surprindere, Directorul încercă să-şi păstreze acelaşi ton maiestuos:

– Atunci, arată-mi-l.

— Cu plăcere. Dar e pe coridor. O clipă. Bernard se repezi la uşă şi o deschise de perete. Poftim înăuntru, porunci el şi „motivul" intră şi se înfăţişă.

Toată asistenţa rămase fără suflare, apoi se înălţă un murmur de uimire şi oroare; o tînără

țipă; ridicîndu-se în picioare pe un scaun ca să vadă mai bine spectacolul, un asistent răsturnă niște eprubete cu spermatozoizi. Cu obrajii umflați și lăsați, cu trupul diform – printre toate aceste corpuri tinere cu carnea tare, printre toate chipurile acestea nealterate de vîrstă - arătînd ca un adevărat monstru ciudat și înspăimîntător care se apropie de bătrînețe, Linda înaintă în încăpere, zîmbind cochet cu dinții ei stricați și îngălbeniți și legănîndu-se în mers cu ceea ce ar fi vrut ea să fie o unduire voluptuoasă a șoldurilor ei imense. O însoțea Bernard.

— Iată-l! îi zise el, arătîndu-l cu degetul pe Director.

— Dar ce credeai, că nu l-am recunoscut? întrebă indignată Linda. Apoi se întoarse către Director: — Bineînțeles că te cunosc, Tomakin, te-aș fi recunoscut oriunde, și dintr-o mie de oameni! Dar poate că tu m-ai uitat. Nu-ți mai amintești? Nu mai ții minte, Tomakin? Sînt Linda ta! Și rămase să-l privească lung, cu capul aplecat într-o parte, surîzînd încă, dar cu un zîmbet care treptat-treptat, dată fiind expresia de dezgust și împietrire de pe fața Directorului, își pierdu încrederea în sine, tremură și în cele din urmă se stinse. M-ai uitat, Tomakin? repetă ea cu glasul tremurător. Avea privirea chinuită de spaimă. Fața umflată și căzută i se strîmbă grotesc într-o grimasă de durere cumplită:

— Tomakin! Întinse brațele spre el. Cineva scoase un chicot de rîs.

— Ce înseamnă toată această monstruoasă...? începu Directorul

— Tomakin!

Și se repezi înainte, tîrîndu-și după ea pătura, îl cuprinse cu brațele de după gît și-și ascunse capul la pieptul lui.

Se înălțară hohote de rîs homeric, care nu mai puteau fi stăpînite.

... monstruoasă farsă? strigă în sfîrşit Directorul.

Roşu ca focul la faţă, încercă să scape din îmbrăţişarea ei, dar ea se agăţă de el cu disperare:

— Da' eu sînt Linda, Linda ta! Hohotele îi acoperiră glasul. Mi-ai făcut un copil, ţipă ea peste rumoarea din sală.

Se lăsă un văl greu de tăcere înspăimîntată. Cei din sală se uitau dintr-o parte într-alta, toţi îşi evitau reciproc privirile. Directorul păli de tot, încetă să se mai lupte cu Linda şi, ţinînd-o de încheieturile mîinilor, o privea de sus, îngrozit.

— Da, da, un copil – eu sînt mama lui!

Şi avu neobrăzarea să arunce această obscenitate ca o provocare în mijlocul tăcerii ofensate a celor de faţă. Apoi, îndepărtîndu-se brusc de el, cuprinsă de ruşine, îşi acoperi faţa cu mîinile şi se lăsă pradă suspinelor:

— N-a fost vina mea, Tomakin, pentru că eu mă ţineam întotdeauna de instructajul anticonceptional, nu? Îl respectam cu regularitate, nu? Cu strictețe... Nu ştiu cum s-a întîmplat... Tomakin, dacă ai şti ce îngrozitor a fost, Tomakin! Dar în orice caz, băiatul a fost o mare consolare pentru mine. Şi, întorcîndu-se către uşă, strigă: John! John!

Băiatul intră imediat, se opri o clipă chiar în prag, întoarse capul şi apoi, cu paşi uşori, atenuaţi de mocasinii moi, străbătu încăperea, căzu în genunchi în faţa Directorului şi rosti limpede:

— Tată! Tatăl meu!

Cuvîntul (căci „tată" nu era chiar atît de obscen – cu conotaţiile sale ceva mai şterse decît scîrboşenia şi imoralitatea naşterii copiilor – doar ordinar, mai degrabă scatologic decît propriu-zis pornografic), cuvîntul comic-porcos făcu să se descarce ceea ce devenise între timp o încordare insuportabilă. Izbucniră rîsete, hohote imense, aproape isterice, chicoteli şi ţipete care păreau că nu se

vor mai opri niciodată. Auzi, *tată*! Și cine? Tocmai Directorul! *Tatăl meu*! Ah, Atotputernice Ford! Slăvite Ford! Ei nu, că era prea de tot! Strigătele și hohotele zgomotoase reîncepură, chipurile celor de față păreau gata să se dezintegreze, lacrimile le șiroiau pe obraji. Se mai răsturnară cîteva eprubete cu spermatozoizi. Auzi vorbă: *tatăl meu*! Alb ca varul, cu ochii ieșiți din orbite, Directorul se uită de jur-împrejur, chinuit de umilință și uluire.

Tatăl meu! Rîsetele, care păreau să fie pe punctul de a înceta, izbucniră încă o dată, mai răsunătoare ca oricînd. Își astupă urechile și o zbughi afară din încăpere.

Capitolul XI

După scena din Sala de Fertilizare, toată înalta societate londoneză a fost cuprinsă de o adevărată nebunie în dorința de a vedea această ființă delicioasă care căzuse în genunchi dinaintea Directorului Centrului de Incubație și Condiționare – mai bine zis a fostului DCIC, căci bietul om demisionase imediat și nu mai pusese piciorul pe la Centru , deci, această ființă care-i căzuse în genunchi și-l numise „tată" (gluma era aproape prea bună ca să fie adevărată!). În schimb, Linda, dimpotrivă, n-avu nici un succes; nimeni nu dori cîtuși de puțin s-o vadă. Ca să spună cineva că e mamă – asta nici nu mai era măcar o glumă: era pur și simplu o obscenitate. Mai mult decît atît, ea nici nu era cu adevărat sălbatică, căci fusese născută într-o eprubetă și condiționată ca și toți ceilalți: deci, propriu-zis, nu putea să aibă idei ieșite din comun. În ultimă instanță (și aceasta era de departe motivul cel mai puternic pentru care oamenii nu voiau s-o vadă pe biata Linda) ceea ce conta cel mai mult era înfățișarea ei: grasă, își pierduse tinerețea, avea dinții oribili, obrajii umflați și silueta (Slăvite Ford!) – nici nu puteai să te uiți la ea fără să ți se facă greață, da, da, de-a dreptul greață. Așadar, oamenii cei mai bine erau absolut hotărîți să *n-o* vadă pe Linda Iar Linda, la rîndul ei, n-avea nici cea mai mică dorință de a-i vedea. Pentru ea întoarcerea la civilizație însemna întoarcerea la *soma*, posibilitatea de a sta tolănită în pat și de a-și lua vacanțe *soma*,

una după alta, fără să mai trebuiască să suporte din nou o migrenă sau accesele de greață, fără să mai aibă starea în care te afli după *peyotl*, de parcă ai fi săvîrșit o faptă antisocială atît de rușinoasă că nici nu mai puteai ține capul sus. *Soma* nu-ți juca nici o festă nefericită dintr-astea. Vacanța pe care ți-o acorda era perfectă și, dacă dimineața următoare era dezagreabilă, de fapt acest efect nu era intrinsec, ci rezulta doar din comparația cu plăcerile și bucuriile vacanței. Remediul consta în a da continuitate vacanței. Cerea cu lăcomie doze tot mai mari și tot mai frecvente. La început doctorul Shaw se cam împotrivi cererii ei; dar după aceea îi dădu atît cît dorea. Ajunse să ia pînă la douăzeci de grame pe zi.

- Ceea ce într-o lună sau două o s-o termine, îi spuse doctorul între patru ochi lui Bernard. Într-o bună zi o să-i paralizeze centrii respiratori. N-o să mai respire. Va fi terminată. Și nu e mare pagubă. Cu totul altfel ar sta lucrurile dacă am izbuti să-i întinerim pe oameni. Dar nu putem.

În mod surprinzător, după cum li se păru tuturor (căci ori de cîte ori se afla în vacanță *soma*, Linda nici nu se vedea), John ridică obiecții:

– Bine, dar, dîndu-i doze atît de mari, nu-i scurtați viața?

— Într-un sens da, recunoscu doctorul Shaw. Dar în alt sens, de fapt, i-o prelungim. Tînărul ridică ochii mirați la el fără să înțeleagă. Doctorul continuă: — *Soma* te poate face să pierzi cîțiva ani ca timp. Dar gîndește-te la duratele imense, nemăsurate pe care ți le poate da în afara timpului. Fiecare vacanță *soma* este o frîntură din ceea ce numeau strămoșii noștri eternitate, vecie.

John începu să înțeleagă.

— „Pe buze-n ochi era vecia"[1], murmură el.

---

1. *Antoniu și Cleopatra*, I, 3, 35-36, trad. Leon D. Levițchi, ed. cit., vol. 7, 1988, p. 377.

— Poftim?

— A, nimic.

— Bineînțeles, continuă doctorul Shaw, nu poți să-i lași pe oameni să dispară în vecie dacă au de făcut vreo treabă serioasă. Dar întrucît ea nu are nimic important de făcut...

— Și totuși, insistă John, eu cred că nu e drept.

Doctorul dădu din umeri:

— Mă rog, bineînțeles, dacă preferi s-o auzi țipînd ca o nebună tot timpul...

Pînă la urmă John se văzu silit să cedeze. Linda își căpăta porțiile de *soma*. De atunci înainte rămase în cămăruța ei de la etajul 37 al blocului unde stătea Bernard, în pat, cu radioul și televizorul mereu deschise și cu rezervorul de paciuli picurînd continuu, cu tabletele de *soma* la îndemînă. Rămase acolo – și totuși nu era deloc acolo, tot timpul era departe, la o depărtare greu de măsurat, în vacanță, în călătorie, într-o altă lume, unde muzica de la radio era un labirint de culori sonore, un labirint alunecos și palpitant, care conduce (vai, prin ce ocolișuri frumoase și inevitabile) către un centru luminos de convingeri absolute; unde imaginile dănțuiau ieșind din televizor și participînd la un film senzorial cu cîntece delicioase, indescriptibil de amuzante; unde picăturile robinetului de paciuli erau mai mult decît un simplu parfum – erau soarele, erau un milion de sexofoane, erau Popé care făcea dragoste cu ea, și încă și mai mult, incomparabil mai mult decît atît, la nesfîrșit.

Nu, nu știm să întinerim oamenii, reluase doctorul Shaw, dar mă bucur foarte tare că am avut acest prilej de a vedea un exemplu de senilitate la o ființă omenească. Îți mulțumesc foarte mult că m-ai chemat la consultație, încheiase el, strîngîndu-i călduros mîna lui Bernard.

Așadar, John era cel după care se dădeau în vînt londonezii. Și John nu putea fi văzut decît prin mijlocirea lui Bernard, paznicul său

autorizat. Drept care, acum Bernard se văzu pentru prima dată în viață tratat nu pur și simplu normal, ci ca o persoană de importanță deosebită. Nimeni nu mai spunea că a avut alcool în surogatul sanguin, nimeni nu mai glumea pe seama înfățișării lui. Henry Foster se dădea peste cap să-i arate cît mai multă prietenie; Benito Hoover îi făcu cadou șase pachete de *chewing-gum* cu hormoni sexuali; Predestinatorul Adjunct veni la el și-i cerși aproape cu umilință o invitație la una dintre seratele lui. Cît despre femei, era suficient ca Bernard să facă o aluzie la posibilitatea unei invitații și imediat putea s-o aleagă pe oricare-i plăcea.

— Bernard m-a invitat să-l cunosc pe Sălbatic miercurea viitoare, anunță triumfătoare Fanny.

— Îmi pare foarte bine, zise Lenina. Și trebuie să recunoști că te-ai înșelat în privința lui Bernard. Nu ți se pare că e foarte dulce, de fapt?

Fanny încuviință din cap și-i spuse:

— Da, și trebuie să recunosc că a fost pentru mine o surpriză foarte agreabilă.

Șeful Îmbutelierii, Directorul Predestinării, trei asistenți adjuncți ai Fertilizatorului General, profesorul de Cinematografie Senzorială de la Colegiul de Inginerie Afectivă, Decanul Cantatoriului comunitar Westminster, Șeful Bokanovskificării – lista notabilităților care-l frecventau pe Bernard era nesfîrșită.

— Săptămîna trecută am avut șase fete, îi mărturisi el lui Helmholtz Watson. Și dacă aș fi avut timp și poftă, ar mai fi fost cel puțin o duzină care abia așteptau.

Helmholtz îi asculta fanfaronada într-o tăcere dezaprobatoare, atît de sumbră încît Bernard se simți ofensat.

— Ești invidios! spuse el în cele din urmă.

Helmholtz clătină din cap și răspunse:

— Nu, mai degrabă trist, atîta tot.

Bernard plecă țîfnos, jurîndu-se că nici n-o să mai vorbească vreodată cu Helmholtz. Zilele treceau. Succesul i se urcă lui Bernard la cap ca șampania și treptat-treptat îl împăcă pe deplin (așa cum trebuie să facă orice narcotic bun) cu o lume care pînă atunci nu-i oferise deloc satisfacții. Atîta vreme cît îi recunoștea lui importanța, ordinea lucrurilor era bună. Dar, deși împăcat datorită succesului, tot mai refuza să renunțe la privilegiul de a critica această ordine. Căci însuși actul critic îi sporea sentimentul propriei importanțe, îl supradimensiona. Mai mult decît atît, era convins că sînt destule lucruri de criticat. (Pe de altă parte, îi plăcea sincer să aibă succes și să le posede pe toate fetele de care avea chef.) În fața celor care acum, de dragul Sălbaticului, îi făceau curte, Bernard afișa un nonconformism cîrcotaș. Era ascultat cu politețe. Dar pe la spate oamenii îl bîrfeau clătinînd din cap: „Tînărul ăsta o să ajungă rău", spuneau unii, prorocind cu atît mai încrezător acest sfîrșit, cu cît ei înșiși aveau să-și dea personal osteneala ca sfîrșitul să fie rău. „A doua oară n-o să mai găsească un alt Sălbatic care să-l scoată la liman", spuneau ei. Dar între timp exista primul Sălbatic; drept care oamenii erau politicoși cu el. Și pentru că erau politicoși, Bernard se simțea efectiv gigantic - gigantic și totodată încîntat și entuziasmat, mai ușor ca aerul.

— Mai ușor ca aerul, zise Bernard, arătînd în

Ca un mărgăritar pe oceanul cerului, sus deasupra capetelor lor, balonul captiv al Serviciului Meteorologic strălucea trandafiriu în soare.

„... Acestui Sălbatic (așa sunau instrucțiunile lui Bernard) trebuie să i se arate viața civilizată cu toate aspectele ei..."

În prezent i se arăta o vedere generală de pe platforma Turnului Charing-T. Îi slujeau de ghizi

Şeful Gării Charing şi Meteorologul rezident de acolo. Dar cel mai mult vorbea Bernard. Îmbătat de succes, se comporta de parcă ar fi fost cel puţin un Controlor Mondial aflat în vizită. Mai uşor ca aerul.

Din cer se pogorî ca o bombă Racheta Verde de la Bombay. Coborîră pasagerii. Opt gemeni dravidieni identici în uniforme kaki priveau pe cele opt ferăstruici ale cabinei – erau însoţitorii de zbor.

— O mie două sute cincizeci de kilometri pe oră, spuse impresionat şeful gării. Ce zici de asta, Domnule Sălbatic?

Lui John i se păru o chestie foarte drăguţă. Spuse:

— Ei, Ariel înconjura pămîntul în doar patruzeci de minute.[1]

„Sălbaticul - scrise Bernard în raportul său către Mustafa Mond manifestă surprinzător de puţină uimire sau spaimă faţă de invenţiile lumii civilizate. Fără îndoială că aceasta se datorează în mare măsură faptului că a auzit de ele din conversaţia femeii Linda, care-i este m..."

(Mustafa Mond se încruntă şi-şi zise: „Adică ce, tîmpitul ăsta îşi închipuie că sînt atît de năzuros încît să nu pot citi cuvîntul «mamă» scris întreg?")

„Şi parţial datorită faptului că-şi concentrează interesul asupra a ceea ce numeşte el «sufletul», pe care se încăpăţînează să-l privească drept o entitate independentă de mediul fizic; pe cînd, de fapt, după cum am încercat să-i explic..."

Controlorul sări peste cîteva fraze şi tocmai dădea să întoarcă pagina în căutarea unor lucruri mai interesante, mai concrete cînd îi atraseră atenţia o serie de propoziţii de-a dreptul ieşite din comun:

---

1. Sălbaticul comite aici o greşeală, atribuindu-i spiriduşului Ariel din *Furtuna* performanţa lui Puck din *Visul unei nopţi de vară*.

„... Deşi trebuie să recunosc – cîti el – că sînt de acord cu Sălbaticul, care găseşte copilăria civilizată prea uşoară sau, după cum se exprima el, nu îndeajuns de costisitoare; şi aş dori să profit de acest prilej pentru a atrage atenţia Forditătii Voastre asupra..."

Furia lui Mustafa Mond se transformă aproape imediat în veselie. Ideea că această fiinţă îi ţine lecţii atît de solemne lui – tocmai lui – în privinţa ordinii sociale era mult prea grotescă. Se vede că individul a înnebunit de tot.

„Ar trebui să-i dau o lecţie", îşi spuse în sinea lui Controlorul; dar apoi dădu capul pe spate şi rîse tare. Pentru moment, cel puţin, lecţia n-avea să fie administrată.

Era o făbricuţă de dispozitive de iluminat pentru elicoptere, o filială a Companiei pentru Echipamente Electrice. Îi întîmpinară chiar pe acoperiş (căci acea circulară de recomandaţie din partea Controlorului avea efecte magice) Tehnicianul-şef şi Directorul Elementului Uman. Coborîră scările pînă la fabrica propriu-zisă.

— Fiecare proces de producţie – explică Directorul Elementului Uman – este efectuat pe cît posibil de un singur grup Bokanovski.

Şi, într-adevăr, optzeci şi trei de Delta negri brahicefali şi cu nasurile turtite îndeplineau operaţia de presare la rece. Cele cincizeci şi şase de maşini de strunjit şi de rectificat, cu patru fusuri, erau manipulate de cincizeci şi şase de Gama cu nas acvilin şi pielea de culoarea cafelei cu lapte. În topitorie lucrau o sută şapte senegalezi Epsilon condiţionaţi prin căldură. Treizeci şi trei de femele Delta, cu capetele lungi, cu faţa şi părul de culoarea nisipului, cu şoldurile înguste şi toate avînd aceeaşi înălţime de exact un metru şaizeci şi nouă de centimetri (cu o aproximaţie de maximum douăzeci de milimetri) fabricau şuruburile. În sala de

asamblare dinamurile erau montate de două grupe de pitici Gama-Plus. Cele două bancuri de lucru, foarte joase, erau așezate unul în fața celuilalt, între ele se tîra banda rulantă încărcată cu piese separate; patruzeci și șapte de nasuri coroiate; patruzeci și șapte de bărbii cu prognatism înfruntau patruzeci și șapte de bărbii intrate în gură. Mecanismele gata asamblate erau verificate de optsprezece fete identice (cu bucle roșcate, îmbrăcate în uniforme verzi Gama), pe urmă ambalate în cutii de către treizeci și patru de Delta-Minus stîngaci și cu picioare scurte și apoi încărcate de către șaizeci și trei de semicretini Epsilon cu ochi albaștri, fețe pistruiate și păr cînepiu, pe cărucioarele și camioanele care așteptau.

„O, minunată lume nouă..." Prin cine știe ce capriciu răutăcios al memoriei sale, Sălbaticul se trezi că repetă vorbele rostite de Miranda în *Furtuna*: „O, minunată lume nouă; care cuprinde atîtea făpturi alese!"

— Și vă asigur — spuse în concluzie Directorul Elementului Uman cînd tocmai părăseau fabrica — că n-avem niciodată necazuri cu muncitorii noștri. Întotdeauna constatăm...

Dar Sălbaticul se detașase brusc de însoțitorii lui, cuprins de un acces cumplit de vomă. Vărsa în spatele unei tufe de lauri, de parcă pămîntul tare ar fi fost un elicopter ce cădea brusc într-un gol de aer.

„Sălbaticul — scria Bernard — refuză să ia *soma* și pare foarte tuburat de faptul că femeia aceea, Linda, care-i este..., își ia mereu vacanțe-*soma*. Merită subliniat faptul că în ciuda senilității m... sale și înfățișării ei extrem de respingătoare, Sălbaticul o vizitează adesea și pare foarte atașat de ea — un exemplu interesant pentru demonstrarea felului în care condiționarea timpurie poate fi făcută să modifice și chiar să contracareze impulsurile

naturale. (În acest caz impulsul de a te da înapoi din fața unui obiect cu aspect neplăcut.)"

La Eton aterizară pe acoperișul Școlii Superioare. De partea cealaltă a curții Școlii, cele cincizeci și două de etaje ale Turnului Lupton străluceau albe în soare. În stînga lor, Colegiul, iar în dreapta Cantatoriul Școlar își înălțau siluetele venerabile din beton și sticlă refractară la ultraviolete. În mijlocul dreptunghiului se afla vechea statuie ciudată, din oțel cromat, a Slăvitului Ford.

Rectorul Colegiului, Doctorul Gaffney, și Directoarea Școlii, domnișoara Keate, îi întîmpinară de cum coborîră din avion.

— Aveți pe aici mulți gemeni? întrebă cu oarecare spaimă Sălbaticul, încă de cînd porniră să facă turul programat pentru vizită.

— A, nu, răspunse Rectorul. Instituția noastră de învățămînt este rezervată exclusiv pentru băieții și fetele din straturile superioare ale societății. Un ovul – un adult. Bineînțeles că asta îngreunează învățămîntul. Dar întrucît vor fi chemați să-și asume răspunderi mari și să facă față unor situații neașteptate, chiar grave, n-avem încotro! adăugă el oftînd.

Între timp, Bernard făcuse o pasiune pentru Keate:

— Dacă sînteți liberă, miercurea sau vinerea seara... tocmai îi spunea el, și arătînd cu degetul mare către Sălbatic îi explică: — E o ființă foarte curioasă, știți, chiar ciudată.

Domnișoara Keate zîmbi (și lui Bernard zîmbetul i se păru de-a dreptul încîntător), îi mulțumi și-i spuse că ar fi încîntată să vină la o petrecere de-a lui. Rectorul deschise o ușă

Cele cinci minute petrecute în clasa aceea de Alfa-Dublu-Plus îl cam nedumeriră pe John.

— Ce-i *aia* relativitate elementară? îl întrebă el în șoaptă pe Bernard.

Acesta încercă să-i explice, apoi se răzgîndi și-i propuse să intre în altă clasă. Din spatele unei uși de pe coridorul care ducea în sala de geografie pentru Beta-Minus se auzea strigînd o voce răsunătoare de soprană:

— Unu, doi, trei, patru. Pe urmă, pierzîndu-și răbdarea, adăugă plictisită: — Pe loc repaus.

— Educația malthusiană, le explică Directoarea. Bineînțeles că majoritatea fetelor noastre sînt sterpe. Și eu sînt la fel, îi zîmbi ea lui Bernard. Dar avem vreo opt sute nesterilizate, care au nevoie mereu de instrucție malthusiană, pentru a fi educate corespunzător.

În sala de geografie pentru Beta-Minus, John află că „rezervația pentru sălbatici este locul care, din pricina condițiilor climaterice sau geologice nefavorabile ori din cauza caducității resurselor naturale, nu a meritat cheltuiala necesară civilizării". Un declic și încăperea se cufundă în întuneric; și deodată, pe ecranul de deasupra capului profesorului apărură membrii sectei *Penitenților* din Acoma, prosternîndu-se în fața Sfintei Fecioare și jeluindu-se așa cum îi auzise John, mărturisindu-și păcatele dinaintea lui Iisus cel răstignit pe cruce, în fața imaginii de vultur a lui Pookong. Tinerii elevi de la Eton chicotiră, ba chiar și țipară de veselie. Plîngînd fără încetare, Penitenții se ridicară în picioare, își dezgoliră partea de sus a trupului și începură să se flageleze în ritm regulat cu niște bice cu noduri. Rîsetele sporiră și mai tare în intensitate, înăbușind pînă și înregistrarea gemetelor acestora din amplificatoare.

— Dar de ce rîd? întrebă Sălbaticul chinuit de uimire și compătimire.

— De ce? Rectorul se întoarse către el zîmbind cu gura pînă la urechi. Cum *de ce*? Păi, pentru că e cum nu se poate mai amuzant!

În semiîntunericul din timpul proiectării filmului, Bernard riscă un gest pe care în trecut n-ar fi avut curajul să-l facă nici măcar la adăpostul beznei. Căpătînd puteri noi de pe urma importanței lui crescute, o cuprinse de după talie pe Directoare. Trupul ei se lăsă mlădios în voia lui. Bernard tocmai se pregătea să-i fure o sărutare și eventual chiar s-o ciupească delicat de fund, cînd obloanele de la ferestre fură din nou ridicate.

Poate ar fi bine să mergem mai departe, spuse domnișoara Keate, și se îndreptară cu toții spre ușă.

— Iar aceasta, spuse o clipă mai tîrziu Rectorul, este Sala de Control Hipnopedic.

Sute de tonomate pentru muzică sintetică, cîte unul pentru fiecare dormitor, se aflau așezate pe rafturi de-a lungul a trei pereți ai încăperii; pe cel de-al patrulea erau benzile sonore cu imprimarea diferitelor lecții care se predau în somn.

— Aici bagi banda, explică Bernard, întrerupîndu-l pe Doctorul Gaffney, apoi apeși butonul ăsta...

— Nu, nu, pe celălalt, îl corectă iritat Rectorul.

— Mă rog, pe acesta. Și banda începu să se desfășoare. Celulele de seleniu transformă impulsurile luminoase în unde sonore și...

— Și asta e! încheie Doctorul Gaffney.

— Elevii îl citesc și pe Shakespeare? întrebă Sălbaticul, în timp ce treceau pe lîngă Biblioteca Școlii, în drum spre Laboratoarele de Biochimie.

— Firește că nu! zise Directoarea și se împurpură la față.

— Biblioteca noastră, explică Doctorul Gaffney, cuprinde doar cărți documentare. Dacă tinerii noștri elevi au nevoie de distracție, o capătă la filmele senzoriale. Noi nu încurajăm distracțiile solitare.

Cinci autobuze pline cu băieți și fete, cîntînd în gura mare sau stînd îmbrățișați în tăcere, trecură pe lîngă ei pe autostrada lucioasă.

— Tocmai s-au întors (explică Dr. Gaffney, în timp ce Bernard își fixă în șoaptă o întîlnire cu Directoarea, chiar pentru seara aceea) de la Crematoriul Mlaștinii. Condiționarea în domeniul morții începe la vîrsta de optsprezece luni. Fiecare copilaș petrece două dimineți pe săptămînă în Spitalul pentru Muribunzi. Acolo li se păstrează cele mai agreabile jucării și în zilele morții li se dă cremă de ciocolată. Așa învață să ia moartea drept un lucru absolut firesc.

— Ca și oricare alt proces fiziologic, interveni Directoarea cu explicații profesionale.

La ora opt, la Savoy. Totul era aranjat

Pe drumul de întoarcere către Londra făcură o haltă la fabrica de la Brentford a Companiei de Televiziune.

— Te superi dacă mă aștepți o clipă să dau și eu un telefon?

Sălbaticul așteptă și se uită în jur. Tocmai ieșea din tură schimbul de zi. Gloate întregi de muncitori din straturile inferioare ale societății făceau coadă la stația trenului monorai - vreo șapte sau opt sute de bărbați și femei Gama, Delta și Epsilon, dar cu numai vreo zece-douăsprezece tipuri de fețe și staturi. O dată cu biletul, casierul îi dădea fiecăruia dintre ei o cutiuță cu pilule. Omida aceea nesfîrșită de bărbați și femei înainta încet.

— Ce e în lăcrițele acelea? îl întrebă Sălbaticul pe Bernard (amintindu-și de *Negustătorul din Veneția*) cînd acesta reveni lîngă el.

— E rația lor zilnică de *soma*, îi răspunse Bernard cam nedeslușit, căci tocmai mesteca o gumă oferită de Benito Hoover. Li se dă cînd termină lucrul patru tablete de jumătate de gram. Sîmbăta li se dau șase.

Îl luă afectuos de braț pe John și se întoarseră la elicopter.

Lenina intră cîntînd în vestiar.

— Pari încîntată de tine însăţi, îi spuse Fanny.

— Chiar *sînt*! răspunse ea veselă, în timp ce-şi trăgea fermoarul. M-a sunat Bernard acum o jumătate de oră.

Hîrr, se auzi iarăşi un fermoar! Îşi scoase şortul.

— A intervenit ceva neprevăzut şi e ocupat astă-seară! (Hîrr!) M-a întrebat dacă n-aş vrea să-l iau astă-seară pe Sălbatic la cinematograful senzorial. Trebuie să mă grăbesc.

Şi intră repede în baie.

„Ce noroc pe fata asta!" îşi zise Fanny, privind în urma Leninei.

Făcuse comentariul fără nici un fel de invidie în glas; fată bună din fire, Fanny nu făcea decît să spună lucrurilor pe nume. Lenina era într-adevăr norocoasă; norocoasă că împărţise cu Bernard o mare parte din formidabila celebritate a Sălbaticului, norocoasă că oglindea cu persoana ei neînsemnată gloria extrem de mondenă a momentului suprem. Oare n-o rugase Secretara Asociaţiei Fordiste a Tinerelor Femei să-i ţină o lecţie despre experienţele prin care trecuse? Nu fusese ea invitată la Dineul anual al Clubului Aphroditaeum? Nu fusese deja prezentă în jurnalul cinematografic senzorial – înfăţişîndu-se vizibil, auditiv şi tactil milioanelor de locuitori ai întregii planete?

La fel de măgulitoare fuseseră atenţiile cu care o înconjuraseră pe Lenina tot felul de personalităţi marcante. Cel de-al doilea secretar rezident al Controlorului Mondial o invitase la cină şi la micul dejun. Petrecuse un weekend cu Forditatea Sa Judecătorul-Şef şi un alt weekend cu Dirijorul Cantatoriului Suprem de la Canterbury. Mereu îi telefona Preşedintele Companiei Pentru Secreţii Interne şi Externe şi-l însoţise pe plaja de la Deauville pe Guvernatorul Adjunct al Băncii Europei.

— Da, firește că e minunat. Și totuși, într-un fel, îi mărturisise Lenina lui Fanny – am mereu impresia că obțin ceva prin fraudă. Pentru că, bineînțeles, ceea ce-i interesează în primul rînd pe toți este cum e să faci amor cu un Sălbatic. Iar eu mă văd silită să spun că nu știu. Clătină din cap: — Bineînțeles că cei mai mulți dintre bărbați nu mă cred. Dar e adevărul adevărat. Și ce n-aș da să nu fie adevărat! adăugă ea cu tristețe și oftă. E strașnic de chipeș, nu ți se pare?

— Dar ce, nu te place? o întrebă Fanny.

— Uneori mi se pare că da și uneori, parcă, totuși, nu. Întotdeauna se străduiește să mă evite; iese din cameră cînd intru eu; nu vrea să se atingă de mine; nu vrea nici măcar să se uite la mine. Pe de altă parte, uneori, dacă mă întorc brusc, îl surprind stînd cu ochii țintă la mine; și pe urmă... mă rog, știi și tu cum te privesc bărbații cînd te plac.

Da, Fanny știa.

— Zău dacă înțeleg, spuse Lenina.

Într-adevăr, nu înțelegea; și nu era doar nedumerită, era chiar întoarsă pe dos.

— Pentru că, vezi tu, Fanny, *mie* îmi place de el.

Ba chiar îi plăcea din ce în ce mai mult. Ei bine, acum, se gîndea ea, ar fi o șansă adevărată. Se parfumă după baie. Puf, puf, puf – o șansă adevărată. Buna ei dispoziție se revărsă într-un cîntec la modă:

> Da, strînge-mă pîn' mă droghezi, iubire!
> Sărută-mă cu foc, să mă apuce coma!
> Mai tare strînge-mă, și adu-mi fericire;
> Amoru-i tot așa de bun ca *soma*!

Orga olfactivă cu parfum cînta un *Capriccio* Vegetal admirabil de înviorător – adevărate energii de cimbru și lavandă, rozmarin, busuioc, mirt și tarhon; o serie de modulații îndrăznețe evoluau

ca niște valuri din tonurile aromate pînă la mosc; urma o *ritornella* lentă prin parfumul de lemn de santal, camfor, cedru și fîn proaspăt cosit (cu subtile dezacorduri ocazionale un damf de budincă cu rinichi și, ca un contrast mai puternic, un vag iz de bălegar) și apoi se revenea la aromatica simplă din introducerea piesei muzicale. Ultimul val de cimbru se stinse; urmă un ropot de aplauze; în sală se aprinseră luminile. În tonomatul-sintetizator începu să se desfășoare banda cu coloana sonoră Era un trio pentru hipervioară, supervioloncel și surogat de oboi care acum umplea aerul cu sunete melodioase, de o langoare agreabilă. Treizeci sau patruzeci de măsuri – și apoi, pe acest fundal de muzică instrumentală, începu să ciripească un glas supraomenesc; cînd din gît, cînd din cap, cînd cu un sunet gol de flaut, cînd încărcat cu o armonică pasionată, trecu fără efort de la registrul inferior al lui Gaspard Forster pînă la limita tonalităților muzicale către un tril înalt dincolo de do de sus pe care Lucrezia Ajugari, singura cîntăreață din întreaga istorie a muzicii, îl emisese o dată cu glas pătrunzător (în 1770, la Opera Ducatului de Parma, spre uimirea lui Mozart).

Cufundați în fotoliile pneumatice din staluri, Lenina și Sălbaticul adulmecau și ascultau. Iar acum veni rîndul ochilor și pielii să fie satisfăcute.

Se stinseră luminile în sală; niște litere de foc apărură ca niște obiecte în relief plutind singure în beznă: TREI SĂPTĂMÎNI ÎN ELICOPTER. UN FILM SENZORIAL SUPERÎNCÎNTĂTOR, COLORAT, STEREOSCOPIC, CU DIALOG SINTETIZAT ȘI CU ACOMPANIAMENT SINCRONIZAT LA ORGĂ OLFACTIVĂ.

— Apucă-te bine de butoanele acelea de metal din brațele fotoliului, îi șopti Lenina, pentru că altfel n-o să poți profita de efectele tactile.

Sălbaticul se conformă.

Între timp literele acelea de foc dispăruseră; urmară zece secunde de întuneric total; şi apoi, deodată, orbitoare şi incomparabil mai reale decît realitatea, apărură imaginile stereoscopice, îmbrăţişate strîns, ale unui negru uriaş şi ale unei femei Beta-Plus, tînără, brahicefală, cu plete aurii.

Sălbaticul tresări. Vai, ce senzaţie avea pe buze! Îşi duse mîna la gură; furnicătura încetă; îşi lăsă mîna la loc pe butonul de metal; senzaţia îi reveni. Între timp, orga olfactivă emana miros de mosc pur. O superporumbiţă de pe banda sonoră gîngurea drăgăstos „Uuuu", de parcă şi-ar fi dat duhul şi, cu numai treizeci şi două de vibraţii pe secundă, o voce profundă de bas african răspundea: „Aaalı!" „Uuu-alı!" „Uuu-ah!" Şi buzele stereoscopice se lipeau din nou şi încă o dată zonele erogene faciale ale celor şase mii de spectatori din sala Alhambra vibrau galvanizate de o voluptate împinsă aproape dincolo de limita suportabilului. „Uuuh..."

Subiectul filmului era extrem de simplu. La cîteva minute după primele uh-uri şi ah-uri (după un duet muzical şi după cîteva frugale scene de amor pe acea celebră blană de urs căreia îi puteai simţi distinct, separat, fiecare fir de păr – cîtă dreptate avusese Predestinatorul Adjunct!), negrul suferi un accident de elicopter şi căzu în cap. Buf! Şi ce durere pătrunzătoare în frunte! Din rîndurile spectatorilor se înalţă un adevărat cor de au, vai şi ah!

În accidentul suferit, toată condiţionarea se duse pe apa sîmbetei şi negrul făcu o pasiune dementă şi exclusivistă pentru blonda Beta. Aceasta i se împotrivi. El stărui. Se dezlănţuiră lupte, urmăriri, o bătaie cu un rival şi în cele din urmă o răpire senzaţională. Blonda Beta fu răpită în cer şi ţinută acolo, plutind în aer, trei săptămîni într-un *tête-à-tête* teribil de antisocial cu negrul

cel dement. În sfîrșit, după o serie întreagă de aventuri și multe acrobații aeriene, trei Alfa tineri și chipeși izbutiră s-o salveze. Negrul fu internat într-un Centru de Reeducare pentru adulți, iar filmul se încheie cu un *happy-end* decent și spectaculos, întrucît blonda Beta deveni amanta celor trei salvatori ai ei. Se întrerupseră cu toții o clipă pentru a cînta un cvartet sintetic, cu acompaniament superorchestral deplin, însoțit de valuri de miresme de gardenii emanate de orga olfactivă. Apoi blana de urs își mai făcu o dată apariția și, în toiul unei izbucniri a sexofoanelor, ultimul sărut stereoscopic se topi în întuneric, ultima furnicătură electrică se stinse pe buzele spectatorilor aidoma unui fluture de o zi care se zbate, tremură din ce în ce mai firav, tot mai vlăguit și pînă la urmă rămîne absolut nemișcat.

Dar pentru Lenina nu muri cu totul. Chiar și după ce se aprinseră luminile, în timp ce se îndreptau încet către lifturi, împreună cu mulțimea de spectatori, duhul fluturelui încă-i mai pîlpîia pe buze, încă-i mai trimitea fiori fini de freamăt și plăcere pe toată pielea trupului. Avea obrajii îmbujorați, ochii strălucitori ca niște picături de rouă și respirația întretăiată. Se apucă strîns de brațul Sălbaticului și i-l lipi de trupul ei. El își coborî o clipă privirile asupra ei, palid, chinuit, plin de dorință și rușinat de această dorință. Nu merita el, nu... O clipă privirile li se întîlniră. Vai, cîte comori făgăduiau ochii Leninei! Revărsarea fabuloasă a unui temperament de regină. Dar el își îndepărtă repede privirea și-și smulse brațul din strînsoarea ei. Era vag înspăimîntat ca nu cumva ea să înceteze să mai fie un lucru de care se simțea nedemn.

— Nu cred că ar trebui să vezi lucruri dintr-astea, îi spuse el, grăbindu-se să dea vina pe lumea în care trăia pentru orice abatere a

Leninei de la perfecțiune, pentru orice cusur trecut sau, eventual, viitor.

— Ce fel de lucruri, John?

— Lucruri ca filmul ăsta oribil.

— Oribil? Lenina era sincer surprinsă. Mie mi s-a părut delicios.

— A fost ceva josnic, spuse el indignat. O rușine!

Lenina clătină din cap:

— Nu înțeleg ce vrei să spui!

De ce o fi fost oare atît de ciudat? Și oare de ce se străduia să strice mereu lucrurile?

În taxicopter nici nu se uită la ea. Ținut în frîu de jurăminte strașnice pe care nici nu le rostise vreodată, ascultînd de legi care de mult încetaseră să mai funcționeze, ședea tăcut, cu capul întors într-o parte. Uneori, de parcă un deget ar fi ciupit o coardă întinsă, gata să se rupă, tot trupul i se zguduia de o tresărire nervoasă.

Taxicopterul aterizează pe acoperișul blocului în care locuia Lenina. „În sfîrșit!" se gîndea ea jubilînd cînd se dădură jos. În sfîrșit – cu toate că pînă și adineauri fusese tare ciudat. Oprindu-se sub un felinar, se uită în oglinjoara din poșetă. „În sfîrșit." Da, chiar că-i strălucea puțin nasul. Și-l pudră cu puful. În timp ce el plătea taxiul – numai bine avea timp să se aranjeze. Ascunzîndu-și strălucirea aceea vulgară, își zise: „E strașnic de chipeș. N-ar fi trebuit să fie sfios ca Bernard. Și totuși... Oricare alt bărbat ar fi făcut-o de mult. Dar, mă rog, în sfîrșit!" Bucățica aceea de față pe care o vedea în oglinjoară îi zîmbi brusc.

– Noapte bună! șopti o voce sugrumată în spatele ei.

Lenina se răsuci pe călcîie. John stătea în ușa taxicopterului, cu ochii ficși, privind în gol; era evident că o privise tot timpul cît își pudrase ea nasul, așteptînd – dar ce anume? Sau șovăind, încercînd să se hotărască și în tot răstimpul acesta

gîndindu-se, gîndindu-se – Lenina nu-și putea închipui ce gînduri extraordinare i-ar fi putut trece prin cap.

— Noapte bună, Lenina, repetă el și, încercînd să zîmbească, făcu o grimasă ciudată.

— John, dar... credeam că... adică tu nu...?

Sălbaticul închise portiera și se aplecă să-i spună ceva șoferului. Taxicopterul se înălță vertical în aer.

Privind în jos pe fereastra din pardoseală, Sălbaticul apucă să mai vadă fața Leninei întoarsă în sus, palidă în lumina albăstruie a felinarelor. Avea gura deschisă, îl striga. Văzută în racursi, silueta ei se îndrepta spre el; pătratul din ce în ce mai mic al acoperișului păru să se prăbușească în întuneric.

Peste cinci minute era înapoi în camera lui. Scoase din ascunzătoare volumul mîncat de șoareci, întoarse cu evlavie paginile decolorate și boțite și începu să citească *Othello*. Își aminti că Othello era ca și eroul din *Trei săptămîni în elicopter* – un negru.

Ștergîndu-și ochii de lacrimi, Lenina traversă acoperișul pînă la lift. Coborînd spre etajul douăzeci și șapte își scoase sticluța cu pastile de *soma*. Un gram, stabili ea, n-o să fie de ajuns; necazul ei nu putea fi lecuit cu un singur gram. Dar dacă lua două grame, risca să nu se mai scoale la timp a doua zi dimineață. Făcu un compromis și scutură trei tablete de jumătate de gram în palma stîngă.

Capitolul XII

Bernard se văzu silit să strige prin uşa încuiată. Dar Sălbaticul refuză să deschidă.

— Bine, dar toată lumea e adunată şi te aşteaptă!

— Să aştepte! se auzi prin uşă vocea înfundată.

— Ascultă, John, dar ştii şi tu foarte bine (ce greu era să adopţi un ton convingător cînd răcneai cît te ţineau plămînii!), i-am invitat anume să te cunoască!

— Trebuia să mă întrebi întîi pe mine dacă eu vreau să-i cunosc pe ei!

— Bine, John, dar pînă acum ai venit de fiecare dată!

— Tocmai de aceea nu mai vreau să vin acum!

— Măcar aşa, ca să-mi faci mie pe plac, încercă să-l înduplece Bernard cu glas tunător. Nu vrei să vii pentru că te rog eu?

— Nu.

— Vorbeşti serios?

— Da.

Cuprins de disperare, Bernard scînci:

— Şi atunci, eu ce mă fac?

— Să te duci la dracu'! urlă dinăuntru vocea exasperată a lui John.

— Bine, dar astă-seară a venit şi Cantorul-şef al Cantatoriului din Canterbury! insistă din nou Bernard aproape plîngînd.

— *Ai yaa tákwa*!

Doar în limba zuni putea Sălbaticul să-şi exprime coerent sentimentele în privinţa Cantorului-şef de la Cantatoriu. Şi apoi adăugă şi „*Háni*!"; şi venindu-i încă un gînd mai spuse (şi cu ce ferocitate batjocoritoare!): — „*Sons éso tse-ná*". Şi scuipă pe jos, aşa cum ar fi făcut Popé.

Pînă la urmă Bernard n-avu încotro şi se văzu silit să se retragă umilit, parcă împuţinat trupeşte, şi să informeze adunarea nerăbdătoare a musafirilor că în seara aceea Sălbaticul n-o să-şi facă apariţia. Vestea fu primită cu indignare. Bărbaţii se arătară de-a dreptul furioşi că au fost siliţi prin amăgeli să se poarte politicos cu individul acela insignifiant, care, pe deasupra, mai avea şi o reputaţie dezgustătoare şi, colac peste pupăză, opinii eretice. Cu cît era mai înaltă poziţia pe care o ocupau în ierarhie, cu atît mai profunde le erau resentimentele.

— Auzi, domnule, să-mi joace tocmai mie o asemenea festă! repeta Cantorul-şef. Tocmai *mie*!

Cît despre femei, acestea erau indignate că s-au lăsat posedate prin şiretlic – posedate de un omuleţ prăpădit, căruia din greşeală i se turnase alcool în eprubetă – de o creatură cu un fizic de Gama-Minus. Era un adevărat scandal şi asta spuseră, cu glas din ce în ce mai tare. Directoarea de la Liceul din Eton folosi vorbe de-a dreptul usturătoare.

Numai Lenina nu spunea nimic. Palidă, cu ochii ei albaştri înceţoşaţi de o melancolie neobişnuită, şedea într-un colţ, ruptă de cei din jur printr-o emoţie pe care ei nu i-o împărtăşeau. Venise la petrecere mînată de un fel de entuziasm ciudat, amestecat cu nerăbdare. „Peste cîteva minute", îşi spusese în sinea ei, intrînd în cameră, „am să-l văd, am să-i vorbesc, am să-i spun" (căci luase deja această hotărîre) „că-l plac - mai mult decît pe oricare alt om pe care l-am cunoscut". Şi atunci, poate că o să-i spună...

Ce-o să-i spună? I se îmbujorară obrajii.

„De ce s-a purtat atît de ciudat deunăzi seara, după filmul senzorial? Da, da, foarte ciudat. Şi totuşi, sînt sigură că mă place. Sînt absolut sigură..."

Tocmai în momentul acela făcuse Bernard anunţul că Sălbaticul nu va participa la petrecere.

Lenina fu deodată cuprinsă de senzaţiile pe care le ai în mod normal la începutul unui Surogat pentru Pasiuni Violente: o senzaţie groaznică, de golire a întregii fiinţe, o spaimă care-ţi taie respiraţia, o greaţă cumplită. Parcă i se oprise şi inima în loc.

„Poate pentru că nu mă place", îşi spuse în sinea ei. Şi imediat această ipoteză se şi transformă în certitudine: John refuzase să vină pentru că n-o plăcea. N-o plăcea...

— Asta e *prea* de tot! tocmai îi spunea Directoarea de la Eton Directorului Serviciului de Crematorii şi Recuperare a Fosforului. Şi cînd mă gîndesc că, de fapt...

— Da, se auzi glasul lui Fanny Crowne, în privinţa alcoolului e absolut sigur. O persoană pe care o ştiu eu cunoştea pe cineva care lucra pe atunci la Depozitul de Embrioni. I-a spus prietenei mele şi prietena mea mi-a spus...

— Grav, grav de tot! spuse Henry Foster, dîndu-i dreptate Cantorului-şef. Poate v-ar interesa să aflaţi că fostul nostru Director tocmai voia să-l transfere în Islanda.

Sfîrtecat de fiecare vorbă rostită, balonul fericitei încrederi în sine al lui Bernard se dezumfla, golindu-se printr-o mie de răni. Palid, deznădăjduit, umilit şi agitat, se mişca printre musafiri bîlbîind scuze incoerente, asigurîndu-i că data viitoare Sălbaticul va fi cu siguranţă acolo, implorîndu-i să stea jos şi să mănînce un sandviş cu carotină, o felie de *paté* cu vitamina A şi să bea un pahar de surogat de şampanie. Oaspeţii

mîncau, dar nu-l băgau în seamă; beau din băutura lui, dar fie că-i dădeau peste nas direct, fie că-l bîrfeau cu glas tare, în modul cel mai jignitor, ca şi cum nici n-ar fi fost de faţă.

— Şi acum, dragi prieteni, spuse Cantorul-şef de la Canterbury, cu acel glas răsunător cu care conducea solemnităţile de Ziua lui Ford, acum, dragi prieteni, cred că a sosit timpul să...

Se ridică, îşi lăsă jos paharul, scutură de pe vesta stacojie de vîscoză firimiturile rămase de la gustarea copioasă şi se îndreptă spre uşă.

Bernard se repezi să-i taie calea:

— Vai de mine, Domnule Cantor-şef, dar chiar trebuie?... E încă devreme. Speram că o să...

Da, da, cîte speranţe nu-şi făcuse cînd Lenina îi spusese în taină despre Cantorul-şef că acesta ar accepta o invitaţie în cazul în care i-ar permite una.

— Să ştii că-i tare simpatic!

Şi-i arătase lui Bernard cheiţa de aur în formă de T de la fermoar, cadou făcut de Cantorul-şef în amintirea weekendului petrecut împreună la Cantatoriul Eparhiei. Pe invitaţiile pe care le trimisese, Bernard îşi proclamase triumful: *Sînteţi invitat(ă)... pentru a-l cunoaşte pe Cantorul-şef al Cantatoriului din Canterbury şi pe Dl Sălbatic.* Şi tocmai seara asta şi-o alesese Sălbaticul pentru a se încuia în camera lui pentru a striga „*Háni!*" şi chiar (ce noroc pe Bernard că nu înţelegea limba zuni) „*Sona éso tse-ná!*" Clipa care ar fi trebuit să devină o încununare a întregii cariere a lui Bernard se dovedise a fi momentul celei mai cumplite umilinţe îndurate vreodată.

— Speram atît de mult... repetă el, bîlbîindu-se şi înălţînd ochii rugători, înnebunit de spaimă, către marele demnitar.

— Dragă tinere, îi spuse Cantorul-şef cu o severitate solemnă şi sonoră, făcînd să se aştearnă

tăcerea în întreaga încăpere. Am să-ți dau un sfat. Și-l amenință pe Bernard cu degetul. Pînă nu e prea tîrziu. Un sfat bun (și-i vorbi pe un ton cavernos). Revizuiește-ți comportamentul, tinere, revizuiește-ți comportamentul! Și, făcînd semnul T asupra lui, se răsuci pe călcîie: Lenina, draga mea, strigă el pe cu totul alt ton, hai cu mine.

Supusă, dar fără vreun zîmbet pe buze și fără entuziasm (total insensibilă la marea onoare care i se făcea), Lenina îl urmă spre ieșire. Ceilalți oaspeți făcură la fel după un interval respectuos. Ultimul trînti ușa. Bernard rămase singur-singurel.

Ca un balon dezumflat, se lăsă moale pe un scaun și, acoperindu-și fața cu mîinile, începu să plîngă. Dar peste cîteva minute se răzgîndi și luă patru tablete de *soma*.

Sus în camera lui, Sălbaticul citea *Romeo și Julieta*.

Lenina și Cantorul-șef coborîră pe acoperișul Cantatoriului.

— Grăbește-te, tînăra mea prietenă – vreau să spun Lenina! strigă nerăbdător Cantorul de la ușa liftului.

Lenina, care zăbovise o clipă ca să privească luna, coborî privirea și traversă repede acoperișul, ca să-l ajungă din urmă.

O nouă terapie a biologiei era titlul lucrării pe care tocmai o terminase de citit Mustafa Mond. Rămase o vreme pe gînduri, încruntat, apoi își luă stiloul și scrise de-a curmezișul paginii de titlu: „Abordarea matematică de către autor a conceptului de scop este nouă și foarte ingenioasă, dar eretică și, în limitele actualei ordini sociale, este primejdioasă și eventual subversivă. *Nu e autorizată publicarea*". Și sublinie aceste cuvinte,

după care adăugă: „Autorul trebuie ţinut sub strictă supraveghere. S-ar putea dovedi necesar transferul său la Staţiunea Biologică Marină de pe Insula Sfînta Elena".

„Mare păcat", gîndi Mustafa Mond în timp ce iscălea. „Era o capodoperă." Dar de îndată ce începi să accepţi explicaţii prin prisma finalităţii – păi, nici nu mai ştii unde poţi să ajungi. Era genul de idei care puteau foarte uşor să decondiţioneze minţile mai labile din rîndurile castelor superioare - făcîndu-le să-şi piardă încrederea în fericire ca Bun Suprem şi să înceapă să creadă în schimb că ţelul lor se află undeva mai departe, dincolo, în afara actualei sfere umane; că ţelul vieţii nu este menţinerea bunăstării, ci o intensificare şi rafinare a conştiinţei, o lărgire a cunoaşterii. „Ceea ce", reflectă Controlorul, „se prea poate să fie adevărat. Dar nu şi admisibil, în împrejurările actuale." Luă stiloul şi sub cuvintele *Nu e autorizată publicarea* mai trase o linie, mai groasă şi mai neagră decît cea dintîi; apoi oftă. „Ce nostim ar fi, se gîndi el, dacă n-ar mai trebui să te gîndeşti la fericire!"

Cu ochii închişi, cu faţa radiind de extaz, John declamă cu glas domol, în vidul singurătăţii sale:

> Ah, ochii! Cum învaţă
> Făcliile să răspîndească viaţă!
> Atîrnă ea, de-al nopţii chip, la fel
> Ca de-o ureche neagră un cercel
> De piatră scumpă, nestemat prea rar
> Ca cineva să-l poată lua în dar.[1]

T-ul de aur strălucea pe pieptul Leninei. Mai mult în glumă, Cantorul-şef puse mîna pe el şi, tot în glumă, trase şi fermoarul pînă jos.

---

1. *Romeo şi Julieta*, I, 5, 48-52, ed. cit., vol. 3, 1984, pp. 26-27.

— Cred, spuse deodată Lenina întrerupînd o tăcere îndelungată, că n-ar fi rău să iau vreo două grame de *soma*.

Între timp, Bernard adormise buştean şi zîmbea fericit în paradisul intim al viselor lui. Zîmbea, zîmbea mereu. Dar, inexorabil, la fiecare treizeci de secunde minutarul ceasului electric atîrnat deasupra patului său sărea înainte cu un declic aproape imperceptibil. Clic, clic, clic, clic... Şi se făcea dimineaţă. Bernard reveni printre mizeriile şi chinurile spaţiului şi timpului său. Mai prost dispus ca oricînd, merse cu taxiul la lucru, la Centrul de Condiţionare. Ameţeala succesului se evaporase; se trezise la realitate şi revenise cel dintotdeauna; în contrast cu balonul temporar umflat din aceste ultime săptămîni, eul său de altădată părea uluitor de greu, mult mai greu decît atmosfera înconjurătoare.

Sălbaticul se dovedi surprinzător de înţelegător şi dovedi chiar simpatie faţă de Bernard cel dezumflat:

— Acum aduci cu cel care erai la Malpais, îi spuse John cînd Bernard îşi vărsă năduful. Mai ţii minte prima noastră discuţie? Acolo în faţa căsuţei? Acum eşti din nou ca atunci.

— Pentru că sînt iarăşi nefericit, de-aia.

— Ei bine, aş prefera să fiu nefericit, decît să am parte de genul ăsta de fericire falsă, mincinoasă pe care o arătai aici.

— Ei, ştii că-mi placi? spuse cu reproş Bernard. Cînd tocmai din cauza ta s-a dus de rîpă totul! Auzi, să refuzi tu să vii la petrecere şi să-i stîrneşti pe toţi împotriva mea!

De fapt, Bernard ştia că ceea ce spune e absurd şi nedrept. Recunoscu în sinea lui şi, în cele din urmă, chiar şi cu glas tare că Sălbaticul rostise adevărul gol-goluţ despre nevrednicia prietenilor care – la o provocare atît de măruntă – pot deveni

dușmani înverșunați. Dar, în pofida cunoașterii acestui fapt și în pofida acestor mărturisiri, cu toate că acum sprijinul și înțelegerea prietenului său constituiau singura consolare de care se putea bucura, Bernard continua cu perversitate să nutrească pentru Sălbatic, pe de o parte, o afecțiune foarte sinceră, iar, pe de altă parte, o nemulțumire tainică. Tocmai de aceea plănuia o campanie de mici răzbunări împotriva lui. Să-i porți pică Cantorului-șef era inutil; n-aveai cum să te răzbuni pe Șeful Îmbutelierii sau pe Predestinatorul-Adjunct. Ca victimă, Sălbaticul prezenta în ochii lui Bernard acest imens avantaj față de toți ceilalți: faptul că era accesibil. Una dintre funcțiile principale ale unui prieten este să sufere (într-o formă mai blîndă, simbolică) pedepsele pe care am dori să le aplicăm dușmanilor noștri, dar nu izbutim.

Helmholtz întruchipa cealaltă victimă-prieten a lui Bernard. Cînd, dezamăgit și dezumflat, se duse și îi cerși din nou prietenia pe care în momentele de prosperitate nu mai socotise că ar merita s-o păstreze, Helmholtz i-o oferi; și i-o oferi din nou fără nici un reproș, fără nici un comentariu, de parcă ar fi uitat că s-au certat cîndva. Înduioșat, Bernard se simți deopotrivă umilit de această mărinimie – cu atît mai extraordinară și, deci, mai umilitoare, cu cît nu se datora nici consumului de *soma*, nici vreunui alt factor, ci numai caracterului bun al lui Helmholtz. Cel care uită și iertă era același Helmholtz dintotdeauna, nu o ființă aflată într-o sărbătoare *soma* de o jumătate de gram. Bernard se arătă ca atare recunoscător (era o imensă consolare să-și recapete prietenul) și, ca atare, plin de pică (ar fi fost o mare plăcere pentru el să se răzbune pe Helmholtz pentru generozitatea lui).

La prima întîlnire de după răcirea relațiilor dintre ei, Bernard dădu drumul unui șuvoi de

amănunte referitoare la necazurile lui și acceptă consolările lui Helmholtz. Abia cîteva zile mai tîrziu află, spre surprinderea lui și cu un sentiment de jenă, că nu era singurul care avusese necazuri. Și Helmholtz intrase în conflict cu autoritatea

— Totul a pornit de la niște versuri, explică el. Îmi țineam cursul obișnuit de Inginerie Afectivă Avansată în fața studenților din anul trei. Constă în douăsprezece prelegeri, din care cea de a șaptea se referă la poezie: „Despre folosirea versurilor în propaganda și reclama morală", ca să fiu mai precis. Întotdeauna îmi ilustrez prelegerea cu o mulțime de exemple tehnice. De data asta m-am gîndit să le ofer o poezie pe care o scrisesem chiar eu. Nebunie curată, bineînțeles; dar nu m-am putut împotrivi ispitei. Rîse. Eram curios să le urmăresc reacțiile. Și pe urmă – adăugă el cu mai multă gravitate – voiam și să fac un pic de propagandă; încercam să le induc prin această ingînerie sentimentele pe care le avusesem eu cînd am scris versurile. O, Ford! Și iarăși rîse. Ce zarvă s-a stîrnit! M-a chemat Decanul și m-a amenințat că mă dă afară pe loc Oricum, m-a pus pe lista neagră.

— Dar ce fel de poezie era? întrebă Bernard.

— Niște versuri despre singurătate.

Bernard ridică involuntar din sprîncene.

— Dacă vrei, ți le recit și ție.

Și Helmholtz începu:

La-ntrunire numai șoapte,
Bețișoare, doar tobă spartă,
Capitala-n miez de noapte,
Flaute sunînd a ceartă,
Buze strînse, fețe adormite,
Și mașinile oprite,
Străzi murdare, mute toate;
Ieri roiau pe ele gloate.
Doar tăceri se veselesc,
Plîng (duios cu glas ceresc),

Ori grăiesc – dar tot ce zic
Nu-mi spune mie mai nimic.
Dorul de Sue, de Joan, de alte fițe,
Pofta – vie, din străfunduri,
De-a lor brațe și frumoase țîțe,
Buze și rotunde funduri,
Conturează o prezență -
Dar a cui? mă-ntreb. A ce?
Absurdă e ca o esență -
Miez de lucru ce nu e,
Totuși, hai să populăm
Noaptea goală, mai solid,
Atunci cînd iarăși copulăm,
Să nu mai pară totu-așa sordid.

Iar apoi se explică:

— Ei bine, le-am dat aceste versuri ca exemplu și ei m-au turnat Decanului.

— Nici nu mă mir, zise Bernard. Sînt total contrare întregului sistem hipnopedic. Nu uita că au primit cel puțin un milion de avertismente împotriva solitudinii.

— Știu. Dar, oricum, m-am gîndit că mi-ar plăcea să văd ce efect vor avea versurile asupra studenților.

— Ei, acum te-ai convins.

Helmholtz pufni în rîs.

— Oricum – răspunse el după o scurtă pauză – am senzația că abia acum am dat peste un subiect pe care să-l abordez într-o lucrare. Parcă aș începe să fiu în stare să-mi folosec puterea pe care o simt înlăuntrul meu – acea forță suplimentară, latentă. Parcă simt venind ceva spre mine, un fel de îndemn.

Bernard își zise în sinea lui că, în pofida tuturor necazurilor, omul ăsta este profund fericit.

Helmholtz și Sălbaticul se simpatizară reciproc din prima clipă. De fapt, manifestară atîta cordialitate, încît Bernard se simți cuprins de gelozie. În toate aceste săptămîni nu izbutise niciodată să stabilească o legătură atît de strînsă, de intimă,

cu Sălbaticul, cum făcuse într-o clipă Helmholtz. Uitîndu-se la ei, ascultîndu-le conversaţia, avea momente cînd îi părea foarte rău că le-a făcut cunoştinţă. Îi era ruşine de această pizmă şi făcea uneori mari eforturi pentru a şi-o înfrîna, iar alteori lua chiar *soma* ca să-şi elimine simţămîntul neplăcut. Dar aceste strădanii nu duseră la mare lucru; şi bineînţeles că între vacanţele produse de *soma* trebuia neapărat să lase să treacă o vreme. Dar sentimentul odios îl chinuia neîncetat.

La a treia lui întîlnire cu Sălbaticul, Helmholtz îi recită versurile despre singurătate.

— Ei, ce zici? întrebă cînd termină de recitat.

Sălbaticul clătină din cap.

— Ascultă aici, sună răspunsul lui. Şi, trăgînd sertarul în care-şi ţinea cartea roasă de şoareci, o deschise şi citi:

Pasărea cu dulce cînt
Din Arabia pustie
Ducă trista ei solie
Să răsune pe pămînt.[1]

Helmholtz ascultă vădit tulburat, din ce în ce mai emoţionat. Tresări cînd auzi de „Arabia pustie"; cînd auzi „Tu, ce negrele cohorte le îndrumi cu glas dogit" zîmbi plăcut impresionat; la cuvintele „Al cloanţelor norod" i se urcă sîngele în obraji; dar la „bocete de moarte" păli şi începu să tremure de o emoţie pe care n-o mai cunoscuse pînă atunci. Sălbaticul citi mai departe:

Gîndul s-a uimit, văzînd
Cum unită-i despărţirea,
Şi în doi cum una-i firea,
Doi şi unul sînt, pe rînd.

1. *Phoenix şi turtureaua*, strofa I, trad. Dan Grigorescu, ed. cit., vol. 9, 1995, p. 727.

Cată gîndu-atunci să spuie:
„Dacă doi sînt unu-n lume
Dragostea e-nțelepciune,
Însă-nțelepciune nu e".[1]

— Orgie-beție! zise Bernard, întrerupînd lectura cu un rîs zgomotos și neplăcut. E doar un imn din Ritualul Slujbei Comunitare.

Încerca în felul acesta să se răzbune pe cei doi prieteni pentru că manifestau o simpatie reciprocă mai evidentă decît cea pe care o simțeau pentru el.

În decursul următoarelor două sau trei întîlniri ale lor, își reluă de mai multe ori această mică răzbunare. Era foarte simplă și, întrucît și pe Helmholtz, și pe Sălbatic îi îndurerau cumplit spargerea și plîngerea unui cristal poetic favorit, răzbunarea se dovedea a fi extrem de eficace. Pînă la urmă Helmholtz îl amenință că-l dă afară dacă mai îndrăznește să-i întrerupă. Și totuși, în chip destul de ciudat, următoarea întrerupere – și cea mai rușinoasă din toate - veni tocmai din partea lui Helmholtz.

Sălbaticul citea cu glas tare din *Romeo și Julieta* – cu o patimă intensă și vibrantă (pentru că tot timpul se vedea pe sine în rolul lui Romeo și pe Lenina în cel al Julietei). Helmholtz ascultase cu interes, dar și cu oarecare nedumerire scena primei întîlniri a îndrăgostiților. Scena din grădină îl încîntase cu poezia ei; dar sentimentele exprimate de eroi îl făcuseră să zîmbească. Auzi, să te emoționezi în așa hal cînd e vorba de a poseda o fată – asta i se părea de-a dreptul ridicol. Dar, pe de altă parte, luată la bani mărunți, detaliu după detaliu verbal, ce superb exemplu de inginerie afectivă!

---

1. *Ibid.*, strofele 11-12, p. 728.

— Bătrînul ăsta, zise el, îi face pur şi simplu de ruşine pe cei mai buni specialişti ai noştri în materie de propagandă!

Sălbaticul zîmbi triumfător şi-şi reluă lectura. Totul merse binişor pînă cînd, în ultima scenă din actul trei, Capulet şi Lady Capulet încep s-o terorizeze pe Julieta ca s-o convingă să se mărite cu Paris. Helmholtz se agitase întruna tot timpul cît ţinuse lectura acestei scene; dar cînd Julieta – mimată patetic de Sălbatic – strigă:

> Nu-i pare milă-n ceruri să privească
> Pînă-n adîncul jalei mele? Dulce mamă!
> Nu mă lăsa! Amînă cununia!
> Cu-o lună sau cu-o săptămînă doar!
> De nu, gătiţi-mi patul nupţial
> În fundul gropii unde zace Tybalt![1]

Cînd Julieta spuse aceste vorbe, Helmholtz izbucni într-un hohot de rîs nestăpînit, exploziv.

Mama şi tatăl (ce obscenitate grotescă!) silindu-şi fiica să se dea unui bărbat pe care nu-l vrea! Şi tîmpita aia de fată să nu spună că îl are pe un altul pe care (cel puţin pentru moment) îl preferă! În absurditatea ei porcoasă, situaţia era de un comic irezistibil. Izbutise el pînă atunci – cu eforturi de-a dreptul eroice – să-şi stăpînească rîsul care-l îneca din ce în ce mai tare; dar cuvintele „Dulce mamă" (rostite pe tonul tremurînd de emoţii chinuitoare al Sălbaticului) şi referirea la Tybalt care zace pe catafalc (în mod evident, fără să fi fost incinerat şi, deci, irosindu-şi fosforul pe un monument întunecat) – la aşa ceva nu mai putu rezista. Rîse şi rîse pînă-i şiroiră lacrimile pe obraji – rîse nestăpînit, în timp ce, palid de ruşine şi indignare, Sălbaticul îl privea peste marginea

1. *Romeo şi Julieta*, III, 5, 202-207, ed. cit., vol. 3, 1984, p. 75.

cărții și apoi, văzînd că încă mai rîde, o închise indignat și, cu gestul omului care își dă seama că strică orzul pe gîște, o încuie la loc în sertar.

— Și totuși, spuse Helmholtz (după ce, recăpătîndu-și respirația, de-ajuns pentru a-și cere scuze și pentru a izbuti să-l înduplece pe Sălbatic să-i accepte explicațiile), știu prea bine că e nevoie și de situații ridicole, demente, ca asta; nu poți să scrii cu adevărat bine despre nimic altceva. De ce era bătrînul ăsta un atît de minunat artizan al propagandei? Pentru că avea atîtea lucruri nebunești, chinuitoare, de care să se emoționeze și să se agite Trebuie să te simți rănit și tulburat, altfel cum ai putea să inventezi niște exprimări cu adevărat bune și pătrunzătoare, ca o radiografie. Dar „mame" și „tați", dă-o-ncolo! Și clătină din cap: — Cum te-ai putea aștepta să nu mor de rîs cînd aud de „tați" și „mame"? Și cine s-ar mai putea emoționa auzind cum că un băiat posedă sau nu pe cutare fată? (Sălbaticul tresări ca biciuit; dar Helmholtz, care medita cu ochii în pămînt, nu observă nimic.) Nu – încheie el oftînd –, nu merge, pur și simplu nu merge! Avem nevoie de un alt fel de nebunie și violență. Dar care? De ce fel? Și unde s-o găsim? Tăcu, iar apoi, clătinînd din cap, spuse: — Nu știu. Și repetă: — Nu știu.

Capitolul XIII

Henry Foster apăru ca o umbră în semiobscuritatea din Depozitul de Embrioni:

— Vrei să mergi cu mine astă-seară la un film senzorial?

Lenina clătină din cap fără o vorbă.

— Ieşi cu altcineva? Era curios întotdeauna să ştie care dintre prietenii şi prietenele lui se culcă şi cu cine. Cu Benito? o întrebă el.

Lenina clătină iar din cap.

Henry observă totuşi oboseala ochilor acelora încercănaţi, paloarea care se ascundea sub roşeaţa ca de lupus, tristeţea din colţurile buzelor roşii, care-şi pierduseră zîmbetul.

— Nu cumva ţi-e rău? o întrebă el puţin îngrijorat, temîndu-se că Lenina s-ar fi putut infecta de una din puţinele boli molipsitoare ce nu fuseseră încă eradicate.

Dar Lenina clătină iarăşi din cap.

— În orice caz, ar trebui să te duci la un doctor, îi spuse Henry. „Mergi la doctor zi de zi, el de nervi te va păzi", adăugă el cu mult entuziasm, căutînd să-i imprime şi mai adînc sloganul hipnopedic cu ajutorul unei bătăi puternice pe umăr. Poate că ai nevoie de un înlocuitor de sarcină, sugeră el. Sau poate un tratament SSPV *extra-forte*. Ştii, uneori, Surogatul Standard de Pasiune Violentă nu este destul de...

— Ah, pentru numele lui Ford, taci o dată! zise Lenina, renunţînd la muţenia ei încăpăţînată.

Și se reîntoarse la embrionii pe care-i neglijase.

Auzi vorbă, tratament SSPV! I-ar fi venit să rîdă dacă nu i-ar fi venit mai degrabă să plîngă. Ca și cum pasiunea ei proprie n-ar fi fost destul de violentă! Oftă din rărunchi în timp ce-și umplea iar seringa. „John", murmură în sinea ei, „John...", iar apoi începu să se minuneze: „Fordule mare, oare embrionul ăsta l-am inoculat sau nu împotriva bolii somnului?" Pur și simplu nu mai ținea minte. Pînă la urmă se hotărî să nu riște să-i mai injecteze o doză, așa că se deplasă la flaconul următor de pe banda rulantă

(Peste exact douăzeci și doi de ani opt luni și patru zile, un tînăr și promițător Alfa-Minus – administrator al zonei Mwanza-Mwanza – avea să moară de tripanosomiază – primul caz după o jumătate de secol.) Oftînd, Lenina își văzu mai departe de treabă.

O oră mai tîrziu, în vestiar, Fanny o dojenea energic:

— Bine, dar e absurd să te lași în voia unei asemenea stări. E pur și simplu absurd! repetă ea. Și pentru ce? Pentru un bărbat – pentru *un singur* bărbat!

— Bine, dar e cel pe care-l vreau!

— Ei, na, parcă n-ar fi milioane de bărbați pe lumea asta!

— Bine, dar pe ăia nu-i vreau.

— De unde poți să știi dacă nu i-ai încercat?

— I-am încercat.

— Cîți ai încercat? întrebă Fanny, dînd disprețuitoare din umeri. Unu, doi, cîți?

— Cîteva zeci. Dar nu mi-a folosit la nimic, adăugă ea clătinînd din cap.

— Mă rog, asta înseamnă că trebuie să perseverezi, o sfătui sentențios Fanny – deși se vedea bine că începuse să-și cam piardă și ea încrederea în propriile recomandări. Fără perseverență nu se poate realiza nimic.

— Dar între timp...
— Nu te mai gîndi la el.
— Nu mă pot stăpîni.
— Atunci, ia niște *soma*.
— Iau mereu.
— Mai ia.
— Bine, dar între timp tot la el mă gîndesc. Îmi place și o să-mi placă întotdeauna.
— Păi, dacă așa stau lucrurile, zise Fanny hotărîtă, de ce nu te duci să-l posezi? Chiar și împotriva voinței lui.
— Ah, dacă ai ști ce îngrozitor de *cuadat* s-a purtat!
— Un motiv în plus ca să adopți o linie mai fermă.
— Ușor de *zis*, dar greu de făcut.
— Nu te lăsa pradă vorbelor. Acționează! Glasul lui Fanny suna ca o trompetă. Parcă ar fi fost propagandistă a Asociației Mondiale a Tinerelor Fete care le ține o lecție adolescentelor Beta-Minus la învățămîntul seral. Da, acționează. Imediat. Fă-o chiar acum.
— Mi-e frică, zise Lenina.
— N-ai decît să iei întîi o jumătate de gram de *soma* și gata. Acum mă duc să fac baie.
Și plecă în pas de marș, tîrîind după ea un prosop mare.

Se auzi soneria și Sălbaticul, care spera și aștepta cu nerăbdare să vină Helmholtz în după-amiaza aceea (căci, în sfîrșit, se hotărîse să-i vorbească despre Lenina, și abia se mai putea stăpîni să nu-și dezlege băierele inimii), sări și se repezi la ușă.
— Știam eu că tu ești, Helmholtz! strigă el în timp ce deschidea ușa.
În prag, îmbrăcată într-un costum marinăresc de satin artificial alb și cu o beretă albă pusă șmecherește pe o ureche, se afla Lenina.

— Ah! exclamă Sălbaticul, de parcă ar fi primit o lovitură cumplită.

O doză de jumătate de gram de *soma* fusese de ajuns pentru ca Lenina să-şi uite şi temerile şi stînjeneala.

— Bună, John, zise ea zîmbind şi intră în cameră.

Cu un gest automat, el închise uşa şi o însoţi înăuntru. Lenina se aşeză. Urmă o tăcere prelungă.

— John, s-ar zice că nu prea te bucuri să mă vezi, zise ea într-un tîrziu.

— Nu mă bucur? Sălbaticul o privi cu reproş; apoi căzu deodată în genunchi dinaintea ei şi, luîndu-i mîna, i-o sărută cu evlavie. Nu mă bucur? Ah, de-ai şti... şopti el şi, luîndu-şi inima în dinţi, o privi drept în ochi. Lenina, Admirata! continuă el – da, eşti culmea admiraţiei, preţuind tot ce-i mai scump pe lume![1] Ea îi zîmbi cu căldură şi tandreţe. Ci tu, desăvîrşită (Lenina se aplecă spre el, cu buzele întredeschise), şi fără-asemuire, ai fost creată (Lenina se aplecă şi mai aproape) din tot ce au fiinţele mai bun[2]. (Se apropie şi mai mult. Deodată Sălbaticul se ridică în picioare.) Tocmai de aceea – zise el întorcînd capul într-o parte – voiam ca mai întîi să *fac* ceva... adică vreau să spun, ca să-ţi arăt că sînt vrednic de tine. Deşi asta n-o să se întîmple niciodată cu adevărat. Dar măcar să-ţi pot arăta că nu sînt *nevrednic*. Voiam să fac *ceva*.

— Dar de ce crezi că-i nevoie să... începu Lenina, însă lăsă fraza neterminată.

În glasul ei se strecură o undă de iritare. Cînd te-ai aplecat înainte, tot mai aproape, cu buzele

---

1. Citatul este „Miranda, admirata!" din *Furtuna*, III, 1, 37-38, trad. Leon D. Levițchi, ed. cit., vol. 8, 1990, p. 382.
2. *Ibid*, III, 1, 47-48.

întredeschise – şi te trezeşti absolut dintr-o dată, într-o poziţie atît de ridicolă întinzîndu-te în gol cînd cel din faţa ta sare ca un nătîng în picioare – ei bine, există un motiv de iritare, un motiv real, chiar dacă-ţi circulă prin vine o jumătate de gram de *soma*.

— La Malpais, bolborosi incoerent Sălbaticul, trebuia să-i aduci o piele de puma – adică, vreau să spun, cînd voiai s-o iei de nevastă. Sau cel puţin un lup.

— Bine, dar în Anglia nu avem nici o puma! izbucni Lenina, nemaiputînd să se stăpînească.

— Dar chiar dacă ar fi, adăugă Sălbaticul, devenind bruc disprețuitor în furia lui, oamenii i-ar omorî cu elicoptere, presupun, sau cu gaze otrăvitoare, sau mai ştiu eu cu ce. Ei bine, eu unul, n-aş face *asta*, Lenina.

Se îndreptă din umeri şi-i înfruntă vitejeşte privirea, care de fapt trăda enervare şi nedumerire. Zăpăcit la rîndul lui, repetă:

— Aş face orice. Iar apoi şi mai incoerent: — Orice mi-ai cere. Există şi distracţii care se dovedesc dureroase – o ştii şi tu. Plăcerea unui joc sporeşte-ades – atunci cînd e mai mare osteneala[1]. Aşa simt eu. Adică vreau să spun că aş mătura şi pe jos, dacă mi-ai cere s-o fac.

— Bine, dar aici avem aspiratoare, rămase uimită Lenina. Nu e necesar.

— Nu, firește că nu e *necesar*. Dar sînt şi înjosiri ce-s îndurate nobil[2]. Mi-ar plăcea să sufăr cu noblețe o înjosire. Tu nu-ţi dai seama?

— Bine, dar dacă avem aspiratoare...

— Nu despre asta e vorba.

— Şi avem şi Epsiloni-Inferiori care să le mînuiască, continuă ea. Şi atunci, de ce? Efectiv, *de ce*?

---

1. *Furtuna*, III, 1, 1, ed. cit., vol. 8, 1990, p. 381.
2. *Ibid.*, III, 1, 3.

— Cum de ce? Pentru tine, numai și numai de dragul tău. Doar ca să-ți arăt că...

— Și care naiba-i legătura dintre puma și aspiratoare...

— Ca să-ți arăt cît de mult...

— Și ce au de-a face puma cu bucuria de-a mă vedea pe mine?... întrebă ea tot mai exasperată.

— Te iubesc, Lenina! îngăimă el aproape deznădăjduit.

Leninei îi năvăli sîngele în obraji – un simbol al încîntării care o copleșise ca un val interior.

— Chiar crezi ceea ce spui, John?

— N-am vrut s-o spun, strigă Sălbaticul, împreunîndu-și mîinile într-un gest chinuit. Nu pînă cînd... Ascultă-mă, Lenina: la Malpais oamenii se căsătoresc.

— De ce?

Din nou se strecura acea undă de iritare în glasul ei. „Despre ce naiba o fi vorbind ăsta acum?"

— Se căsătoresc pentru totdeauna. Fac legămînt să trăiască de-a pururi împreună.

— Vai ce idee îngrozitoare! exclamă Lenina, sincer șocată.

— „Să țină jarul dragostei nestins, trăind mai mult ca nurii, tinerească, c-un suflet ce renaște mai curînd decît se stinge-a sîngelui văpaie."[1]

— Cum?

— Așa e și în Shakespeare: „De-o să te-atingi însă de ea-nainte de-a se fi săvîrșit tipicul tot și sfînta slujbă, după rînduială..."[2]

— Pentru numele lui Ford, John, vorbește și tu ca oamenii! Nu înțeleg un cuvințel din tot ce-ndrugi acolo. Mai întîi vorbești de aspiratoare, pe urmă de nuri, de slujbe, mă scoți pur și simplu

---

1. *Troilus și Cresida*, III, 2, 169-172, ed. cit., vol. 6, 1987, p. 55.
2. *Furtuna*, IV, 1, 16-19, ed. cit., vol. 8, 1990, p. 393.

din mînţi! Sări în sus şi, parcă temîndu-se ca el să nu se îndepărteze de ea şi fizic, şi mintal, îl apucă strîns de încheieturile mîinilor. Răspunde-mi, te rog, la întrebarea asta: Îţi plac cu-adevărat sau nu?

Urmă o clipă de tăcere. Apoi el răspunse aproape în şoaptă:

— Te iubesc mai mult decît orice pe lumea asta.

— Atunci, de ce naiba nu zici aşa? strigă ea, cu o exasperare atît de profundă încît îşi înfipse unghiile ascuţite în carnea lui. În loc să baţi cîmpii cu nuri, şi aspiratoare, şi puma, şi să mă chinuieşti în halul ăsta săptămîni de-a rîndul!

Îi eliberă mîinile şi-l împinse furioasă într-o parte.

— Dacă nu mi-ai plăcea atît de mult, adăugă ea, m-aş supăra foc pe tine!

Şi deodată îl cuprinse cu braţele de după gît; surprins, îi simţi buzele moi apăsate pe gura lui. Atît de delicios de moi, atît de calde şi de electrizante încît, fără să vrea, se trezi gîndindu-se la îmbrăţişările din filmul *Trei săptămîni în elicopter*. O, o, o! Blonda stereoscopică şi a, a, a, harapul mai mult decît real. Oroare, oroare, oroare... Încercă să se elibereze, dar Lenina îl strînse şi mai tare

— De ce nu mi-ai spus? îi şopti ea, retrăgîndu-şi puţin capul ca să-i privească faţa.

Ochii îi erau plini de reproşuri tandre.

— „Oricît ar fi de tainic ascunzişul, îmbietor un loc sau grea ispita (glasul conştiinţei lui tuna şi fulgera în strai poetic), n-o să-ntineze patima onoarea."[1] Nici în ruptul capului! se hotărî el.

— Ah, prostuţule! îi spuse ea. Te doream atît de mult. Şi dacă şi tu mă doreai, atunci de ce nu mi-ai...?

---

1. *Furtuna*, IV, 25-28, ed. cit., vol. 8, 1990, p. 394.

— Bine, Lenina, dar... dădu el să i se împotrivească.

Cum ea își desfăcu însă imediat brațele cu care-l încolăcea și se trase puțin înapoi, lui i se păru o clipă că ea a înțeles aluzia căreia nu apucase să-i dea glas. În schimb, cînd ea începu să-și descheie catarama de la banduliera albă și apoi o atîrnă cu grijă pe speteaza unui scaun, Sălbaticul începu să bănuiască, în sfîrșit, că s-a înșelat!

Lenina! repetă el cu îngrijorare.

Ea își duse mîna la guler și trase fermoarul mult în jos pe verticală; bluza ei albă, de marinar, se desfăcu pînă la tiv; bănuielile lui se condensară într-o certitudine mult prea apăsătoare:

— Lenina, dar ce faci?

Hîrș, hîrșss! veni răspunsul ei mut. Pășind cu grijă, se eliberă de pantalonii bufanți cu fundul larg. Drescombinezonul ei cu fermoar era roz pal. La piept îi atîrna T-ul de aur dăruit de Cantorul-șef.

— „Cei doi sîni ce-mpung, prin panglici, ochii de bărbat..."[1] Cuvintele acelea tumultuoase, ca un cîntec magic, o făceau să-i pară lui John de două ori mai primejdioasă, de două ori mai ispititoare. Moi, moi, dar ce împungători! Împungeau și sfredeleau rațiunea, erodîndu-i hotărîrea. „Nu da frîu pornirii, căci jurămintele pripite-s paie pe focul sîngelui. Fii cumpătat. De nu, sînt vorbe-n vînt."[2]

Hîrș! Rozul plin și rotund se desfăcu în două ca un măr bine despicat. O mișcare abilă a brațelor, o ridicare a piciorului drept, apoi a celui stîng, și drescombinezonul cu fermoar zăcea acum pe jos, dezumflat și inert.

---

1. *Timon din Atena*, IV, 3, 115-116, trad. Dan Duțescu și Leon D. Levițchi, ed. cit., vol. 7, 1988, p. 57
2. *Furtuna*, IV, 1, 53-55, ed. cit., vol 8, 1990, p. 394.

Rămînînd pe ea doar cu pantofii, şosetele şi bereta marinărească albă pusă şmechereşte pe-o parte, înaintă spre el.

— Iubitule! Iubitule! Măcar de mi-ai fi spus mai de mult!

Şi întinse braţele spre el. Dar în loc să spună şi el „Iubito!" şi să-şi întindă şi el braţele spre ea. Sălbaticul se retrase înspăimîntat, dînd din mîini aidoma unei păsări care bate din aripi pentru a alunga un animal primejdios ce se năpusteşte asupra ei. Se trase patru paşi înapoi şi se văzu lipit de perete, încolţit.

O, dulceaţa mea! îi zise Lenina şi punîndu-şi mîinile pe umerii lui, se lipi tare de el. Ia-mă în braţe! îi porunci ea. „Strînge-mă mai bine, dragă, nu o face doar în şagă." Şi ea avea poezia veşnic la îndemînă, ştia şi ea cuvinte cîntătoare care sunau a vrăji şi a bătăi de tobe. Sărută-mă! şi închise ochii, coborînd glasul pînă nu mai rămase din el decît un murmur adormitor: „Da, strînge-mă pîn' mă droghezi, iubire! Sărută-mă cu foc, să mă apuce coma!"

Sălbaticul o apucă de încheieturile mîinilor, i le smulse de pe umerii lui şi o împinse brutal, ţinînd-o la distanţă.

— Au, au, mă doare! Nu!... Au!

Apoi tăcu deodată. De spaimă, uită pînă şi de durere. Deschizînd ochii îi văzu chipul; nu, nu era chipul *lui*, era faţa unui străin feroce – palidă, strîmbă, contorsionată de o furie nebună, inexplicabilă. Cu sufletul la gură, îl întrebă în şoaptă:

— Dar ce s-a întîmplat, John?

El nu-i răspunse, nu făcu altceva decît s-o privească drept în faţă, cu ochii aceia demenţi. Mîinile cu care-i ţinea strîns încheieturile îi tremurau. Răsufla sacadat, neregulat. Istovită, slăbită într-un asemenea hal încît abia-şi mai dădea seama ce se întîmplă, conştientă doar de groaza ei, îl auzi

deodată scrîșnind din dinți. Îl întrebă aproape țipînd:

— Dar ce-ai pățit?

Ca și cum țipătul ei l-ar fi trezit la realitate, o apucă de umeri și începu s-o zgîlțîie:

— Tîrfă! îi strigă el. „Tîrfă! Sfruntată tîrfă!"[1]

— Vai, nuuu! Nu, te rog! îl imploră ea cu glasul tremurînd ridicol din pricina zgîlțîielilor lui.

— Tîrfă!

— Nu, te rog!

— Sfruntată tîrfă!

— „Mai bine-ți stă pilula-n gură, decît murdara-njurătură", începu ea să fredoneze.

Sălbaticul o împinse atît de puternic încît ea se clătină pe picioare și căzu.

— Du-te! strigă el aplecat amenințător asupra ei. Piei din ochii mei, că te omor!

Și își încleștă pumnii.

Lenina ridică mîna, să-și apere fața:

— Nu, John, te rog, nu...

— Grăbește-te. Mai repede!

Cu un braț ridicat și urmărindu-i cu ochi înspăimîntați fiecare mișcare, Lenina se ridică greoi în picioare și, rămînînd ghemuită, ferindu-și capul cu mîna, se repezi în baie.

Plesnetul palmei neașteptate cu care îi fu grăbită plecarea răsună ca un pocnet de pistol.

— Au! strigă Lenina țîșnind înainte.

De îndată ce se putu încuia în baie, avu răgaz să vadă în ce stare fusese adusă. Stînd cu spatele la oglindă, răsuci capul. Uitîndu-se peste umărul stîng, văzu urma unei mîini cu degetele desfăcute, rămasă imprimată ca o pată roșie, distinctă, pe pielea ei de culoarea mărgăritarului. Își frecă încetișor rana.

---

1. *Othello*, IV, 2, 81, trad. Ion Vinea, ed. cit., vol. 6, 1987, p. 340.

Dincolo de cameră, Sălbaticul se învîrtea încă de colo-colo, ca într-un marş, un marş acompaniat de tobe şi de muzica vorbelor vrăjite: „Şi pasărea şi musca-şi fac de cap în văzul tuturor"[1], aceste cuvinte îi bubuiau înnebunitor în urechi. „Ei bine, nici dihoriţa, nici iapa nu sînt mai poftîcioase decît ea. Mai sus de brîu sînt fete cumsecade şi dincoace de brîu parcă-s centauri: deasupra sînt cu cerul; jos – cu iadul; sînt iad şi beznă, flăcări puturoase. Pfui!... Dă-mi un dram de civetă, bunule spiţer, să-mi dezinfectez imaginaţia..."[2]

— John! îndrăzni timid şi mieros un glăscior din baie. John!

„Tu, floare de pădure, mult frumoasă, mireasma ta, ce dureros de dulce mă ameţea! Pe această dalbă filă, rară carte, de ce-i scris: «tîrfă»? Şi-astupă nasul cerul..."[3]

Dar parfumul ei îi mai stăruia încă în nări, pe jacheta lui se impregnase pudra albă care-i parfumase trupul catifelat. „Sfruntată tîrfă, sfruntată tîrfă, sfruntată tîrfă!" Ritmul inexorabil bubuia pînă la epuizare. „Sfruntată..."

— John, dacă nu te superi, mi-ai putea da hainele?

Îi ridică de jos pantalonii cu fundul lat, bluza, drescombinezonul.

— Deschide! îi porunci el, dînd cu piciorul în uşă.

— Nu deschid! răspunse ea cu glas speriat, dar sfidător.

— Păi, atunci, cum ai vrea să ţi le dau?

— Aruncă-le prin aerisirea de deasupra uşii.

Se supuse dorinţei ei şi reîncepu să mărşăluiască prin cameră. „Sfruntată tîrfă, sfruntată

---

1. *Regele Lear*, IV, 6, 123-124, trad. Mihnea Gheorghiu, ed. cit., vol. 7, 1988, pp. 187-188
2. *Ibid.*, IV, 6, 135-142, p. 188.
3. *Othello*, IV, 2, 70-79, ed. cit., vol. 6, 1987, pp. 339-340.

tîrfă." „Cum îi gîdilă demonul desfrîului, cu pîntecele lui gras și cu degetele sale cărnoase."[1]

— John.

Nu răspunse. „Demonul desfrîului, cu pîntecele lui gras și degetele sale cărnoase."

— John.

— Ce-i? întrebă el aspru.

— Dacă nu te superi, ai putea să-mi dai cordonul malthusian?

Lenina trase cu urechea la pașii din camera de alături, întrebîndu-se cît o să mai tropăie el în sus și-n jos; dacă o să trebuiască să aștepte pînă ce pleacă el din apartament; sau dacă, după ce-i va fi lăsat un răgaz rezonabil ca să-și potolească furia, nu va fi în nici o primejdie să deschidă ușa de la baie și să țîșnească afară.

Fu întreruptă din aceste reflecții neliniștite de sunetul telefonului, care țîrîia în camera de alături. Tropăielile încetară. Auzi glasul Sălbaticului discutînd cu tăcerea.

— Alo!

— ...

— Da.

— ...

— „Dacă nu-mi sînt mie însumi uzurpatorul, da!"[2]

— ...

— Da, n-ați auzit ce-am spus? La telefon e domnul Sălbatic.

— ...

— Cum? Cine e bolnavă? Bineînțeles că mă interesează.

— ...

— Dar e ceva grav? E bolnavă rău? Mă duc imediat...

---

1. *Troilus și Cresida*, V, 2, 56, ed. cit., vol. 6, 1987, p. 89.
2. *A douăsprezecea noapte*, I, 5, 198, trad. Mihnea Gheorghiu, ed. cit., vol. 5, 1986, p. 237.

— ...

— Nu mai e în camera ei? Dar unde a fost dusă?

— ..

— O, Dumnezeule! Daţi-mi adresa.

— ...

— Park Lane, numărul 3? Numărul 3? Mulţu-

Lenina auzi declicul telefonului pus în furcă, apoi paşi grăbiţi. O uşă trîntită. Tăcere. Oare chiar plecase?

Cu precauţii infinite, crăpă puţin uşa; se uită pe furiş; prinse curaj văzînd că încăperea e pustie; deschise uşa ceva mai mult şi scoase capul afară; pînă la urmă se întoarse în vîrful degetelor în cameră; rămase locului cîteva secunde, cu inima zvîcnindu-i tare în piept, şi ascultă, ascultă mai departe; apoi se repezi la uşa de la intrare, o deschise, se strecură afară, o trînti şi o luă la fugă. Abia cînd se văzu în lift şi acesta începu să coboare cu adevărat se simţi în siguranţă.

Capitolul XIV

Clinica pentru Muribunzi, din Park Lane, era un turn de șaizeci de etaje acoperit cu țigle trandafirii. În timp ce Sălbaticul cobora din taxicopter, de pe acoperiș își luă zborul un convoi de drîcuri aeriene viu colorate, zumzăiră și huruiră și apoi se îndepărtară, traversînd parcul, în direcția Vest, îndreptîndu-se spre Crematoriul Mlaștina. La poarta liftului, portarul-șef, cu un aer maiestuos, îi dădu informațiile necesare și Sălbaticul coborî pînă la rezerva 81 de la etajul șaptesprezece („Salonul Senilității Galopante", îi explică portarul).

Era o încăpere mare și luminoasă, cu pereții vopsiți în galben. Toate cele douăzeci de paturi erau ocupate. Linda se stingea într-o companie numeroasă – și cu tot confortul modern. Aerul vibra neîncetat de melodii vesele cîntate la sintetizator. La piciorul fiecărui pat, în fața fiecărui muribund, era un televizor. Programul era lăsat să meargă tot timpul, ca un robinet deschis, din zori pînă-n noapte. Din sfert în sfert de oră se schimba automat parfumul ce învăluia încăperea.

— Încercăm – îi explică infirmiera care-l preluase de la ușă pe Sălbatic –, încercăm să creăm aici o atmosferă cît mai agreabilă – ceva între un hotel de cinci stele și un cinema senzorial, dacă înțelegeți ce vreau să spun.

— Dar unde e? întrebă Sălbaticul, fără să asculte aceste explicații politicoase – ceea ce o ofensă pe infirmieră.

— Văd că sînteţi *tare* grăbit, îi spuse ea.

— Mai e vreo speranţă? întrebă el.

— Adică vreţi să spuneţi să nu moară? (El încuviinţă din cap.) Nu, bineînţeles că nu mai e. Cînd e trimis cineva aici, nu mai e... Uluită de expresia de disperare de pe faţa lui palidă, se întrerupse brusc: — Dar ce, aţi păţit ceva? întrebă ea, nefiind deprinsă cu genul acesta de vizitatori. (Nu că ar fi trecut prea mulţi vizitatori, de fapt; şi nici că ar fi existat vreun motiv să fie prea numeroşi.) Nu cumva vă e rău?

Clătină din cap, şi spuse într-o şoaptă abia auzită:

— E mama mea.

Infirmiera se holbă îngrozită la el; apoi întoarse repede capul într-o parte, ca să-şi ascundă roşeaţa care-i împurpurase tîmplele, faţa şi gîtul.

— Duceţi-mă la ea, îi spuse Sălbaticul, făcînd un efort deznădăjduit de a vorbi cu glasul lui dintotdeauna.

Roşie ca racul, infirmiera îl conduse prin salon. Chipuri încă proaspete şi neofilite (căci senilitatea venea atît de galopant încît nu avea timp să le îmbătrînească obrajii – ci doar inima şi creierul) se întoarseră cînd îi văzură trecînd. Înaintarea celor doi era urmărită de ochii inexpresivi, lipsiţi de curiozitate, ai celei de a doua copilării. Privind aceste feţe, Sălbaticul se cutremură.

Linda zăcea în ultimul pat din şirul acela lung, tocmai la perete. Proptită pe perne, privea semifinalele campionatului sud-american de tenis pe suprafeţe Riemann, care apăreau la o altă scară, în tăcere, pe ecranul televizorului de la picioarele patului. Siluetele acelea mărunte ţîşneau încoace şi-ncolo pe pătratul luminos de sticlă, ca peştii într-un acvariu – locuitorii tăcuţi, dar agitaţi ai unei alte lumi.

Linda se uita continuu, zîmbind vag şi fără să înţeleagă nimic. Pe chipul ei palid şi buhăit era

așternută o expresie de fericire imbecilă. Din cînd în cînd pleoapele îi cădeau și cîteva clipe părea că a ațipit. Apoi se trezea cu o tresărire – se trezea la realitatea giumbușlucurilor de peștișori în acvariu ale campionilor de tenis, la versiunea Supervox Sintetică a refrenului „Strînge-mă mai bine, dragă, nu o face doar în șagă", la curentul cald de verbenă care venea dinspre ventilatorul de deasupra capului – se trezea la toate aceste lucruri sau, mai degrabă, la visul alcătuit ca o vrajă din toate aceste lucruri, transfigurate și înfrumusețate de *soma* care-i curgea prin vine – și pe fața ei se lățea din nou zîmbetul acela învins și șters, de mulțumire infantilă.

— Ei, eu trebuie să vă las, spuse infirmiera. Îmi vine grupa aceea de copii. Și, pe urmă, mai e și patul numărul trei. Făcu un semn către capătul rezervei. S-ar putea să se stingă dintr-un minut în altul. Ei, faceți-vă comod, mai adăugă ea și se îndepărtă cu pas sprințar.

Sălbaticul se așeză lîngă pat.

— Linda, șopti el, luîndu-i mîna.

Auzindu-și numele, Linda întoarse capul. Ochii ei inexpresivi se luminară, recunoscîndu-l. Îi strînse mîna, îi zîmbi, mișcă din buze; dar apoi, deodată, capul îi căzu în piept. Adormise. Sălbaticul rămase s-o privească – căutînd ceva pe carnea ei obosită, căutînd și regăsind fața aceea tînără și strălucitoare care se aplecase mereu asupra copilăriei lui de la Malpais, și-și aminti (închizînd ochii) glasul ei, gesturile ei, toate întîmplările vieții petrecute cu ea. „Streptococ-D la Banbury-T..." Vai ce frumos îi mai cînta! Și toate versurile și cîntecele acelea pentru copii, ce stranie și misterioasă era magia lor!

A și B și C, vitamina D te crește,
Untura-i în ficat, ficatul e în pește.

Lacrimi fierbinți îi țîșniră de sub pleoapele coborîte la amintirea vorbelor și a glasului Lindei, care le repetase de atîtea ori. Și apoi, lecțiile de citire:

Un om sub un pom; Noi doi și-un cotoi;
Un cocon în flacon; Bebe vede lebede.

Și instrucțiunile elementare pentru muncitorii Beta din Depozitul de Embrioni. Și serile lungi petrecute în jurul focului sau, vara, pe acoperișul căsuței, în cursul cărora ea îi tot spunea poveștile acelea despre Lumea de dincolo, din afara Rezervației; acea frumoasă, atît de frumoasă Lume de dincolo, a cărei amintire – aidoma cerurilor, aidoma unui rai al bunătății și frumuseții încîntătoare el o păstra întreagă și intactă, neîntinată de contactul cu realitatea acestei Londre adevărate, cu acești bărbați și cu aceste femei ce purtau pecetea civilizației autentice.

Brusc, un vacarm de glasuri pițigăiate îl făcu pe John să deschidă ochii și, după ce-și șterse în grabă lacrimile, să întoarcă într-acolo capul. În salon dădea buzna ceea ce părea a fi un șuvoi de gemeni identici în vîrstă de opt ani. Veneau gemeni după gemeni, gemeni după gemeni – un adevărat coșmar. Fețele lor (mai degrabă chipul lor repetat, căci nu aveau decît o singură față cu toții) se holbau ca niște mopși toate numai nări și ochi spălăciți ieșiți din orbite. Purtau aceeași uniformă kaki. Toți mergeau cu gura căscată. Toți guițau și sporovăiau în timp ce mergeau. Într-o clipă – i se păru Sălbaticului - tot salonul viermuia de aceste ființe aidoma. Roiau printre paturi, se cățărau pe ele, umblau pe sub ele în patru labe, se zgîiau la televizoare, se strîmbau la pacienți.

Linda îi uimi și oarecum îi sperie. La picioarele ei se adună un grup întreg, zgîindu-se la ea cu curiozitatea speriată și stupidă a animalelor care se trezesc brusc în fața necunoscutului.

— O, ia uite aici! Uitați-vă! Vorbeau acum cu glas scăzut de spaimă. Dar ce-o fi cu ea? De ce e așa de grasă?

Nu mai văzuseră niciodată o față ca a ei – nu văzuseră niciodată o față care să nu fi fost tînără – cu pielea plină de zbîrcituri, un trup care să fi încetat a mai fi drept și subțire. Toți acești sexagenari muribunzi aveau înfățișarea unor fetițe abia trecute de vîrsta copilăriei. În contrast cu ei, la numai patruzeci și patru de ani, Linda părea un monstru de bătrînețe flască și diformă.

— E îngrozitoare, nu? comentară copiii în șoaptă. Ia uitați-vă ce dinți are!

De sub pat țîșni deodată, între scaunul lui John și perete, un băiețel cu nasul cîrn, de mops, și se iți plin de curiozitate, iscodind fața adormită a Lindei

— Păi... începu el, dar propoziția îi fu întreruptă prematur de un guițat de durere.

Sălbaticul îl apucase de guler, îl ridicase peste scaun și, după ce-i trase o palmă usturătoare, îl azvîrli cît colo.

Urletele țîncului o aduseră val-vîrtej în ajutor pe sora-șefă.

— Ce i-ați făcut? întrebă ea cu asprime. N-aveți voie să-i loviți pe copii!

— Păi, atunci, nu-i lăsați să se apropie de patul ăsta! se răsti Sălbaticul, cu glasul tremurînd de indignare. Ce caută aici broscoii ăștia scîrboși? E dezgustător ce se-ntîmplă aici!

— Dezgustător? Ce vreți să spuneți? Li se face condiționarea în materie de moarte. Și uite ce este – îl avertiză ea pe un ton agresiv –, dacă vă mai amestecați în procesul condiționării lor, chem portarii să vă dea afară.

Sălbaticul se sculă în picioare și făcu doi pași către ea. Mișcările lui și expresia feței îi erau atît de amenințătoare, încît infirmiera se trase speriată

înapoi. Străduindu-se din răsputeri să-şi înfrîneze pornirea şi, fără o vorbă, îi întoarse spatele şi se reaşeză lîngă pat

Puţin mai liniştită, dar cu un aer de demnitate uşor strident, nesigur, infirmiera îi mai spuse:

— Să nu ziceţi că nu v-am prevenit!

Totuşi, îi luă cu ea pe gemenii prea curioşi şi-i duse la grupul care în capătul celălalt al salonului începuse să se joace de-a „caută-mi şliţul".

— Ei, dragă, acum du-te şi bea şi tu o ceaşcă de soluţie de cofeină, îi spuse ea celeilalte infirmiere.

Faptul că-şi exercitase autoritatea o făcu să se simtă mai bine, redîndu-i încrederea în sine.

— Gata, copii! strigă ea.

Linda se agitase în somn, deschisese o clipă ochii, privise în jur fără să vadă de fapt nimic şi apoi, toropită, adormise la loc. Şezînd lîngă ea, Sălbaticul se străduí din răsputeri să-şi recapete starea de spirit pe care o avusese cu cîteva minute mai devreme. „A şi B şi C, vitamina D te creşte", repetă în sinea lui, ca şi cum vorbele ar fi fost un descîntec capabil să reînvie trecutul mort de mult. Dar descîntecul n-avea nici un efect. Amintirile frumoase refuzau cu încăpăţînare să revină la viaţă; nu înviau decît geloziile şi urîţeniile şi mizeriile de odinioară. Popé, cu sîngele curgîndu-i din rana de la umăr; Linda dormind hidoasă şi muştele bîzîind în jurul mescalului vărsat pe duşumea, lîngă pat; băieţii ce o împroşcau cu ocări cînd o vedeau trecînd... Ah, nu, nu! Închise ochii şi clătină din cap, sforţîndu-se să ucidă amintirile acelea nesuferite. „A şi B şi C, vitamina D, vitamina D, vitamina D..."

Sintetizatorul Supervox îşi înălţa suspinele adormitoare într-un crescendo, iar circuitul de valuri de parfum de verbenă cedă brusc locul unui miros intens de paciuli. Linda se agită în somn, se trezi, se uită ameţită cîteva clipe la semifinalişti,

apoi, ridicînd capul, mai adulmecă de vreo cîteva ori noul parfum din aer şi deodată zîmbi, faţa i se lumină într-un zîmbet de extaz copilăresc.

— Popé! murmură ea, şi închise la loc ochii. O, îmi place atît de mult, atît de mult...

Oftă şi capul îi căzu iarăşi pe perne.

— Ah, Linda! o imploră Sălbaticul. Nu mă recunoşti?

Făcuse atîtea eforturi, făcuse tot ce-i stătea în puteri; oare de ce nu-l lăsa ea să dea totul uitării? Îi strînse mîna inertă într-un gest aproape violent, de parcă ar fi vrut s-o silească să-şi revină din visul acesta de voluptăţi ruşinoase, din aceste amintiri josnice şi scîrboase – înapoi în prezent, înapoi la realitate: prezentul înfricoşător, realitatea îngrozitoare – dar sublimă, avînd un sens, dar îngrozitor de importantă tocmai din pricina iminenţei lucrului aceluia care le făcea pe toate celelalte înspăimîntătoare.

— Linda, nu mă recunoşti?

Simţi răspunsul ei slab luînd forma unei strîngeri de mînă. Lui i se umplură iarăşi ochii de lacrimi. Se aplecă asupra ei şi o sărută.

Buzele ei se mişcară. „Popé!" şopti ea din nou şi el se simţi de parcă Linda i-ar fi zvîrlit în obraz o găleată de zoaie.

Începu să-i clocotească mînia în vine. Frustrate din nou, pătimirea şi obida lui îşi găsiseră o altă formă de exteriorizare, transformîndu-se într-un acces de furie chinuită.

— Dar eu sînt John! strigă el. Sînt John!

Şi disperarea îi împinse atît de departe mînia, încît ajunse chiar s-o apuce de umăr şi s-o zgîlţîie.

Linda deschise ochii clipind mărunt; îl văzu şi-l recunoscu – „John!" – dar plasă faţa lui adevărată, mîinile lui adevărate şi violente într-o lume a închipuirii – printre echivalentele interioare, intime, ale mirosului de paciuli şi ale sunetelor sintetizatorului, printre senzaţiile straniu

transfigurate, care-i alcătuiau universul visurilor. Îl recunoscu pe John, ca pe fiul ei, dar și-l imaginà drept un nechemat în Malpaisul acela paradisiac unde-și petrecuse vacanța *soma* cu Popé. Era supărat pe ea pentru că ea îl plăcea pe Popé, o zgîlțîia pentru că Popé era acolo în patul ei – de parcă în asta ar fi fost ceva rău sau urît – dar nu făceau toți oamenii civilizați același lucru? „Oricine poate-avea pe oricine...", „Toți sîntem ai tuturor celorlalți"; glasul ei se stinse brusc într-un fel de horcăit abia auzit cînd i se tăie respirația și deschise gura; făcu un efort deznădăjduit să-și umple plămînii cu aer. Dar Linda parcă și uitase cum trebuie să respire. Încercă să strige – dar din gură nu-i ieși nici un sunet; doar groaza din ochii ei larg deschiși îi dezvăluia lui John suferința ei. Duse mîinile la gît, apoi ele bătură aerul – aerul pe care nu-l putea inspira, aerul care, pentru ea, încetase să mai existe.

Sălbaticul sări în picioare, se aplecă asupra ei:

— Ce-i cu tine, Linda? Ce-i cu tine?

Glasul lui era implorator, parcă ar fi rugat-o fierbinte să nu-l lase singur.

Privirea pe care i-o aruncă Linda era încărcată de o spaimă negrăită – de spaimă și reproș – cel puțin așa i se păru lui. Se mai străduì o dată să se ridice în capul oaselor, dar recăzu pe pernă. Avea fața contorsionată oribil și buzele vinete.

Sălbaticul se răsuci pe călcîie și alergă pînă la capătul salonului.

— Repede, repede! strigă el. Repede!

Aflată în picioare în mijlocul cercului de gemeni care se jucau de-a „caută-mi șlițul", sora-șefă întoarse capul. Uimirea de o clipă cedă aproape imediat locul dezaprobării:

— Nu țipați! Gîndiți-vă la micuții aceștia, strigă ea încruntîndu-se. S-ar putea să le stricați condiționarea... Dar ce faceți? Sălbaticul pătrunsese în

mijlocul cercului de copii. Aveţi grijă! Un copil începuse să urle.

— Repede, veniţi! O apucă de mînecă, o trase după el. Repede! S-a întîmplat ceva. Am omorît-o.

Pînă să ajungă el la capătul salonului, Linda murise.

Sălbaticul încremeni o clipă tăcut, apoi căzu în genunchi lîngă pat şi, acoperindu-şi faţa cu mîinile, începu să plîngă cu sughiţuri.

Infirmiera rămase nehotărîtă, uitîndu-se cînd la trupul îngenunchiat lîngă pat (vai, ce spectacol scandalos!), cînd la gemeni (bieţii copilaşi!) care încetaseră să-şi mai caute unii altora şliţul şi priveau înmărmuriţi din capătul celălalt al încăperii, se uitau cu ochii măriţi, cu nările fremătînd la scena şocantă jucată în jurul patului cu numărul douăzeci. Infirmiera se întrebă în sinea ei: „Oare să-i vorbească? Să încerce să-l readucă la puţină decenţă? Să-i amintească unde se află? Să-l facă să fie conştient de răul fatal pe care-l poate face acestor bieţi copilaşi nevinovaţi? Să distrugă el toată sănătoasa lor instrucţie şi condiţionare în privinţa morţii, prin această explozie dezgustătoare – ca şi cum moartea ar fi fost ceva îngrozitor, ca şi cum vreo persoană sau alta ar fi contat atît de mult! Scena le putea aduce în minte copiilor cele mai dezastruoase idei în privinţa acestui subiect, i-ar putea tulbura atît de mult, încît să le producă o reacţie într-o direcţie complet greşită, total antisocială".

Făcu un pas înainte şi-l atinse pe umăr pe Sălbatic.

— Nu vă puteţi purta civilizat? îl întrebă ea cu glas aspru, dar fără să ridice tonul.

Şi totuşi, întorcînd capul, văzu că vreo cinci-şase gemeni deja înaintau într-acolo. Copiii îşi abandonaseră joaca. O clipă doar şi... Nu, riscul era prea mare; s-ar fi putut ca întreaga grupă să fie dată

înapoi cu șase sau poate chiar șapte luni în cadrul procesului de condiționare. Se întoarse în grabă către bietele ființe pe care le avea în grijă și pe care le vedea acum amenințate.

— Ei, cine vrea un ecler cu ciocolată? întrebă ea cu glas tare, pe un ton vesel.

— Eu! urlă în cor întregul grup Bokanovski.

Patul cu numărul douăzeci fu dat cu totul uitării.

„O, Doamne, Doamne, Doamne..." își tot repeta în sinea lui Sălbaticul. În haosul acela de mîhnire și remușcări care-i umpleau mintea era singurul cuvînt articulat ce-i mai venea în minte.

— Doamne! șopti el. Dumnezeule!

— *Ce* tot zice ăla? răsună desluşit şi piţigăiat un glas din apropiere, printre zumzetele sintetizatorului.

Sălbaticul tresări puternic și, luîndu-și mîinile de pe față, se uită în jur. Cinci gemeni kaki, fiecare cu un rest de ecler în mîna dreaptă, toți cu fețele identice, mînjite mai mult sau mai puțin identic cu ciocolată lipicioasă, stăteau înșirați cu mutrele lor de mops și se holbau la el.

Îl priviră în ochi și rînjiră toți deodată. Unul dintre ei arătă spre Linda cu bucata de ecler în mînă

— E moartă?

Sălbaticul îi privi o vreme în tăcere. Apoi, tot în tăcere, se ridică în picioare și, fără să scoată o vorbă, se îndreptă încet spre ușă.

— E moartă? repetă băiețelul curios, tropăind pe lîngă el.

Sălbaticul își coborî privirea asupra lui și, tot fără o vorbă, îl împinse într-o parte. Băiețelul căzu și începu imediat să urle. Sălbaticul nici măcar nu mai întoarse capul.

Capitolul XV

Personalul inferior de la Clinica Park Lane pentru Muribunzi era alcătuit dintr-o sută șaizeci și doi de Delta, împărțiți în două grupuri omogenizate de optzeci și patru de gemene cu părul roșu și, respectiv, șaptezeci și opt de gemeni dolicocefali bruneți. La ora șase, cînd își încheiau ziua de lucru, cele două grupuri se adunau în vestibulul spitalului și subadministratorul-adjunct le distribuia rația de *soma*.

Coborînd din lift, Sălbaticul păși drept în mijlocul lor. Dar gîndurile îi zburară în altă parte – la moartea mamei sale, la mîhnirea și la remușcările lui; automat, fără să-și dea seama ce face, începu să-și croiască drum prin mulțime, cu umărul înainte.

— Hei, ce te împingi așa? Unde te trezești? Unde te bagi?

Înalte sau joase, dintr-o mulțime de gîtlejuri diferite, doar două glasuri păreau să guițe sau să grohăie. Repetate la infinit, ca de o suită de oglinzi, două chipuri – unul ca o lună plină pistruiată și fără păr, cu halo portocaliu, celălalt subțire, ca o mască avînd înfățișarea unei păsări cu ciocul mare, și cu barba nerasă de două zile – se-ntoarseră furioase către el. Cuvintele lor și coatele pe care i le traseră în coaste izbutiră să spargă zidul care-l izola în inconștiență. Se trezi din nou la realitatea exterioară, se uită în jur, înțelese ce vede, recunoscu – sau mai degrabă știu cu o senzație înjositoare de oroare și dezgust – că e vorba de acel delir repetat al zilelor și nopților lui,

coşmarul asemănării, ba chiar al identităţii unor roiuri imposibil de deosebit. Gemeni, gemeni... Ca nişte larve viermuiseră peste tot, întinînd taina morţii Lindei. Alte larve, dar mai mari, ajunse la maturitate, viermuiau acum peste mîhnirea şi căinţa lui. Se opri şi, cu ochii tulburi şi înfiorători, se uită în jur la gloata aceea kaki în mijlocul căreia se afla, dominînd-o cu un cap. „O, ce minune! Ce de făpturi alese!" Cuvintele melodioase parcă-şi băteau joc de el. „Ce frumoasă-i omenirea. minunată lume nouă..."[1]

— Se distribuie dozele de *soma*! strigă un glas răsunător. Vă rog, păstraţi ordinea. Hai, ăia de colo, grăbiţi-vă!

Se deschisese o uşă şi în vestibul fusese aduse o masă şi un scaun. Glasul răsunător aparţinea unui tînăr Alfa zglobiu şi degajat, care intrase cu o casetă mare de metal negru. Din piepturile tuturor gemenilor ţinuţi în aşteptare se înălţă un murmur de satisfacţie. Îl dădură uitării pe Sălbatic. Atenţia li se îndreptă acum spre cutia metalică, pe care tînărul o pusese pe masă şi tocmai o descuia. Capacul se ridică.

— Oooo! strigară simultan cei o sută şaizeci şi doi de salariaţi, de parcă ar fi privit nişte jocuri de artificii.

Tînărul scoase o mînă de cutiuţe minuscule cu pilule.

— Ei, acum un pas înainte, vă rog, spuse el cu hotărîre. Pe rînd, cîte unul, fără să vă împingeţi.

Pe rînd, cîte unul, fără să se împingă, gemenii păşiră înainte. Mai întîi doi gemeni, apoi două gemene, iar doi gemeni, iar două gemene, iar...

Sălbaticul rămase să privească spectacolul. „O, minunată lume nouă, o, minunată lume nouă..." În mintea lui cuvintele melodioase parcă-şi schimbau intonaţia. Îl luaseră în rîs cînd el era chinuit

1. *Furtuna*, V, 1, 183-185.

de mîhnire şi remuşcări, şi cu ce ton de hidoasă şi cinică batjocură! Rîzînd diabolic, vorbele dăduseră la iveală josnicia sordidă, urîţenia greţoasă a coşmarului. Acum însă, parcă trîmbiţau o chemare la arme. „O, minunată lume nouă!" Miranda proclama posibilitatea frumuseţii, posibilitatea prefacerii pînă şi a unui coşmar în ceva înălţător şi nobil. „O, minunată lume nouă!" Era o chemare la luptă, o comandă.

— Ia, ia, nu vă-mpingeţi! strigă furios subadministratorul-adjunct şi închise cu zgomot capacul cutiei metalice. Dacă nu vă purtaţi cum trebuie, opresc distribuirea *somei*!

Gemenii Delta începură să mormăie, se mai înghiontiră cu coatele, apoi se potoliră. Ameninţarea îşi făcuse efectul. Auzi vorbă – să-i lipsească de *soma*! Ce gînd înfiorător!

— Ei bravo, v-aţi cuminţit! spuse tînărul şi redeschise cutia.

Linda trăise ca o roabă, Linda murise; alţii trebuiau să trăiască în libertate şi atunci lumea putea fi înfrumuseţată. Era un act de reparaţie, o datorie. Dintr-o dată, mintea Sălbaticului se lumină; acum ştia ce trebuie să facă. Parcă s-ar fi deschis un oblon şi s-ar fi tras la o parte o perdea.

– Şi! spuse subadministratorul-adjunct.

Încă o femeie kaki păşi înainte.

— Opriţi-vă! strigă Sălbaticul cu glas răsunător. Opriţi-vă!

Îşi croi drum pînă la masă; gemenii Delta rămaseră uimiţi, zgîindu-se la el.

— Sfinte Ford! spuse cu glas scăzut subadministratorul. E Sălbaticul!

Şi i se făcu frică.

— Ascultaţi-mă, vă rog din suflet, strigă cu toată seriozitatea Sălbaticul. „Vă rog să m-ascultaţi!"[1]

---

1. *Iuliu Cezar*, III, 2,78, trad. Tudor Vianu, ed. cit., vol. 5, 1986, p. 52.

Pînă atunci nu mai vorbise niciînd în public, aşa că i se păru foarte greu să exprime ceea ce ar fi vrut să spună.

— Nu mai luaţi pilulele alea îngrozitoare. Sînt otravă, otravă curată!

— Ascultaţi, domnule Sălbatic, îi spuse subadministratorul-adjunct, cu un zîmbet mieros, dacă nu vă supăraţi, vă rog să mă lăsaţi...

— Otravă pentru suflet, ca şi pentru trup.

— Da, se poate, dar de ce nu mă lăsaţi să continuu distribuirea? Hai, vă rog frumos, fiţi băiat bun. Şi, cu blîndeţea prudentă cu care mîngîi un animal recunoscut ca fiind periculos, îl bătu pe braţ. Daţi-mi voie doar să...

— Niciodată! strigă Sălbaticul.

— Dragă prietene, te rog frumos...

— Aruncaţi la gunoi otrava aceea groaznică.

Cuvintele „Aruncaţi la gunoi" izbutiră să pătrundă prin straturile succesive de neînţelegere pînă în străfundurile conştiinţei gemenilor Delta. Din mulţime se înălţă un murmur de nemulţumire.

— Am venit să vă aduc libertate, spuse Sălbaticul, întorcîndu-se din nou către gemeni. Am venit...

Funcţionarul nu-l mai auzi; se strecurase afară din vestibul şi căuta un număr în cartea de telefon.

— Nu e în apartamentul lui, rezumă Bernard situaţia, nu e la mine, nu e la tine. Nu e la Aphroditaeum; nu e la Centru şi nici la Colegiu. Unde s-o fi dus?

Helmholtz dădu din umeri. Se întorseseră de la lucru, convinşi că-l vor găsi pe Sălbatic aşteptîndu-i la unul sau celălalt din locurile lor obişnuite de întîlnire, dar nici urmă de el. Faptul în sine era supărător, deoarece avuseseră de gînd să facă o scurtă călătorie pînă la Biarritz în sportcopterul cu patru locuri al lui Helmholtz. Dacă nu apărea în cel mai scurt timp, aveau să întîrzie la masă.

— Îl mai aşteptăm cinci minute, zise Helmholtz. Dacă nu apare la timp, atunci o să...

Îl întrerupse telefonul. Ridică receptorul:

— Alo!... Da, la telefon. Apoi, după ce ascultă mai multă vreme, trase o înjurătură: — Futu-i Fordul să-i fut! Vin imediat.

— Ce s-a întîmplat? întrebă Bernard.

— Era o cunoştinţă de-a mea de la Spitalul Park Lane. Sălbaticul e acolo. S-ar părea că şi-a ieşit din minţi. Oricum, e o treabă urgentă. Vii cu mine?

Se repeziră pe coridor spre lifturi.

— Dar de ce vă place să fiţi robi? îl auziră ei pe Sălbatic cînd intrară în spital. Faţa îi era îmbujorată, ochii îi străluceau, arzînd de indignare. Vă place să fiţi ca nişte copii de ţîţă? Da, copii de ţîţă, care „scîncesc şi varsă în braţele dădacei"[1]. adăugă el cînd stupiditatea lor animalică îl exasperă pînă acolo încît îl făcu să-i insulte pe cei pe care venise să-i mîntuiască.

Insultele ricoşau însă de pe carapacea groasă a prostiei lor; se uitau ţintă la el cu ochi inexpresivi, plini de resentimente vagi şi încrîncenate.

— Da, da, „scîncind şi vărsînd"! strigă el pur şi simplu.

Dăduse uitării şi mîhnirea şi remuşcările, şi compasiunea şi sentimentul datoriei, toate fiind parcă absorbite acum de o ură intensă, copleşitoare faţă de monştrii aceştia subumani.

— Nu vreţi să fiţi liberi, să fiţi oameni? Nici măcar nu înţelegeţi ce înseamnă umanitatea şi libertatea?

Mînia îl ajuta să vorbească mai curgător; cuvintele îi veneau mai uşor.

— Nu vreţi? Nu înţelegeţi? repeta el, fără a primi răspuns. Ei bine, atunci am să vă învăţ eu,

---

1. *Cum vă place*, II, 7, 155 celebrul monolog al lui Jacques „Cele şapte vîrste ale omului".

continuă el crîncen. Am să vă *fac* liberi chiar şi fără voia voastră.

Şi, deschizînd brusc o fereastră care dădea spre curtea interioară a spitalului, începu să arunce afară cîte un pumn de cutiuţe cu tablete de *soma*.

O clipă gloata kaki rămase tăcută, înmărmurită, asistînd la spectacolul acestui sacrilegiu inutil, privindu-l cu uimire şi groază.

E nebun, şopti Bernard, făcînd ochii mari. Au să-l omoare. Au să-l... Deodată din mulţime se înalţă un strigăt puternic; un val de trupuri se apropie ameninţător de Sălbatic. Ford să-l ajute! zise Bernard şi întoarse capul îngrozit.

— Ford îi ajută pe cei care se ajută singuri, zise Helmholtz Watson şi rîzînd – efectiv rîzînd entuziasmat – îşi croi drum prin mulţime.

— Liberi, slobozi! strigă Sălbaticul şi, în timp ce cu o mînă continua să arunce pe fereastră cutiuţele cu *soma*, cu cealaltă lovea feţele uniforme ale celor ce se năpustiseră asupra lui. Liberi! şi deodată se trezi cu Helmholtz lîngă el. Bunul meu prieten Helmholtz! – exclamă el continuînd să dea cu pumnii. În sfîrşit, oameni adevăraţi! mai strigă Sălbaticul aruncînd tot timpul cîte un pumn de otravă pe fereastră. Da, oameni! Oameni! Cînd nu mai rămăsese deloc otravă, înălţă cutia metalică şi le-o arătă golită de conţinut, neagră.

— Sînteţi liberi!

Urlînd, gemenii Delta îl atacară cu şi mai mare furie.

Şovăind, la marginea cîmpului de luptă, Bernard îşi zise: „S-a sfîrşit cu ei" şi, mînat de un impuls spontan, încercă să le vină în ajutor; apoi se răzgîndi şi se opri; pe urmă, ruşinat, făcu iarăşi un pas înainte; pe urmă iar zăbovi în cumpănă şi rămase chinuit de umilitoarea incapacitate de decizie – gîndindu-se ba că *ei* ar putea fi ucişi dacă nu-i ajută, ba că ar putea fi ucis *el* dacă le vine lor în ajutor – şi tocmai atunci (Slavă lui Ford!)

dădură buzna înăuntru polițiștii, cu vizorul bulbucat și botul de purcel al măștilor de gaze.

Bernard se repezi în întîmpinarea lor. Începu să-și agite brațele: era și asta o acțiune, făcea și el ceva. Strigă de mai multe ori „Ajutor!", tot mai tare și mai tare, ca să aibă iluzia că ajută și el cu ceva:

— Ajutor, Ajutor! AJUTOR!

Polițiștii îl împinseră la o parte și se apucară de treabă. Trei dintre ei, cu sprayuri imense prinse pe umeri, pompară în aer nori groși de vapori de *soma*. Alți doi puseră în funcțiune sintetizatorul portabil de muzică pe care-l aduseseră cu ei. Cu pistoale cu apă încărcate cu un anestezic puternic, alți patru își croiau drum prin mulțime și-i doborau la pămînt, cu fiecare nou jet de lichid, pe luptătorii cei mai înverșunați.

— Repede, repede! urlă Bernard. O să-i omoare dacă nu vă grăbiți. O să-i... Oh!

Enervat de trăncăneala lui, unul dintre polițiști îl stropi și pe el cu pistolul cu apă. Bernard se clătină o secundă sau două pe picioarele care păreau să-și fi pierdut oasele, tendoanele, mușchii, prefăcîndu-se în gelatină, și pînă la urmă în ceva încă și mai lichid – apă: căzu fleașcă la pămînt.

Deodată, din sintetizator începu să vorbească un glas. Glasul Rațiunii, Glasul Înțelepciunii, Glasul Bunăstării. Banda sonoră se derula transmițînd cuvîntarea sintetică antidezordine numărul doi (de forță medie). Din străfundurile unei inimi inexistente, Glasul strigă:

— Prieteni, prieteni scumpi, răsuna Glasul atît de patetic pe un ton de reproș atît de tandru încît dindărătul măștilor lor de gaze pînă și ochii polițiștilor se încețoșară pentru o clipă înecați în lacrimi. Ce înseamnă toate acestea? De ce nu sînteți fericiți și buni laolaltă? Fericiți și buni, repetă Glasul. Trăiți în pace, în pace.

Tremurînd, preschimbîndu-se în șoaptă, amuți pentru o clipă.

— Ah, ce tare aș vrea să fiți fericiți, reîncepu Glasul cu seriozitate și blîndețe infinită. Tare aș vrea să fiți buni! Vă rog, vă rog mult, fiți buni și...

În două minute glasul și vaporii de *soma* își făcură deja efectul. Cu ochii în lacrimi, gemenii Delta se sărutau și se strîngeau afectuos în brațe cîte șase gemeni deodată cuprinși într-o largă îmbrățișare. Pînă și Helmholtz și Sălbaticul aproape că plîngeau. De la Administrație se aduse o cotă nouă de cutiuțe cu pilule; urmă o nouă distribuție grăbită și, în sunetul urărilor de rămas-bun rostite cu multă afecțiune de Glasul amplu, baritonal, gemenii se împrăștiară, vorbind printre suspine care ai fi zis că le frîngeau inimile:

— La revedere, dragii mei, scumpii mei prieteni; și Ford să vă aibă în pază! La revedere, dragii mei, scumpii mei prieteni, și Ford să vă aibă în pază! Pe curînd, dragii mei, scumpii mei...

După plecarea ultimilor gemeni Delta, polițistul întrerupse curentul. Glasul îngeresc tăcu.

— Veniți de bună voie, fără să vă opuneți, sau trebuie să vă facem anestezie? întrebă polițistul fluturîndu-și amenințător pistolul cu apă.

— O, venim fără să ne opunem, răspunse Sălbaticul tamponîndu-și cînd buza spartă, cînd zgîrietura de pe gît, cînd mușcătura de la mîna stîngă.

Cu batista lipită de nasul care-i sîngera, Helmholtz dădu și el din cap a încuviințare.

De-acuma treaz și în stare să se țină iarăși pe picioare, Bernard își alesese tocmai acest moment pentru a se furișa spre ușă cît mai discret cu putință.

— Hei, tu ăla de colo! strigă plutonierul, și un polițist cu mască de porc se repezi și-l apucă pe Bernard de umăr.

Bernard se întoarse cu un aer de candoare jignită, indignată. Să fugă? Nici prin cap nu-i trecuse una ca asta.

— Deşi, zău dacă înţeleg ce aveţi cu *mine*? îi spuse el plutonierului.

— Eşti prieten cu deţinuţii aceştia, nu?

— Mda... începu Bernard şi şovăi. De fapt, nu putea să nege: — Da, de ce n-aş fi?

— Atunci vino cu noi, zise poliţistul şi o luă înainte către ieşire şi către maşina de poliţie care aştepta jos.

Capitolul XVI

Încăperea în care fură băgaţi cei trei era biroul Controlorului.

— Forditatea Sa va coborî într-o clipă, le spuse majordomul Gama şi-i lăsă singuri.

Helmholtz rîse zgomotos.

— Parcă ar fi o petrecere cu surogat de cofeină mai degrabă decît un proces, zise el şi se lăsă comod în cel mai luxos dintre fotoliile pneumatice. Hai, nu mai fă mutra asta tristă, Bernard! adăugă el, observînd faţa palidă şi deznădăjduită a prietenului său.

Dar Bernard nu se lăsă înveselit; fără să răspundă, fără măcar să se uite la Helmholtz, se duse şi se aşeză pe cel mai incomod scaun din încăpere, ales anume cu speranţa vagă că ar putea într-un fel sau altul să domolească mînia puterilor superioare.

Între timp, Sălbaticul umbla fără astîmpăr prin cameră, cercetînd cu o vagă curiozitate superficială cărţile de pe rafturi, rolele de bandă magnetică şi sulurile de hîrtie pentru maşina de citit, aflate în firide numerotate cu grijă. Pe masa de sub fereastră se afla un volum masiv legat în imitaţie de piele neagră şi purtînd mai multe T-uri de aur ambosate. Luă cartea şi o deschise. Era *Viaţa şi opera mea*, de Marele Nostru Ford. Cartea fusese publicată la Detroit de Societatea pentru Răspîndirea Cunoştinţelor Fordiene. Întoarse alene paginile, citi cîte o propoziţie de ici, cîte un paragraf de colo

și tocmai trăsese concluzia că nu-l interesează cartea, cînd se deschise ușa și intră cu pas degajat și vioi Controlorul Rezident în Europa Occidentală.

Mustafa Mond dădu mîna cu fiecare, dar i se adresă doar Sălbaticului:

— Vasăzică nu-ți prea place civilizația, domnule Sălbatic?

Sălbaticul se uită la el. Se pregătise să mintă, să spună vrute și nevrute sau să tacă posac; dar, încurajat de inteligența jovială pe care o răspîndea chipul Controlorului, se hotărî să spună sincer adevărul:

— Nu.

Și clătină din cap.

Bernard tresări și pe față i se întipări groaza. Ce avea să creadă Controlorul? A fi etichetat drept prieten al unui om care spunea că nu-i place civilizația – o spunea deschis, și cui? Tocmai Controlorului – era teribil.

Bine, John, dar... începu el, însă o privire a lui Mustafa Mond îl reduse la o tăcere smerită.

— Bineînțeles, recunoscu în continuare Sălbaticul, există cîteva lucruri foarte drăguțe. De exemplu, toată muzica aia care plutește în aer...

— „Îmi zumzăie-n urechi cînd lenește-alăute, mii, cînd glasuri care, dacă m-aș trezi din somn prelung, m-ar adormi din nou."[1]

Fața Sălbaticului se lumină dintr-o dată de plăcere.

— Ați citit-o și dumneavoastră? Credeam că aici, în Anglia, nu cunoaște nimeni cartea asta.

— Mai nimeni. Sînt unul dintre puținii cititori ai ei. Știi, e interzisă. Dar, întrucît aici eu fac legile, îmi pot îngădui să le mai și încalc. Fără a fi pedepsit, domnule Marx, adăugă el, întorcîndu-se

---

1. Caliban în *Furtuna*, III, 2, 146-148, ed. cit., vol. 8, 1990, p. 388.

spre Bernard. Numai că dumneata *n-o poţi* face, mă tem.

Bernard se cufundă într-o deznădejde şi mai chinuitoare.

— Dar de ce e interzisă? întrebă Salbaticul.

Emoţia întîlnirii cu un om care-l citise pe Shakespeare îl făcuse să uite într-o clipă de orice altceva.

Controlorul dădu din umeri.

— Pentru că e veche, ăsta e principalul motiv. Aici nu ne trebuie lucruri vechi.

— Chiar dacă sînt frumoase?

— Mai ales dacă sînt frumoase. Frumuseţea e atrăgătoare şi noi nu vrem ca oamenii să fie atraşi de lucruri vechi. Noi vrem să le placă cele noi.

— Bine, dar cele noi sînt atît de tîmpite şi de urîte. Filmele alea în care nu vezi decît elicoptere agitîndu-se de colo pînă colo şi-i *simţi* pe oameni sărutîndu-se – zise el strîmbîndu-se. „Ţapi şi maimuţoi!"[1]

Doar în vorbele lui Othello putea găsi un mijloc adecvat de a-şi transmite dispreţul şi ura.

— Oricum, nişte animale drăguţe şi blînde, murmură Controlorul într-o doară.

— De ce nu-i lăsaţi să vadă mai degrabă *Othello*?

— Ţi-am mai spus, e o vechitură. Şi, pe urmă, nici nu l-ar putea înţelege.

Da, asta era adevărat. Îşi aminti cum rîsese Helmholtz Watson de *Romeo şi Julieta*. După o pauză spuse:

— Atunci, măcar un lucru nou care să semene cu *Othello* şi pe care oamenii l-ar putea înţelege.

— Asta vrem cu toţii să scriem, de mult, zise Helmholtz, rupînd astfel tăcerea lui de pînă atunci.

— Dar nu-l veţi scrie niciodată, zise Controlorul. Pentru că dacă ar semăna într-adevăr cu *Othello*,

---

1. *Othello*, III, 3, 403.

nimeni nu l-ar înțelege, oricît de nou ar fi. Iar dacă ar fi cu adevărat nou, n-ar putea în nici un caz semăna cu *Othello*.

— De ce nu?

— Chiar așa, de ce nu? reluă ca un ecou Helmholtz, începînd și el să uite de realitățile neplăcute ale situației în care se aflau. (Palid de spaimă și îngrijorare, numai Bernard și le aducea aminte; dar ceilalți nu le băgau în seamă.) De ce nu?

— Pentru că lumea noastră nu mai e aceeași ca a lui Othello. Nu poți face automobile populare fără oțel – și nu poți face tragedii fără instabilitate socială. Dar acum lumea e stabilă. Oamenii sînt fericiți; capătă ceea ce vor și nu cer niciodată ceea ce nu pot căpăta. Sînt înstăriți; trăiesc în siguranță; nu se îmbolnăvesc niciodată; nu se tem de moarte; voioși, nu le pasă de patimi și de bătrînețe; n-au mame și tați care să-i necăjească și să-i sîcîie; n-au soții, ori copii, ori iubiți și iubite care să le stîrnească sentimente puternice; sînt condiționați în așa fel încît practic nu pot să se poarte decît așa cum trebuie. Și dacă ceva nu e în regulă, au la dispoziție *soma*. *Soma*, pe care dumneata, domnule Sălbatic, te apuci s-o arunci pe fereastră în numele libertății. *Libertate*! spuse rîzînd Controlorul. Ca și cum te-ai putea aștepta de la acești Delta să știe ce-i aia libertate! Iar acum ai vrea ca ei să înțeleagă și tragedia lui Othello. Dragul meu băiat!

Sălbaticul tăcu o vreme.

— Și totuși, insistă el cu încăpățînare, *Othello* e bună, e mai bună decît filmele alea senzoriale.

— Bineînțeles, conveni Controlorul. Dar acesta este prețul pe care trebuie să-l plătim pentru stabilitate. Trebuie să alegi între fericire și ceea ce pe vremuri oamenii numeau „artă superioară".

Pe aceasta noi am sacrificat-o. Am înlocuit-o cu filmele senzoriale şi cu orga de parfumuri.

— Bine, dar acestea nu spun nimic.

— Se spun doar pe sine; semnifică o mulţime de senzaţii agreabile pentru public.

— Bine, dar sînt... sînt spuse de un nătîng[1].

Controlorul rîse:

— Nu eşti prea politicos cu prietenul dumitale, domnul Watson. Unul dintre cei mai distinşi ingineri ai emoţiilor pe care-i avem...

— Ba are dreptate, zise încruntat Helmholtz. Pentru că e, într-adevăr, o treabă nătîngă. Să scrii cînd n-ai nimic de spus...

Tocmai. Asta cere o enormă ingeniozitate. Fabrici automobile populare dintr-o cantitate minimă de oţel – şi opere de artă din nimic altceva decît senzaţiile pure.

Sălbaticul clătină din cap:

— Mie toate astea mi se par oribile

— Firește. Adevărata fericire pare întotdeauna destul de palidă și sordidă în comparație cu supracompensațiile chinurilor şi mizeriei sufleteşti. Şi, bineînțeles, stabilitatea nu e nici pe departe atît de spectaculoasă ca instabilitatea. Iar mulțumirea nu are nimic din strălucirea și splendoarea unei lupte eficace împotriva nenorocirii, n-are nimic din pitorescul unei înfruntări cu ispita sau al unei prăbuşiri fatale adusă de patimă și îndoială. Fericirea nu e niciodată măreață.

— Presupun că aveţi dreptate, încuviinţă după o pauză Sălbaticul. Dar trebuie neapărat să îmbrace forma atît de îngrozitoare a acelor gemeni?

Îşi trecu mîna peste ochi de parcă ar fi încercat să şteargă imaginea retrospectivă a acelor lungi şiruri de pitici identici de la mesele comune, turmele acelea de gemeni care stăteau la coadă la

1. „E o poveste spusă de un nătîng", citat din *Macbeth*, V, 5, 27, ed. cit., vol. 7, 1988, p. 323.

intrarea Gării Brentford a monoraiului, a acelor gîngănii umane care viermuiau în jurul patului de moarte al Lindei, fața repetată la infinit a atacatorilor lui. Își privi mîna stîngă bandajată și fu scuturat de un fior!

— Oribil! exclamă el.

— Da, dar cît de util! Văd că nu-ți plac grupurile noastre bokanovskificate; dar te asigur că ele constituie temelia pe care se construiește tot restul. Ei sînt giroscopul care stabilizează racheta statului nostru în zborul ei neabătut.

Glasul profund al Controlorului vibra palpitant; gesturile lui cuprindeau întregul spațiu interstelar și impulsul irezistibil al mașinii. Retorica lui Mustafa Mond se ridica aproape la nivelul Glasului Sintetic.

— Mă întrebam, spuse Sălbaticul, de ce i-ați mai făcut – din moment ce din eprubetele alea puteți scoate tot ce vreți? Dacă tot munciți la ele, de ce nu-i scoateți pe toți numai Alfa-Dublu-Plus?

Mustafa Mond rîse:

— Pentru că nu dorim cîtuși de puțin să ni se taie beregata. Noi credem în fericire și stabilitate. O societate de Alfa n-ar putea fi decît instabilă și nefericită. Închipuiește-ți o fabrică în care să lucreze numai Alfa adică indivizi separați și neînrudiți, cu ereditate bună și condiționați pentru a fi capabili (în anumite limite) să aibă o alegere liberă și să-și asume răspunderi. Ia închipuiește-ți cum ar arăta, repetă el

Sălbaticul încercă să și-o închipuie, dar nu reuși.

— E o absurditate. Un om Alfa-Decantat, Alfa-Condiționat ar înnebuni dacă ar trebui să facă munca unor semicretini Epsilon – ar înnebuni sau ar începe să spargă totul în jur. Niște Alfa pot fi socializați total, dar cu condiția să-i pui să facă o treabă demnă de un Alfa. Numai de la un Epsilon te poți aștepta să facă niște sacrificii de Epsilon,

pentru simplul motiv că lui nu i se par a fi jertfe; ele constituie doar linia de minimă rezistență. Condiționarea unui Epsilon i-a trasat niște șine pe care trebuie să se deplaseze. Nu se poate opri; e predestinat. Chiar și după decantare, el se află tot într-o eprubetă – o eprubetă invizibilă de fixații infantile și embrionice. Bineînțeles că fiecare dintre noi (continuă dus pe gînduri Controlorul) trece prin viață într-o eprubetă sau un flacon. Dacă se întîmplă să fim Alfa, aceste recipiente în care ne aflăm sînt relativ enorme. Am suferi cumplit dacă am fi închiși într-un spațiu restrîns. Nu poți turna surogat de șampanie pentru casta superioară în flacoane pentru castele inferioare. E un lucru evident din punct de vedere teoretic și a fost dovedit și în practică. Rezultatul experimentului din Cipru a fost întru totul convingător.

— Ce experiment? întrebă Sălbaticul.

Mustafa Mond zîmbi:

— Mă rog, i-am putea spune o experiență în domeniul reîmbutelierii, dacă vrei. A început în anul 473 după Ford. Controlorii au curățat insula Cipru de toți locuitorii ei și au recolonizat-o cu un grup special preparat de douăzeci și două de mii de Alfa. Li s-a frunizat întregul utilaj agricol și industrial de care aveau nevoie și au fost lăsați să se administreze singuri. Rezultatul a confirmat toate previziunile teoretice: pămîntul n-a fost lucrat cum trebuia; în toate fabricile izbucneau greve; legile erau călcate în picioare, ordinele erau nesocotite; toți oamenii repartizati temporar la o muncă inferioară se țineau numai de intrigi pentru a obține posturile înalte, iar cei care dețineau aceste posturi unelteau, la rîndul lor, pentru a și le păstra cu orice preț. În mai puțin de șase ani a izbucnit un război civil a-ntîia. După ce au fost uciși nouăsprezece mii din cei douăzeci și două de mii de Alfa, supraviețuitorii au semnat în unanimitate o

petiție către Controlorii Mondiali, rugîndu-i să ia guvernarea insulei. Ceea ce s-a și întîmplat. Și uite așa a sfîrșit singura societate de Alfa pe care a cunoscut-o vreodată omenirea.

Sălbaticul oftă din rărunchi.

— Populația optimă, reluă Mustafa Mond, are ca model aisbergul: opt părți din nouă sînt sub apă, numai a noua parte e la suprafață.

— Și sînt fericiți acolo sub apă?

— Mai fericiți decît deasupra ei. Mai fericiți decît, de exemplu, prietenii dumitale de aici, adăugă el arătîndu-i cu degetul pe Helmholtz și Bernard.

— În pofida muncii aceleia îngrozitoare?

— Îngrozitoare? *Lor* nu li se pare așa. Dimpotrivă, le place. E ușoară, e simplă ca o joacă de copii. Nici un fel de încordare pentru mintea sau mușchii lor. Șapte ore și jumătate de muncă neistovitoare și apoi rația de *soma*, și jocurile, și copulația fără restricții, și filmele senzoriale, ce altceva și-ar mai putea dori? E adevărat, ar putea cere reducerea orelor de lucru. Și, bineînțeles, le-am putea oferi un program redus. Din punct de vedere tehnic, ar fi cum nu se poate mai simplu să reducem orarul de lucru al tuturor castelor inferioare la trei sau patru ceasuri pe zi. Dar asta i-ar face oare mai fericiți? Aș, de unde! S-a experimentat și acest lucru, acum mai bine de un secol și jumătate. În întreaga Irlandă s-a instaurat ziua de lucru de patru ore. Și care au fost rezultatele ei? Neliniște socială și un spor considerabil al consumului de *soma*; asta a fost tot. Cele trei ore și jumătate de *loisir* – timp liber – în plus erau departe de a constitui un izvor de fericire – pînă într-atît încît oamenii se simțeau constrînși să-și ia vacanță de la ele. Biroul nostru de invenții geme de planuri pentru economisirea eforturilor. Sînt mii de proiecte, adăugă Mustafa Mond cu un gest generos. Și de ce nu le punem în aplicare?

Tocmai de dragul muncitorilor. Ar fi de-a dreptul o cruzime să-i lovim cu un *loisir* excesiv. La fel şi cu agricultura. Dacă am vrea, am putea fabrica sintetic toate alimentele, pînă la ultima bucăţică. Dar n-o facem. Preferăm să păstrăm pe ogoare o treime din populaţie. Şi asta pentru binele ei – căci ia mai mult timp producerea hranei din pămînt decît din fabrică. Şi, pe urmă, trebuie să ne gîndim şi la stabilitatea noastră. Noi nu vrem să ne schimbăm. Fiecare schimbare reprezintă o ameninţare la adresa stabilităţii. Iată un motiv în plus pentru care aplicăm cu atîta zgîrcenie noile invenţii. Orice descoperire în domeniul ştiinţei pure este potenţial subversivă; pînă şi ştiinţa trebuie uneori să fie tratată ca un posibil inamic. Da, da, chiar şi ştiinţa.

Ştiinţa? Sălbaticul se încruntă. Cunoştea cuvîntul, dar n-ar fi putut spune exact ce înseamnă. Shakespeare şi bătrînii din *pueblo* nu pomeniseră niciodată de ştiinţă, iar de la Linda nu primise decît nişte vagi aluzii: ştiinţa era o chestie cu care făceai elicoptere, ceva care te făcea să rîzi la Sărbătoarea Recoltei, ceva care te împiedica să te zbîrceşti şi să-ţi pierzi dinţii. Sălbaticul făcu un efort disperat de a prinde înţelesul vorbelor Controlorului.

— Da, da, continuă Mustafa Mond, iată încă un element al rubricii „Costul stabilităţii". Nu numai arta este incompatibilă cu fericirea, ci şi ştiinţa. Ştiinţa e periculoasă; trebuie să avem multă grijă, s-o ţinem în lanţ şi cu botniţă.

— Cum aşa? se minună Helmholtz. Bine, dar noi mereu spunem că ştiinţa e totul. E una dintre platitudinile repetate în cadrul hipnopedagogiei.

— De trei ori pe săptămînă între orele treisprezece şi şaptesprezece, se amestecă Bernard.

— Şi toată propaganda pe care o facem ştiinţei la Colegiu...

— Da; dar cărei ştiinţe? întrebă sarcastic Mustafa Mond. Voi n-aveţi nici un fel de pregătire ştiinţifică, aşa că nu puteţi judeca problema. Eu,

în schimb, am fost la vremea mea un fizician destul de bun. Chiar prea bun – în orice caz, destul de bun ca să-mi dau seama că toată știința noastră e doar o carte de bucate, cu o teorie gastronomică ortodoxă, pe care nimeni n-are voie s-o pună la îndoială, și o listă de rețete la care nu se poate adăuga nimic decît cu permisiunea specială a bucătarului-șef. Dar pe vremuri am fost un tînăr ajutor de bucătar ros de curiozitate. Am început să gătesc puțin pe cont propriu. Am gătit pe o linie neortodoxă, în taină. De fapt, am făcut un pic de știință adevărată, adăugă el și apoi tăcu.

— Și ce s-a întîmplat? îl întrebă Helmholtz Watson.

Controlorul oftă:

— Cam ceea ce o să vi se întîmple și vouă, tinerilor. Era cît pe-aci să fiu trimis pe o insulă.

Cuvintele acestea avură un efect galvanic asupra lui Bernard, stîrnindu-i o ieșire violentă și lipsită de decență:

— Să mă trimiteți pe o insulă? Tocmai pe *mine*?

Sări în sus, străbătu încăperea și începu să gesticuleze în fața Controlorului.

— Pe *mine* nu mă puteți trimite. N-am făcut nimic. Ceilalți au fost de vină. Jur că ceilalți au fost.

Și întinse un deget acuzator către Helmholtz și către Sălbatic.

— Vai, vă rog, nu mă trimiteți în Islanda, promit solemn să fac tot ce trebuie. Vă rog mult să-mi acordați o șansă. Vă rog, acordați-mi o șansă.

Și lacrimile începură să-i șiroiască pe obraji.

— Vă rog să mă credeți că e vina lor, suspină el. Și nu în Islanda. Ah, o rog pe Forditatea Voastră, o rog mult...

Și, într-un paroxism de umilință abjectă, se aruncă în genunchi la picioarele Controlorului. Mustafa încercă să-l ridice; dar Bernard se încăpățînă să se gudure ca un cîine bătut; vorbele îi ieșeau din gură șuvoi, fără încetare. Pînă la urmă

Controlorul se văzu silit să sune după al patrulea secretar, căruia îi porunci:

— Adu trei oameni şi du-l pe domnul Marx într-un dormitor. Fă-i o vaporizare bună cu *soma*, pe urmă pune-l în pat şi lasă-l să se liniştească.

Al patrulea secretar ieşi şi se întoarse cu nişte valeţi gemeni, în uniforme verzi. Bernard fu scos din încăpere, în pofida ţipetelor şi suspinelor lui jalnice.

— Parcă ar fi vrut cineva să-i taie capul, aşa de tare se văicăreşte, zise Controlorul cînd se închise uşa. Pe cînd, de fapt, dacă ar avea măcar un pic de minte în cap, ar înţelege că pedeapsa aceasta e în realitate o răsplată pentru el. E trimis pe o insulă, adică într-un loc unde va întîlni grupurile cele mai interesante de bărbaţi şi femei care pot fi găsiţi undeva pe lume. Toţi oamenii care, dintr-un motiv sau altul, au devenit prea individualişti, prea plini de sine pentru a se mai încadra în viaţa unei comunităţi. Toţi oamenii care nu sînt mulţumiţi de ortodoxie, care au idei proprii, independente. Cu alte cuvinte, toţi cei care sînt cineva. Aproape că te invidiez, domnule Watson.

Helmholtz pufni în rîs:

— Atunci, de ce nu sînteţi şi dumneavoastră pe o insulă?

— Pentru că, în cele din urmă, am preferat locul ăsta. Mi s-a dat să aleg: ori să fiu trimis pe o insulă unde aş putea să-mi continuu cercetările în domeniul meu, al ştiinţei pure, ori să fiu angajat al Consiliului Controlorilor, cu perspectiva de a urca treptat pînă la un post de Controlor. Am ales această variantă şi am lăsat baltă ştiinţa.

După o scurtă pauză adăugă:

— Uneori tînjesc după ştiinţă Fericirea e un stăpîn aspru – mai ales fericirea altora. Un stăpîn mult mai aspru – dacă nu eşti condiţionat în aşa fel încît s-o accepţi fără să pui nici un fel de întrebări – decît e adevărul.

Oftă, tăcu din nou, apoi reluă pe un ton mai vioi:

— Mă rog, datoria e datorie. Nu poţi să ţii seama numai de preferinţe. Mă interesează adevărul, îmi place ştiinţa. Dar adevărul e o ameninţare, iar ştiinta e un pericol public. E la fel de periculoasă pe cît a fost de benefică înainte. Ne-a oferit echilibrul cel mai stabil din întreaga istorie a omenirii. Prin comparaţie, chiar şi cel al Chinei părea îngrozitor de nesigur; nici măcar matriarhatul primitiv n-a fost mai stabil decît epoca noastră. Şi toate astea, repet, mulţumită ştiinţei. Dar nu-i putem îngădui ştiinţei să ducă de rîpă toată treaba bună pe care am făcut-o. Tocmai de aceea îi limităm cu atîta grijă aria cercetărilor şi de aceea era cît pe-aci să fiu trimis pe o insulă. Noi nu-i putem permite ştiinţei să se ocupe de altceva decît de problemele cele mai imediate ale momentului. Toate celelalte studii ştiinţifice sînt descurajate cu multă grijă şi sîrguinţă. E foarte curios — continuă el după o scurtă pauză — să citeşti ce scriau oamenii din vremea Marelui Ford despre progresul ştiinţei. După cît se pare, ei îşi închipuiau că aceasta ar putea fi lăsată să meargă înainte la nesfîrşit, indiferent de toate celelalte lucruri. *Cunoaşterea* era binele cel mai înalt, *adevărul* constituia valoarea supremă; tot restul era secundar şi subordonat lor. Dar, într-adevăr, încă de pe atunci ideile începeau să se schimbe. Înşuşi Marele Ford a făcut foarte mult pentru a deplasa accentul de la adevăr şi frumuseţe către confort şi fericire. Schimbarea era cerută de producţia de masă. Fericirea universală face să se învîrtească mereu roţile; adevărul şi frumuseţea n-o pot face. Şi, bineînţeles, ori de cîte ori masele puneau mîna pe puterea politică, ceea ce conta era fericirea, mai degrabă decît adevărul şi frumuseţea. Şi totuşi,

în pofida tuturor lucrurilor, se permiteau încă fără nici o restricție cercetările științifice. Oamenii mai vorbeau de adevăr și frumusețe, ca și cum ar fi fost bunurile cele mai de preț. Asta pînă la Războiul de nouă ani. *Acest* război i-a făcut însă cu adevărat să-și schimbe mentalitatea. Ce rost mai are adevărul, sau frumusețea, sau cunoașterea, cînd de jur-împrejurul tău explodează bombe bacteriologice? Atunci a început să fie întîia oară controlată știința – după Războiul de nouă ani. Atunci s-au arătat oamenii dispuși să li se controleze pînă și poftele. Totul pentru o viață liniștită. Și de atunci încoace nu facem decît să controlăm. Bineînțeles că adevărul a avut de suferit. Dar fericirea a avut numai de cîștigat. Nu poți căpăta totul pe gratis. Fericirea are și ea un preț, care trebuie plătit. Dumneata, domnule Watson, plătești pentru ea – plătești pentru că întîmplător te interesează prea mult frumusețea. Pe mine m-a interesat prea mult adevărul; și am plătit și eu.

- Dar *dumneavoastră* n-ați fost trimis pe o insulă, spuse Sălbaticul, care nu mai vorbise de mult.

Controlorul zîmbi:

— Tocmai așa am plătit. Alegîndu-mi să slujesc fericirea. Altora – nu a mea. După o pauză adăugă norocul face să fie foarte multe insule pe lume Nu știu ce ne-am face fără ele. Probabil v-am băga pe toți în camera de exterminare. Apropo, domnule Watson, ai prefera clima tropicală? De exemplu, insulele Marchize? Ori arhipelagul Samoa? Sau, dimpotrivă, o climă mai înviorătoare?

Helmholtz se ridică de pe scaunul pneumatic.

— Aș prefera o climă foarte rea. Cred că într-o asemenea climă omul ar putea scrie mai bine. De exemplu, dacă ar bate vînturi puternice și uragane..

Controlorul încuviință din cap:

— Îmi place dîrzenia dumitale, domnule Watson. O apreciez chiar foarte mult. Tot atît de

mult pe cît o dezaprob în calitatea mea oficială. Zîmbi: — Ce-ai zice de insulele Falkland?

— Da, cred că mi-ar conveni, spuse Helmholtz. Dar acum, dacă nu vă supărați, m-aș duce să văd ce face bietul Bernard.

Capitolul XVII

— Arta, știința – s-ar părea că aţi plătit cu un preţ foarte mare fericirea dumneavoastră, spuse Sălbaticul cînd rămase singur cu Controlorul. Mai există şi altceva?

— Mă rog, religia, firește, răspunse Mustafa Mond. A existat pe vremuri ceva care se numea Dumnezeu – înainte de Războiul de nouă ani. A, dar era să uit; presupun că dumneata ştii totul despre Dumnezeu.

— Păi...

Sălbaticul șovăi. Ar fi vrut să spună ceva despre singurătate, despre noapte, despre *mesa* întinzîndu-se palidă în lumina lunii, despre prăpastie, despre prăbușirea în umbră și întuneric, despre moarte. Ar fi vrut să vorbească; dar nu găsea cuvinte potrivite. Nici măcar din Shakespeare.

Între timp, Controlorul trecuse în partea cealaltă a încăperii, iar acum deschidea un seif mare plasat în perete între două biblioteci. Ușa grea de metal se deschise de tot. Scotocind prin întunericul dinăuntru, Mustafa Mond spuse:

— E un subiect care m-a interesat întotdeauna. Scoase afară un volum mare, cu coperte negre: — De exemplu, n-ai citit niciodată asta.

Sălbaticul luă cartea și citi cu glas tare pe pagina de titlu:

— *Sfinta Scriptură, cuprinzînd Vechiul şi Noul Testament.*

— Și nici asta.

Era o cărticică micuţă, rămasă fără coperți.

— *De Imitatione Christi*.[1]

— Şi nici asta.

Îi mai dădu un volum.

— *Variaţiile experienţei religioase* de William James[2], citi Sălbaticul.

— Şi mai am şi altele din astea, continuă Mustafa Mond, aşezîndu-se la loc pe scaun. O întreagă colecţie de cărţi pornografice de pe vremuri. Dumnezeu în seif şi Ford pe raft – comentă el rîzînd şi arătînd către biblioteca lui aflată la vedere – rafturile cu cărţi, rastelele de bobine pentru maşini de citit şi role de magnetofon.

— Dar dacă ştiţi despre Dumnezeu, de ce nu le spuneţi şi lor? întrebă indignat Sălbaticul. De ce nu le daţi cărţile acestea despre Dumnezeu?

Din acelaşi motiv pentru care nu le dăm nici *Othello*: sînt vechi; sînt despre Dumnezeul de acum nu ştiu cîte veacuri. Nu despre Dumnezeul de acum.

– Dar Dumnezeu nu se schimbă.

— Oamenii, însă, da.

— Şi ce contează?

— Contează enorm, spuse Mustafa Mond. Se ridică din nou şi se îndreptă spre seif. A existat un individ numit Cardinalul Newman[3], exclamă el în treacăt, un fel de Cantor-Şef al unui Cor Comunitar.

— „Eu, Pandolfo, Cardinalul frumosului Milano."[4] Am citit despre ei în Shakespeare.

---

1. *Despre imitarea lui Hristos* sau *Drumul sufletului către desăvîrşire*, operă mistică vestită, scrisă în latină de călugărul german Thomas à Kempis (1380-1471).
2. Filosof american (1842-1910), fratele romancierului Henry James.
3. John Henry Newman (1801-1890), prelat, filosof şi scriitor britanic, reformator al Evanghelismului, ca promotor al „mişcării oxfordiene".
4. Pandulph (Pandolfo), emisarul Papei care-l excomunică pe Regele Ioan (Fără de Ţară) în piesa omonimă a lui Shakespeare.

— Bineînțeles. Ei, după cum spuneam, a existat un individ numit cardinalul Newman. A, uite-o cartea. Și o scoase afară. Acum, dacă tot am umblat, am s-o scot și pe asta. E scrisă de un oarecare Maine de Biran[1]. A fost filosof, dacă știi ce înseamnă asta.

— „Un om care visează mai puține lucruri decît se află în cer și pe pămînt"[2], răspunse prompt Sălbaticul.

— Chiar așa. Uite, am să-ți citesc unul dintre lucrurile la care chiar „visa" la un moment dat. Între timp, ascultă ce spunea acest vechi Cantor-Șef.. Deschise cartea într-un loc unde pusese un semn și începu să citească: „Noi nu ne aparținem nouă înșine, după cum nici ceea ce avem nu este al nostru. Noi nu ne-am creat pe noi înșine, nu putem avea putere supremă asupra noastră. Nu sîntem propriii noștri stăpîni. Sîntem proprietatea lui Dumnezeu. Nu e oare o fericire pentru noi să vedem lucrurile astfel? E oare vreo fericire sau vreo mîngîiere să socotim că noi «sîntem ai noștri»? Se prea poate să gîndească astfel cei tineri și prosperi. Acestora s-ar zice că li se pare mare lucru să aibă totul, după cum gîndesc ei, și toate să meargă după capul lor – să nu depindă de nimeni – să nu trebuiască să se gîndească la nimic din ceea ce nu văd cu ochii, să scape de bătaia de cap plictisitoare a permanentei recunoașteri, a permanentei rugăciuni, a permanentei raportări a ceea ce fac din vrerea altcuiva. Dar, pe măsură ce timpul trece, și ei, la fel ca toți oamenii, vor constata că independența nu e făcută pentru om – că este o stare nefirească – care merge o vreme, dar nu ne poate duce în siguranță pînă la capăt..."

---

1. Maine de Biran (1766-1824), filosof și politician francez.
2. Interpretare a cuvintelor spuse de Hamlet lui Horatio: „Mai multe-s pe pămînt și-n cer, Horațio, decît închipuie filosofia ta" (*Hamlet*, I, 1, 167).

Mustafa Mond făcu o pauză, lăsă jos prima carte și, ridicînd-o pe cealaltă, o răsfoi:

— Ia să luăm pasajul ăsta, de exemplu, zise el, și începu lectura cu glasul lui profund: „Omul îmbătrînește; simte în el acea senzație fundamentală de slăbiciune, de apatie, de neplăcere care însoțește îmbătrînirea; și, simțindu-se astfel, își închipuie că e pur și simplu bolnav, și-și alină temerile cu gîndul că această situație tulburătoare se datorează unei cauze anume, de care speră să scape, ca de o boală. Închipuiri deșarte! Boala aceasta este bătrînețea; și e o boală cumplită. Se zice că tocmai teama de moarte și de ceea ce vine după moarte îi face pe oameni să se întoarcă spre credința religioasă pe măsură ce înaintează în vîrstă. Dar propria mea experiență mi-a adus convingerea că, pe lîngă asemenea spaime ori închipuiri, sentimentul religios tinde să se dezvolte pe măsură ce înaintăm în vîrstă; să se dezvolte pentru că, pe măsură ce patimile se potolesc, pe măsură ce fantezia și sensibilitățile sînt mai puțin stîrnite și mai greu de stîrnit, rațiunea noastră e tot mai puțin tulburată în funcționarea ei, mai puțin întunecată de imaginile, dorințele și abaterile care o absorbeau pe vremuri; drept care, Dumnezeu apare ca dindărătul unui nor; sufletul nostru simte, vede izvorul tuturor luminilor și se întoarce către el, în mod firesc și inevitabil; căci acum, cînd tot ceea ce i-a dat lumii senzoriale viață și farmec a început să se scurgă tot mai departe de noi, acum, cînd existența fenomenală nu mai este susținută de impresii din interior sau din exterior, simțim nevoia să ne sprijinim pe ceva care dăinuie, ceva care n-o să ne trădeze niciodată – o realitate, un adevăr absolut și etern. Da, în mod inevitabil ne întoarcem către Dumnezeu; căci acest sentiment religios este prin însăși natura lui atît de pur, atît de încîntător pentru sufletul

care îl cunoaște, încît ne despăgubește pentru toate celelalte pierderi suferite".

Mustafa Mond închise cartea și se lăsă pe speteaza scaunului.

— Unul dintre numeroasele lucruri din cer și de pe pămînt la care acești filosofi n-au visat este acesta (și făcu un gest larg cu mîna), adică noi, lumea modernă. Citi iar: „Nu poți fi independent de Dumnezeu decît atîta vreme cît te bucuri de tinerețe și prosperitate; independența nu e suficientă pentru a te duce fără primejdii pînă la capăt". Ei bine, acum noi ne bucurăm de tinerețe și prosperitate pînă la capăt. Ce urmează? Fără doar și poate, faptul că ne putem permite să fim independenți de Dumnezeu. „Sentimentul religios ne va despăgubi pentru toate pierderile suferite." Dar, de fapt, noi nu suferim nici un fel de pierderi care să trebuiască să ne fie compensate; sentimentul religios este de prisos. Și de ce ar trebui să mai alergăm în căutarea unui înlocuitor al dorințelor tinerești, cînd acestea nu ne lipsesc niciodată? De ce să căutăm un surogat pentru distracții, cînd continuăm să ne bucurăm pînă în ultima clipă de toate prostioarele și năzbîtiile de altădată? Ce nevoie mai avem de repaus, cînd mințile și trupurile noastre continuă să savureze din plin activitatea? Ce nevoie mai avem de consolări, cînd avem *soma*? De ce ne mai trebuie ceva constant și neschimbător, cînd există ordinea socială?

— Deci dumneavoastră credeți că nu există Dumnezeu?

— Ba nu, eu cred că probabil există un Dumnezeu.

— Atunci de ce...?

Mustafa Mond îl opri cu un gest și continuă:

— Dar el se manifestă în moduri diferite pentru oameni diferiți. În vremurile premoderne s-a

manifestat sub forma ființei descrise în aceste cărți. Acum însă...

— Cum se manifestă acum?

— Păi se manifestă ca o absență; ca și cum nici nu ar exista.

— Asta e din vina voastră.

— Hai să zicem din vina civilizației. Dumnezeu nu e compatibil cu mașinile, cu medicina științifică și cu fericirea universală. Trebuie să faci o opțiune. Civilizația noastră a ales mașinile, și medicina, și fericirea. Tocmai de aceea trebuie să țin încuiate în seif cărțile astea. Sînt obscene. Oamenii ar fi șocați dacă...

Sălbaticul îl întrerupse:

— Bine, dar nu este *firesc* să simți că există un Dumnezeu?

— Ai putea la fel de bine să te întrebi dacă e firesc să te închei la pantaloni cu fermoare, zise sarcastic Controlorul. Dumneata îmi amintești de un alt individ din ăia de demult, numit Bradley[1]. El definea filosofia drept descoperirea unei raționi greșite pentru ceea ce omul crede în mod instinctiv. De parcă omul ar crede în ceva în mod instinctiv! Omul crede anumite lucruri pentru că a fost condiționat să le creadă. Descoperirea unor raționi greșite ale lucrurilor pe care le crezi, din alte raționi, greșite – asta înseamnă filosofia. Oamenii cred în Dumnezeu pentru că au fost condiționați să creadă în el.

— Și totuși, insistă Sălbaticul, e firesc să crezi în Dumnezeu cînd ești singur – singur de tot în toiul nopții, gîndindu-te la moarte...

— Dar acum oamenii nu sînt niciodată singuri! zise Mustafa Mond. Noi îi facem să urască singurătatea; și le aranjăm viețile astfel încît le e aproape imposibil să mai fie vreodată singuri.

---

1. Francis Herbert Bradley (1846-1924), filosof irlandez.

Sălbaticul clătină posomorît din cap. La Malpais suferise pentru că fusese ostracizat de la activităţile obşteşti din *pueblo*, în Londra civilizată suferea pentru că nu mai putea scăpa de activităţile acestea comunitare, nu putea să se bucure niciodată de tihna singurătăţii.

— Vă amintiţi fragmentul acela din *Regele Lear*? întrebă într-un tîrziu Sălbaticul: „Ciudat de drepţi sînt zeii, cînd păcatul ce ne-a plăcut să-l facem ni-i pedeapsa: cu ochii lui plăti şi tata noaptea păcatului din care te-ai născut“[1], iar Edmund răspunde – nu uitaţi că e rănit, pe moarte: „E prea adevărat ce spui, şi roata norocului oprită-i pentru mine“[2]. Ei, de asta ce spuneţi? Nu s-ar părea că există un Dumnezeu care chiverniseşte lucrurile, împărţind pedepse şi răsplăţi?

— Da, chiar aşa ţi se pare? îl întrebă la rîndul său Controlorul. Îţi poţi îngădui tot soiul de vicii plăcute cu o femeie stearpă, fără să rişti să-ţi scoată ochii amanta fiului tău: „Roata norocului oprită-i pentru mine“. Dar unde ar fi astăzi Edmund? S-ar lăfăi pe un fotoliu pneumatic, cu mîna pe după talia unei fete, sugîndu-şi guma de mestecat cu hormoni sexuali şi privind un film senzorial. Zeii sînt drepţi, nu încape nici o îndoială, dar codul legilor lor este dictat, în ultimă instanţă, de oamenii care organizează societatea, Providenţa ia exemplu de la oameni.

— Sînteţi sigur? întrebă Sălbaticul. Sînteţi chiar atît de sigur că Edmund cel din fotoliul pneumatic n-a fost pedepsit tot atît de aspru ca şi Edmund care e rănit şi căruia o dată cu sîngele i se scurge din trup şi viaţa? Zeii sînt drepţi. N-au folosit ei viciile plăcute lui ca un mijloc de a-l degrada şi înjosi?

---

1. *Regele Lear*, V, 3, 170-174, trad. Mihnea Gheorghiu, ed. cit., vol. 7, 1988, p. 206.
2. *Ibid.*, V, 3, 175-176.

— De a-l degrada? Din ce situație? De pe ce treaptă? Ca cetățean fericit, muncitor și, totodată, ca bun consumator, este perfect. Bineînțeles, dacă alegi vreun alt etalon decît al nostru, atunci ai putea eventual să spui că a fost înjosit. Dar trebuie să te menții în limitele aceluiași cod de postulate. Nu poți să joci golf electromagnetic după regulile Popicelor centrifuge.

— „Fiindcă vitejia și onoarea au inimi iepurești cînd rațiunea le-ndoapă gîndul; multa judecată înfricoșează inima bărbată."[1]

— Ei haide, haide, ripostă Mustafa Mond, împingi lucrurile cam prea departe, nu crezi?

— Dacă v-ați îngădui să vă gîndiți la Dumnezeu, nu v-ați lăsa degradați de viciile plăcute. Ați avea un motiv să îndurați răbdători lucrurile, să le faceți cu multă bărbăție. Am văzut asta la indieni.

Nu mă-ndoiesc, îi replică Mustafa Mond. Numai că noi nu sîntem indieni. Nu e cîtuși de puțin nevoie ca un om civilizat să suporte vreun lucru de-a dreptul neplăcut. Iar în ceea ce privește facerea unor lucruri – ferească Ford să-i intre cumva în cap o asemenea idee. Întreaga ordine socială s-ar răsturna dacă oamenii ar începe să facă lucrurile după capul lor.

— Bine, dar atunci cum rămîne cu abnegația? Dacă ați avea un Dumnezeu, ați avea un motiv de abnegație.

— Dar civilizația industrială nu este posibilă decît în absența abnegației. Desfătarea individului trebuie împinsă pînă la limitele impuse de igienă și de economie. Altfel, rotițele mecanismului ar înceta să se mai învîrtească.

— Dar ați avea un motiv de castitate! spuse Sălbaticul roșind puțin în timp ce rostea aceste cuvinte.

---

1. *Troilus și Cresida*, II, 2, 54-55, ed. cit., vol. 6, 1987, p. 35.

— Castitatea înseamnă patimă, castitatea înseamnă neurastenie. Patima şi neurastenia înseamnă instabilitate. Iar instabilitatea înseamnă sfîrşitul civilizaţiei. Nu poţi avea o civilizaţie durabilă fără o mulţime de vicii plăcute.

— Dar Dumnezeu este cauza a tot ce e nobil şi frumos şi eroic. Dacă aţi avea un Dumnezeu...

— Tînere dragă, îi zise prietenos Mustafa Mond. civilizaţia n-are cîtuşi de puţin nevoie de noblețe sau de eroism. Chestiile astea sînt doar simptome ale ineficacităţii politice. Într-o societate ca a noastră, organizată corespunzător, nimeni nu are prilejul de a deveni nobil sau erou. Pentru ca sa se nască un asemenea prilej, ar trebui să se destabilizeze de tot situaţia. Acolo unde sînt războaie. unde oamenii sînt dezbinaţi în convingerile sau ataşamentele lor, unde apar ispite cărora trebuie să li se împotrivească, lucruri îndrăgite care trebuie obţinute ori apărate prin luptă – acolo, evident. capătă oarecare sens noblețea şi eroismul. Dar azi nu mai avem războaie. Şi se iau cele mai mari precauţii pentru a-i împiedica pe oameni să se îndrăgostească prea tare de cineva. Nu mai există dezbinări în materie de convingeri sau ataşamente; eşti condiţionat astfel încît să nu poţi să nu faci ceea ce trebuie. Iar ceea ce trebuie să faci este în general atît de agreabil – şi li se dă frîu liber atîtor impulsuri firești – încît, de fapt, nu există ispite cărora să li te împotriveşti. Iar dacă vreodată, din cine ştie ce ghinion nemaipomenit, s-ar întîmpla cumva ceva neplăcut, păi, na, există întotdeauna *soma* care să-ţi ofere o sărbătoare sau o vacanţă, posibilitatea de a fugi de realitate. Ai întotdeauna la îndemînă *soma* ca să-ţi potolească furia, să te împace cu duşmanii, să te facă răbdător şi capabil să înduri multă vreme orice. În trecut nu puteai realiza aceste lucruri decît cu mari eforturi şi după ani îndelungaţi de educaţie

morală chinuitoare. Acum înghiţi două-trei tablete de o jumătate de gram şi gata. Acum oricine poate fi virtuos. Poţi duce cu tine într-o sticluţă cel puţin jumătate din etică. Creştinismul fără lacrimi – asta este *soma*.

— Bine, dar lacrimile sînt necesare. Nu vă aduceţi aminte ce spunea Othello? „Furtuna tot mereu de mi-ar aduce atît senin, atunci să sufle vîntul trezind moartea."[1] Era o poveste pe care ne-o spunea un indian bătrîn, despre Fata de la Mátsaki. Flăcăii care voiau s-o ia de nevastă trebuiau să sape grădina o dimineaţă întreagă. Treaba părea un fleac; dar roiau pe acolo muşte şi ţînţari – gîngănii din acelea vrăjite. Cei mai mulţi dintre flăcăi pur şi simplu nu rezistau la înţepăturile şi muşcăturile lor. Dar cel care a rezistat – acela a cîştigat mîna fetei.

— Fermecător! Dar în ţările civilizate, spuse Controlorul, poţi să posezi fetele fără să fii nevoit să le sapi grădina; în schimb, nu mai sînt nici muşte, nici ţînţari care să te înţepe. De veacuri întregi am scăpat de aceste gîngănii.

Sălbaticul încuviinţă din cap, dar încruntă din sprîncene:

— Aţi scăpat de ele. Da, aşa faceţi cu toate. Scăpaţi de toate neplăcerile, în loc să învăţaţi să le faceţi faţă. „Mai vrednic oare e să rabzi în cuget ale vitregiei praştii şi săgeţi, sau fierul să-l ridici asupra mării de griji – şi să le curmi?"[2]... dar voi nu faceţi nici una, nici alta. Nici nu răbdaţi, nici nu ridicaţi sabia asupra lor. Doar desfiinţaţi praştiile şi săgeţile. E prea uşor asta.

Amuţi brusc, cu gîndul la maică-sa. În rezerva ei de la etajul treizeci şi şapte, Linda plutise pe o mare de lumini cîntătoare şi de mîngîieri parfumate – plutise departe, dincolo de spaţiu, dincolo

---

1 *Othello*, II, 1, 187-188, ed. cit., vol. 6, 1987, p. 291.
2 *Hamlet*, III, 1, 58-61, ed. cit., vol. 5, 1986, p. 371.

de timp, departe de închisoarea amintirilor ei, ş obiceiurilor ei, a trupului ei îmbătrînit şi buhăit Iar Tomakin, ex-Director al Incubatoarelor ş Condiţionării, Tomakin era încă în concediu – în vacanţă, departe de umilinţe şi dureri, într-o lum în care nu putea auzi cuvintele acelea, rîsul acel batjocoritor, nu putea vedea faţa aceea hidoasă nu putea simţi braţele acelea umede şi flasce în jurul gîtului, într-o lume frumoasă...

— Ceea ce v-ar trebui, măcar din cînd în cînd ca o schimbare, ar fi ceva care să stîrnească lacrimi continuă Sălbaticul. Aici nimic nu costă destul

(— Douăsprezece milioane şi jumătate de dolari – i se împotrivise Henry Foster cînd Sălbaticul i spusese şi lui acelaşi lucru Douăsprezece milioane şi jumătate – atît a costat noul Centru de Condiţionare. Nici un cent mai puţin.)

— „Încredinţînd ce-i muritor şi şubred noroculuI, primejdiei şi morţii, pentru un ciob."[1] Asta nu înseamnă nimic? întrebă el, ridicînd ochii către Mustafa Mond. Şi asta lăsîndu-l la o parte pe Dumnezeu – deşi fireşte că Dumnezeu ar putea fi motivul. A trăi înfruntînd primejdia nu înseamnă nimic?

— Ba da, chiar foarte mult, răspunse Controlorul. Bărbaţilor şi femeilor trebuie să li se stimuleze din cînd în cînd secreţia de adrenalină.

— Cum? îl întrebă Sălbaticul, fără să înţeleagă.

– E una dintre condiţiile sănătăţii perfecte Tocmai de aceea am impus ca obligatorii tratamente cu SPV.

— SPV?

— Surogat de Pasiune Violentă. Administrat cu regularitate o dată pe lună Inundăm întregul sistem al organismului cu adrenalină. Este echivalentul fiziologic complet al spaimei şi al furiei.

---

1. *Ibid.*, IV, 4, 51-53, p. 400.

Are toate efectele tonice ale uciderii Desdemonei și ale suferințelor ei cînd o strînge de gît Othello – dar fără nici unul dintre inconvenientele acestora.

— Dar mie îmi plac inconvenientele

— Nouă nu. Noi preferăm să facem totul într-un mod confortabil.

— Eu unul nu vreau confort. Îl vreau pe Dumnezeu, vreau poezie, vreau primejdie adevărată, vreau libertate, vreau bunătate. Vreau păcatul.

— De fapt, dumneata pretinzi dreptul de a fi nefericit, îi spuse Mustafa Mond.

— Mă rog, fie și așa! îl sfidă Sălbaticul. Cer dreptul la nefericire.

— Ca să nu mai pomenim de dreptul de a îmbătrîni, de a te urî și de a ajunge neputincios. Dreptul de a suferi de sifilis și cancer; dreptul de a avea prea puțină hrană; dreptul de a te umple de păduchi; dreptul de a trăi grija permanentă a zilei de mîine; dreptul de a te îmbolnăvi de tifos; dreptul de a fi chinuit de tot felul de dureri inimaginabile.

Urmă o lungă tăcere.

— Da, da, cer toate astea! exclamă într-un tîrziu Sălbaticul.

Mustafa Mond dădu din umeri.

— Să-ți fie de bine.

Capitolul XVIII

Uşa era întredeschisă. Intrară.

— John!

Din baie veni un zgomot neplăcut şi caracteristic

— S-a întîmplat ceva? strigă Helmholtz.

Nici un răspuns. Sunetul neplăcut se repetă – o dată şi încă o dată; apoi tăcere. Pe urmă se trase zăvorul, se deschise uşa de la baie şi dinăuntru apăru Sălbaticul, palid ca moartea.

— Hei, John, dar arăţi *groaznic*! exclamă îngrijorat Helmholtz.

— Ai mîncat ceva care ţi-a căzut greu la stomac? îl întrebă Bernard.

Sălbaticul încuviinţă din cap:

— Am mîncat civilizaţie.

— Cum?

— M-a otrăvit, m-a pîngărit. Şi pe urmă – adăugă el cu glas scăzut – mi-am mîncat propria ticăloşie.

— Bine, bine, dar fii mai explicit... Adică, vreau să spun, adineauri tocmai...

— Acum m-am purificat, spuse Sălbaticul. Am înghiţit nişte muştar cu apă caldă.

Cei doi se uitară uimiţi la el.

Adică, vrei să spui că ai făcut-o intenţionat? întrebă Bernard.

— Aşa se purifică întotdeauna indienii. Se aşează şi, oftînd, îşi trecu mîna peste frunte. Am să mă odihnesc un minut-două. Sînt cam obosit.

— Păi nici nu mă mai mir, zise Helmholtz şi după o pauză, adăugă pe un alt ton:

— Am venit să ne luăm rămas bun de la tine. Plecăm mîine dimineaţă.

— Da, plecăm mîine dimineaţă, zise Bernard, pe faţa căruia Sălbaticul remarcă o expresie nouă, de resemnare. Şi apropo, John, continuă acesta, aplecîndu-se înainte şi punînd mîna pe genunchiul Sălbaticului, vreau să-ţi spun că-mi pare foarte rău de tot ce s-a întîmplat ieri. Roşi. Vreau să-ţi spun cît de ruşinat sînt – şi continuă cu glas foarte nesigur – cît de... cît de...

Sălbaticul îi reteză vorba şi luîndu-i mîna într-a lui i-o strînse cu afecţiune.

— Helmholtz s-a purtat admirabil cu mine, reluă Bernard după o scurtă pauză. Fără el, cred că aş fi...

— Ei lasă, lasă, se împotrivi Helmholtz.

Tăcură o vreme. În pofida tristeţii lor – sau, poate, tocmai datorită ei; căci tristeţea lor era expresia afecţunii lor reciproce – cei trei tineri erau fericiţi.

— Am fost azi-dimineaţă în audienţă la Controlor, spuse într-un tîrziu Sălbaticul.

— Pentru ce?

— Ca să-l rog să-mi dea voie să vin cu voi pe insule.

— Şi ce ţi-a răspuns? îl întrebă cu sufletul la gură Helmholtz.

Sălbaticul clătină din cap:

— Nu m-a lăsat.

— De ce?

— Zicea că vrea să-şi continue experienţele. Dar să fiu al dracului, adăugă Sălbaticul înfuriindu-se brusc, dacă-i mai las să facă experienţe pe pielea mea. Puţin îmi pasă de toţi Controlorii de pe lume. Şi eu plec mîine.

— Unde? întrebară la unison cei doi.

Sălbaticul dădu din umeri:

— Oriunde. Nu-mi pasă. Atîta timp cît pot fi singur.

De la Guildford, coridorul aerian străbătea Valea Wey pînă la Godalming, apoi, trecînd prin Milford și Witley, ajungea la Haslemere și apoi mai departe, prin Petersfield, către Portsmouth. Aproape paralele cu el, coridorul de întoarcere spre Londra trecea peste Worplesdon, Tongham, Puttenham, Elstead și Grayshott. Între Spinarea Porcului și Capul Ciutei erau cîteva locuri unde distanța dintre cele două linii nu era mai mare de șase-șapte kilometri. O depărtare prea mică pentru piloții neglijenți – mai ales noaptea și mai ales dacă înghițiseră o jumătate de gram în plus. Avuseseră loc accidente. Grave de tot. Se luase hotărîrea de a se devia coridorul de întoarcere spre Londra cu cîțiva kilometri mai spre vest. Între Grayshott și Tongham, patru faruri aeriene părăsite marcau vechiul drum dintre Portsmouth și Londra. În tării, deasupra lor, cerul era mut și pustiu. Acum elicopterele bîzîiau și huruiau fără încetare deasupra localităților Selborne, Bordon și Farnham.

Sălbaticul își alesese drept sihăstrie vechiul far care se înălța pe creasta dealului dintre Puttenham și Elstead. Clădirea din beton armat era excelent întreținută – aproape prea confortabilă, gîndise Sălbaticul cînd explorase prima dată locul. Aproape prea luxoasă și civilizată. Căută să-și împace conștiința făgăduindu-și că își va impune în compensație o autodisciplină mai aspră, purificări depline, absolute. În prima noapte petrecută la sihăstrie nu închise ochii nici o clipă – și asta anume. Stătu ceasuri de-a rîndul în genunchi, rugîndu-se cînd Cerurilor de la care, copleșit de vinovăție, implorase iertare Regele Claudiu[1], cînd, pe limba zuni, lui Awonawilona, cînd lui Iisus și lui Pookong, cînd propriului său animal păzitor – vulturul. Din ceas în ceas își mai întindea brațele

1. Unchiul lui Hamlet luase și coroana, și pe soția fratelui său, după ce-l otrăvise.

în lături de parcă ar fi fost răstignit, şi le ţinea astfel minute lungi, străbătut de o durere care creştea treptat pînă se prefăcu într-un chin şi un tremur de nesuportat; şi le ţinea ca într-o crucificare voluntară, repetînd printre dinţi (şi cu sudoarea curgîndu-i şiroaie pe faţă) „O, iartă-mă! O, purifică-mă! O, ajută-mă să fiu bun!" Spuse la nesfîrşit aceste vorbe pînă cînd aproape că leşină de durere.

La revărsatul zorilor, simţi că şi-a cîştigat dreptul de a locui în farul acela; da, da, chiar dacă mai *erau* geamuri la majoritatea ferestrelor, chiar dacă vederea de pe terasa de sus era *atît* de frumoasă. Căci însăşi raţiunea pentru care alesese farul devenise aproape imediat un motiv de a pleca în altă parte. Se hotărîse să stea acolo pentru că privelişte era atît de încîntătoare, pentru că, din acest loc privilegiat, părea să vadă încarnarea unei fiinţe divine. Dar cine era el ca să se ghiftuiască zilnic şi ceas de ceas cu privelişte frumuseţii? Cine era el ca să-şi îngăduie să trăiască în preajma prezenţei vizibile a lui Dumnezeu? El nu merita altceva decît să stea într-o cocină împuţită, într-o gaură întunecată săpată în pămînt. Cu trupul ţeapăn, care-l durea peste tot după lunga noapte de martiriu autoimpus, dar împăcat cu sine tocmai datorită acestui lucru, se căţără pînă pe terasa de sus a turnului, îmbrăţişă cu privirea lumea scăldată-n strălucire la răsăritul soarelui în care-şi recîştigase dreptul de a locui. Spre miază-noapte vederea îi era mărginită de creasta lungă de calcar a Spinării Porcului, iar de după extremitatea estică a acesteia se înălţau turnurile celor şapte zgîrie-nori din care era alcătuit oraşul Guildford. Văzîndu-le, Sălbaticul se strîmbă; dar cu timpul avea să se împace cu ele, căci noaptea ele clipeau vesel, alcătuind constelaţii geometrice sau, scăldate în lumină, îşi întindeau solemn

degetele strălucitoare (într-un gest a cărui semnificaţie doar el singur din toată Anglia o înţelegea acum) către misterele insondabile ale cerurilor.

În valea care despărţea Spinarea Porcului de dealul nisipos unde se afla farul, Puttenham era doar un sătuc modest, cu căsuţe de nouă etaje, cu silozuri, cu o fermă de păsări şi o mică fabrică de vitamina D. De cealaltă parte a farului, spre sud, terenul cobora în pante lungi, acoperite de stufăriş, către un şirag de iazuri.

Dincolo de acestea, deasupra pădurilor dintre ele, se înălţa turnul cu paisprezece etaje numit Elstead. Puţin întunecate de aerul pîclos al Angliei, Capul Ciutei şi Selborne îţi arăgeau privirile către azurul romantic al depărtărilor. Dar nu numai depărtarea îl atrase pe Sălbatic la acest far unde se instalase; şi vecinătatea lui era la fel de seducătoare. Codrii, cîmpiile întinse acoperite cu ierburi sălbatice de grozamă, pîlcurile de brazi scoţieni, iazurile stălucitoare cu crengile mestecenilor atîrnînd deasupra lor, cu nuferii, cu armatele lor de trestii – toate acestea erau frumoase şi de-a dreptul uluitoare pentru ochii lui deprinşi doar cu ariditatea deşertului american. Şi pe urmă, singurătatea! Zile întregi trecură fără să vadă vreo fiinţă omenească. Farul era la o depărtare de numai un sfert de oră de zbor de Turnul de la Charing-T; dar nici dealurile din Malpais nu erau mai pustii decît acest bărăgan din comitatul Surrey. Mulţimile care părăseau zilnic Londra n-o făceau decît ca să se ducă să joace Golf sau Tenis electromagnetic. Puttenham nu avea nici un fel de terenuri de golf; cele mai apropiate suprafeţe Riemann se aflau la Guildford. Florile şi peisajul reprezentau singurele atracţii ale acestui loc. Drept care, neexistînd nici un motiv temeinic pentru a-l vizita, nu venea nimeni. În cursul primelor zile, Sălbaticul trăi singur, netulburat de nimeni.

Din banii pe care îi primise pentru cheltuielile personale la sosire, John dăduse cea mai mare parte pentru echipament. Înainte de a părăsi Londra își cumpărase patru pături de lînă artificială, funii și sfori, cuie, clei, cîteva unelte, chibrituri (deși intenționa să-și facă mai tîrziu un aprinzător primitiv), cîteva vase de bucătărie și ghivece, vreo douăzeci de pachete de semințe și zece kilograme de făină de grîu.

— Nu, *nu* amidon sintetic și nici surogat de făină de bumbac, insistase el la magazin. Cu toate că acestea sînt mai nutritive.

Dar cînd ajunsese la biscuiții cu extracte multiglandulare și la surogatul vitaminizat de carne de vacă, nu mai izbutise să se împotrivească recomandărilor persuasive ale negustorului. Uitîndu-se acum la cutiile de conserve, își reproșă amarnic slăbiciunea de care dăduse dovadă. Grețoasele produse ale civilizației! Se hotărîse să nu le mănînce niciodată, nici dacă ar fi să moară de foame. „Am să le dau eu o lecție", își zise el răzbunărtor. Și lecția avea să și-o dea lui.

Începu să-și numere banii. Puținii care-i mai rămăseseră aveau să-i ajungă cît să iasă din iarnă – sau cel puțin așa spera. Pînă în primăvara viitoare, grădina lui avea să producă destul pentru a-l face independent de lumea exterioară. Iar între timp, mai era și vînatul. Văzuse o mulțime de iepuri și iazurile erau pline de păsări de baltă. Se apucă imediat să-și facă un arc cu săgeți.

În preajma farului erau niște frasini, iar pentru săgeți un deal întreg cu puieți de alun, cu nuiele perfect drepte. Începu prin a doborî un frasin tînăr, tăie cam vreo doi metri din tulpina fără ramuri, jupui coaja și curățînd lemnul alb strat cu strat, așa cum îl învățase bătrînul Mitsima, obținu o prăjină cam de înălțimea lui, țeapănă în partea mai groasă din mijloc, dar cu vîrfurile subțiri și elastice. Munca aceasta îi aduse o plăcere

nemaipomenită. După toate săptămînile acelea de trîndăvie de la Londra, fără să aibă nimic de făcut decît să apese pe un buton sau să răsucească un mîner – ori de cîte ori îi trebuia ceva –, acum era o adevărată încîntare să muncească într-un fel care-i solicita iscusință și răbdare.

Aproape terminase de fasonat prăjina cînd tresări dîndu-și seama că, fără voia lui, începuse să cînte – da, să *cînte*! Era ca și cum, venind ca un intrus de afară, s-ar fi surprins pe sine însuși în flagrant delict. Roși vinovat. La urma urmei, nu pentru a cînta și a se desfăta venise el aici, ci doar pentru a nu mai fi contaminat de murdăria vieții civilizate; pentru a se purifica și a deveni mai bun; prin activitate trebuia să-și răscumpere vina. Spre spaima lui, constată că, absorbit fiind de făurirea arcului, uitase că în sinea lui jurase să nu o uite nici o clipă pe biata Linda, nici purtarea lui haină, criminală, față de ea, și nici pe gemenii aceia scîrboși, care mișunaseră ca păduchii peste misterul morții ei, profanînd cu prezența lor nu numai mîhnirea și căința lui, ci și pe zeii înșiși. Făcuse jurămînt să nu uite nimic din toate astea, jurase necontenit să îndrepte lucrurile. Și cînd-colo, iată-l aplecat cu zîmbetul pe buze asupra viitorului său arc, cîntînd, da, da, cîntînd!...

Intră în far, deschise borcanul cu muștar și puse niște apă la fiert.

O jumătate de oră mai tîrziu, trei muncitori agricoli Delta-Minus dintr-un grup Bokanovski de la Puttenham treceau întîmplător cu mașina în drum spre Elstead și, ajungînd în vîrful dealului, văzură cu uimire un tînăr dezbrăcat pînă la brîu stînd în fața farului părăsit și flagelîndu-se cu un bici din corzi împletite cu noduri. Toată spinarea îi era brăzdată de dungi stacojii și din aceste linii orizontale se scurgeau firicele de sînge. Șoferul camionului opri la marginea șoselei și, împreună cu însoțitorii lui, se holbă cu gura căscată la acest

spectacol ieşit din comun. Una, două, trei – numărară loviturile de bici. După cea de-a opta, tînărul îşi întrerupse autoflagelarea. Pe urmă apucă iar biciul şi începu să se lovească din nou. Nouă, zece, unsprezece, douăsprezece...

— Ford! şopti camionagiul, şi gemenii lui îi împărtăşiră opinia.

— Sfinte Ford! zise şi el.

Trei zile mai tîrziu, ca nişte vulturi roind în jurul unui hoit, îşi făcură apariţia reporterii.

Între timp, uscat şi întărit la un foc mic aprins cu lemne verzi, arcul era gata. Sălbaticul se ocupa acum de săgeţi. Ascuţise şi uscase treizeci de nuiele de alun, le pusese cuie în vîrf şi le crestase cu multă grijă. Într-o noapte dăduse o raită pe la ferma de păsări din Puttenham şi acum avea destule pene ca să poată echipa o tolbă întreagă. Cel dintîi reporter îl găsi împodobindu-şi săgeţile cu pene. Fără să facă vreun zgomot cu încălţămintea lui pneumatică, individul se apropie pîş-pîş pe la spate.

— Bună dimineaţa, domnule Sălbatic! Sînt reporter la *The Hourly Radio.*

Tresărind ca muşcat de un şarpe, Sălbaticul sări în picioare, împrăştiindu-şi peste tot săgeţile, penele, pensulele şi răsturnînd borcanul cu clei.

— Vă rog să mă iertaţi, zise reporterul, căindu-se sincer. N-am avut de gînd...

Duse mîna la pălărie – de fapt o cască de aluminiu de forma unui burlan, în care avea receptorul şi emiţătorul radio.

— Vă rog să mă iertaţi că nu mă descopăr, adăugă el. E cam grea pălăria. Deci, cum vă spuneam, reprezint *The Hourly Radio*...

— Dar ce vreţi de la mine? întrebă Sălbaticul fulgerîndu-l cu privirea.

Reporterul îi răspunse cu zîmbetul cel mai lipicios cu putinţă:

— Mda, știți, firește, pe cititorii noștri i-ar interesa enorm... Își înclină capul și zîmbetul lui deveni aproape cochet: Doar cîteva vorba din partea dumneavoastră, domnule Sălbatic.

Și, cu mișcări iuți, de fapt o serie de gesturi rituale, desfășură două sîrme legate la bateria portativă pe care o avea prinsă la centură; le puse pe amîndouă în priza laterală a pălăriei de aluminiu; apăsă pe un buton din vîrful acesteia – și o antenă împunse văzduhul; apăsă pe un alt buton de pe cozorocul teșit – și, ca un Hopa-Mitică, țîșni în sus un microfon care atîrna pendulînd, cam la o palmă de nasul lui; își trase peste urechi receptoarele; mișcă un comutator aflat pe partea stîngă a pălăriei – din care începu să se audă un bîzîit slab, ca de viespi; răsuci un buton din dreapta și bîzîitul fu întrerupt de un gîfîit și un scrîșnit stetoscopic, de sughițuri și guițături.

Alo! zise el în microfon. Alo! Alo!... Deodată înlăuntrul pălăriei se auzi o sonerie. Tu ești, Edzel? Aici e Primo Mellon. Da, l-am găsit. Domnul Sălbatic va lua acum microfonul și va spune cîteva cuvinte. Nu-i așa, domnule Sălbatic? Ridică ochii spre John zîmbindu-i din nou învăluitor. Vă rugăm să le spuneți cititorilor noștri de ce ați venit aici. Ce v-a făcut să părăsiți atît de brusc (Rămîi la aparat, Edzel!) Londra? Și, bineînțeles, ce e cu biciul acela? (Sălbaticul tresări. De unde știau ei de bici?) Toți ne dăm în vînt să aflăm cît mai multe despre bici. Și pe urmă, ceva în legătură cu civilizația. Cunoașteți textele de genul ăsta: „Ce cred eu despre fata civilizată". Doar cîteva fraze, cîteva cuvinte...

Sălbaticul îi luă literal spusele, deconcertîndu-l. Nu rosti decît cinci cuvinte – aceleași cinci pe care i le spusese și lui Bernard despre Cantorul-Șef al Cantatoriului din Canterbury:

— *Hánu! sone éso tse-ná!*

Și, luîndu-l de umeri pe reporter, îl răsuci pe picioare (tînărul se arătă a fi apetisant în ceea ce privește șunculițele lui), își luă avînt și, cu forța și precizia unui campion de fotciocbal, îi trase un șut uluitor.

Opt minute mai tîrziu, pe străzile Londrei, se vîndea o nouă ediție din *The Hourly Radio* „Reporterul de la *The Hourly Radio* lovit în coccis de sălbaticul misterios" - suna titlul de pe prima pagină, cu subtitlul „Senzație în Surrey".

„Senzație chiar și la Londra", își spuse reporterul cînd citi aceste cuvinte la revenirea în capitală. Și, pe deasupra, o senzație foarte dureroasă. Se așeză cu multă grijă pe scaun ca să mănînce de prînz.

Fără să se lase intimidați de avertismentul ce luase forma vînătăii de pe coccisul colegului lor, alți patru reporteri, reprezentînd ziarele *New York Times*, *Continuum Cvadridimensional* din Frankfurt, *The Fordian Science Monitor*[1] și *The Delta Mirror*, se înființară la far chiar în după-amiaza aceea și avură parte de o primire din ce în ce mai violentă.

Ținîndu-se la o distanță prudentă și frecîndu-și încă fundul, reprezentantul publicației *The Fordian Science Monitor* îi strigă:

— Bă, tîmpitule, de ce nu iei niște *soma*?

— Pleacă de aici! îl amenință Sălbaticul.

Individul se retrase cîțiva pași, dar apoi reveni:

— Dacă iei vreo două grame, răul devine ireal.

— *Kohakwa iyathtokyai*! i-o întoarse Sălbaticul pe un ton de amenințare, dar și de batjocură.

— Durerea e o amăgire.

— A, da, chiar așa? îl întrebă Sălbaticul și, luînd de jos o ramură mai groasă de alun, făcu cîțiva pași înainte.

Ziaristul se repezi spre elicopter.

---

1. Aluzie la ziarul american tradițional *Christian Science Monitor* („Monitorul sectei Știința Creștină").

După aceea Sălbaticul fu lăsat o vreme în pace Mai veniră cîteva elicoptere şi roiră pline de curiozitate în jurul turnului. Sălbaticul trase o săgeată în direcţia celui mai insistent dintre ele. Săgeats găuri podeaua de aluminiu a cabinei; se auzi un ţipăt strident şi aparatul ţîşni în sus ca o rachetă, cu toată forţa acceleraţiei pe care i-o putea da supercompresorul. Ulterior, celelalte elicoptere se ţinură la distanţă respectuoasă. Fără să mai ţină seamă de zumzăitul lor obositor (în imaginaţia lui, Sălbaticul se asemuia unuia dintre curtezanii fecioarei din Mátsaki, netulburat în străduniile lui de gîngăniile înaripate), continuă să-şi sape viitoarea lui grădină. După o vreme, gîngăniile pisăloage ajungeau să se plictisească şi plecau: ceasuri de-a rîndul, cerul rămînea pustiu şi în slavă nu mai răsunau decît trilurile ciocîrliilor.

Era o căldură înăbuşitoare, în aer plutea ameninţarea tunetelor. Săpase toată dimineaţa, iar acum întins pe podea, se odihnea. Deodată gîndul la Lenina deveni o prezenţă reală, nudă şi tangibilă – cu pantofi şi şosete, parfumată – spunîndu-i „Dulceaţa mea!" şi „Strînge-mă în braţe!" Sfruntată tîrfă! Dar, vai, vai, braţele ei ţinîndu-l de după gît, sînii ei trăsăltînd provocator, gura ei! „Pe buze-n ochi era vecia."[1] Lenina... Nu, nu, nu, nu! sări în picioare şi, aproape gol cum era, ieşi în fugă din casă. La marginea bărăganului erau cîteva tufişuri de ienupăr argintiu. Se aruncă în hăţişul lor, şi îmbrăţişă – nu trupul mătăsos al dorinţelor lui, ci un braţ de ţepi verzi. Îl înţepară dureros în mii de locuri. Încercă să se gîndească la biata Linda, mută şi fără suflare, cu zvîrcolirile neputincioase ale mîinilor ei şi cu spaima aceea imperceptibilă în ochi. Biata Linda, pe care jurase să n-o dea uitării. Dar tot prezenţa Leninei îl

1. *Antoniu şi Cleopatra*, I, 3, 35, ed. cit., vol. 7, 1988, p. 376.

obseda. Lenina, pe care își făgăduise s-o uite. Chiar și în pofida înțepăturilor și mușcăturilor acelora de ienupăr, carnea lui chinuită era conștientă de prezența ei, o realitate de care nu putea scăpa. „Dulceața mea, dulceața mea!... Păi dacă și tu mă voiai, de ce nu m-ai..."

Biciul atîrna într-un cui, lîngă ușă, aflat la îndemînă în caz că mai soseau reporterii. Cuprins de o adevărată frenezie, Sălbaticul alergă înapoi în casă, smulse biciul din cui și-l învîrti prin aer. Cozile împletite îl mușcară din carne.

– Stricato! Tîrfă! strigă el la fiecare lovitură, de parcă aceasta ar fi fost Lenina (și nebunește, fără să-și dea seama, tare ar fi vrut să fie chiar ea!), Lenina cea albă, caldă, parfumată și nerușinată – pe care o biciuia astfel. Stricato! Și apoi, cu disperare în glas: — Ah, Linda, iartă-mă. Iartă-mă, Doamne! Sînt rău. Sînt păcătos. Sînt... Nu, nu, nu, tîrfă, tîrfă ce ești!

Din ascunzătoarea pe care și-o construise cu grijă în pădure la o depărtare de numai trei sute de metri, Darwin Bonaparte, cel mai iscusit fotoreporter specializat în știri senzaționale, angajatul Trustului Cinesenzorial, urmărise toată această scenă. În sfîrșit, răbdarea și istețimea îi fuseseră pe deplin răsplătite. Stătuse ascuns trei zile în trunchiul unui stejar artificial, trei nopți se tîrîse pe burtă printre ierburi, ascunzînd microfoane printre tufele de grozamă, îngropînd fire în nisipul moale cenușiu. Șaptezeci și două de ore de trudă și chinuri. Dar acum sosise momentul cel mare cel mai mare, își zise Darwin Bonaparte, care avea răgazul să reflecteze, mișcîndu-se printre instrumentele lui, cel mai mare de cînd filmase el celebra peliculă senzorial-stereoscopică a nunții gorilelor, cu toate urletele de rigoare.

Splendid, își zise în sinea lui cînd Sălbaticul își începu spectacolul uluitor. Splendid! Își ținu

camerele telescopice de luat vederi bine focalizate – fixate asupra obiectivului aflat în continuă mişcare; mări puterea aparatelor pentru a obţine un prim-plan al feţei aceleia schimonosite de furie (admirabil!); jumătate de minut comută pe filmarea cu încetinitorul („Àsta o să fie de un efect comic irezistibil!" îşi spuse); între timp, ascultă loviturile de bici, gemetele şi cuvintele demenţiale, rostite ca de un bolnav de friguri cuprins de delir, înregistrate între timp de banda sonoră a filmului, încercă un mic efect de amplificare („Da. mult mai bine, hotărît lucru!"); fu încîntat să audă, într-un moment cînd ţipetele se potoliseră. trilurile unei ciocîrlii; se rugă în sinea lui ca Sălbaticul să-i întoarcă spatele pentru a putea obţine un prim-plan al spinării sale însîngerate – şi aproape imediat („Ce noroc formidabil!"), binevoitor, Sălbaticul se întoarse şi-i oferi o imagine perfectă!

„Phii, ăsta a fost formidabil!" îşi spuse în sinea lui cînd termină. „Efect formidabil!" Îşi şterse faţa de sudoare. O să fie un film extraordinar, după ce o să-i pună ăia din studio efectele tactile. Aproape la fel de bun, gîndi Darwin Bonaparte, ca şi *Viaţa amoroasă a Caşalotului* – şi asta înseamnă grozav de mult, aşa să-mi ajute Ford!

Douăsprezece zile mai tîrziu, filmul *Sălbaticul din Surrey* fusese deja distribuit şi putea fi văzut. auzit şi simţit în toate cinematografele senzoriale de prim rang din Europa Occidentală.

Efectul filmului realizat de Darwin Bonaparte a fost imediat şi imens. În după-amiaza ce a urmat premierei, solitudinea acustică a lui John fu întreruptă brusc de sosirea unui uriaş roi de elicoptere

El tocmai săpa în grădină – şi săpa şi în memorie, în propriile amintiri, răsturnînd brazdă după brazdă din esenţa gîndurilor lui. Moartea – şi înfipse cazmaua încă o dată, şi încă o dată, şi încă

o dată. „Şi fiecare *ieri* a luminat nebunilor pe-al morţii drum de colb."[1] Cuvintele lui erau străbătute de bubuitul convingător al unui tunet. Mai ridică o cazma de pămînt. De ce murise Linda? De ce o lăsaseră să devină treptat-treptat mai puţin umană, iar în cele din urmă... Îl trecură fiorii. „Un hoit bun de sărutat."[2] Apăsă piciorul pe cazma şi o înfundă cu furie în pămîntul tare. „Ca muştele, pentru-un copil zburdalnic, aşa, pe lîngă zei, sînt muritorii. Ne nimicesc în joacă."[3] Iarăşi un tunet; cuvinte care se proclamau singure ca fiind adevărate – într-un fel, mai adevărate decît adevărul însuşi. Şi totuşi, acelaşi Gloucester îi numise „zei veşnic buni".[4] Pe urmă, nu uita „marea-ţi odihnă: somnul. Şi-l chemi ades; dar te-nspăimîntă moartea, ce-i tot un somn."[5] „Nimic mai mult decît un somn. Să mori; să dormi – visînd, mai ştii?"[6] Cazmaua izbi iarăşi într-un bolovan. Se aplecă să-l ridice. „Ce vise pot răsări-n acest vis al morţii?..."[7]

Zumzetul de deasupra capului se prefăcu într-un huruit; şi deodată se trezi învăluit în umbră, parcă se interpusese ceva între el şi soare. Tresări şi ridică ochii de la cazma, se întrerupse din gîndurile lui; se uită în sus, uluit, cu mintea rătăcindu-i încă în cealaltă lume, mai adevărată decît adevărul, concentrată încă asupra imensităţilor morţii şi divinităţii; ridicînd privirea văzu, la mică înălţime deasupra lui, roiul de aparate zburătoare. Veneau ca lăcustele, rămîneau atîrnate în aer şi

---

1. *Macbeth*, V, 5, 22-23, ed. cit., vol. 7, 1988, p. 323.
2. *Hamlet*, I, 2, 182.
3. *Regele Lear*, IV, 1, 38-39, ad. cit., vol. 7, 1988, p. 174.
4. *Ibid.*, IV, 6, 221, p. 191.
5. *Măsură pentru măsură*, III, 1, 18-20, trad. Leon D. Levitchi, ed. cit., vol. 6, 1987, p. 436.
6. *Hamlet*, III, 1, 64, ed. cit., vol. 5, 1986, p. 372.
7. *Ibid.*, III, 1, 65-67.

coborau de jur-împrejurul lui, pe bărăgan. Iar din burţile acestor lăcuste gigantice coborau bărbaţi în costume albe de flanelă artificială, femei în pijamale de şantung sintetic (căci era zăpuşeală) sau în şorturi de diftină şi hăinuţe fără mîneci, cu fermoarele semideschise cîte un cuplu din fiecare elicopter. Peste cîteva minute se făcură mai multe duzini, formînd un cerc larg de jur-împrejurul farului, holbîndu-se la el, rîzînd, pocnind din aparatele de fotografiat, aruncîndu-i (ca unei maimuţe) arahide, pacheţele de gumă de mestecat cu hormoni sexuali, biscuiţi *petit beurres* cu extract de multiglandular. Cu fiecare moment ce trecea numărul lor creştea – căci acum şuvoiul traficului peste Spinarea Porcului era neîntrerupt. Ca într-un coşmar, zecile se prefăceau în sute şi apoi în noi şi noi sute.

Sălbaticul se retrăsese căutînd adăpost, iar acum, aflîndu-se în postura unui animal încolţit, îşi sprijinea spinarea de zidul farului, uitîndu-se pe rînd la toate chipurile, cu o groază mută, ca un om scos din minţi.

Fu smuls din această stupoare paralizantă şi trezit la realitatea imediată de un *chewing-gum* bine ţintit, care-l lovi în obraz. Un şoc de durere – şi iată-l treaz, treaz pe deplin şi furios la culme.

— Plecaţi! strigă el.

Maimuţa vorbise; se înălţă un hohot de rîs imens, urmat de un ropot de aplauze.

— Bunul nostru Sălbatic! Ura! Ura!

Şi prin babilonia aceea de strigăte deosebi unele care îi cereau desluşit:

— Biciul! Biciul! Biciul!

Acţionînd imediat sub impulsul acestui îndemn luă de după uşă mănunchiul de corzi împletite şi-şi ameninţă torţionarii.

Rezultatul fu un urlet însoţit de aplauze ironice.

Înaintă amenințător spre ei. O femeie scoase un țipăt de spaimă. Primul rînd de spectatori începu să dea înapoi din punctul amenințat direct, dar imediat se cimentă la loc și rămase ferm. Conștiința superiorității numerice copleșitoare le dădea privitorilor curioși un curaj la care Sălbaticul nu se așteptase din partea lor. Surprins de comportamentul lor, se opri și-i îmbrățișă cu privirea.

— De ce nu mă lăsați în pace? rosti el supărat, dar cu o notă plîngăreață în glas.

— Ia, bă, niște migdale cu săruri de magneziu, îi zise bărbatul care ar fi fost prima victimă a atacului dacă Sălbaticul ar mai fi înaintat. Și-i întinse un pachețel, adăugînd cu un zîmbet lingușitor, puțin speriat: — Află de la mine că-s grozave. Și sărurile de magneziu or să-ți mențină tinerețea.

Sălbaticul nesocoti darul ce i se oferea:

— Ce vreți de la mine? îi întrebă el, privind pe rînd chipurile ce se rînjeau la el. Ce vreți de la mine?

— Biciul! răsunară de-a valma o sută de glasuri. Fă figura aia cu biciul. Să vedem și noi chestia aia cu biciul.

Și apoi, la unison, și într-un ritm, încet, greoi:

— Noi-vrem-biciul! strigă mai întîi un grup din capătul primului rînd. Noi-vrem-biciul!

Ceilalți preluară imediat lozinca și aceasta fu repetată papagalicește, de nenumărate ori, într-un crescendo, pînă cînd, după cea de a șaptea sau a opta repetiție, nu se mai rosti nici un alt cuvînt decît:

— Noi-vrem-biciul!

Acum strigau cu toții laolaltă; și, îmbătîndu-se singuri cu zarva aceea, cu unanimitatea lor, cu simțul ritmului care le aducea izbăvirea, s-ar fi zis că ar fi putut s-o țină așa ceasuri întregi – la infinit. Dar, cam pe la a douăzeci și cincea repetare

a lozincii, acțiunea fu întreruptă în mod surprinzător. Peste Spinarea Porcului sosise încă un elicopter, care rămase suspendat deasupra gloatei, iar apoi ateriză la cîțiva metri de Sălbatic, în spațiul gol dintre șirurile de curioși și far. Uruitul asurzitor al elicelor acoperi pentru moment strigătele; apoi, de îndată ce aparatul atinse pămîntul și motoarele se stinseră, lozinca răsună din nou, cu aceeași insistență monotonă și răsunătoare:

— Noi-vrem-biciul! Noi-vrem-biciul!

Ușa elicopterului se deschise și din el coborî mai întîi un tînăr blond cu fața roșcovană și apoi – în șort de diftină, cu bluză albă și șapcă de jocheu – o tînără.

Văzînd-o, Sălbaticul tresări puternic, se trase înapoi și se făcu alb ca varul.

Tînăra rămase în fața lui surîzîndu-i – și zîmbetul ei era șovăielnic, implorator, aproape umil. Trecură cîteva secunde. Buzele i se mișcară – probabil că-i spunea ceva, dar șoapta ei fu acoperită de refrenul infernal al spectatorilor:

— Noi-vrem-biciul!

Tînăra își apăsă partea stîngă a pieptului cu amîndouă mîinile și pe feței șoara ei frumoasă, de păpușă, cu obrajii trandafirii, se ivi o expresie neclară, confuză, ciudată, de dorință tulburătoare. Ochii albaștri păreau să i se dilate și străluciră mai tare; și deodată, pe obraji i se prelinseră două lacrimi. Vorbi din nou, tot fără să fie auzită; apoi, într-un gest brusc de patimă, întinse mîinile către Sălbatic și făcu un pas înainte:

— Noi-vrem-biciul! Noi-vrem-biciul!

Și dintr-o dată căpătară ceea ce voiau.

— Tîrfă!

Sălbaticul se repezise la ea ca turbat.

— Dihorniță!

Și, ca scos din minți, începu s-o biciuiască necruțător cu gîrbaciul.

Înspăimîntată, ea dădu să fugă, se împiedică și căzu în iarbă.

— Henry! Henry! strigă ea, dar însoțitorul ei îmbujorat la față fugise și se ascunsese după elicopter, în afara oricărei primejdii.

Cu un urlet triumfător, de încîntare, spectatorii rupseră rîndurile. Se produse o adevărată năvală care convergea spre acel pol magnetic al atracției. Durerea era o oroare fascinantă.

— „Dospește, dezmățule, dospește!"[1] strigă frenetic Sălbaticul mînuind din nou biciul.

Curioșii se strînseră în jur flămînzi de senzații tari, împingîndu-se și călcîndu-se în picioare ca porcii la troacă.

— Ah, carnea, carnea! scrîșni printre dinți Sălbaticul.

De data asta biciul se abătu asupra propriilor lui umeri.

— Ucide carnea, ucide-o!

Atrași de fascinația pe care o exercita asupra lor oroarea durerii, iar pe dinăuntru îmboldiți de acea deprindere a cooperării, de acea dorință de unanimitate și izbăvire pe care le-o implantase atît de adînc, fără putință de eradicare, condiționarea îndelungată, începură cu toții să mimeze frenezia dementă a gesturilor lui, lovindu-se unul pe altul pe măsură ce Sălbaticul își pedepsea propria carne răzvrătită sau biciuia încarnarea aceea dolofană a josniciei care se zbuciuma în iarbă la picioarele lui.

— Ucide-o! Ucide-o! Ucide-o!... continuă să strige Sălbaticul.

Apoi, brusc, cineva începu să cînte „Orgie-beție" și într-o clipă preluară cu toții refrenul și, cîntînd, începură să danseze. „Orgie-beție" iar, și iar, și iar, lovindu-se ușurel, în măsura de șase pe opt „Orgie-beție"...

---

1. *Troilus și Cresida*, V, 2, 57, ed. cit., vol. 6, 1987, p. 89.

Abia după miezul nopții își luă zborul ultimul elicopter. Abrutizat de *soma* și istovit de un acces îndelung de senzualitate, Sălbaticul dormea în tufăriș. Cînd se trezi, soarele era sus pe cer. Cîteva momente clipi ca o bufniță năucită de lumină; apoi, brusc, își aminti totul.

— O, Dumnezeule! Dumnezeul meu! – și-și acoperi ochii cu mîna.

În seara aceea, roiul de elicoptere care traversă bîzîind Spinarea Porcului forma un nor întunecat de zece kilometri. Toate ziarele fuseseră pline de descrieri ale orgiei izbăvirii din seara trecută.

— Sălbaticule! strigară primii sosiți, coborînd din elicopter. Domnule Sălbatic!

Nici un răspuns.

Ușa farului era întredeschisă. O dădură de perete și intrară în penumbra iscată de obloanele coborîte. Printr-o arcadă din capătul încăperii zăriră scara ce urca spre etajele superioare. Exact sub plafonul arcadei se legăna o pereche de picioare.

— Domnule Sălbatic!

Încet, încetișor, fără grabă, ca două ace de busolă, picioarele se-ntoarseră spre dreapta; nord, nord-est, est, sud-est, sud, sud-sud-vest. Apoi făcură o pauză și, după cîteva clipe, tot fără pic de grabă, se răsuciră spre stînga: sud-sud-vest, sud, sud-est, est...

Reîntoarcere în minunata lume nouă

Cuvînt înainte

Sufletul vorbelor de duh poate deveni însuși trupul neadevărului. Oricît de elegantă și de memorabilă ar fi, concizia, prin însăși firea lucrurilor, nu poate exprima pe deplin toate elementele unei situații complexe. Discutînd o asemenea temă, nu poți fi concis decît prin omisiune și simplificare. Omisiunea și simplificarea ne ajută să înțelegem – dar în multe cazuri ne ajută să percepem greșit lucrurile; căci înțelegerea noastră ar putea să cuprindă doar noțiunile frumos formulate de cel ce le abreviază și nu realitatea vastă și cu multe ramificații din care au fost distilate, abstrase aceste noțiuni în mod atît de arbitrar.

Însă viața este scurtă și informațiile nelimitate: nimeni nu are timp pentru toate. În practică sîntem, de obicei, siliți să alegem între o expunere nejustificat de scurtă și absența oricărei expuneri. Abrevierea este un rău necesar și este sarcina celui ce o face să scoată cît mai mult dintr-un lucru care, deși rău în sine, este totuși mai bun decît nimic. El trebuie să învețe să simplifice fără a merge însă pînă la falsificare. El trebuie să învețe să se concentreze asupra esenței unei situații, dar fără a nesocoti prea multe dintre problemele secundare, colaterale, care nuanțează imaginea realității. În felul acesta, el ar putea eventual reuși să spună, în orice caz nu întregul adevăr (căci adevărul întreg în privința mai tuturor subiectelor importante este incompatibil cu concizia),

dar mult mai mult decît primejdioasele sferturi de adevăr și jumătăți de adevăr care au fost întotdeauna moneda curentă a gîndirii.

Tema libertății și a dușmanilor ei este extrem de vastă și ceea ce am scris eu este cu siguranță mult prea scurt pentru a o înfățișa în mod corect; dar, cel puțin, am abordat mai multe aspecte ale problemei. Fiecare aspect va fi fost, poate, simplificat prea tare în cursul expunerii; dar aceste suprasimplificări succesive puse laolaltă alcătuiesc, totuși, un tablou care, sper eu, ne sugerează cît de cît vastitatea și complexitatea originalului.

Sînt omiși din tablou (nu ca neînsemnați, ci doar pentru comoditatea expunerii și pentru că am discutat despre ei cu alte ocazii anterioare) dușmanii mecanici și militari ai libertății; armele și echipamentul care au întărit atît de mult mîinile conducătorilor lumii împotriva supușilor lor și pregătirile cu un cost din ce în ce mai ruinător pentru războaie din ce în ce mai lipsite de noimă și sinucigașe.

Capitolele care urmează ar trebui citite pe fundalul gîndurilor stîrnite de revoluția maghiară (din 1956 – n.t.) și reprimarea ei, de bombele cu hidrogen, de costul a ceea ce toate statele numesc „apărare națională" și de acele coloane nesfîrșite de băieți în uniformă – albi, negri, tuciurii sau galbeni – care mărșăluiesc docili către groapa comună.

I

Suprapopularea

În 1931, în timp ce scriam *Minunata lume nouă*, eram convins că mai avem timp din belşug. Societatea complet organizată, sistemul castelor stabilite pe baze ştiinţifice, eliminarea liberului arbitru prin condiţionare metodică, obedienţa făcută acceptabilă prin doze regulate de fericire produsă pe cale chimică, regulile de bază ale vieţii civilizate inculcate în timpul nopţii, în şedinţe hipnopedice – toate aceste lucruri se apropiau într-adevăr de noi, dar nu în epoca mea, nici măcar în vremea strănepoţilor mei. Am uitat acum data exactă a evenimentelor consemnate în *Minunata lume nouă*, dar trebuie să fi fost cam prin secolul al VI-lea sau al VII-lea *Anno Fordi* (după Ford). Noi, care trăiam în cel de-al doilea pătrar al secolului XX după Hristos, eram, după cum recunoştea toată lumea, locuitorii unui univers înfiorător; dar coşmarul acelor ani ai crizei economice diferea radical de cel al viitorului, aşa cum era descris în romanul meu. Coşmarul nostru era de un ordin mult inferior faţă de coşmarul celor din secolul al VII-lea după Ford. În procesul trecerii de la o extremă la alta urma să existe un lung interval – sau cel puţin aşa îmi închipuiam eu – în decursul căruia treimea mai norocoasă a rasei umane avea să profite la maximum de ambele lumi: cea dezordonată a liberalismului şi cea mult prea ordonată din „minunata lume nouă", în care eficacitatea

desăvîrșită nu lăsa pic de loc pentru libertate sau inițiativă personală.

Acum, după douăzeci și șapte de ani, în acest al treilea pătrar al secolului XX de la Hristos și mult înainte de sfîrșitul primului secol după Ford, mă simt mult mai puțin optimist decît eram atunci cînd scriam *Minunata lume nouă*. Profețiile făcute în 1931 devin realitate mult mai devreme decît credeam eu că se va întîmpla acest lucru. Perioada de grație dintre epoca fără prea multă ordine și coșmarul vieții prea ordonate n-a început și nici nu dă semne că ar putea să înceapă. În Occident, e adevărat, bărbații și femeile se mai bucură încă în mare măsură de libertatea individuală. Dar pînă și în acele țări care au o tradiție a guvernării democratice, această libertate – și chiar și dorința de a o avea – par să apună. În restul lumii, libertatea indivizilor a dispărut deja sau e, în mod evident, pe cale de dispariție. Coșmarul organizării totale, pe care eu îl plasasem în secolul al VII-lea după Ford, s-a ivit pe neașteptate din viitorul îndepărtat și, de bună seamă, ne așteaptă la cotitură.

Romanul *1984* al lui George Orwell (scris în 1948 n.t.) era o proiecție exagerată, în viitor, a unui prezent care cuprindea stalinismul și a unui trecut imediat care cunoscuse înflorirea nazismului. Eu am scris *Minunata lume nouă* înainte ca Hitler să acapareze puterea supremă în Germania, iar tiranul rus încă nu-și impusese dictatura totalitară. În 1931 terorismul sistematic nu constituia o realitate contemporană obsedantă, așa cum ajunsese în 1948, iar viitoarea dictatură din lumea mea imaginară era infinit mai puțin brutală decît dictatura viitoare zugrăvită cu atîta măiestrie de Orwell. În contextul anului 1948, romanul *1984* părea teribil de convingător. Dar, la urma urmei, tiranii sînt și ei muritori, iar vremurile se mai schimbă. Evenimentele recente din Rusia

şi noile cuceriri ale ştiinţei şi tehnologiei i-au răpit cărţii lui Orwell o parte din verosimilul ei înfiorător. Un război nuclear fără îndoială că ar reduce profeţiile tuturor la o simplă glumă. Dar, presupunînd, pentru moment, că Marile Puteri şi-ar înfrîna într-un fel sau altul dorinţa de a ne distruge, putem spune că acum *Minunata lume nouă* pare a avea mai multe şanse de a deveni realitate decît *1984*.

În lumina lucrurilor pe care le-am învăţat noi de curînd despre comportamentul animalelor în general şi despre cel al omului în special, a devenit evident că ţinerea sub control, prin pedepse, a comportamentului indezirabil este mai puţin eficace, pe termen lung, decît ţinerea sub control, prin stimulare, a comportamentului dorit cu ajutorul recompenselor, şi că guvernarea prin teroare funcţionează în linii mari mai puţin bine decît guvernarea prin manipularea nonviolentă a mediului, a gîndurilor şi simţămintelor indivizilor – bărbaţi, femei şi copii. Pedeapsa elimină temporar comportamentul indezirabil, dar nu reduce permanent tendinţa victimei de a se complace în el. Mai mult decît atît, efectele fizico-psihice secundare ale pedepsei pot fi la fel de nedorite ca şi comportamentul pentru care a fost pedepsit un individ. Psihoterapia se preocupă în mare măsură de consecinţele debilitante sau antisociale ale pedepselor din trecut

Societatea descrisă în *1984* este controlată aproape exclusiv prin pedepse şi prin teama de pedeapsă; în lumea imaginară din povestirea mea pedepsele nu sînt frecvente şi sînt în general blînde. Controlul aproape perfect exercitat de Guvernul Mondial este realizat printr-o susţinere sistematică a comportamentului dorit, prin tot felul de tipuri de manipulare aproape nonviolentă, pe plan fizic şi psihic, ca şi prin standardizare genetică. Copiii din eprubete şi controlul centralizat al

reproducerii poate nu sînt lucruri imposibile; dar e limpede că încă multă vreme de acum înainte vom rămîne o specie vivipară care se înmulțește la întîmplare. Din rațiuni practice, putem face abstracție de standardizarea genetică. Societățile vor continua să fie controlate postnatal – prin sancțiuni, ca și în trecut, și într-o măsură crescîndă prin metodele mai eficace ale recompensei și ale manipulării științifice

În Rusia, dictatura lui Stalin, demodată, în stilul romanului *1984*, a început să cedeze locul unei forme mai moderne de tiranie. La nivelurile superioare ale societății ierarhice a Sovietelor, stimularea comportamentului dezirabil a început să ia locul metodelor mai vechi de stăpînire prin sancționarea comportamentului indezirabil. Inginerii și oamenii de știință, profesorii și funcționarii administrativi sînt bine plătiți pentru muncă bine făcută, iar impozitele sînt rezonabile, astfel încît aceștia sînt stimulați în mod constant să lucreze mai bine pentru a fi răsplătiți cu sume mai mari. În unele domenii ei au chiar libertatea de a gîndi și de a face, mai mult sau mai puțin, ceea ce doresc. Pedepsele îi așteaptă numai atunci cînd se abat de la normele prestabilite în domeniile ideologiei și politicii. Tocmai pentru că li s-a acordat o oarecare libertate profesională, profesorii, savanții și tehnicienii ruși au obținut succese atît de remarcabile. Cei care trăiesc aproape de baza piramidei sovietice nu se bucură de nici unul dintre privilegiile acordate minorității norocoase sau dăruite cu haruri deosebite. Salariile majorității sînt mizerabile și acești oameni plătesc – sub forma prețurilor ridicate - impozite disproporționat de mari. Zona în care pot face ceea ce doresc este extrem de restrînsă, iar conducătorii lor îi stăpînesc mai degrabă prin pedepse și amenințarea cu sancțiuni, decît prin manipularea nonviolentă

sau prin stimularea cu ajutorul recompenselor a comportamentului dezirabil. Sistemul sovietic combină elemente din romanul *1984* cu elemente ce anticipau ceea ce s-a întîmplat în rîndul castelor superioare din *Minunata lume nouă*.

Între timp, forțe impersonale asupra cărora nu avem aproape nici un control par să ne împingă pe toți înspre coșmarul „minunatei lumi noi"; și această împingere impersonală este accelerată în mod conștient de reprezentanții organizațiilor comerciale și politice care au creat o serie de tehnici noi pentru a manipula gîndurile și sentimentele maselor în interesul unei minorități. Despre tehnicile de manipulare vom discuta în capitolele următoare. Deocamdată, să ne concentrăm atenția asupra acelor forțe impersonale care fac astăzi lumea atît de puțin sigură pentru democrație, atît de puțin ospitalieră pentru libertatea individuală. Ce sînt aceste forțe? Și de ce coșmarul pe care-l proiectasem eu în secolul al VII-lea după Ford s-a apropiat atît de repede de noi? Răspunsul la aceste întrebări trebuie să înceapă acolo unde își are începutul viața chiar și a celei mai civilizate societăți. la nivelul biologiei.

În preajma întîiului Crăciun, populația planetei noastre era de vreo două sute cincizeci de milioane de suflete – mai puțin de jumătate din locuitorii Chinei moderne[1]. Șaisprezece veacuri mai tîrziu, cînd „Părinții pelerini" au emigrat din Anglia și au debarcat în America, numărul oamenilor se ridicase doar la puțin peste cinci sute de milioane. Cînd s-a semnat Declarația de Independență a Statelor Americane, populația globului depășise cifra de șapte sute de milioane. În 1931, cînd scriam eu *Minunata lume nouă*, era cu puțin sub două miliarde. Astăzi, după numai douăzeci

1. Cartea a fost scrisă în 1958.

și șapte de ani, sîntem două miliarde și opt sute de milioane. Iar mîine – cîți? Penicilina, DDT-ul și apa curată sînt mărfuri ieftine, ale căror efecte asupra sănătății publice sînt infinit mai mari decît costul lor. Pînă și cel mai sărac dintre guverne este destul de bogat ca să le ofere supușilor săi mijloace de prevenire a mortalității într-o măsură substanțială. În schimb, controlul natalității este cu totul altceva. Controlul mortalității este un lucru care i se poate asigura unui întreg popor de către cîțiva tehnicieni salariați ai unui guvern binevoitor. Controlul asupra natalității depinde de colaborarea întregului popor. Trebuie să fie practicat de nenumărați indivizi, cărora le solicită mai multă inteligență și voință decît posedă majoritatea roiurilor de analfabeți care viermuiesc în lumea întreagă și (dacă se folosesc mijloacele anticoncepționale chimice sau mecanice) cheltuieli care depășesc cu mult posibilitățile majorității acestor milioane de oameni. Mai mult decît atît, nicăieri în lume nu există tradiții religioase în favoarea morții fără restricții, în schimb, tradițiile religioase și sociale în favoarea reproducerii fără îngrădiri sînt foarte răspîndite. Din toate aceste motive, controlul mortalității se realizează foarte ușor, pe cînd controlul nașterilor întîmpină foarte mari dificultăți. Ca atare, mortalitatea a scăzut surprinzător de brusc în ultimii ani. Natalitatea, în schimb, fie a rămas la nivelul său ridicat de odinioară, fie, dacă a scăzut, în unele locuri, a scăzut foarte puțin și foarte încet. În consecință, numărul oamenilor sporește în prezent mult mai rapid decît în oricare altă epocă din istoria speciei umane.

Mai mult decît atît, cresc înseși sporurile naturale; cresc constant, după regula dobînzii compuse; ele mai cresc și inconstant ori de cîte ori o societate înapoiată din punct de vedere tehnic aplică principiile Ocrotirii Sănătății Publice. În

momentul de față sporul anual al populației de pe glob se ridică la vreo patruzeci și trei de milioane de oameni. Asta înseamnă că din patru în patru ani omenirea sporește cu echivalentul actualei populații a Statelor Unite, iar la opt ani și jumătate crește cu echivalentul populației de azi a Indiei. În ritmul de creștere înregistrat între nașterea lui Hristos și moartea Reginei Elisabeta I, populația globului a avut nevoie de șaisprezece secole pentru a se dubla. La ritmul actual, ea se va dubla în mai puțin de jumătate de veac[1]. Iar această dublare fantastic de rapidă a numărului de oameni se va produce pe o planetă ale cărei regiuni foarte solicitate, de maximă productivitate, sînt deja dens populate, ale cărei soluri sînt erodate de eforturile disperate ale unor agricultori nesăbuiți de a produce mai multă hrană și al cărei capital mineral ușor accesibil este irosit cu nepăsarea unui marinar beat care-și cheltuiește într-o zi solda pe mai multe luni.

În „minunata lume nouă" din povestirea mea, problema numărului oamenilor în raport cu resursele naturale fusese rezolvată cu eficacitate. Se calculase o cifră optimă pentru populația lumii și numărul acesteia (puțin sub două miliarde, dacă-mi aduc bine aminte) era menținut constant generație după generație. În lumea contemporană reală, problema demografică n-a fost rezolvată. Dimpotrivă, ea devine tot mai gravă și mai amenințătoare cu fiecare an ce trece. Pe acest fundal biologic sumbru se desfășoară toate dramele politice, economice, culturale și psihologice din vremurile noastre. Pe măsură ce înaintează secolul XX, și noi miliarde de oameni se adaugă celor deja existente (pînă va împlini nepoțica mea cincizeci de ani se va ajunge la cinci miliarde și jumătate de locuitori ai Terrei),

1. După cum se vede, realitatea a depășit previziunile lui Huxley din 1958.

acest fundal biologic va înainta, tot mai insistent. tot mai amenințător, către planul întîi și cel de mijloc al scenei istorice Problema creșterii demografice rapide în raport cu resursele naturale, cu stabilitatea socială și cu bunăstarea indivizilor – aceasta este acum problema centrală a omenirii; și cu siguranță că ea va rămîne problema centrală încă un secol și poate chiar mai multe secole de acum înainte. Se zice că la 4 octombrie 1957 a fost inaugurată o eră nouă. Dar. de fapt, în contextul actual, toată vorbăria noastră exuberantă de după lansarea *sputnikului* este irelevantă și chiar stupidă. În ceea ce privește marea masă a omenirii, epoca ce vine nu va fi Era Spațială: va fi Era Suprapopulației. Putem parodia cuvintele unui cîntec tradițional, întrebîndu-ne:

Spațiul care-i din belșug
Îți va aprinde focul în plită?
Sau al spațiului mic zeu,
Frigarea o va răsuci mereu, mereu?

Răspunsul este, evident, negativ. Instalarea omului pe Lună poate oferi anumite avantaje militare națiunii care înfăptuiește prima colonizarea ei. Dar ea nu va face cu nimic mai ușor de îndurat viața în cei cincizeci de ani necesari populației noastre actuale ca să se dubleze, nimic pentru miliardele de oameni subalimentați care proliferează în lume. Și chiar dacă, într-un moment din viitor, va deveni posibilă emigrarea pe Marte, chiar dacă un număr considerabil de bărbați și femei ar fi într-atît de disperați încît să aleagă o viață nouă în condiții comparabile cu cele de pe un munte de două ori mai înalt decît Everestul, cu ce va schimba asta lucrurile? În ultimele patru secole mulți oameni au plecat din Lumea Veche în cea Nouă. Dar nici plecarea lor acolo, nici venirea de acolo a unui flux de hrană și de materii prime

n-au putut rezolva problemele Lumii Vechi. Tot așa, expedierea unui mic surplus de ființe umane pe Marte (cu un cost de cîteva milioane de dolari pe cap de om pentru transport și dezvoltare) nu va contribui cu nimic la rezolvarea problemei presiunilor demografice crescînde de pe propria noastră planetă. Ràmînînd nerezolvată, această problemă va împiedica soluționarea tuturor celorlalte probleme ale noastre. Mai mult decît atît, ea va crea condiții în care libertatea individului și jaloanele sociale acceptabile ale modului de viață democratic vor deveni imposibile, aproape de neconceput.

Nu toate dictaturile se nasc în același fel. Sînt multe căi care duc către „minunata lume nouă". Dar poate că cea mai dreaptă și mai largă dintre ele este cea pe care pășim noi astăzi, calea care duce spre cifrele gigantice ale populației, prin creșteri accelerate. Să trecem succint în revistă rațiunile acestei strînse corelații dintre numărul prea mare de oameni – care se înmulțesc prea rapid – și formularea filosofiilor autoritare, ascensiunea sistemelor totalitare de guvernare.

Pe măsură ce populația numeroasă, în continuă creștere, exercită presiuni tot mai mari asupra resurselor disponibile, situația economică a societății care suferă acest calvar devine tot mai precară. Lucrul acesta este valabil mai ales în acele regiuni subdezvoltate unde o scădere bruscă a mortalității – grație DDT-ului, penicilinei și apei nepoluate – nu a fost însoțită de o scădere corespunzătoare a natalității. În unele părți ale Asiei și în cea mai mare parte a Americii Centrale și de Sud, populațiile cresc atît de iute încît se vor dubla în ceva mai mult de douăzeci de ani. Dacă producția de alimente și de articole manufacturate, de case, școli și profesori ar putea fi sporită într-un ritm mai rapid decît cel al creșterii populației, s-ar putea îmbunătăți soarta mizerabilă a celor care trăiesc în aceste țări subdezvoltate și suprapopulate.

Dar, din nefericire, acestor țări le lipsesc nu numai mașinile agricole și fabricile care să le poată produce, ci și capitalul necesar pentru crearea unor asemenea ramuri industriale. Capitalul este ceea ce rămîne după ce au fost satisfăcute nevoile elementare ale unei populații. Dar nevoile elementare ale majorității populației din țările subdezvoltate nu sînt niciodată satisfăcute pe deplin. La sfîrșitul fiecărui an nu rămîne aproape nici un surplus și, deci, nu există aproape deloc capital disponibil pentru a crea instalațiile industriale și mașinile agricole cu ajutorul cărora să poată fi satisfăcute nevoile oamenilor. Mai mult decît atît, în toate aceste țări subdezvoltate există o criză gravă de mînă de lucru calificată, fără de care nu pot fi demarate industria modernă și mecanizarea agriculturii. Actualele condiții de învățămînt sînt necorespunzătoare; la fel sînt și resursele financiare și culturale necesare ameliorării condițiilor tehnice existente în ritmul cerut de situația actuală. Între timp, populația unora dintre aceste țări subdezvoltate crește cu trei la sută pe an.

Situația lor tragică e discutată într-o carte importantă, *Următorii o sută de ani*, publicată în 1957 de profesorii Harrison Brown, James Bonner și John Weir de la Institutul Tehnic din California. Cum va face față omenirea acestei probleme a creșterii rapide? Nu cu prea mult succes: „Dovezile existente sugerează destul de insistent că în majoritatea țărilor subdezvoltate soarta omului obișnuit s-a înrăutățit considerabil în ultima jumătate de veac. Oamenii sînt tot mai prost hrăniți. Există mai puține bunuri disponibile pe cap de locuitor. Iar mai toate încercările de a ameliora situația au fost anulate de presiunea necruțătoare a creșterii continue a populației".

Ori de cîte ori viața economică a unei națiuni devine precară, guvernul este silit să-și asume răspunderi sporite pentru bunăstarea generală.

El trebuie să elaboreze planuri complicate pentru a face față unei situații critice; trebuie să impună restricții tot mai mari activității supușilor săi; și dacă, după cum e foarte posibil, condițiile economice din ce în ce mai proaste conduc în mod inevitabil la instabilitate, la tulburări politice sau chiar la rebeliune fățișă, guvernul trebuie să intervină pentru a păstra ordinea publică și propria sa autoritate. În felul acesta se concentrează tot mai multă putere în mîinile guvernelor și ale aparatului birocratic. Dar puterea este de o asemenea natură încît pînă și cei care nu au urmărit s-o dobîndească, ci au căpătat-o pentru că alții și-au exercitat la un moment dat puterea asupra lor, au tendința să se deprindă cu gustul ei. „Și nu ne duce pe noi în ispită", ne rugăm noi la Dumnezeu, și pe bună dreptate; căci atunci cînd ființele omenești sînt ispitite într-un mod prea atrăgător sau un timp prea îndelungat, în general cedează. O constituție democratică este un mijloc de a-i împiedica pe conducătorii locali să cedeze acestor ispite deosebit de primejdioase care se nasc atunci cînd se concentrează prea multă putere în prea puține mîini. O asemenea constituție funcționează binișor acolo unde – ca în Marea Britanie sau Statele Unite – există un respect tradițional pentru procedura constituțională. Unde tradiția republicană sau cea a monarhiei cu puteri limitate este slabă, nici cea mai bună dintre toate constituțiile nu-i va împiedica pe politicienii ambițioși să cedeze bucuroși, chiar cu încîntare, tentațiilor puterii. Și, în orice țară unde creșterea demografică a început să exercite presiuni intense asupra resurselor existente, nu se poate ca aceste tentații să nu se iveaască. Suprapopularea duce la nesiguranță economică și la neliniște socială. Neliniștea și nesiguranța duc la un control mai puternic exercitat de guvernele centrale și la sporirea puterii lor. În lipsa unei tradiții constituționale, această putere

sporită va fi probabil exercitată într-o manieră dictatorială. Acest lucru e probabil să se întîmple chiar dacă nu s-ar fi inventat niciodată comunismul. Dar comunismul a fost inventat. Date fiind aceste fapte, probabilitatea ca suprapopularea să ducă prin tulburări la dictatură devine o certitudine. Se poate pune un rămăşag uşor de cîştigat că, peste douăzeci de ani, toate ţările suprapopulate şi subdezvoltate ale lumii vor ajunge oprimate de o formă sau alta de conducere totalitară – probabil de către partidul comunist.

Cum va afecta această evoluţie ţările Europei suprapopulate, dar intens industrializate şi încă democratice? Dacă dictaturile nou-formate le-ar fi ostile şi dacă fluxul normal de materii prime din ţările subdezvoltate ar fi întrerupt cu bună ştiinţă, naţiunile occidentale s-ar trezi într-o situaţie deosebit de proastă. Sistemul lor industrial s-ar prăbuşi, iar tehnologia foarte avansată care le-a permis pînă acum să întreţină o populaţie mult mai mare decît cea care ar putea fi susţinută de resursele disponibile pe plan local, nu le-ar mai apăra de consecinţele suprapopulării unui teritoriu prea mic. Dacă s-ar întîmpla cumva acest lucru, puterea imensă pe care condiţiile nefavorabile le-a impus-o guvernelor ar putea ajunge să fie folosită în spiritul dictaturii totalitare.

În momentul de faţă Statele Unite ale Americii nu sînt o ţară suprapopulată. Dacă însă populaţia continuă să crească în ritmul actual (mai mare decît cel din India, deşi, din fericire, mult mai scăzut decît cel curent din Mexic sau Guatemala), problema numărului de oameni în raport cu resursele disponibile ar putea începe să le dea oamenilor bătaie de cap în pragul secolului XXI. Pentru moment, suprapopularea nu este o ameninţare directă la adresa libertăţii personale a americanilor. Rămîne totuşi o ameninţare indirectă, o primejdie care îi pîndeşte la cotitură. Dacă suprapopularea

ar împinge țările subdezvoltate în brațele totalitarismului, și dacă aceste noi dictaturi s-ar alia cu Rusia, atunci situația militară a Statelor Unite ar deveni mai puțin sigură și ar trebui intensificate pregătirile de apărare și de răspuns la agresiune. Dar, după cum știm cu toții, libertatea nu poate înflori într-o țară aflată în permanență pe picior de război sau chiar pe picior de război iminent. Criza permanentă justifică controlul tuturor oamenilor și lucrurilor prin instituțiile guvernului central. Și tocmai la o criză permanentă trebuie să ne așteptăm într-o lume în care suprapopularea produce o anumită stare de lucruri, în care dictatura sub auspicii comuniste devine aproape inevitabilă.

II

Cantitate, calitate, moralitate

În *Minunata lume nouă* izvorîtă din imaginația mea, se practică sistematic eugenia și disgenia[1]. Într-un set de flacoane li se acorda unor ovule superioare din punct de vedere biologic – și fecundate de o spermă superioară din punct de vedere biologic – cel mai bun tratament prenatal posibil; în cele din urmă ele erau decantate sub forma unor embrioni Beta, Alfa și chiar Alfa-Plus. Într-un alt grup de flacoane, mult mai numeroase, ovule inferioare din punct de vedere biologic – fecundate de o spermă inferioară din punct de vedere biologic – erau supuse Procesului Bokanovski (nouăzeci și șase de gemeni identici dintr-un singur ou) și tratate prenatal cu alcool și alte otrăvuri proteinice. Ființele decantate în final erau aproape subumane; ele erau totuși capabile să îndeplinească munci necalificate și, atunci cînd erau condiționate în mod corespunzător, eliberate de tensiune prin accesul liber și frecvent la sexul opus, bucurîndu-se de distracții constante și gratuite și stimulate prin doze zilnice de *soma* să se încadreze în tiparele de bună comportare – deveneau ființe pe care te puteai bizui că nu le vor da de furcă superiorilor lor.

În această a doua jumătate a secolului XX noi nu întreprindem nici o acțiune sistematică în

1. Studiul ameliorării și, respectiv, al degradării rasei umane

privința creșterii și dezvoltării noastre; însă prin comportarea noastră aleatorie, nesupusă unor reguli, nu numai că ne suprapopulăm planeta, dar, s-ar părea, facem ca acești oameni mult mai numeroși să fie de o calitate biologică din ce în ce mai slabă. În vremurile proaste de demult, copiii cu defecte ereditare considerabile sau chiar și minore supraviețuiau arareori. Astăzi, datorită condițiilor sanitare îmbunătățite, farmacologiei moderne și conștiinței sociale, cei mai mulți dintre copiii născuți cu defecte ereditare ajung la maturitate și se înmulțesc, perpetuînd defectele. În condițiile actuale orice progres al medicinei tinde să fie compensat negativ printr-un progres corespunzător al șansei de supraviețuire a indivizilor apăsați de blestemul vreunei insuficiențe genetice. În pofida noilor medicamente miraculoase și a tratamentului superior (de fapt, într-un anumit sens, tocmai din pricina acestor lucruri), sănătatea fizică a populației obișnuite nu va manifesta nici o ameliorare, ba chiar s-ar putea înrăutăți. Și împreună cu declinul stării generale de sănătate s-ar putea produce și un declin al coeficientului mediu de inteligență. Într-adevăr, unele autorități competente sînt convinse că un asemenea declin s-a produs deja și continuă. Doctorul W. H. Sheldon scrie: „În condiții de lipsă de constrîngere și de reguli, informația genetică superioară a speciei noastre tinde să fie depășită numeric de elemente inferioare ei din toate punctele de vedere... În unele cercuri academice domină moda de a-i asigura pe studenți că semnalul de alarmă tras în privința ratelor diferențiate ale natalității e nefondat; că aceste probleme sînt pur și simplu economice, sau pur educaționale, sau pur religioase, sau pur culturale, sau așa ceva. Acesta este un optimism utopic. Delincvența ereditară este un element biologic și fundamental". Și doctorul Sheldon adaugă că „nimeni nu știe cît de mult a scăzut în țara

noastră (S.U.A.) coeficientul mediu de inteligență din 1916, cînd Terman[1] a încercat să standardizeze sensul coeficientului intelectual 100".

Într-o țară subdezvoltată și suprapopulată, în care patru cincimi din populație capătă sub două mii de calorii pe zi și doar o cincime se bucură de un regim alimentar corespunzător, se mai pot naște spontan instituțiile democratice? Sau, dacă sînt impuse din afară ori de sus, pot oare ele să supraviețuiască?

Și acum să luăm în discuție cazul societății bogate, industrializate și democratice în care, datorită practicării la întîmplare, dar în manieră eficace a disgeniei (degradării rasiale), coeficientul de inteligență (IQ) și vigoarea fizică sînt în declin. Cîtă vreme își mai poate menține o asemenea societate tradițiile de libertate individuală și guvernare democratică? Copiii noștri vor afla răspunsul la această întrebare peste cincizeci sau o sută de ani.

Între timp, ne trezim în fața unei probleme morale cutremurătoare. Știm că urmărirea unor țeluri frumoase nu justifică folosirea unor mijloace urîte. Dar ce să spunem despre acele situații – atît de frecvente astăzi – în care mijloacele bune și frumoase dau rezultate ce se dovedesc a fi rele?

De exemplu, mergem pe-o insulă tropicală și cu ajutorul DDT-ului eradicăm malaria și, în doi sau trei ani, salvăm sute de mii de vieți omenești. Evident, acesta este un lucru bun. Dar sutele de mii de oameni salvați astfel și milioanele pe care le zămislesc ei și le aduc pe lume nu pot fi îmbrăcați, adăpostiți și nici măcar hrăniți corespunzător din resursele de care dispune insula. Am eliminat moartea rapidă prin malarie; acum însă predomină viața chinuită de subnutriție și supraglomerare,

1. Lewis Terman (1877-1956), psiholog american, inventatorul testelor de inteligență.

iar moartea încetă prin înfometare amenință tot mai mulți oameni.

Și ce să spunem despre organismele cu insuficiențe congenitale, pe care medicina noastră și serviciile noastre de ocrotire le conservă astăzi așa încît se vor perpetua în același fel? A-i ajuta pe cei nefericiți este evident un lucru bun. Dar transmiterea integrală către descendenții noștri a rezultatelor unor mutații biologice nefavorabile și contaminarea progresivă a fondului genetic comun din care vor trebui preluate de reprezentanții speciei noastre sînt în mod la fel de evident proaste. Sîntem pe vîrfurile unei dileme etice și găsirea căii de mijloc va solicita întreaga noastră inteligență și întreaga noastră bunăvoință.

III

Supraorganizarea

După cum am arătat eu, drumul cel mai scurt şi cel mai larg către coşmarul din *Minunata lume nouă* trece prin suprapopulare şi creşterea accelerată a numărului oamenilor (două miliarde opt sute de milioane astăzi, cinci miliarde cinci sute de milioane pînă la sfîrşitul secolului), majoritatea omenirii confruntîndu-se cu alegerea între anarhie şi controlul totalitar. Dar presiunea crescîndă a mulţimii asupra resurselor disponibile nu este singura forţă care ne împinge în direcţia totalitarismului. Acest orb inamic biologic al libertăţii se aliază cu forţele de o putere colosală generate tocmai de progresele tehnologice cu care ne mîndrim cel mai mult – şi ne mîndrim pe bună dreptate, s-ar putea adăuga; căci aceste progrese reprezintă roadele geniului şi ale trudei şi perseverenţei, ale logicii, ale imaginaţiei şi ale jertfei de sine într-un cuvînt, ale forţelor morale şi intelectuale pentru care nu putem avea decît admiraţie. Dar Firea Lucrurilor este astfel alcătuită încît nimeni de pe întregul glob nu capătă niciodată nimic pe degeaba. Toate aceste progrese uluitoare şi admirabile a trebuit să fie plătite. Într-adevăr, ca şi ratele la maşina de spălat cumpărată anul trecut, încă mai plătim pentru aceste cuceriri ale ştiinţei – şi fiecare rată este mai mare decît cea anterioară.

Mulţi istorici, mulţi sociologi şi psihologi au scris pe larg, cu o preocupare profundă, despre preţul pe care a trebuit să-l plătească occidentalul

și va continua să-l plătească pentru progresul tehnologic. Ei arată, de pildă, că nu ne putem aștepta ca democrația să înflorească în societăți a căror putere politică și economică se concentrează și se centralizează tot mai mult. Dar progresul tehnologic a condus și conduce încă tocmai la concentrarea și centralizarea puterii. Pe măsură ce mașinăria producției de masă devine tot mai eficace, ea tinde să fie, totodată, mai complexă și costisitoare și, ca atare, tot mai puțin la îndemîna întreprinzătorului cu mijloace modeste.

Mai mult decît atît, producția de masă nu poate funcționa fără o desfacere în masă; însă desfacerea în masă ridică probleme pe care nu le pot rezolva în mod satisfăcător decît producătorii cei mai mari. Într-o lume a producției de masă și a distribuției de masă, *omul mărunt*, cu capitalul său activ complet nesatisfăcător, este pus în dezavantaj. La concurență cu *omul cel mare* el își pierde banii și, în cele din urmă, însăși existența lui ca producător independent. Cel *mare* îl înghite cu totul. Și pe măsură ce dispare *omul mărunt*, o putere economică mereu crescîndă începe să fie mînuită de oameni din ce în ce mai puțin numeroși. Sub o dictatură, Marea Finanță, devenită posibilă datorită tehnologiei avansate și ca urmare a ruinării micilor întreprinzători, este controlată de către stat – adică de către un mic grup de conducători de partide și de militari, polițiști și funcționari, care îndeplinesc ordinele lor. Într-o democrație capitalistă, cum ar fi Statele Unite, Marea Finanță este controlată de ceea ce profesorul C. Wright Mills a denumit „elita puterii". Această „elită a puterii" folosește în mod direct mai multe milioane de oameni care alcătuiesc forța de muncă a țării, în fabricile, birourile și magazinele ei, și controlează încă multe alte milioane de oameni împrumutîndu-le bani ca să cumpere produsele ei, iar prin proprietatea asupra mijloacelor de

comunicare în masă influențează gîndurile, sentimentele și acțiunile mai tuturor oamenilor. Ca să parodiem cuvintele lui Winston Churchill[1] „niciodată nu s-a întîmplat ca atît de mulți oameni să fie atît de manipulați de atît de puțini oameni". Sîntem, într-adevăr, foarte departe de idealul lui Thomas Jefferson, al unei societăți cu adevărat libere, alcătuită dintr-o ierarhie de unități autonome care se autoadministrează – „republicile elementare ale Circumscripțiilor, ale Ținuturilor, republicile Districtelor, republicile Statelor și Republica Uniunii, care formează o gradație a autorităților".

Vedem așadar că tehnologia modernă a dus la concentrarea puterii economice și politice și la nașterea unei societăți controlate (în mod necruțător în statele totalitare, în mod politicos și neostentativ în statele democratice) de către Marea Finanță și Marele Guvern. Dar societățile sînt alcătuite din indivizi și sînt bune numai în măsura în care ele îl ajută pe individ să-și valorifice aptitudinile și potențialul și să ducă o viață fericită și creatoare. Cum au fost afectați indivizii de progresele tehnicii din ultimii ani? Iată răspunsul dat la această întrebare de un filosof și psihiatru, doctorul Erich Fromm:

„Societatea noastră occidentală contemporană, în pofida progreselor sale materiale, intelectuale și politice, duce tot mai puțin la sănătatea mintală și tinde să submineze la individ securitatea personală, fericirea, rațiunea și capacitatea de a iubi; ea tinde să-l transforme pe individ într-un automat care plătește pentru eșecul său uman cu o creștere a bolilor mintale și cu o disperare ascunsă sub un imbold frenetic de a munci și de a obține așa-zisa plăcere".

Această „boală mintală crescîndă" a noastră își poate găsi expresia în simptome nevrotice. Aceste

1. Om politic, romancier și istoric britanic (1884-1968), prim-ministru între 1940-1945.

simptome sînt evidente şi extrem de îngrijorătoare. Dar doctorul Fromm mai spune: „Să ne ferim de a defini igiena mintală drept prevenirea simptomelor. Simptomele ca atare nu sînt duşmanul, ci prietenul nostru; acolo unde se manifestă simptome, există un conflict şi conflictul arată întotdeauna că forţele vieţii care năzuiesc spre integrare şi fericire se mai luptă încă". Victimele cu adevărat pierdute ale bolilor mintale se găsesc printre cei care par a fi cei mai normali: „Mulţi dintre ei sînt normali pentru că s-au adaptat atît de bine la modul nostru de existenţă, pentru că glasul lor omenesc a fost redus la tăcere atît de devreme în cursul vieţii lor încît ei nici măcar nu mai luptă să nu sufere şi nici nu mai manifestă simptomele, aşa cum se întîmplă în cazul nevrozatului". Ei nu sînt normali în sensul absolut al cuvîntului; ei sînt normali doar în raport cu o societate profund anormală. Adaptarea lor perfectă la această societate anormală dă măsura bolii mintale. Aceste milioane de oameni anormal de normali, ducînd o viaţă cuminte într-o societate la care – dacă ar fi fiinţe pe deplin umane – n-ar trebui să se adapteze, mai au „iluzia individualităţii", însă de fapt ei au fost în mare măsură dezindividualizaţi. Conformismul lor devine treptat asemănător cu uniformitatea. Dar „uniformitatea şi libertatea sînt incompatibile. Uniformitatea este, de asemenea, incompatibilă cu sănătatea mintală... omul nu e făcut să devină un automat şi, dacă ajunge aşa ceva, i se distruge baza sănătăţii mintale".

În decursul evoluţiei sale, natura s-a străduit din răsputeri să facă în aşa fel încît fiecare individ să difere de ceilalţi indivizi. Noi ne reproducem specia prin aducerea genelor tatălui în contact cu cele ale mamei. Aceşti factori ereditari se pot combina într-un număr aproape infinit de moduri. Din punct de vedere fizic şi mintal, fiecare dintre noi este unic. Orice societate care, în interesul

eficienței ori în numele vreunei dogme politice sau religioase, încearcă să standardizeze individul, comite o crimă împotriva naturii biologice a omului.

Știința poate fi definită ca o reducere a multiplicității la unitate. Ea caută să explice fenomenele de o infinită diversitate ale naturii, ignorînd unicitatea unor evenimente particulare și concentrîndu-se asupra trăsăturilor comune pe care le au ele și, în cele din urmă, sintetizînd un fel de „lege" în raport cu care ele capătă sens și pot fi tratate în mod eficace. De exemplu, merele cad din pom și Luna traversează cerul. Oamenii observaseră aceste lucruri încă din vremuri imemoriale. La scriitoarea Gertrude Stein[1] oamenii erau convinși că mărul e măr este mărul, pe cînd Luna e Lună este Luna. I-a revenit lui Isaac Newton[2] sarcina de a observa ce aveau în comun aceste fenomene atît de asemănătoare și să formuleze o teorie a gravitației după care anumite aspecte ale comportamentului merelor, ale corpurilor cerești și, de fapt, ale oricărui alt element din universul fizic puteau fi explicate și tratate pe baza unui sistem de idei. În același spirit, artistul ia nenumăratele diversități și unicități ale lumii exterioare și propria lui imaginație și le conferă un sens în cadrul unui sistem organizat de tipare de arte plastice, literare sau muzicale. Dorința de a impune ordine în detrimentul haosului, de a produce armonie din disonanță și unitate din multiplicitate este un fel de instinct intelectual, un imbold primar și fundamental, al minții. În domeniul științei, artei și filosofiei, cele mai benefice roade le dau acțiunile a ceea ce aș putea numi „Voința de ordine". E

1. Prozatoare americană (1874-1946), prietenă cu Picasso și cu scriitorii moderniști europeni.
2. Matematician și fizician englez (1642-1720), autorul teoriei gravitației universale.

adevărat că această „Voinţă de ordine" a produs multe sinteze premature bazate pe dovezi insuficiente, multe sisteme absurde în metafizică şi teologie, multe greşeli pedante constînd în confundarea noţiunilor abstracte cu realităţile, a simbolurilor şi abstracţiunilor cu datele experienţei imediate Dar aceste erori, oricît de regretabile ar fi, nu fac prea mult rău, sau în orice caz nu direct deşi uneori se întîmplă ca un sistem filosofic greşit să dăuneze indirect, fiind folosit ca o justificare pentru acţiuni absurde şi inumane. Tocmai în sfera socială, în domeniul politicii şi economiei politice devine cu adevărat primejdioasă „Voinţa de ordine".

Aici reducţia teoretică a multiplicităţii greu de stăpînit la o unitate comprehensibilă devine reducţia practică a diversităţii umane la uniformitatea subumană, a libertăţii la supunere şi sclavie. În politică, echivalentul unei teorii ştiinţifice pe deplin dezvoltate sau al unui sistem filosofic bine închegat reprezintă o dictatură totalitară. În economia politică, echivalentul unei opere de artă frumos compusă este fabrica ce-şi desfăşoară munca fără opintiri şi în care lucrătorii se adaptează perfect maşinilor. Voinţa de ordine poate să-i prefacă în tirani pe cei care pur şi simplu aspiră să facă ordine în haos. Frumuseţea ordinii este folosită ca o justificare pentru despotism.

Organizarea este un lucru indispensabil, căci libertatea se naşte şi capătă un sens numai în cadrul unei comunităţi de indivizi care cooperează liberi şi se autoreglează. Dar, deşi indispensabilă, organizarea poate să fie şi fatală. O organizare exagerată îi transformă pe bărbaţi şi femei în automate, sufocă spiritul creator şi desfiinţează însăşi posibilitatea libertăţii. Ca de obicei, calea sigură este cea de mijloc între extremele reprezentate de doctrina liberalismului – *laissez-faire* – şi, la capătul celălalt, controlul total.

În ultima sută de ani progresele succesive înregistrate în domeniul tehnicii au fost însoțite de progrese corespunzătoare în domeniul organizării. La mașinile complicate a trebuit să fie adaptate niște aranjamente sociale complicate menite să acționeze la fel de lin și eficace ca și noile instrumente ale producției. Pentru a se adapta acestor structuri, indivizii au trebuit să se dezindividualizeze, să-și nege diversitatea înnăscută și să se conformeze unui tipar standard, să facă tot ce au putut pentru a deveni niște automate.

Efectele dezumanizante ale supraorganizării sînt accentuate de efectul dezumanizant al suprapopulării. Pe măsură ce ia amploare, industria atrage o proporție crescîndă a numărului din ce în ce mai mare de oameni către marile orașe. Dar viața în acele mari orașe nu duce la sănătate mintală (ni se spune că schizofrenia are cea mai ridicată incidență printre locuitorii care roiesc în mahalalele orașelor industriale); și această viață nu sprijină nici genul de libertate responsabilă în cadrul unor grupuri mici și autonome care constituie condiția primară a unei democrații adevărate. Viața într-un oraș este anonimă și, s-ar putea spune, abstractă. Oamenii sînt legați unul de altul nu ca personalități totale, ci ca întruchipări ale unor funcții economice sau, dacă nu lucrează, în calitate de căutători iresponsabili de distracții. Supuși acestui gen de viață, indivizii au tendința de a se simți însinguratți și insignifianți. Existența lor încetează să mai aibă vreun scop sau vreun sens.

Din punct de vedere biologic, omul are un spirit gregar moderat, nu este un animal complet social, ci o ființă mai curînd asemănătoare cu un lup, să zicem, sau cu un elefant, decît cu o albină sau o furnică. În forma lor originară, societățile umane nu semănau cu stupul sau cu furnicarul. Ele erau doar niște haite. Civilizația este, printre altele, procesul prin care haitele primitive se transformă

într-un analog – o imitație crudă și mecanică a comunităților organice de insecte sociale. În momentul de față presiunile suprapopulării și ale modificărilor tehnologice accelerează acest proces. Colonia de termite a ajuns să pară un ideal realizabil și în ochii unora chiar dezirabil. E inutil să spunem că idealul, de fapt, nu se va împlini niciodată. O prăpastie imensă desparte insecta socială de mamiferele aproape gregare, cu creierul foarte mare. Și chiar dacă mamiferele și-ar da toată osteneala să imite insecta, prăpastia tot ar rămîne. Oricît de mult s-ar strădui oamenii, ei nu pot să creeze un organism social, pot să creeze doar o organizație; în tentativa de a crea un organism, ei nu vor crea decît un despotism totalitar.

Minunata lume nouă prezintă un tablou imaginar și puțin cam decoltat al unei societăți în care încercarea de a recrea ființele umane după chipul și asemănarea termitelor a fost împinsă aproape pînă la limitele posibilului. Că sîntem împinși în direcția „minunatei lumi noi" este evident, dar nu mai puțin evident este faptul că putem, dacă dorim, să refuzăm colaborarea cu forțele oarbe care ne împing din urmă. Pentru moment, însă, dorința de a rezista nu pare să fie foarte puternică și nici foarte răspîndită. După cum a arătat William Whyte în remarcabila sa carte *Omul organizației*, o nouă etică socială înlocuiește sistemul nostru etic tradițional, sistem în care individul este primordial. Cuvintele-cheie în cadrul acestei etici sociale sînt „adaptarea", „ajustarea", „comportament cu orientare socială", „sentimentul apartenenței", „dobîndirea deprinderilor sociale", „munca în echipă", „traiul în grup", „loialitatea față de grup", „dinamica de grup", „gîndirea de grup", „creativitatea de grup". Ipoteza de la care pornește este aceea că ansamblul social are mai mare valoare și semnificație decît părțile sale individuale, că diferențele biologice

înnăscute ar trebui să fie sacrificate în favoarea uniformității culturale, că drepturile comunității au prioritate față de ceea ce secolul al XVIII-lea numea Drepturile Omului. Dacă ar fi să ne luăm după preceptele eticii sociale, Iisus a greșit total afirmînd că Sabatul – ziua liberă – a fost făcut pentru om. Dimpotrivă, omul a fost făcut pentru Sabat și el trebuie să-și jertfească idiosincrasiile înnăscute și să se prefacă a fi genul de om social standardizat pe care organizatorii activităților de grup îl consideră ideal pentru scopurile lor. Acest om ideal este cel care manifestă o „conformitate dinamică" (vai, ce expresie delicioasă!) și o intensă loialitate față de grup, o dorință veșnic trează de a se subordona, de a aparține unei comunități.

Iar omul ideal trebuie să aibă o soție ideală, foarte gregară, de o adaptibilitate infinită, și nu pur și simplu o resemnată față de faptul că soțul ei este credincios și supus în primul rînd Corporației, ci să fie supusă și credincioasă în mod activ, prin propria ei inițiativă. „El numai pentru Dumnezeu, ea pentru Dumnezeul din el", după cum spunea Milton[1] despre Adam și Eva. Și într-o privință importantă, soția omului comunitar ideal o duce mult mai rău decît Prima noastră Mamă. Ei și lui Adam, Dumnezeu le-a îngăduit să fie total neinhibați în privința pierderii de vreme și a distracțiilor tinerești.

Eu cred că pe Adam nu l-a îndepărtat
De frumoasa lui pereche, și nici Eva n-a refuzat
Riturile misterioase ale dragostei conjugale.

Astăzi, după un autor care scrie în *Harvard Business Review*, soția omului care încearcă să se

1. John Milton (1608-1674), poet englez, cunoscut mai ales datorită poemelor *Paradisul pierdut* și *Paradisul recîștigat*.

afle la înălțimea idealului propus de etica socială „nu trebuie să solicite prea mult din timpul soțului ei și nici din atenția lui. Dată fiind concentrarea lui totală asupra slujbei sale, pînă și activitatea lui sexuală trebuie să fie împinsă pe un plan secundar". Călugărul face legăminte de sărăcie, ascultare și castitate. Omul integrat în societate are voie să fie bogat, dar făgăduiește ascultare („acceptă teoria fără resentimente, îi privește cu respect pe superiorii săi" – *Mussolini ha sempre ragione* Mussolini are întotdeauna dreptate) și trebuie să fie gata să renunțe chiar și la dragostea conjugală, pentru gloria superioară a societății care profită de pe urma lui.

Merită remarcat faptul că în romanul *1984* de George Orwell membrii Partidului erau siliți să se conformeze unei morale sexuale de o severitate mai mult decît puritană. În schimb, în *Minunata lume nouă* tuturor li se îngăduie să se lase în voia poftelor sexuale fără nici un fel de piedică ori opreliște. Societatea descrisă în povestirea lui Orwell se află în război permanent și bineînțeles că țelul conducătorilor ei este în primul rînd să exercite puterea de dragul încîntării pe care le-o provoacă ea și în al doilea rînd pentru a-și menține supușii într-o tensiune continuă pe care o stare de război permanent o solicită celor ce-l poartă. Întreprinzînd o cruciadă împotriva sexualității, șefii pot menține tensiunea cerută în rîndurile supușilor lor și în același timp își pot satisface pofta de putere într-un mod cu atît mai aplicat. Societatea descrisă în *Minunata lume nouă* este un stat mondial din care războiul a fost eliminat și în care primul țel al conducătorilor este acela de a-și împiedica cu orice preț supușii să provoace tulburări. Acest lucru îl realizează (printre alte metode) legalizînd un grad înalt de libertate sexuală (devenită posibilă prin abolirea familiei),

care practic îi protejează pe locuitorii minunatei lumi noi de orice formă de tensiune emoţională distructivă (sau creatoare). În romanul *1984* pofta de putere este satisfăcută prin aplicarea unor pedepse dureroase; în *Minunata lume nouă* ea se manifestă prin aplicarea unei plăceri nu mai puţin umilitoare.

Este evident că actuala etică socială este pur şi simplu o justificare *post factum* a consecinţelor nedorite ale supraorganizării. Ea reprezintă o încercare patetică de a transforma necesitatea într-o virtute, de a extrage o valoare pozitivă din nişte date neplăcute. Este un sistem etic foarte nerealist şi, ca atare, foarte primejdios. Ansamblul social, a cărui valoare este de presupus că ar fi mai mare decît cea a părţilor sale componente, nu reprezintă un organism în sensul în care poate fi socotit organism un stup de albine sau o colonie de termite. Este pur şi simplu o organizaţie, o piesă a maşinăriei sociale. Nu poate exista valoare decît în raport cu viaţa şi conştiinţa. O organizaţie nu este nici conştientă, nici vie. Valoarea ei este experimentală şi derivată. Ea nu este bună în sine. Ea este bună numai în măsura în care promovează binele indivizilor care fac parte din întregul colectiv. A acorda organizaţiilor întîietate faţă de indivizi înseamnă a subordona ţelurile mijloacelor. Ce se întîmplă atunci cînd valorile sînt subordonate mijloacelor au demonstrat clar Hitler şi Stalin. Sub conducerea lor oribilă, ţelurile persoanei erau subordonate mijloacelor organizatorice printr-un amestec de violenţă şi propagandă, de teroare sistematică şi de manipulare sistematică a minţii lor. În cadrul dictaturilor mai eficace, de mîine, probabil că va exista mult mai puţină violenţă decît sub Hitler şi Stalin. Supuşii viitorilor dictatori vor fi înregimentaţi fără suferinţă de un corp de specialişti bine pregătiţi în ingineria socială. „Solicitarea ingineriei sociale din vremurile noastre –

scrie un susținător entuziasmat al acestei noi științe – aduce cu solicitarea ingineriei tehnice de acum cincizeci de ani. Dacă prima jumătate a secolului XX a fost era ingineriei tehnice, cea de-a doua jumătate poate să fie foarte bine era ingineriei sociale." Și, presupun, secolul XXI va fi era Controlorilor Mondiali, a sistemului științelor de caste și a „minunatei lumi noi". La întrebarea *Quis custodiet custodes?* Cine îi va păzi pe paznicii noștri, cine îi va crea prin inginerie pe ingineri? – răspunsul este o negație blîndă, în sensul că ei nu au nevoie de nici un fel de supraveghere. Există un fel de convingere înduioșătoare printre unii doctori în sociologie, potrivit căreia doctorii în sociologie nu vor fi niciodată corupți de putere. Ca și Sir Galahad din legendă[1], ei au putere cît zece, pentru că au inima curată – și au inima curată pentru că ei sînt oameni de știință și au urmat șase mii de ore de cursuri de științe sociale.

Vai, din păcate, învățămîntul superior nu reprezintă neapărat garanția unei virtuți superioare sau a unei înțelepciuni politice superioare. Și la aceste temeri pe motive etice și psihologice trebuie adăugate temerile de natură pur științifică. Oare putem accepta teoriile pe care își întemeiază practica specialiștii în inginerie socială și pe baza cărora își justifică ei manipularea ființelor omenești? De exemplu, profesorul Elton Mayo ne spune categoric că „dorința omului de a se asocia în muncă cu semenii săi este o caracteristică umană puternică, dacă nu chiar cea mai puternică". Ei bine, eu aș spune că acest lucru este, în mod evident, neadevărat. Unii oameni nutresc într-adevăr genul de dorință descrisă de Mayo. Dar alții nu o au. E o chestiune de temperament și de constituție ereditară. Orice organizație socială

1. Cavaler din ciclul de *Legende arthuriene*, predestinat prin puritatea lui să găsească Sfîntul Graal.

bazată pe prezumția că „omul" (indiferent cine ar fi acest „om") dorește să se asocieze în mod continuu cu semenii săi s-ar transforma – pentru mulți indivizi de ambele sexe – într-un adevărat pat al lui Procust. Ei nici nu s-ar putea adapta decît prin amputare sau prin tragere pe roată.

Și iarăși, cît de romantic înșelătoare sînt relatările lirice despre Evul Mediu cu care își împodobesc operele mulți teoreticieni contemporani ai relațiilor sociale: „Apartenența la o breaslă, la grupul de muncitori de pe moșie sau la un sat îl proteja pe omul medieval în tot cursul vieții și-i aducea pace și seninătate". Îl proteja de ce? ne-am putea întreba. Fără îndoială, nu de teroarea necruțătoare exercitată de superiori. Și cu toată acea „pace și seninătate", a existat pe tot parcursul Evului Mediu o enormă dezamăgire cronică, o nefericire acută și un resentiment pătimaș împotriva sistemului ierarhic rigid, care nu permitea nici un fel de mișcare verticală, de ascensiune pe scara socială, iar pentru aceia care erau legați de pămînt, chiar și prea puțină mișcare orizontală, în spațiu. Forțele impersonale, ale suprapopulării și ale supraorganizării, și specialiștii în inginerie socială care încearcă să dirijeze aceste forțe le împing în direcția unui nou sistem medieval. Acest sistem reînviat va fi făcut mai acceptabil decît cel inițial, prin binefaceri specifice „minunatei lumi noi", cum sînt condiționarea genetică a copiilor, hipnopedia și euforia indusă prin droguri; dar, pentru majoritatea bărbaților și femeilor, va fi tot un fel de sclavie.

IV

Propaganda într-o societate democratică

„Doctrinele Europei – scria Thomas Jefferson[1] – stipulau că oamenii asociaţi în număr mare nu pot fi menţinuţi în limitele ordinii şi justiţiei decît prin forţe fizice şi morale exercitate asupră-le de autorităţi independente de voinţa lor... Noi (întemeietorii noii democraţii americane) socotim că omul a fost un animal raţional căruia natura i-a hărăzit drepturi şi un simţ înnăscut al dreptăţii şi că el ar putea să fie împiedicat să facă rău şi drepturile sale ar putea fi ocrotite de către nişte puteri moderne, încredinţate unor oameni aleşi chiar de el şi ţinuţi strîns legaţi de îndatoririle lor prin dependenţă faţă de propria lui voinţă." Pentru urechile oamenilor din epoca post-freudiană acest gen de limbaj sună înduioşător de ciudat şi ingenuu. Fiinţele omeneşti sînt mult mai puţin raţionale şi mult mai puţin drepte din născare decît presupuneau optimiştii din secolul al XVIII-lea. Pe de altă parte, ele nu sînt nici atît de oarbe din punct de vedere moral, nici atît de cumplit de nerezonabile precum ar vrea să ne convingă pesimiştii din secolul XX. În pofida eului şi a subconştientului, în pofida nevrozei endemice şi a predominării unor coeficienţi de inteligenţă foarte scăzuţi,

1. Gînditor şi politician american (1743-1826), unul dintre întemeietorii Statelor Unite ale Americii şi unul dintre autorii Constituţiei S.U.A.

majoritatea bărbaților și femeilor sînt probabil destul de cumsecade și destul de sensibili și înțelepți ca să li se încredințeze conducerea propriilor lor destine.

Instituțiile democratice sînt mecanisme pentru reconcilierea ordinii sociale cu libertatea și inițiativa individuală și pentru supunerea puterii imediate a conducătorilor unei țări în ultimă instanță – față de puterea fundamentală a celor conduși. Faptul că în Europa Occidentală și America aceste mecanisme nu au funcționat chiar atît de prost, dacă o să luăm în considerare toate elementele, este o dovadă suficientă că optimiștii din secolul al XVIII-lea nu greșeau foarte tare. Cu o oarecare șansă, oamenii se pot guverna singuri și se pot guverna mai bine – deși, poate, cu mai puțină eficacitate mecanică – decît pot fi guvernați de „autorități independente de voința lor". Dar, repet, dacă li s-ar da o anumită șansă corectă, cinstită, căci aceasta este condiția preliminară indispensabilă a reușitei. Nici un popor care trece brusc de la o stare de semisclavie, sub conducerea unui despot, la starea total nefamiliară lui, de independență politică, nu se poate spune că are o șansă reală de a face să funcționeze bine instituțiile democratice. Și iarăși, nici un popor aflat într-o situație economică precară nu are o șansă corectă de a putea să se guverneze în mod democratic. Liberalismul înflorește într-o atmosferă de prosperitate și pălește pe măsură ce scăderea prosperității face necesară intervenția tot mai frecventă și mai drastică a guvernului în drepturile supușilor săi. Suprapopularea și supraorganizarea sînt două condiții care, după cum am mai subliniat, privează societatea de șansa corectă de a face instituțiile democratice să acționeze în mod eficace. Vedem, deci, că există anumite condiții istorice, economice, demografice și tehnologice care creează mari dificultăți animalelor raționale ale lui

Jefferson – înzestrate de natură cu drepturi inalienabile şi cu un simţ înnăscut al dreptăţii – în a-şi exercita raţiunea, a-şi cere drepturile şi a acţiona corect în afara cadrului unei societăţi organizate democratic. Noi, cei din Occident, am fost extraordinar de norocoşi că ni s-a oferit şansa de a întreprinde marea experienţă a autoguvernării Din nefericire, acum s-ar părea că – din pricina schimbărilor recente în împrejurările în care trăim – această şansă, infinit preţioasă, ni se ia înapoi încetul cu încetul. Şi, bineînţeles, asta nu-i întreaga poveste. Aceste forţe oarbe, impersonale nu sînt singurii duşmani ai libertăţii individuale şi ai instituţiilor democratice. Mai există şi forţe de altă natură, mai puţin abstractă, forţe care pot fi folosite în mod intenţionat de către indivizi însetaţi de putere, al căror ţel este să impună un control parţial sau complet asupra semenilor lor. Acum cincizeci de ani, cînd eram copil, părea mai mult decît evident faptul că vremurile rele de altădată au trecut, că tortura şi masacrele, sclavia şi persecutarea ereticilor sînt lucruri ce ţin de domeniul trecutului. Printre oamenii care purtau joben, călătoreau cu trenul şi făceau baie în fiecare dimineaţă, asemenea orori erau pur şi simplu inimaginabile. La urma urmei, trăiam în secolul XX. Cîţiva ani mai tîrziu aceşti oameni care făceau zilnic baie şi se duceau cu jobenul la biserică au comis atrocităţi la o scară la care nu se aşteptau nici africanii şi asiaticii ţinuţi în bezna lipsei de civilizaţie. În lumina istoriei recente ar fi ridicol să presupunem că asemenea lucruri nu s-ar putea repeta. Se pot repeta şi, fără îndoială, se vor repeta. Dar în viitorul imediat există oarecare motive să credem că metodele punitive din romanul *1984* vor ceda locul lozincilor şi manipulărilor din *Minunata lume nouă*.

Există două feluri de propagandă – propaganda raţională în favoarea acţiunii care se armonizează

cu autointeresul luminat al celor ce o întreprind și al celor cărora li se adresează această propagandă; iar pe de altă parte, propaganda nerațională, care nu se armonizează cu interesele elevate ale nimănui, ci este dictată de patimă și face apel la patimă. Cînd e vorba de acțiunile indivizilor, există motive mai înalte decît autointeresul luminat, dar acolo unde trebuie întreprinse acțiuni colective în domeniul politicii și al economiei politice, autointeresul luminat este probabil cel mai înalt dintre motivele efective. Dacă politicienii și alegătorii lor ar acționa întotdeauna pentru a-și promova interesul propriu sau cel al țării pe termen lung, lumea noastră ar fi raiul pe pămînt. Așa cum stau însă lucrurile, ei acționează deseori împotriva propriilor lor interese, pur și simplu pentru a-și satisface cele mai dizgrațioase pasiuni; de aceea, lumea este un loc al mizeriei morale și al suferinței. Propaganda în favoarea unor acțiuni consonante cu autointeresul luminat face apel la rațiune prin intermediul unor argumente logice, întemeiate pe cele mai bune dovezi existente, prezentate integral și cinstit. Propaganda în favoarea acțiunilor dictate de impulsuri care sînt mai prejos de autointeres oferă dovezi false, distorsionate sau incomplete, evită argumentele logice și caută să-și influențeze victimele prin simpla repetare a unor lozinci, prin denunțarea furioasă a unor țapi ispășitori străini sau interni și prin asocierea vicleană a patimilor total inferioare cu idealurile cele mai înalte, așa încît atrocitățile să ajungă să fie comise în numele lui Dumnezeu, iar genul cel mai cinic de *Realpolitik* este tratat ca o chestiune de principii religioase și de îndatoriri patriotice.

După cum arăta filosoful și psihologul John Dewey[1], întemeietorul psihologiei pragmatice

1. Filosof și pedagog american (1859-1952).

moderne, „o reînnoire a credinței în natura umană comună, în posibilitățile ei în general și, în special, în puterea ei de a se plia rațiunii și adevărului, reprezintă un bastion mai sigur împotriva totalitarismului decît o demonstrație a succesului material sau o adorare pioasă a anumitor forme juridice și politice". Capacitatea de a se plia rațiunii și adevărului există în noi toți, dar, pe de altă parte, din nefericire, noi avem și tendința de a ne plia lipsei de rațiune și falsității – în special în acele cazuri în care falsitatea face apel la o emoție plăcută sau în care apelul la irațional atinge vreo coardă sensibilă în adîncurile primitive și subumane ale ființei noastre. În anumite domenii de activitate oamenii au învățat să se plieze în mod destul de consecvent rațiunii și adevărului. Autorii articolelor savante nu fac apel la pasiunile colegilor lor, oameni de știință sau tehnicieni. Acești autori expun ceea ce, după cunoștința lor, reprezintă adevărul în privința vreunui aspect specific al realității, ei își folosesc rațiunea pentru a explica faptele pe care le-au observat și-și susțin punctul de vedere cu argumente care fac apel la rațiunea altor oameni. Toate astea merg destul de ușor în domeniul științelor fizice și al tehnicii, în schimb, merg mult mai greu în domeniul politicii, religiei sau moralei. Aici faptele relevante ne scapă adeseori printre degete. Cît despre sensul realităților firește că el depinde de un anumit sistem de idei în lumina căruia îți alegi să le interpretezi. Și acestea nu sînt singurele dificultăți care stau în fața căutătorului rațional al adevărului. În viața publică și în cea particulară se întîmplă adeseori ca pur și simplu să nu ai timp să aduni fapte relevante sau să cîntărești semnificația acestora. Sîntem siliți să acționăm pe baza unor dovezi insuficiente și într-o lumină situată mult sub cea a logicii. Nici cu cea mai mare bunăvoință nu putem să promovăm întotdeauna pe deplin

adevărul și nici să ne comportăm în mod consecvent rațional. Tot ce stă în puterea noastră este să respectăm adevărul și rațiunea în măsura în care ne-o permit împrejurările și să reacționăm cît de bine putem împotriva adevărului limitat și a raționamentelor imperfecte pe care ni le oferă alții.

„Dacă o națiune se așteaptă să fie ignorantă și totodată liberă — spunea Jefferson – înseamnă că ea așteaptă ceea ce n-a existat și nu va exista niciodată... Fără informație, poporul nu poate trăi în siguranță. Acolo unde presa este liberă și orice om poate să citească, nu există nici o primejdie, totul este în siguranță." De cealaltă parte a Atlanticului, un alt om, care credea cu convingere în rațiune, gîndea în termeni aproape identici în aceeași epocă. Iată ce scria John Stuart Mill despre tatăl său, filosoful utilitarist James Mill[1]: „Atît de mult se încredea în influența rațiunii asupra minților omenirii, ori de cîte ori i se permitea să ajungă la ele, încît simțea că s-ar putea cîștiga totul dacă întreaga populație ar ști să citească, și dacă i s-ar permite să adreseze opinii de tot felul prin viu grai sau în scris, și dacă prin sufragiu universal oamenii ar putea să aleagă o legislatură care să pună în practică opiniile adoptate de ei". Totul este în siguranță, totul ar fi cîștigat! Din nou auzim aceeași notă de optimism specific secolului al XVIII-lea. E drept că Jefferson era și realist, nu numai optimist. El știa dintr-o experiență amară că libertatea presei poate fi încălcată în mod rușinos. „Astăzi nu mai putem să credem nimic din ceea ce vedem în ziare", declara el. Și totuși, insista – și nu putem să nu fim de acord cu el – că „în limitele adevărului presa este o instituție nobilă, o prietenă deopotrivă a științei și a libertății

1. Filosof, istoric și economist englez (1806-1873), întemeietor al economiei moderne, fiul filosofului, istoricului, economistului James Mill (1773-1836).

civice". Cu alte cuvinte, mijloacele de comunicare în masă nu sînt nici bune, nici rele; ele reprezintă pur și simplu o forță și, ca orice altă forță, pot fi folosite fie în bine, fie în rău. Folosite într-un anumit fel, presa, radioul și cinematograful sînt indispensabile supraviețuirii democrației. Folosite în sens opus, ele se numără printre armele cele mai puternice din arsenalul dictatorial. În domeniul mijloacelor de comunicare în masă și în aproape orice alt domeniu al activității și inițiativei, progresul tehnic l-a lovit pe *omul de rînd* și l-a ajutat pe *omul mare*. Pînă acum cincizeci de ani țările democratice se puteau lăuda cu un mare număr de mici reviste și ziare locale, mii de redactori din provincie exprimau liber mii de opinii independente, într-un fel sau altul, oricine putea să vadă tipărit pretutindeni aproape orice. Astăzi, presa este încă liberă din punct de vedere juridic. Dar majoritatea ziarelor mici au dispărut. Costul celulozei, al tiparului modern și al știrilor distribuite de monopolurile de presă este prea ridicat pentru *omul de rînd*. În Estul totalitar există o cenzură politică și mijloacele de comunicare în masă sînt controlate de către stat. În Occidentul democratic există o cenzură economică și mijloacele de comunicare în masă sînt controlate de membrii Elitei Puterii. Cenzura prin creșterea prețurilor și concentrarea puterii de comunicare în mîinile cîtorva mari concerne este mai puțin criticabilă decît proprietatea de stat și propaganda guvernamentală, dar, fără doar și poate, nu este un lucru pe care un democrat ca Jefferson l-ar putea aproba.

În ceea ce privește propaganda, primii susținători ai alfabetizării universale și ai unei prese libere întrezăreau doar două posibilități: propaganda ar putea fi adevărată sau falsă. Ei n-au prevăzut ceea ce s-a întîmplat, de fapt, în primul rînd în democrația noastră capitalistă occidentală – și

anume, dezvoltarea unei mari industrii a mijloacelor de comunicare în masă care să nu fie preocupată, în general, nici de adevăr, nici de neadevăr, ci doar de nereal, de ceea ce este mai mult sau mai puțin complet irelevant. Cu alte cuvinte, acești vizionari n-au ținut seama de pofta aproape nelimitată a omului de a avea parte de divertisment.

În trecut, majoritatea oamenilor nu aveau niciodată șansa de a-și satisface pe deplin această poftă. Ei n-aveau decît să tînjească după divertisment, dar acesta nu li se oferea. Crăciunul cădea doar o dată pe an, sărbătorile erau „solemne și rare", erau puțini cititori și prea puține de citit, și ceea ce ar putea fi cît de cît comparat cu un cinema de cartier era biserica parohială, unde spectacolele, deși frecvente, erau oarecum monotone. Pentru condiții asemănătoare măcar de departe cu cele care predomină astăzi, trebuie să ne întoarcem la Roma imperială, unde buna dispoziție a populației de rînd era întreținută de dozele frecvente și gratuite de divertismente de tot felul – de la drame poetice pînă la lupte cu gladiatori, de la recitări din Virgiliu pînă la boxul total, de la concerte pînă la paradele militare și execuțiile publice. Dar nici măcar la Roma nu exista nimic comparabil cu distracția continuă pe care ne-o oferă astăzi ziarele și revistele, radioul, televiziunea și cinematograful. În *Minunata lume nouă* divertismentele non-stop de cele mai fascinate feluri (filmele tactile, orgia-beția, jocurile centrifuge) sînt folosite în mod intenționat, ca instrumente politice, în scopul de a-i împiedica pe oameni să dea prea mare atenție realităților situației sociale și politice. Cealaltă lume a religiei diferă de cea a divertismentului, dar ele se aseamănă prin aceea că, hotărît lucru, „nu sînt de pe lumea ăsta". Amîndouă sînt distracții sau

diversiuni şi, dacă se trăieşte continuu în mijlocul lor, amîndouă pot deveni, aşa cum spunea Marx, „opiul popoarelor", aşadar, o ameninţare la adresa libertăţii. Numai cei vigilenţi îşi pot păstra libertăţile şi numai cei care sînt în mod constant şi inteligent treji la faţa locului pot spera să se guverneze pe sine în mod eficace, prin procedee democratice. O societate a cărei majoritate îşi petrece o mare parte a timpului nu la faţa locului, nu Aici, şi Acum, şi în Viitorul previzibil, ci altundeva, în lumea cealaltă, irelevantă, a sportului şi a serialelor siropoase, a mitologiei şi a fanteziei metafizice, va întîmpina mari dificultăţi în combaterea celor care, prin încălcarea libertăţii, vor să manipuleze şi să controleze această societate.

În propaganda lor, dictatorii de astăzi se bizuie în cea mai mare parte pe repetiţie, suprimare şi raţionalizare – repetarea lozincilor pe care doresc ei să le impună drept adevăruri, suprimarea faptelor pe care doresc să le ignore, stîrnirea şi raţionalizarea unor patimi care pot fi folosite în interesul Partidului sau ale Statului. Pe măsură ce arta şi ştiinţa manipulării ajung să fie înţelese tot mai bine, dictatorii viitorului vor învăţa, fără doar şi poate, să combine aceste tehnici cu distracţiile continue care, în Occident, ameninţă acum să înece într-un ocean de irelevanţă propaganda raţională esenţială păstrării libertăţii individului şi supravieţuirii instituţiilor democratice.

V

Propaganda sub dictatură

La procesul intentat după cel de-al doilea război mondial ministrului forțelor armate din subordinea lui Hitler, Albert Speer a ținut o lungă cuvîntare în care, cu o acuitate remarcabilă, a descris tirania nazistă și a analizat metodele acesteia. „Dictatura lui Hitler, a spus Speer, se deosebea într-o chestiune fundamentală de toate cele care au precedat-o în decursul istoriei. Era prima dictatură din perioada actuală a dezvoltării tehnicii moderne, o dictatură care folosea pe deplin toate cuceririle tehnicii pentru dominarea propriei sale țări. Prin mijloace tehnice ca radioul și megafonul, optzeci de milioane de oameni erau privați de gîndire independentă. În felul acesta au putut fi supuși voinței unui singur om... Dictatorii de pînă atunci aveau nevoie de ajutoare foarte bine pregătite, chiar și la nivelul cel mai de jos – oameni care puteau să gîndească și să acționeze independent. Sistemul totalitar din perioada dezvoltării tehnicii moderne se poate dispensa de asemenea oameni; datorită metodelor moderne de comunicare, există posibilitatea de a mecaniza conducerea la nivel inferior. Drept urmare, s-a născut noul tip de om care primește ordinele fără să crîcnească."

În „minunata lume nouă" din povestea mea profetică, tehnologia înaintase mult dincolo de

punctul atins în zilele lui Hitler; în consecință, cei ce primeau ordinele crîcneau și mai puțin decît confrații lor naziști și erau mult mai docili în fața elitei dătătoare de ordine. Mai mult decît atît, ei fuseseră standardizați pe plan genetic și condiționați după naștere să-și îndeplinească funcțiile subordonate și, deci, te puteai bizui pe ei că se vor comporta în mod aproape la fel de previzibil ca și mașinile. După cum vom vedea într-un alt capitol, această condiționare a „conducerii inferioare" se produce deja sub dictaturile comuniste. Chinezii și rușii nu se bizuie numai pe efectele indirecte ale progresului tehnologic; ei acționează direct asupra organismelor psiho-fizice ale conducătorilor ierarhic inferiori, supunîndu-le mintile și trupurile unui sistem de condiționare nemiloasă și, din cîte știm, deosebit de eficace. Speer spunea: „Mulți oameni au fost obsedați de coșmarul că într-o bună zi națiunile ar putea fi dominate de mijloace tehnice. Ei bine, acest coșmar a devenit aproape o realitate în sistemul totalitar al lui Hitler". Aproape, dar nu întru totul. Naziștii n-au avut suficient timp – și poate n-au avut nici inteligența și cunoștințele necesare – pentru a spăla creierele conducătorilor ierarhic inferiori și pentru a-i condiționa. Poate că acesta este și unul dintre motivele prăbușirii lor.

Din vremea lui Hitler, arsenalul mecanismelor tehnice puse la dispoziția unui eventual dictator a sporit considerabil. Pe lîngă radio, megafon, camera de luat vederi și presa rotativă, propagandistul contemporan poate recurge și la televiziune pentru a-și transmite imaginea și vocea clientului său, și poate înregistra atît imaginea, cît și vocea pe role de bandă magnetică. Grație progresului tehnic, Fratele cel Mare din *1984* al lui Orwell poate fi acum aproape la fel de omniprezent ca și Dumnezeu. Și nu numai pe frontul tehnicii s-a

întărit mîna eventualului dictator. De la epoca lui Hitler încoace s-au efectuat o mulţime de studii în acele domenii ale psihologiei şi neurologiei aplicate care constituie apanajul special al propagandistului, al îndoctrinatorului şi al specialistului în spălarea creierelor. În trecut, aceşti specialişti în arta de a preface minţile oamenilor lucrau empiric. Printr-o metodă a experimentului şi a corectării erorilor, ei elaboraseră o serie de tehnici şi procedee pe care le-au folosit foarte eficace, fără a şti însă precis de ce anume sînt ele eficace. Astăzi arta dirijării creierelor e pe punctul de a deveni o ştiinţă. Practicienii acestei ştiinţe ştiu ce fac şi de ce o fac. Ei sînt călăuziţi în activitatea lor de teorii şi ipoteze care se bizuie pe temelia solidă a dovezilor experimentale. Datorită progreselor şi descoperirilor în materie de pătrundere psihologică şi datorită noilor tehnici pe care le-au creat acestea, coşmarul care era „cît pe-aci să se realizeze în sistemul totalitar al lui Hitler" s-ar putea să devină curînd pe deplin realizabil.

Dar înainte de a discuta aceste noi descoperiri şi tehnici, să aruncăm o privire asupra coşmarului care era cît pe-aci să se realizeze în Germania nazistă. Care erau metodele folosite de Hitler şi Goebbels pentru „a priva optzeci de milioane de oameni de gîndirea independentă şi pentru a-i supune voinţei unui singur om?" Şi care era teoria asupra naturii umane pe care se întemeiau aceste metode înspăimîntător de izbutite? La aceste întrebări putem răspunde în cea mai mare parte chiar prin cuvintele lui Hitler. Şi cît de clare şi înţelepte sînt aceste cuvinte! Cînd scrie despre abstracţiuni ample cum ar fi Rasa, şi Istoria, şi Providenţa, Hitler e pur şi simplu ilizibil; dar cînd scrie despre masele germane şi despre metodele pe care le-a folosit pentru a le domina şi dirija, stilul lui se schimbă. Lipsei de noimă îi iau locul lucrurile înţelepte, stilului bombastic îi ia locul luciditatea

concretă și cinică. În elucubrațiile sale filosofice, Hitler fie că visa cu ochii deschiși și înceţoșați, fie reproducea noţiunile imature ale altora În comentariile sale asupra mulțimilor și propagandei scria despre lucruri pe care le cunoștea dintr-o experienţă directă. După cum se exprimă cel mai abil biograf al său, Alan Bullock, „Hitler a fost cel mai mare demagog din istorie". Iar cei care adaugă „doar un demagog" nu izbutesc să aprecieze cum trebuie natura puterii politice într-o epocă a politicii de masă. După cum spunea chiar Hitler, „a fi conducător înseamnă a fi capabil să miști masele". Ţelul lui Hitler era în primul rînd să miște masele, apoi, după ce le slobozea de legăturile de loialitate și moralitate tradiţională, să le impună (cu consimțământul hipnotizat al majorităţii) o nouă ordine autoritară creată chiar de el. „Hitler – scria în 1939 Hermann Rauschning[1] – are un respect profund pentru Biserica Catolică și pentru Ordinul Iezuiţilor; nu datorită doctrinei lor creștine, ci datorită mașinăriei pe care au elaborat-o și au controlat-o, datorită sistemului lor ierarhic, datorită tacticilor extrem de inteligente, datorită cunoașterii naturii umane și folosirii inteligente a slăbiciunilor omenești pentru a-i domina și conduce pe credincioși." Spiritul ecleziastic fără creștinism, disciplina unei reguli monastice nu de dragul lui Dumnezeu sau pentru a dobîndi mîntuirea personală, ci de dragul statului și pentru gloria și puterea superioară a demagogului devenit Führer – iată ţelul la care urma să ducă mișcarea sistematică a maselor.

Să vedem și ce părere avea Hitler despre masele pe care le mișca și felul cum le mișca. Primul principiu de la care a pornit el a fost o judecată de valoare: masele sînt total de dispreţuit, sînt incapabile de gîndire abstractă și nu le

1. Politician și scriitor german antinazist stabilit în S.U.A.

interesează nici un lucru în afara cercului experienței lor imediate. Comportamentul lor este determinat nu de cunoștințe și rațiune, ci de sentimente și de impulsuri inconștiente. Tocmai în aceste impulsuri și simțăminte „sînt implantate rădăcinile atitudinilor lor pozitive precum și ale celor negative". Pentru a izbuti, un propagandist trebuie să învețe cum să manipuleze aceste instincte și emoții. „Forța motrice care a adus cele mai teribile revoluții din lumea noastră n-a fost niciodată un corpus de învățături științifice care să se fi impus în fața maselor, ci întotdeauna o devoțiune care le-a inspirat și adeseori un fel de isterie care le-a împins la acțiune. Oricine dorește să cîștige masele trebuie să cunoască cheia care le va deschide ușa inimilor...", în jargonul post-freudian, ușa subconștientului lor.

Hitler a exercitat cea mai puternică atracție asupra acelor membri ai micii burghezii care fuseseră ruinați de inflația din 1923 și apoi ruinați încă o dată de criza economică din 1929 și din anii următori. „Masele" despre care vorbește el erau aceste milioane tulburate, nemulțumite și veșnic îngrijorate. Pentru a le transforma și mai mult într-o masă mai omogen subumană, el le-a adunat, cu miile și cu zecile de mii, în săli și pe stadioane imense, unde indivizii își puteau pierde identitatea personală, și chiar umanitatea elementară, și puteau să se topească în mulțime. Un bărbat sau o femeie intră în contact direct cu societatea în două feluri: fie ca membru al unui grup familial, profesional ori religios, fie ca membru al unei gloate. Grupurile pot fi la fel de morale și inteligente ca și indivizii care le formează; gloata este haotică, n-are nici un fel de țel propriu și este capabilă de orice în afară de acțiuni inteligente și de o gîndire realistă. Adunați într-o gloată, oamenii își pierd capacitatea de a raționa și liberul arbitru moral. Posibilitatea de a-i sugestiona este sporită

pînă la punctul în care ei încetează să mai aibă o judecată sau o voință proprie. Ajung foarte ușor de instigat, își pierd orice simț al răspunderii individuale sau colective, sînt supuși unor accese abrupte de furie, entuziasm și panică. Altfel spus, într-o gloată, omul se comportă ca și cum ar fi înghițit o doză mare dintr-o substanță puternic îmbătătoare, devine victimă a ceea ce am numit eu „otrăvire în turmă". Ca și alcoolul, otrăvirea în turmă este un drog activ și extrovertit. Individul intoxicat de gloată scapă de răspundere și evoluează de la inteligență și morală către un fel de iraționalitate frenetică, animalică.

În decursul lungii sale cariere de agitator, Hitler studiase efectele „otrăvirii în turmă" și învățase cum să le exploateze în folosul propriilor sale țeluri. El descoperise că oratorul poate face apel, într-o manieră mult mai eficientă decît scriitorul, la acele „forțe obscure" care motivează acțiunile oamenilor. Lectura este o activitate individuală, nu colectivă. Scriitorul se adresează unor indivizi care stau singuri într-o stare normală de trezie. Oratorul se adresează unor mase de indivizi care sînt deja intoxicați într-o oarecare măsură cu „otrava de turmă". El îi are în palmă și dacă își cunoaște meseria poate face cu ei ce vrea. Ca orator, Hitler știa la perfecție ce are de făcut. Era capabil, după cum spunea singur, „să urmărească tendințele marii mase în așa fel încît, pornind de la emoția vie a ascultătorilor lui, să i se sugereze cuvîntul potrivit de care avea nevoie, iar la rîndul lui, acesta le mergea direct la inimă ascultătorilor." Otto Strasser l-a numit pe Hitler „un megafon care proclamă dorințele cele mai tainice, instinctele cel mai greu de recunoscut în public, suferințele și revoltele personale ale unei întregi națiuni". Cu douăzeci de ani înainte ca specialiștii de pe Madison Avenue – centrul reclamei comerciale – să se apuce de „cercetarea motivațională", Hitler explora și

exploata sistematic temerile și speranțele tainice, aspirațiile, îngrijorările și frustrările maselor germane. Tocmai prin manipularea „forțelor oculte" ne determină specialiștii în publicitate să le cumpărăm mărfurile – o pastă de dinți, o marcă de țigări, un candidat politic. Și tocmai prin apelul la aceleași forțe ascunse – și la altele prea periculoase pentru a fi folosite de cei din Madison Avenue a determinat Hitler masele de germani să-și cumpere un Fuhrer, o filosofie dementă și cel de-al doilea război mondial.

Spre deosebire de mase, intelectualii au gustul raționalismului și sînt interesați de faptele reale. Deprinderea minții lor de a raționa critic îi face să se împotrivească genului de propagandă care are efecte atît de puternice asupra majorității. În rîndul maselor, „instinctul este suprem și din instinct vine credința... În timp ce oamenii sănătoși își strîng instinctiv rîndurile pentru a forma o comunitate a poporului" (se înțelege de la sine, sub puterea unui Führer), „intelectualii aleargă încoace și încolo ca găinile în ograda cu orătănii. Cu ei nu poți să faci istorie. Ei nu pot fi folosiți ca elemente care să alcătuiască o comunitate". Intelectualii sînt genul de oameni care cer dovezi și sînt șocați de inconsecvență și de greșelile de logică. Ei consideră simplificările exagerate drept păcatul originar al minții și n-au ce face cu lozincile, afirmațiile rostite fără rezerve și generalizările exagerate care alcătuiesc marfa obișnuită a propagandistului. „Orice propagandă eficace scria Hitler – trebuie să se limiteze la cîteva necesități fruste și apoi trebuie să fie exprimată în cîteva formule stereotipe." Aceste formule stereotipe trebuie repetate în mod constant, căci „numai repetiția constantă va izbuti în cele din urmă să imprime o idee în memoria unei mulțimi". Filosofia ne învață să ne simțim nesiguri în fața lucrurilor care ni se par a fi prea evidente, în schimb,

propaganda ne învață să acceptăm ca de la sine înțeles chestiunile asupra cărora ar fi rezonabil să ne mai amînăm judecata sau să avem îndoieli. Țelul demagogului este să creeze o coerență socială sub propria sa conducere. Dar, după cum a subliniat Bertrand Russell[1], „sistemele de dogme fără temelii empirice, cum ar fi scolasticismul, marxismul și fascismul au avantajul de a produce o coerență socială de proporții printre discipolii lor". Așadar, propagandistul demagog trebuie să fie în mod consecvent dogmatic. Toate afirmațiile sale sînt făcute fără nici un fel de rezerve. Nu există nici un fel de nuanțe de gri în tabloul lumii pe care îl prezintă el; totul este fie diabolic de negru, fie de un alb celest. Ca să-l citățm pe Hitler, propagandistul trebuie să adopte „o atitudine sistematică unilaterală față de toate problemele de care trebuie să se ocupe". El nu trebuie să recunoască niciodată că ar putea să se înșele sau că oamenii care au un punct de vedere diferit ar putea să aibă măcar parțial dreptate. Cu adversarii nu trebuie să discuți în contradictoriu; trebuie să-i atacî, să-i reducî la tăcere prin zbierete sau, dacă încep să te supere prea tare, să-i lichidezi. Intelectualul mofturos ultrasensibil din punct de vedere moral ar putea să fie șocat de asemenea lucruri. Dar masele sînt întotdeauna convinse că „dreptatea este de partea agresorului activ".

Așadar, aceasta era părerea lui Hitler despre umanitate percepută ca o masă. Era o părere foarte proastă. Dar era ea oare și o părere incorectă? Noi cunoaștem copacul după roadele sale și o teorie a naturii umane care a inspirat genul de tehnicieni ce s-au dovedit oribil de eficienți trebuie să conțină cel puțin un grăunte de adevăr. Virtutea și inteligența aparțin ființelor umane luate ca indivizi care se asociază liber cu alți indivizi în mici grupuri.

---

1. Mare matematician și filosof englez (1872-1970).

La fel și păcatul și prostia. Dar iraționalismul subuman la care apelează demagogul, imbecilitatea morală pe care se bizuie el cînd își instigă victimele la acțiune sînt caracteristice nu bărbaților și femeilor luați individual, ci bărbaților și femeilor luați ca masă. Iraționalismul și imbecilitatea morală nu sînt atribute tipic umane. Ele sînt simptome ale otrăvirii turmei, în toate religiile superioare ale lumii, mîntuirea și iluminarea sînt atribute ale individului, împărăția cerurilor se află înlăuntrul rațiunii unei persoane, iar nu înlăuntrul iraționalismului colectiv al mulțimii. Hristos a făgăduit să fie prezent oriunde se adună laolaltă două sau trei persoane. El n-a pomenit nimic de prezența lui acolo unde mii de oameni se intoxică unul pe altul cu „otrava turmei". Sub naziști un număr uriaș de oameni erau obligați să piardă enorm de mult timp mărșăluind în rînduri strînse din punctul A pînă în punctul B și înapoi în punctul A. „Această menținere în marș a întregii populații părea să fie o risipă stupidă de timp și energie. Abia mult mai tîrziu adaugă Hermann Rauschning – s-a dezvăluit în acest procedeu o intenție subtilă, întemeiată pe adaptarea bine chibzuită a țelurilor și a mijloacelor. Marșurile abat gîndul oamenilor. Marșurile ucid gîndirea. Marșurile desființează individualitatea. Marșurile sînt lovitura de baghetă magică făcută pentru a-i deprinde pe oameni cu o activitate mecanică, cvasirituală, pînă cînd aceasta devine o a doua lor natură."

Din acest punct de vedere și la nivelul pe care și l-a ales pentru a-și îndeplini acțiunea îngrozitoare, Hitler a fost cît se poate de corect în evaluarea naturii omenești. Pentru aceia dintre noi care-i privesc pe bărbați și femei luați ca indivizi mai degrabă decît ca membri ai unei gloate sau ai unor colectivități înregimentate, el pare să fi greșit îngrozitor. Dar într-o epocă a suprapopulării

accelerate, a supraorganizării din ce în ce mai rapide și a unor mijloace din ce în ce mai eficace de comunicare în masă, cum mai putem noi păstra integritatea și reafirma valoarea individului? Aceasta este o întrebare care încă se mai poate pune și la care se mai poate, eventual, da un răspuns eficace. Dar peste o generație de aici înainte, s-ar putea să fie prea tîrziu să mai găsim un răspuns și – în climatul colectiv înăbușitor al acelui viitor – s-ar putea să fie chiar imposibil să mai punem această întrebare.

VI

Arta de a vinde

Supraviețuirea democrației depinde de capacitatea unui mare număr de oameni de a exprima opțiuni realiste în lumina unor informații adecvate. Pe de altă parte, o dictatură se menține prin cenzurarea sau deformarea realităților și prin apelul nu la rațiune, nu la autointeresul luminat, ci la patimă și prejudecată, la puternicele „forțe oculte", cum le numea Hitler, prezente în subconștientul abisal al oricărei minți omenești.

În Occident se proclamă principiile democratice și mulți publiciști capabili, cu o conștiință profesională trează fac tot ce pot pentru a le oferi alegătorilor informații corespunzătoare și pentru a-i convinge prin argumente raționale să facă alegeri realiste în lumina acestor informații. Toate astea sînt în mare măsură spre binele oamenilor. Dar, din nefericire, propaganda din democrațiile occidentale și, în primul rînd, din America are două fețe și o personalitate dedublată. În fruntea secției editoriale se află adesea un doctor Jekyll[1] democrat – un propagandist care ar fi foarte fericit să poată dovedi că John Dewey a avut dreptate în privința capacității naturii umane de a reacționa

1. *Straniul caz al doctorului Jekyll și al domnului Hyde* (1886), roman despre dedublarea personalității – om bun și criminal – de prozatorul englez R. L. Stevenson (1850-1894).

la adevăr și rațiune. Dar acest om vrednic nu controlează decît o parte din mașinăria mijloacelor de comunicare în masă. În fruntea publicității găsim un veritabil domn Hyde (sau mai degrabă un doctor Hyde, căci Hyde este acum doctor în psihologie și are și un masterat în științele sociale) și acesta este antidemocrat pentru că este antiraționalist. Acest doctor Hyde ar fi probabil foarte nefericit dacă toată lumea ar împărtăși credința lui John Dewey în natura umană. Adevărul și rațiunea sînt treaba lui Jekyll, nu a lui. Hyde este un psihanalist specializat în „motivație" și meseria lui este să studieze slăbiciunile și lipsurile oamenilor, să investigheze acele dorințe și temeri subconștiente care determină atît de multe dintre gîndurile conștiente și acțiunile deschise ale oamenilor. Și el o face nu în spiritul moralistului care ar vrea să-i facă pe oameni mai buni sau al doctorului care ar vrea să le dea mai multă sănătate, ci pur și simplu pentru a descoperi calea cea mai bună prin care să profite de ignoranța lor și să le exploateze iraționalismul în avantajul pecuniar al patronilor săi. Dar, la urma urmei, s-ar putea susține: „Capitalismul e mort, domnește consumul" și această societate de consum are nevoie de serviciile unor vînzători experți, versați în toate tipurile de artă a convingerii (inclusiv în cele mai insidioase). În cadrul unui sistem al liberei inițiative, propaganda comercială prin orice mijloace este absolut indispensabilă. Dar indispensabilul nu este neapărat și dezirabil. Ceea ce se poate dovedi bun în sfera economicului poate că-i departe de a fi potrivit pentru bărbați și femei în ipostaza lor de alegători sau chiar de ființe umane. O generație anterioară, mai moralistă, ar fi fost profund șocată de cinismul binevoitor al psihanaliștilor specialiști în motivație. Astăzi citim o carte precum *Convingătorii ascunși* a lui Vance Packard

și sintem mai mult amuzați decît îngroziți, mai mult resemnați decît indignați. Dat fiind Freud, dat fiind behaviorismul, dată fiind nevoia disperată și cronică a producătorilor de a avea o masă de consumatori – acestea sînt lucrurile la care te mai poți aștepta. Dar ne permitem să întrebăm: Sînt acestea lucrurile la care te poți aștepta în viitor? Oare activitățile lui Hyde sînt compatibile în perspectivă îndepărtată cu cele ale lui Jekyll? Oare o campanie în favoarea raționalismului ar putea avea sorți de izbîndă în pofida unei alte campanii, încă și mai bine pusă la punct, în favoarea iraționalismului? Acestea sînt întrebări cărora, pentru moment, nu voi încerca să le dau un răspuns, ci le voi lăsa în suspensie, ca să zic așa, ca un fel de fundal pentru discuția noastră despre metodele de convingere a maselor într-o societate democratică avansată din punct de vedere tehnic.

Într-o democrație, sarcina propagandistului comercial este din unele puncte de vedere mai ușoară, iar din altele mai dificilă decît sarcina unui propagandist politic angajat de un dictator ajuns la putere sau de un dictator pe cale să preia puterea. Este mai ușoară prin aceea că aproape toată lumea pornește de la o prejudecată favorabilă berii, țigărilor și frigiderelor, pe cînd mai nimeni nu pornește de la o prejudecată în favoarea tiranilor. Este însă, totodată, mai dificilă, întrucît propagandistul comercial nu are voie, în cadrul regulilor jocului său specific, să facă apel la instinctele mai sălbatice ale publicului. Agentul de reclamă a produselor lactate ar dori grozav să le poată spune cititorilor și ascultătorilor săi că toate necazurile lor sînt pricinuite de mașinațiunile unei bande internaționale nelegiuite de fabricanți de margarină și că este de datoria lor patriotică

să pornească în marş şi să incendieze fabricile acestor exploatatori. Dar acest lucru este exclus, aşa că agentul de reclamă pentru produsele lactate trebuie să se mulţumească doar cu o abordare mai blîndă. Numai că o abordare blîndă este mai puţin tulburătoare şi stimulativă decît abordarea prin violenţă verbală sau fizică. Pe termen lung, furia şi ura sînt emoţii care se înfrîng singure. Pe termen scurt, însă, ele dau dividende ridicate sub forma unei satisfacţii psihologice şi chiar fiziologice (întrucît ele declanşează mari cantităţi de adrenalină şi noradrenalină). Oamenii pot porni de la o prejudecată iniţială împotriva tiranilor; dar cînd tiranii sau viitorii tirani îi tratează cu propagandă ce eliberează adrenalină, în privinţa ticăloşiei duşmanilor lor – în special a duşmanilor destul de slabi pentru a fi persecutaţi –, oamenii sînt gata să-i urmeze cu entuziasm pe aceşti propagandişti. În cuvîntările sale, Hitler repeta mereu cuvinte ca „ură", „forţă", „necruţător", „zdrobire", „strivire" şi-şi însoţea aceste cuvinte violente cu gesturi încă şi mai violente. Striga, zbiera, urla, i se umflau venele, se învineţea la faţă. Emoţiile puternice (după cum bine ştie orice actor şi dramaturg) sînt molipsitoare în gradul cel mai înalt. Contaminat de frenezia malignă a oratorului, publicul e gata să geamă şi să suspine şi să ţipe într-o orgie de trăiri neinhibate. Şi aceste orgii erau atît de agreabile încît majoritatea celor care le cunoscuseră reveneau cu dragă inimă, să mai participe şi la altele. Mai toţi oamenii tînjim după pace şi libertate; dar prea puţini dintre noi manifestăm entuziasm pentru gîndurile, sentimentele şi acţiunile care stimulează pacea şi libertatea. Invers, aproape nimeni nu doreşte războiul sau tirania; şi totuşi, foarte mulţi oameni găsesc o plăcere intensă în gîndurile, simţămintele şi

acțiunile care provoacă războiul și tirania. Aceste gînduri, simțăminte și acțiuni sînt prea primejdioase pentru a fi exploatate în scopuri comerciale. Acceptînd acest handicap, specialistul în publicitate trebuie să facă tot ce poate cu emoțiile mai puțin molipsitoare, cu formele mai calme de iraționalism.

Nu poate exista o propagandă rațională eficace decît atunci cînd există o înțelegere clară – din partea tuturor celor implicați – a naturii simbolurilor și a legăturii acestora cu lucrurile și evenimentele simbolizate. Propaganda irațională se bizuie, pentru a putea fi eficace, pe o incapacitate generală de a înțelege natura simbolurilor. Mințile simple tind să pună semnul egalității între simbol și ceea ce reprezintă el, să atribuie lucrurilor și evenimentelor unele dintre calitățile exprimate de cuvintele pe care le-a ales propagandistul pentru a discuta aceste noțiuni, în urmărirea propriilor sale țeluri. Să luăm un singur exemplu: majoritatea cosmeticelor sînt făcute din lanolină, care este un amestec de grăsime din lînă purificată cu apă, bătută pînă produce o emulsie. Această emulsie are multe proprietăți prețioase: pătrunde în piele, nu rîncezește, este ușor antiseptică ș.a.m.d. Dar specialiștii în reclamă comercială nu vorbesc despre virtuțile adevărate ale emulsiei. Ei îi acordă un nume pitoresc și voluptuos, vorbesc extaziați, în mod derutant, despre frumusețea feminină și arată poze cu blonde atrăgătoare care-și hrănesc țesuturile cu aceste „alimente pentru piele". Un asemenea specialist în publicitate a scris cîndva: „Fabricanții de produse cosmetice nu vînd lanolină, ei vînd speranță". Pentru această speranță, această sugerare frauduloasă a unei făgăduieli că vor fi transfigurate, femeile sînt în stare să plătească de zece sau douăzeci de ori valoarea reală a emulsiei pe care propagandiștii au legat-o în mod atît de abil – prin intermediul unor simboluri înșelătoare

– de o dorință adînc înrădăcinată în inima mai tuturor femeilor de pe lume: dorința de a deveni mai atrăgătoare în ochii sexului opus. Principiile care stau la baza acestui gen de propagandă sînt extrem de simple. Găsește o dorință comună, o sursă de teamă sau îngrijorare inconștientă, dar foarte răspîndită; născocește vreo cale de a lega această dorință ori teamă de produsul pe care trebuie să-l vinzi; apoi clădește un pod de simboluri verbale ori vizuale pe care poate trece clientul dumitale, de la realități la visul compensator și de la vis la iluzia că produsul dumitale o dată cumpărat va face să i se realizeze visul. „Noi nu mai cumpărăm portocale, cumpărăm vitalitate"; nu cumpărăm doar un automobil, cumpărăm prestigiu și așa mai departe cu toate celelalte. Cumpărînd pastă de dinți, de exemplu, noi nu cumpărăm doar o substanță care curăță dinții și este antiseptică, ci și eliberarea de teama de a fi respingători în ochii persoanelor de sex opus. Cînd cumpărăm votcă și whisky nu e vorba de o otravă protoplasmică – care în doze mici poate deprima sistemul nervos într-un mod prețios din punct de vedere psihologic; de fapt, noi cumpărăm prietenia și buna tovărășie, căldura mărcii Dingley Dell și strălucirea Cîrciumii Sirenei[1]. Cu laxativele noastre cumpărăm sănătatea unui zeu din Elada, strălucirea uneia dintre nimfele ce o însoțesc pe Diana. Cu *bestseller*-ul lunii curente accedem la cultură, stîrnim invidia vecinilor noștri mai puțin învățați și respectul celor rafinați, în toate cazurile psihanalistul specialist în motivație a găsit o dorință sau teamă adînc înrădăcinată, a cărei energie poate fi folosită pentru a-l împinge pe consumator să se despartă de niște bani și, astfel, în mod indirect, să pună în mișcare roțile industriei.

1. *The Mermaid Tavern*, din Londra, datînd din secolul al XV-lea, legată de numele lui Shakespeare.

Depozitată în mințile și trupurile nenumăraților indivizi, această energie potențială este eliberată și transmisă pe o linie întreagă de simboluri, desfășurată cu grijă în așa fel încît să evite raționalismul și să ascundă adevărul.

Uneori simbolurile își produc efectele, fiind disproporționat de impresionante, obsedante și fascinante prin ele însele. Așa sînt riturile și ceremonialurile religiei. Aceste „frumuseți ale sfințeniei" întăresc credința acolo unde ea există deja, iar unde nu există credință, contribuie la convertirea oamenilor. Satisfăcînd doar simțul estetic, simbolurile nu garantează nici adevărul, nici valoarea etică a doctrinelor cu care au fost asociate în mod absolut arbitrar. Ca o chestiune de adevăr istoric simplu, frumusețile sfințeniei au fost adeseori concurate și chiar și depășite de frumusețile lipsei de sfințenie. Sub Hitler, de exemplu, mitingurile anuale de la Nürnberg erau adevărate capodopere ale artei rituale și teatrale. „Petrecusem șase ani la Petersburg înainte de război, în zilele de glorie ale vechiului balet rus – scrie Sir Nevile Henderson, ambasadorul britanic în Germania hitleristă –, dar în materie de frumusețe grandioasă n-am văzut în viața mea un balet comparabil cu mitingul de la Nürnberg." Ne gîndim la citatul din John Keats – „Frumusețea este adevăr, adevărul frumusețe"[1], dar, vai, identitatea există doar la un nivel ultim, suprem, supraterestru. La nivelul politicii și teologiei, frumusețea este perfect compatibilă cu prostia și tirania. Ceea ce de altfel e un mare noroc; căci, dacă frumusețea ar fi incompatibilă cu stupiditatea și tirania, ar exista teribil de puțină artă pe lume. Capodoperele picturii, sculpturii și arhitecturii au fost produse ca propagandă religioasă sau politică, pentru gloria

1. Din celebra poezie *Odă la o urnă grecească* a poetului romantic englez John Keats (1795-1821).

majoră a unui zeu, guvern sau prelat. Dar majoritatea regilor și prelaților au fost despoți și toate religiile au fost îmbîcsite de superstiții. Geniul a fost pus în slujba tiraniei, iar arta a făcut reclamă pentru meritele cultului local. Timpul, în scurgerea lui, separă arta bună de metafizica proastă. Putem oare învăța să facem această distincție nu după ce s-au petrecut lucrurile, ci chiar atunci cînd ele se petrec? Aceasta este întrebarea.

În reclama comercială principiul simbolului disproporționat de fascinant este înțeles foarte clar. Toți propagandiștii își au Departamentul Artistic, și se fac mereu încercări de a înfrumuseța panourile cu afișe sau postere care îți iau ochii, iar paginile publicitare ale revistelor, cu desene și fotografii vioaie. Nu există capodopere, căci capodoperele se adresează doar unui public restrîns, iar propagandistul comercial e pornit să captiveze majoritatea. Pentru el, idealul este o strălucire moderată. Cei cărora le place această artă – nu prea bună, dar suficient de izbitoare - ar putea să agreeze și produsele cu care este asociată ea și pe care ea le reprezintă în mod simbolic.

Un alt simbol disproporționat de fascinant este reclama muzicală. Cîntecele comerciale sînt o invenție recentă, dar cîntecele teologice și de cult – adică imnul și psalmul – sînt la fel de vechi ca și religia. Cîntecele militare sau marșurile sînt la fel de vechi ca și războiul, iar cîntecele patriotice, precursoarele imnurilor noastre naționale, au fost, fără îndoială, folosite pentru a promova solidaritatea de grup, pentru a sublinia deosebirea dintre „noi" și „ei" la nivelul cetelor rătăcitoare de vînători și culegători de hrană din epoca paleolitică. Pentru majoritatea oamenilor, muzica este atrăgătoare în sine. Mai mult decît atît, melodiile tind să se insinueze în mintea ascultătorului. O melodie poate stărui obsedant în memoria omului în tot cursul vieții lui.

Să exemplificăm cu o afirmație sau o judecată de valoare total neinteresantă. Luată în sine, nimeni nu-i va acorda atenție, dar ia să punem cuvintele ei pe o melodie atrăgătoare și ușor de reținut. Imediat ea devine șlagăr și cuvintele dobîndesc putere. Mai mult decît atît, cuvintele vor avea tendința de a se repeta în mod automat ori de cîte ori auzim melodia sau ori de cîte ori ea ne va reveni spontan în memorie. Orfeu a încheiat o alianță cu Pavlov – între puterea sunetului și reflexul condiționat. Pentru propagandistul comercial, ca și pentru colegii săi din domeniul politicii și al religiei, muzica oferă încă un avantaj. Prostii pe care unei ființe raționale i-ar fi rușine să le scrie, să le rostească ori să le audă măcar vor fi cîntate sau ascultate de aceeași ființă rațională cu plăcere și chiar cu un fel de convingere intelectuală. Putem oare învăța să despărțim plăcerea interpretării sau ascultării unui cîntec de tendința mult prea omenească de a crede în propaganda pe care ne-o transmite cîntecul ? Iată încă o întrebare.

Datorită învățămîntului obligatoriu și presei rotative, propagandistul izbutește de mulți ani încoace să-și transmită mesajele mai tuturor adulților din toate țările civilizate. Astăzi, mulțumită radioului și televiziunii, el se află în situația fericită de a putea comunica pînă și cu adulții neșcoliți sau cu copiii care n-au intrat încă la școală.

Și după cum e de așteptat, copiii sînt extrem de sensibili la propagandă. Ei nu cunosc lumea și regulile ei și, ca atare, sînt de-a dreptul candizi. Facultățile lor critice nu sînt încă dezvoltate. Cei mai tineri dintre ei n-au ajuns încă la vîrsta rațiunii, iar cea mai mare parte dintre ei nu au experiența necesară pentru a-și pune în aplicare acest raționalism nou descoperit. În Europa, recruților li se spunea ironic „carne de tun". Frații și surorile lor mai mici au devenit acum carne de tun pentru radio și televiziune. În copilăria mea eram

învățați să cîntăm cîntece copilărești, iar în casele evlavioase imnuri religioase. Astăzi, țîncii ciripesc reclame muzicale. Ce este mai bine – „Rheingold e berea mea, o bere nu prea grea", sau „Hai, mică și pitică, scripcă și pisică"? „Rămîi cu mine" sau „O să te miri cum dispare gălbeneala cînd te speli pe dinți cu Pepsodent"? Cine știe?

„Eu nu susțin că ar trebui să-i silim pe copii să-și sîcîie părinții ca să le cumpere produsul pe care l-au văzut recomandat de reclamele de la televizor, dar pe de altă parte, nu pot nici să trec cu vederea faptul că lucrul acesta se întîmplă în fiecare zi." Așa scrie starul unuia dintre numeroasele programe ce se adresează publicului juvenil. „Copiii – scrie autorul în chestiune - sînt arhivii, cronici vorbitoare a ceea ce le spunem noi în fiecare zi." Și la timpul potrivit, aceste cronici vorbitoare ale reclamelor de la televiziune vor crește, vor cîștiga bani și vor cumpăra produsele industriei. „Gîndiți-vă – scrie extaziat domnul Clyde Miller - gîndiți-vă la ce profituri ați putea aduce firmei dumneavoastră dacă ați putea condiționa un milion sau zece milioane de copii care vor crește și vor deveni adulți educați să vă cumpere produsele, așa cum sînt educați din timp soldații cînd aud cuvintele «trăgaci», «înainte marș»!" Da, chiar gîndiți-vă! Și, în același timp, nu uitați că dictatorii și viitori dictatori se gîndesc de ani și ani de zile la acest gen de lucruri și că milioane, zeci și chiar sute de milioane de copii sînt pe punctul de a crește pentru a cumpăra produsul ideologic al despotului local și, ca niște soldați bine instruiți, să reacționeze printr-o comportare adecvată la auzul cuvintelor-trăgaci inoculate în aceste minți tinere de către propagandiștii despotului.

Autoguvernarea este invers proporțională cu cifrele. Cu cît este mai mare circumscripția electorală, cu atît este mai mică valoarea oricărui vot

individual. Cînd este doar unul dintr-un milion sau mai mulţi, alegătorul individual se simte neputincios, o cantitate neglijabilă. Candidaţii pe care i-a votat pentru un anumit post sînt foarte departe, în vîrful piramidei puterii. Teoretic, ei sînt slujitorii poporului. Dar, în realitate, slujitorii dau ordine şi poporul, departe de tot, la baza marii piramide, trebuie să le asculte. Creşterea populaţiei şi progresul tehnic au avut drept rezultat o sporire a numărului şi complexităţii structurilor sociale, o augmentare a puterii concentrate în mîinile conducătorilor şi o scădere proporţională a cotei de control exercitat de către alegători, legată de o descreştere a respectului publicului pentru procedeele democratice. Deja slăbite de vastele forţe impersonale care acţionează în lumea modernă, instituţiile democratice sînt acum subminate din interior de către politicieni şi propagandiştii lor.

Oamenii acţionează într-un spectru foarte larg de moduri iraţionale, dar toţi par capabili, dacă li se acordă o şansă, să facă o alegere rezonabilă în lumina dovezilor existente. Instituţiile democratice pot fi făcute să acţioneze numai dacă toţi cei implicaţi se străduiesc din răsputeri să împărtăşească cunoştinţele şi să încurajeze raţionalismul. Dar astăzi, în cea mai puternică dintre toate democraţiile lumii, politicienii şi propagandiştii lor preferă să reducă la absurd procedeele democratice, apelînd aproape exclusiv la ignoranţa şi lipsa de realism a alegătorului. „Ambele partide – ne spunea în 1956 redactorul-şef al unui mare ziar de analiză financiară – îşi vor lansa pe piaţă candidaţii şi programele prin aceleaşi metode pe care le-a dezvoltat Marea Finanţă pentru a-şi vinde produsele. Printre ele se numără selecţia ştiinţifică a apelurilor şi repetiţiile planificate... Spoturile publicitare de la radio şi anunţurile din ziare vor repeta fraze cu o intensitate planificată.

Panourile de afişaj vor promova lozincile puterii înscăunate... Pe lîngă voci puternice şi o bună dicţie, candidaţilor le trebuie capacitatea de a privi «sincer» spre camera de televiziune."

Negustorii politici fac apel numai la slăbiciunile alegătorilor, niciodată la puterea lor virtuală. Ei nu fac nici o încercare de a educa masele, pentru a le pregăti aptitudinea de autoguvernare; ei se mulţumesc pur şi simplu să le manipuleze şi să le exploateze. În acest scop se mobilizează şi se pun în funcţiune toate resursele psihologiei şi ale ştiinţelor sociale. Unor eşantioane alese cu grijă ale electoratului li se oferă „interviuri în profunzime". Aceste interviuri în profunzime dezvăluie temerile şi dorinţele subconştiente cele mai larg răspîndite într-o societate dată, la momentul unor alegeri. Expresiile şi imaginile menite să potolească sau, la nevoie, să sporească aceste temeri, să satisfacă aceste dorinţe cel puţin simbolic – sînt apoi alese de către experţi şi testate pe cititori şi ascultători, schimbate sau îmbunătăţite în lumina informaţiilor astfel obţinute. După care, campania politică este gata pentru mijloacele de comunicare în masă. Acum nu mai e nevoie decît de bani şi de un candidat care poate fi antrenat să pară „sincer". Sub noul aranjament, principiile politice şi planurile pentru anumite acţiuni au ajuns să-şi piardă cea mai mare parte din importanţa lor. Lucrurile care contează cu adevărat sînt personalitatea candidatului şi modul în care este proiectată ea de către specialiştii în reclamă, într-un fel sau altul; fie ca supermascul viguros, fie ca blînd tată de familie, candidatul trebuie să aibă cît mai mult farmec. El trebuie să fie şi un bun vorbitor, care nu-şi plictiseşte niciodată ascultătorii. Obişnuiţi ca televiziunea şi radioul să-i distreze, aceşti ascultători n-au chef să li se ceară să se concentreze sau să facă un efort intelectual prelungit. Aşadar, toate cuvîntările candidatului-animator trebuie să

fie scurte și de efect. Marile probleme ale zilei trebuie să fie tratate în cel mult cinci minute și, preferabil (întrucît publicul va fi nerăbdător să treacă la un subiect mai vesel decît inflația sau bomba cu hidrogen), în strict șaizeci de secunde. Oratoria este de așa natură încît a existat întotdeauna o tendință în rîndurile politicienilor și clericilor de a simplifica problemele complexe. De la amvon sau de la tribună, pînă și cel mai conștiincios dintre vorbitori constată că e foarte greu să spui tot adevărul. Metodele folosite astăzi pentru a vinde publicului candidatul politic, de parcă ar fi un deodorant, pur și simplu garantează electoratului că n-o să audă niciodată adevărul în nici o privință.

VII

Spălarea creierelor

În ultimele două capitole am descris tendințele a ceea ce s-ar putea numi manipularea minților pe scară largă, așa cum este practicată de cei mai mari demagogi și de cei mai buni agenți comerciali din întreaga istorie a omenirii. Dar nici o problemă omenească nu poate fi rezolvată doar prin metodele acestea *en gros*. Pușca își are și ea locul ei, la fel și seringa. În capitolele care urmează voi descrie unele dintre cele mai eficace tehnici de manipulare nu a mulțimilor, nu a unui întreg public, ci a unor indivizi izolați.

În cursul experiențelor sale epocale legate de reflexul condiționat, Ivan Pavlov a observat că – atunci cînd sînt supuse unui stres fizic sau psihic prelungit – animalele de laborator manifestă toate simptomele unei crize de nervi. Refuzînd să mai facă față situației intolerabile, creierul lor se inhibă, ca să zic așa, și fie că încetează complet să mai funcționeze (cîinele își pierde cunoștința), fie recurge la încetineală și la sabotaj (cîinele se comportă nerealist sau dezvoltă genul de simptome fizice pe care la o ființă omenească le-am numi isterie). Unele animale rezistă mai bine decît altele la stres. Cîinii care posedă ceea ce Pavlov numea o constituție „puternic excitabilă" clachează mult mai repede decît cîinii cu un temperament pur și simplu „vioi" (opus celui coleric sau agitat). Tot așa, cîinii „slab inhibitori" ajung la capătul

răbdării mult mai repede decît cîinii „calmi, imperturbabili". Dar nici cel mai stoic cîine nu poate rezista la infinit. Dacă stresul la care este supus e destul de intens sau prelungit destul de multă vreme, animalul va sfîrși printr-o cădere nervoasă, la fel de lamentabil și în aceeași măsură ca și cel mai firav exemplar din specia sa.

Descoperirile lui Pavlov au fost confirmate în modul cel mai tulburător și pe o scară foarte largă în cursul celor două războaie mondiale. Ca rezultat al unei singure experiențe catastrofale sau al unei succesiuni de spaime mai puțin înfricoșătoare, dar repetate în mod frecvent, la soldați apar o serie de simptome psiho-fizice care-i reduc la infirmitate. Inconștiența temporară, o agitație extremă, letargia, orbirea sau paralizia funcțională, reacții complet nerealiste la solicitările evenimentelor, răsturnări stranii ale unor tipare comportamentale de o viață – toate simptomele pe care Pavlov le-a observat la cîinii săi au reapărut printre victimele fenomenului numit în cursul primului război mondial „șocul bombelor", iar în cel de-al doilea război mondial „epuizare de pe urma luptelor". Fiecare om, ca și fiecare cîine, își are limita proprie de rezistență. Majoritatea oamenilor ating această limită după circa treizeci de zile de stres mai mult sau mai puțin continuu, în condițiile luptei moderne. Cei care se situează peste media susceptibilității sucombă în doar cincisprezece zile. Cei care se situează peste media tăriei pot rezista patruzeci și cinci sau chiar cincizeci de zile. Tari sau slabi, pînă la urmă toți se prăbușesc. Toți, adică, dintre cei care erau sănătoși mintal la început. Pentru că în mod destul de ironic, singurii oameni care pot rezista la infinit sub stresul războiului modern sînt tocmai psihopații. Nebunia individuală este imună la consecințele nebuniei colective.

Faptul că fiecare individ are o rezistență limitată este cunoscut și exploatat încă din timpuri străvechi într-un mod elementar, neștiințific. În unele cazuri, îngrozitoarea neomenie a omului față de om a fost inspirată de plăcerea de a fi crud de dragul cruzimii proprii, oribile și fascinante. Mai adesea, însă, sadismul pur a fost temperat de utilitarism, de teologie sau de rațiuni de stat. Tortura fizică și alte forme de stres au fost aplicate de oamenii legii pentru a dezlega limba unor martori refractari; de către clerici pentru a-i pedepsi pe necredincioși și pentru a-i determina să-și schimbe opiniile; de către poliția secretă pentru a smulge mărturisiri oamenilor suspectați de a fi ostili guvernului. Sub Hitler, tortura urmată de exterminarea în masă a fost folosită împotriva acelor eretici din punct de vedere biologic care erau evreii. Pentru un tînăr nazist, un „rond al datoriei" în lagărul de exterminare era (după cum se exprima Himmler) „cea mai bună îndoctrinare în privința ființelor inferioare și a raselor subumane". Dată fiind natura obsesivă a antisemitismului pe care-l deprinsese Hitler din tinerețe în mahalalele Vienei, această reînviere a metodelor folosite de Sfîntul Oficiu al Inchiziției împotriva ereticilor și a vrăjitorilor era absolut inevitabilă. Dar, în lumina descoperirilor lui Pavlov și a cunoștințelor dobîndite de psihiatri în tratarea „nevrozelor de război", ea pare un anacronism hidos și grotesc. Stresul întru totul suficient pentru a produce o cădere totală a facultăților creierului poate fi determinat prin metode care, deși oribil de inumane, se apropie foarte mult de tortura fizică.

Orice se va fi întîmplat în anii anteriori, pare aproape sigur că tortura nu mai este folosită astăzi pe scară largă de poliția comunistă. Aceasta se inspiră nu din experiența Inchiziției sau a SS-iștilor, ci din cea a *fiziologului și a animalelor*

sale de laborator, condiționate în mod metodic. Pentru dictator și pentru polițistul său, descoperirile lui Pavlov au implicații practice importante. Dacă sistemul nervos central al cîinilor poate fi distrus, la fel se poate face și cu sistemul nervos central al deținuților politici; este pur și simplu o problemă de aplicare a dozei potrivite de stres, pe o perioadă de timp potrivită. La sfîrșitul tratamentului, deținutul se va afla într-o stare de nevroză și va fi gata să mărturisească tot ceea ce doresc de la el cei ce l-au închis.

Dar mărturisirea nu este suficientă. Un nevropat fără speranță de vindecare nu slujește nimănui. Dictatorul inteligent și practic nu are nevoie de un pacient care să fie internat la ospiciu sau de o victimă care să fie împușcată, ci de o persoană convertită la slujirea Cauzei.

Revenind la Pavlov, dictatorul află că, pe drumul către destinația finală a prăbușirii nervoase, cîinii devin mai ușor de sugestionat decît în mod normal. Noi tipare de comportament pot fi instalate foarte ușor în timp ce cîinele se află la sau aproape de limita suportabilității sale cerebrale și aceste noi tipare de comportament par să fie greu de eradicat. Animalul în care au fost implantate aceste tipare de comportament nu mai poate fi decondiționat. Ceea ce a învățat el sub imperiul stresului va rămîne parte integrantă a ființei sale.

Stresul psihologic se poate produce în mai multe feluri. Cîinii sînt tulburați cînd stimulii sînt neobișnuit de puternici, cînd intervalul dintre un stimul și reacția obișnuită este prelungit peste măsură și animalul este lăsat într-o stare de așteptare încordată; cînd creierul este tulburat de stimuli ce contrazic ceea ce a învățat cîinele să anticipeze, cînd stimulii nu corespund cadrului referențial stabilit al victimei. Mai mult decît atît, s-a constatat că inducerea intenționată a fricii, a

furiei sau a anxietății agravează în mod deosebit predispoziția cîinelui de a fi sugestionat. Dacă aceste emoții sînt ținute destul de multă vreme la un nivel de intensitate destul de ridicat, creierul se blochează, „intră în grevă". Cînd se întîmplă acest lucru, se pot instaura cu cea mai mare ușurință noi tipare de comportament.

Printre tipurile de stres fizic care sporesc sugestibilitatea unui cîine se numără oboseala, rănile și orice formă de boală.

Pentru dictatorul *in spe* aceste descoperiri au implicații practice deosebit de importante. De exemplu, ele dovedesc că Hitler avea perfectă dreptate să susțină că mitingurile de masă ținute noaptea sînt mult mai eficace decît cele din cursul zilei. În cursul zilei, scria el, „voința omului se revoltă cu cea mai mare energie împotriva oricărei încercări de a fi supusă voinței altuia și opiniilor altora. Seara, însă, oamenii se pleacă mult mai ușor în fața forței dominante a unei voințe superioare".

Pavlov ar fi fost de acord cu Hitler; oboseala sporește sugestibilitatea (iată de ce, printre alte motive, sponsorii comerciali ai programului de televiziune preferă orele de seară și sînt gata să-și susțină preferința cu sume mari de bani).

Boala este și mai eficace decît oboseala ca factor de intensificare a sugestibilității. În trecut, saloanele spitalelor erau scena a nenumărate convertiri religioase. Dictatorul viitorului, posesor al unei bune pregătiri științifice, ar instala în toate spitalele din dominicanele sale megafoane și mici difuzoare într-o pernă. Persuasiunea pe bandă de magnetofon va funcționa douăzeci și patru de ore din douăzeci și patru și pacienții mai importanți vor fi vizitați de politicieni mîntuitori ai sufletului și politicieni transformatori de mentalitate, exact așa cum în trecut strămoșii lor erau vizitați de preoți, călugărițe și de laici evlavioși.

Faptul că emoțiile negative puternice tind să accentueze susceptibilitățile și, astfel, să faciliteze o schimbare în inima omului fusese observat și exploatat cu multă vreme înainte de epoca lui Pavlov. După cum a subliniat doctorul William Sargent în cartea sa deosebit de interesantă *Bătălia pentru minte*, succesul enorm, ca predicator, al britanicului John Wesley[1] se întemeia pe o înțelegere intuitivă a sistemului nervos central. El își începea predicile cu o descriere îndelungată și amănunțită a chinurilor la care vor fi, fără îndoială, osîndiți de-a pururi ascultătorii săi dacă nu se supuneau convertirii. Apoi, cînd spaima și simțămîntul chinuitor de vinovăție aduceau auditoriul la limita suportabilității - și în unele cazuri chiar dincolo de această limită –, a unei prăbușiri cerebrale complete, el schimba tonul și promitea mîntuirea celor care credeau și se pocăiau. Prin acest gen de predică, Wesley a convertit mii de bărbați, femei și copii. Frica intensă și prelungită îi înfrîngea și le producea o stare de sugestibilitate puternic intensificată, în această stare erau gata să accepte, fără a mai pune la îndoială, sentințele teologice ale predicatorului. După aceea erau reintegrați în comunitate prin vorbe mîngîietoare și ieșeau din calvarul prin care trecuseră cu alte tipare comportamentale, noi și, în general, mai bune, implantate de-a pururi în mințile și sistemele lor nervoase, fără a mai putea fi eradicate.

Eficacitatea propagandei politice și religioase depinde de metodele folosite și de doctrinele propovăduite. Aceste doctrine pot fi adevărate sau false, sănătoase sau dăunătoare – asta contează prea puțin. Dacă îndoctrinarea este făcută așa cum trebuie, în stadiul corespunzător de epuizare nervoasă, ea va fi eficace. În condiții favorabile, practic toată lumea poate fi convertită la practic orice.

---

1. Teolog britanic (1703-1791), întemeietorul metodismului

Avem niște descrieri amănunțite ale metodelor folosite de poliția comunistă față de deținuții politici. Din momentul în care este arestată, victima este supusă sistematic la toate tipurile de stres fizic și psihologic. Deținutul este prost hrănit, e ținut în condiții total lipsite de confort, nu e lăsat să doarmă decît două-trei ore pe noapte. Și tot timpul este ținut într-o stare de încordare, nesiguranță și spaimă acută. Zi după zi (sau mai bine zis noapte după noapte, căci acești polițiști pavlovieni înțeleg valoarea istovirii ca intensificator al sugestibilității) victima este supusă la interogatorii adeseori mai multe ore în șir de către anchetatori care fac tot ce pot pentru a o înspăimînta, a o nedumeri și a o zăpăci. După cîteva săptămîni sau luni de tratament de acest fel, creierul victimei se blochează și ea mărturisește tot ce-i cer anchetatorii. Apoi, cînd e preferabil ca victima să fie convertită mai degrabă decît împușcată, i se oferă consolarea speranței. Dacă va accepta credința adevărată, mai poate fi salvată – și, bineînțeles, nu în viața viitoare (căci oficial ea nu există), ci în viața aceasta.

Metode similare, dar mai puțin drastice au fost aplicate prizonierilor americani în timpul războiului din Coreea. În lagărele chinezești, tinerii prizonieri occidentali erau supuși în mod sistematic stresului. De pildă, pentru cele mai mărunte încălcări ale regulilor, cei ce greșeau erau chemați în biroul comandantului pentru a fi anchetați, terorizați și umiliți în mod public. Și procedeul se repeta iar și iar, la orice oră din zi și din noapte. Această hărțuiala continuă le provoca victimelor o senzație năucitoare și o neliniște cronică. Pentru a li se intensifica sentimentul de vinovăție, prizonierii erau puși să scrie și să rescrie în amănunte tot mai intime lungi relatări autobiografice privitoare la lipsurile lor. Și, după ce-și mărturiseau propriile

păcate, li se cerea să mărturisească și păcatele tovarășilor lor. Țelul urmărit era crearea în lagăr a unei societăți de coșmar, în care toți îi spionau și denunțau pe toți ceilalți. La aceste stres psihic se adăuga stresul fizic ale malnutriției, lipsei de confort și bolii. Sugestibilitatea sporită în felul acesta era exploatată cu multă abilitate de către chinezi, care turnau în aceste minți anormal de receptive doze uriașe de literatură pro-comunistă și anticapitalistă. Aceste tehnici pavloviene au avut un succes remarcabil. Un prizonier american din șapte s-a făcut vinovat (aflăm astăzi oficial) de grav colaboraționism cu autoritățile chineze și unul din trei de colaborare tehnică.

Nu trebuie să se presupună că acest gen de tratament este rezervat de comuniști numai dușmanilor lor. Tinerii activiști, a căror treabă a fost, în primii ani ai noului regim, să funcționeze ca agitatori și organizatori comuniști în nenumăratele orașe și sate ale Chinei, au fost obligați să urmeze cursuri de îndoctrinare mult mai intense decît cele la care a fost supus vreodată un prizonier de război. În lucrarea sa *China sub comunism*, R. L. Walker descrie metodele prin care izbutesc conducătorii de partid să fabrice din oameni obișnuiți, de ambele sexe, miile de fanatici devotați necesari pentru răspîndirea evangheliei comuniste și pentru aplicarea cu forța a politicii comuniste. În cadrul acestui sistem de educație, materia primă umană este expediată în lagăre speciale, unde cei supuși instrucțiunii sînt total izolați de familiile și prietenii lor, de lumea exterioară. În general, în aceste lagăre sînt obligați la o muncă fizică și mintală istovitoare; nu sînt lăsați niciodată singuri, ci numai în grupuri. Fiind ținuți mereu laolaltă, sînt încurajați să se spioneze între ei; li se cere să scrie autobiografii în care să se autoacuze; trăiesc cu spaima permanentă a soartei

îngrozitoare pe care ar putea-o avea din pricina lucrurilor spuse despre ei de către informatori sau din pricina celor pe care ei înşişi le-au mărturisit. Ţinuţi în această stare de sugestibilitate sporită, li se predau cursuri intensive de marxism teoretic şi aplicat – şi eşecul la un examen de acest fel poate reprezenta orice, începînd cu exmatricularea ruşinoasă şi sfîrşind cu o perioadă petrecută într-un lagăr de muncă silnică, dacă nu chiar cu lichidarea fizică. După circa şase luni de tratament, stresul mintal şi fizic prelungit produce rezultatele la care ne putem aştepta pe baza descoperirilor lui Pavlov. Unul după altul, sau în grupuri întregi, cursanţii îşi pierd rezistenţa şi clachează. Îşi fac apariţia simptome de nevroză şi isterie. Unele dintre victime se sinucid, altele (după cît se spune, cam douăzeci la sută din total) încep să prezinte semnele unor grave boli mintale. Cei ce supravieţuiesc rigorilor procesului de convertire păstrează tipare de comportament noi şi imposibil de eradicat. Toate legăturile lor cu trecutul – familia, rudele, prietenii, manifestările tradiţionale de comportament decent şi pietate – au fost crunt retezate. Aceştia sînt oamenii noi, remodelaţi după chipul noului lor zeu şi închinaţi total slujirii lui.

Pe tot cuprinsul lumii comuniste, în fiecare an, din sute de centre de condiţionare, ies zeci de mii de asemenea tineri disciplinaţi şi devotaţi cauzei. Ceea ce au făcut iezuiţii pentru Biserica Romano-Catolică a contrareformei fac acum aceste produse ale unei instrucţiuni mai ştiinţifice şi chiar mai aspre – şi fără îndoială vor continua s-o facă pentru partidele comuniste din Europa, Asia şi Africa.

În politică, simpatiile lui Pavlov înclinau către un liberalism de modă veche. Dar, printr-o ciudată ironie a soartei, cercetările sale şi teoriile lui întemeiate pe aceste cercetări au generat o întreagă armată de fanatici devotaţi cu trup şi suflet – cu reflexele lor şi cu sistemele lor nervoase –

distrugerii liberalismului de modă veche, oriunde s-ar fi aflat el.

Spălarea creierelor, așa cum este practicată în zilele noastre, este o tehnică hibridă, care-și bazează eficacitatea parțial pe folosirea sistematică a violenței, parțial pe o abilă manipulare psihologică. Ea reprezintă tradiția romanului *1984* al lui Orwell, pe cale de a deveni tradiția din *Minunata lume nouă*. Sub o dictatură de mult instaurată și bine organizată, metodele noastre curente de manipulare semiviolentă vor părea fără îndoială absurd de primitive. Fiind condiționat încă din prima copilărie (și poate și predestinat astfel din punct de vedere biologic), individul mediu din casta mijlocie sau inferioară nu va mai cere niciodată convertirea sau măcar un curs de reciclare în domeniul credinței adevărate. Membrii castei celei mai înalte vor trebui să fie capabili să gîndească lucruri noi ca reacție la noile situații; ca atare, instrucția lor va fi mult mai puțin rigidă decît aceea impusă celor cărora nu li se cere să gîndească „de ce?", ci doar să-și facă datoria și să moară[1] fără prea multă zarvă. Acești indivizi aparținînd castei superioare vor fi totuși reprezentanții unei specii sălbatice – instructorii și gardienii, și ei oarecum condiționați – ai unei rase de animale total domesticite. Caracterul lor sălbatic le va da posibilitatea să devină eretici și rebeli. Cînd se va întîmpla acest lucru, vor trebui fie lichidați, fie supuși unei spălări a creierelor pentru a fi aduși înapoi la dreapta credință, fie (ca în *Minunata lume nouă*) exilați pe vreo insulă unde nu vor mai putea da bătaie de cap nimănui, decît unul altuia. Dar condiționarea universală a

1. Pastișare a unui citat celebru din poezia *Șarja brigăzii de cavalerie ușoară* a poetului englez Alfred Tennyson (1809-1892).

bebelușilor și alte tehnici de manipulare și controlare sînt încă de domeniul unui viitor îndepărtat, de peste cîteva generații. Pe drumul către *Minunata lume nouă*, conducătorii noștri vor trebui să se bizuie pe tehnicile provizorii și tranzitorii ale spălării creierelor.

VIII

Persuasiunea pe cale chimică

În „minunata lume nouă" din povestirea mea nu exista nici whisky, nici tutun, nici heroină distribuită ilegal, nici cocaină de contrabandă. Oamenii nici nu fumau, nici nu beau, nici nu prizau droguri, nici nu-şi făceau injecţii. Ori de cîte ori cineva se simţea deprimat sau trecea printr-o pasă proastă, înghiţea o tabletă sau două dintr-un compus chimic numit *soma*. *Soma* originală, de la care am luat numele acestui drog ipotetic, era o plantă necunoscută (poate *Asclepias acida*), folosită de anticii invadatori arieni ai Indiei într-unul dintre cele mai solemne ritualuri religioase ale lor. Sucul ameţitor extras din tulpinele acestei plante era băut de preoţi şi de nobili în cursul unei ceremonii fastuoase. În *Imnurile Vedice* ale vechilor indieni ni se spune că băutorii de *soma* erau binecuvîntaţi în multe feluri. Trupurile li se întăreau, inimile lor se umpleau de curaj, bucurie şi entuziasm, minţile li se luminau şi într-o experienţă imediată de viaţă eternă primeau asigurarea nemuririi lor. Dar sucul sacru avea şi dezavantajele lui. *Soma* era un drog primejdios – atît de primejdios încît pînă şi Indra, marele zeu al cerurilor, se îmbolnăvea uneori dacă-l bea. Muritorii obişnuiţi puteau chiar să şi piară din pricina unei supradoze. Dar experienţa respectivă era, pe plan transcendental, atît de fericită şi înălţătoare, încît a bea *soma* era

socotit un mare privilegiu. Nici un preţ nu era prea mare pentru a te bucura de acest privilegiu.

Soma din *Minunata lume nouă* nu avea nici unul dintre defectele originalului său indian, în doze mici aducea un simţământ de fericire, în doze mai mari te făcea să ai vedenii, iar dacă luai trei tablete, în cîteva minute te cufundai într-un somn odihnitor şi înviorător. Şi toate acestea fără nici un cost pe plan fiziologic sau mintal. Locuitorii „minunatei lumi noi" îşi puteau lua vacanţe, uitînd de perioadele de tristeţe sau indispoziţie ori de necazurile obişnuite ale vieţii de fiecare zi, fără a-şi sacrifica sănătatea sau a-şi reduce permanent randamentul

În *Minunata lume nouă*, consumul de *soma* nu era un viciu particular; era o instituţie politică, era însăşi esenţa Vieţii, Libertăţii şi Căutării fericirii, garantată de Carta Drepturilor Omului. Dar acest privilegiu, cel mai preţios dintre privilegiile inalienabile ale supuşilor statului, era totodată şi unul dintre cele mai puternice instrumente de dominare din arsenalul dictatorului. Drogarea sistematică a indivizilor în avantajul Statului (şi, bineînţeles, cu totul întîmplător, şi pentru propriul lor deliciu) reprezenta un element major al politicii Controlorilor Mondiali. Raţia zilnică de *soma* era un mijloc de asigurare împotriva inadaptării personale, împotriva tulburărilor sociale şi a răspîndirii ideilor subversive. Religia este opiul popoarelor – declara Karl Marx. În *Minunata lume nouă*, situaţia este inversată, opiul sau, altfel spus, *soma* era religia poporului. Ca şi religia, drogul avea puterea de a-i consola pe oameni, de a le compensa necazurile, el le stîrnea vedenii ale unei alte lumi, o lume mai bună, oferea speranţă, întărea credinţa şi promova caritatea. Un poet a scris că berea...

...face mai mult decît poate face Milton
Pentru a justifica purtarea lui Dumnezeu
față de om.[1]

Și să nu uităm că, în comparație cu *soma*, berea e un drog dintre cele mai primitive și mai nesigure. În această chestiune a justificării felului cum se poartă Dumnezeu cu oamenii, *soma* este față de alcool ceea ce e alcoolul față de argumentele teologice ale lui Milton.

În 1931, cînd scriam despre substanța sintetică imaginară prin care generațiile viitoare vor ajunge să fie făcute deopotrivă fericite și docile, binecunoscutul biochimist american, dr. Irvine Page, se pregătea să părăsească Germania, unde lucrase trei ani la Institutul Kaiser Wilhelm în domeniul chimiei creierului. Într-un articol recent, dr. Page a scris: „E greu de înțeles de ce le-a trebuit atîta vreme oamenilor de știință să ajungă la cercetarea reacțiilor chimice din propriul lor creier". Și adaugă: „Vorbesc pe baza unei experiențe personale foarte intense. Cînd m-am întors acasă în 1931... n-am putut să obțin o slujbă în acest domeniu (chimia creierului) și nici să stîrnesc un minim interes pentru el". Astăzi, la douăzeci și șapte de ani de la momentul respectiv, dezinteresul din 1931 a devenit un val uriaș de cercetări biochimice și psiho-farmacologice. Se studiază enzimele care reglează activitatea creierului; înlăuntrul corpului au fost izolate substanțe chimice necunoscute pînă acum – de pildă, adrenocromul și serotonina (dr. Page fiind coautor la descoperirea acesteia) și acum se studiază intens efectele lor ample asupra funcțiilor noastre mintale și fizice; între timp se sintetizează noi medicamente – care întăresc sau corectează ori influențează acțiunile

1. Din *Cîntul 62* al poemului *Un băiat din Shropshire*, de poetul englez Alfred Edward Housman (1859-1936).

diverselor substanțe chimice cu ajutorul cărora sistemul nervos realizează minunile sale de fiecare zi și de fiecare ceas în calitate de controlor al trupului, de instrument și mediator al conștiinței.

Din punctul nostru de vedere actual, aspectul cel mai interesant al acestor noi medicamente este faptul că ele modifică temporar chimia creierului și stările de spirit asociate fără a dăuna permanent organismului în ansamblu Din acest punct de vedere, ele sînt ca și *soma* – și total deosebite de drogurile din trecut care induc modificări mentale. De exemplu, tranchilizantul clasic este opiul. Dar opiul este un drog primejdios care, din epoca neolitică și pînă în zilele noastre, a produs dependență și opiomani și le-a distrus oamenilor sănătatea. Același lucru se poate spune și despre clasica substanță euforică – alcoolul – drogul care, ca să reproducem cuvintele psalmistului, „înveselește inima omului". Dar, din nefericire, alcoolul nu numai că înveselește inima omului; în doze excesive, el generează și boală, și dependență, și în ultimele opt sau zece mii de ani a fost o sursă principală a delincvenței, a nefericirii domestice, a degradării morale și a accidentelor altminteri evitabile.

Dintre stimulenții clasici, ceaiul, cafeaua și *maté*[1] sînt, slavă Domnului, aproape inofensive. De altfel, sînt și stimulenți foarte slabi. Spre deosebire de aceste „cești care te înveselesc, dar nu te îmbată", cocaina este un drog foarte puternic și foarte primejdios. Aceia care-l folosesc trebuie să plătească pentru extazul lor, pentru simțămîntul de putere fizică și mintală nemărginită, prin accese de depresie chinuitoare, prin simptome fizice îngrozitoare cum ar fi senzația infestării cu zeci de mii de insecte tîrîtoare – și prin halucinații paranoice care pot duce la crime violente. Un alt

1. *Yerba maté* — buruiana *maté* (*Ilex paraguayensis*).

stimulent de producție mai recentă este amfetamina, mai cunoscută sub numele ei comercial de benzedrină. Amfetamina acționează foarte eficient, dar – dacă e folosită abuziv – acționează pe seama și în detrimentul sănătății mintale și fizice. Se relatează că în momentul de față în Japonia sînt aproape un milion de consumatori de amfetamină.

Dintre halucinogenele clasice, cele mai bine cunoscute sînt *peyote* din Mexic și sud-vestul Statelor Unite și *Cannabis sativa*, consumată în întreaga lume sub nume ca hașiș, marijuana, *bhang* sau *kif*. Cele mai serioase analize medicale și antropologice arată că *peyote* este mult mai puțin dăunător decît ginul sau whisky-ul consumate de albi. *Peyote* le îngăduie indienilor care-l folosesc în ritualurile lor religioase să intre în Paradis și să se simtă contopiți cu comunitatea îndrăgită, fără a trebui să plătească pentru acest privilegiu un preț mai mare decît chinul de a trebui să mestece un lucru cu gust insuportabil și cu o senzație de vomă vreme de un ceas sau două. *Cannabis sativa* este un drog mai puțin inofensiv – deși nu chiar atît de dăunător cum vor să ne facă să credem gazetarii de senzație. Comisia medicală numită în 1944 de către primarul New Yorkului pentru a cerceta problema marijuanei a ajuns – după cercetări atente – la concluzia că această *Cannabis sativa* nu reprezintă o amenințare gravă la adresa societății și nici măcar a acelora care o consumă. Este doar o pacoste.

De la aceste modificări mintale clasice, trecem la ultimele produse ale cercetărilor psiho-farmaceutice. De cea mai mare publicitate printre acestea se bucură cele trei noi tranchilizante – reserpina, clorpromazina și meprobamatul. Administrate anumitor categorii de psihopați, primele două s-au dovedit de o eficiență remarcabilă – nu în

vindecarea bolilor mintale, dar, cel puţin, în stăvilirea temporară a simptomelor lor mai supărătoare. Meprobamatul (numit şi Miltown) produce efecte similare persoanelor care suferă de diverse forme de nevroză. Nici unul dintre aceste medicamente nu este absolut inofensiv; dar costul lor – din punctul de vedere al sănătăţii fizice şi al eficacităţii mintale – este extraordinar de scăzut. Într-o lume în care nimeni nu obţine gratis nimic, tranchilizantele oferă foarte mult la un preţ foarte mic. Meprobamatul şi clorpromazina nu sînt încă *soma*; dar ele se apropie foarte mult de unul dintre aspectele acestui drog mitic. Ele oferă o descătuşare temporară de tensiunea nervoasă, în marea majoritate a cazurilor fără a produce un rău organic permanent, şi aducînd doar o uşoară scădere a eficacităţii intelectuale şi fizice, atîta vreme cît ţine acţiunea drogului. Cu excepţia scopurilor narcotice, ele sînt probabil de preferat barbituricelor care reduc ascuţimea minţii şi, în doze mari, generează o serie de simptome psiho-fizice nedorite şi pot conduce la o dependenţă totală.

Prin LSD-25 (dietilamida acidului lisergic), farmacologii au creat de curînd o altă faţetă a drogului *soma*: o substanţă care ameliorează percepţia şi produce viziuni, dar din punct de vedere fiziologic este aproape inofensivă. Acest medicament extraordinar, eficace chiar şi în doze de numai cincizeci sau chiar douăzeci şi cinci de milionimi de gram, are (ca şi *peyote*) puterea de a-i transporta pe oameni în altă lume. În majoritatea cazurilor, lumea cealaltă la care ne dă acces LSD-25 este paradisiacă; dar se prea poate să fie şi un purgatoriu ori chiar un infern. Dar – pozitivă ori negativă – experienţa cu acid lisergic este simţită de aproape toţi cei care o fac drept profund semnificativă şi relevantă. În orice caz, faptul că minţile pot fi schimbate atît de radical cu un cost atît de mic pentru trup este de-a dreptul uimitor.

Soma nu era numai un tranchilizant și un drog dătător de vedenii; era, de asemenea (lucru imposibil, fără îndoială), un stimulent al minții și al trupului, un generator de euforie activă, dar și de acea fericire negativă care urmează eliberării de anxietate și încordare.

Stimulentul ideal — puternic, dar inofensiv — așteaptă încă să fie descoperit. Amfetamina, după cum am văzut, e departe de a fi satisfăcătoare; ea cerea un preț prea mare pentru ceea ce oferea. Un candidat mai promițător pentru rolul de *soma* în cel de al treilea aspect al ei este iproniazida, care se folosește acum pentru a-i scoate pe pacienții deprimați din starea lor chinuitoare, pentru a-i înviora pe apatici și, în general, pentru a spori cantitatea de energie psihică disponibilă. Încă și mai promițător, după părerea unui distins farmacolog pe care-l cunosc, este un compus nou, aflat încă în faza de testare, care urmează să capete numele de Deaner. Este un aminoalcool despre care se crede că sporește producția de acetilcolină din organism, amplificînd astfel activitatea și eficacitatea sistemului nervos. Omul care ia noua pilulă are nevoie de mai puțin somn, se simte mai alert și mai bine dispus, gîndește mai repede și mai bine — și toate acestea fără nici un cost pentru organism, cel puțin pe termen scurt. Pare aproape prea frumos ca să fie adevărat.

Apoi vedem că, deși *soma* nu există încă (și probabil nu va exista niciodată), au fost deja descoperiți înlocuitori destul de buni pentru diversele aspecte legate de *soma*. Există acum tranchilizante cu efecte fiziologice prea puțin costisitoare, halucinogene și stimulente fiziologice la fel de puțin dăunătoare

Este evident că un dictator, dacă ar vrea, ar putea recurge la aceste droguri în scopuri politice. El și-ar putea lua măsuri de securitate împotriva agitației și tulburărilor politice modificînd chimia

creierelor supușilor săi, făcîndu-i astfel să fie mulțumiți de condiția lor de slugi. El ar putea folosi tranchilizantele pentru a-i calma pe cei agitați, stimulentele pentru a stîrni entuziasmul celor apatici și halucinogenele pentru a distrage atenția celor nenorociți de la mizeria și chinurile în care trăiesc. Dar – se poate pune întrebarea – cum îi va determina dictatorul pe supușii săi să ia pilulele care îi vor face să gîndească, să simtă și să se comporte în modurile dorite de el? După toate probabilitățile, va fi suficient, pur și simplu, ca pilulele să fie accesibile. Astăzi sînt accesibile alcoolul și tutunul, iar oamenii cheltuiesc infinit mai mult pe aceste euforice, pseudostimulente și sedative întru totul nesatisfăcătoare, decît pe educația copiilor lor. Sau, să ne gîndim la barbiturice și tranchilizante, în Statele Unite, aceste droguri pot fi procurate pe baza unei simple rețete de la un doctor. Dar cererea publicului american pentru ceva care va face puțin mai suportabilă viața într-un mediu urban-industrial este atît de mare încît, astăzi, doctorii scriu patruzeci și opt de milioane de rețete pe an, pentru diverse tranchilizante. Mai mult decît atît, majoritatea acestor rețete sînt onorate de mai multe ori. O sută de doze de fericire nu sînt suficiente: trimiți la farmacie după un alt flacon și, cînd se termină ăsta, după altul... Nu încape îndoială că, dacă tranchilizantele s-ar putea cumpăra la fel de ușor ca și aspirina și ar fi la fel de ieftine, ar fi consumate în proporții nu de miliarde, ca în prezent, ci cu zecile și sutele de miliarde. Și orice stimulent bun și ieftin ar fi aproape la fel de popular.

Sub o dictatură, farmaciștii ar primi instrucțiuni să-și modifice comportamentul în funcție de schimbarea împrejurărilor, în vremuri de criză națională, datoria lor ar fi să promoveze vînzările de stimulente. Între două crize, prea multă agerime

și energie din partea supușilor unui tiran ar putea să-l stînjenească, în asemenea perioade, masele ar fi îndemnate să cumpere tranchilizante și halucinogene. Poporul aflîndu-se sub influența acestor siropuri alinătoare, tiranul ar putea fi sigur că nu-i va face necazuri.

Așa cum stau lucrurile acum, tranchilizantele îi pot împiedica pe unii oameni să dea prea multă bătaie de cap nu numai conducătorilor, ci și lor înșile. Prea multă încordare înseamnă boală; dar și prea puțină tensiune tot boală se cheamă că e. Există ocazii cînd ar trebui să fim încordați, cînd un exces de liniște (și în special de liniște impusă din afară, cu ajutorul chimicalelor) e total nepotrivit.

La un recent simpozion asupra meprobamatului, la care am participat, un eminent biochimist a sugerat în glumă că guvernul Statelor Unite ar trebui să dea cadou sovieticilor cincizeci de miliarde de doze din acest tranchilizant, cel mai popular dintre toate. Gluma conținea și un strop de adevăr, într-o confruntare între două populații, dintre care una este stimulată neîncetat prin amenințări și făgăduieli, dirijată neîncetat de o propagandă cu un singur țel, pe cînd celeilalte populații i se distrage mereu atenția prin televiziune, iar spiritul îi este tranchilizat cu meprobamat care dintre adversari are mai multe șanse de a învinge?

Pe lîngă efectele tranchilizante, halucinogene și stimulante, *soma* din povestirea mea avea puterea de a spori sugestibilitatea, așa că putea fi folosită pentru a întări efectele propagandei guvernamentale. Mai multe droguri existente deja în farmacopee pot fi folosite în același scop, deși cu mai puțin efect și cu un preț fiziologic mai ridicat. De exemplu, avem scopolamina, principiul activ al măselariței și, în doze mari, o otravă foarte puternică; mai există pentothalul și amytalul sodic. Poreclit din motive ciudate „serul

adevărului", pentothalul este folosit de o vreme de către poliţia din diverse ţări în scopul smulgerii unor mărturisiri de la delincvenţii refractari (sau poate pentru a le sugera mărturisiri). Pentothalul şi amytalul sodic coboară bariera dintre conştient şi subconştient şi sînt de mare preţ în tratarea epuizării de pe cîmpul de luptă – „oboseala combatanţilor"- prin procesul cunoscut în Anglia sub numele de „terapia abreacţiei", iar în America drept „narcosinteză". Se spune că aceste medicamente sînt folosite uneori de către comunişti cînd pregătesc deţinuţii mai însemnaţi să compară în faţa tribunalelor.

Între timp, farmacologia, biochimia şi neurologia sînt în progres continuu şi putem fi siguri că în următorii cîţiva ani se vor descoperi metodele chimice noi, mai bune, pentru a spori sugestibilitatea şi a scădea rezistenţa psihologică. Ca orice altă descoperire, şi acestea pot fi folosite bine sau rău. Ele pot fi aliatul psihiatrului în lupta purtată împotriva bolilor mintale, după cum pot fi şi aliatul dictatorului în lupta purtată împotriva libertăţii. Mai probabil (întrucît ştiinţa este divin de imparţială), ele vor înrobi sau, dimpotrivă, vor elibera oamenii, vor vindeca şi vor distruge în acelaşi timp.

IX

Persuasiunea subconștientă

Într-o notă de subsol adăugată la ediția din 1919 a cărții sale *Interpretarea viselor*, Sigmund Freud atrăgea atenția asupra operei neurologului austriac dr. Poetzl, care publicase de curînd o lucrare ce prezenta experiențele făcute cu tahistoscopul. (Tahistoscopul este un instrument care se prezintă sub două forme: o cameră obscură în care subiectul experienței privește o imagine expusă doar o fracțiune de secundă; și o lanternă magică cu obturator de mare viteză capabilă să proiecteze în timp foarte scurt o imagine pe un ecran.) În cadrul acestor experiențe, „Poetzl le cerea subiecților săi să deseneze ceea ce au observat în mod conștient dintr-o imagine expusă vederii lor într-un tahistoscop... Apoi și-a îndreptat atenția către lucrurile visate de subiecți în noaptea următoare și le cerea din nou să deseneze secvențe corespunzătoare din aceste vise. S-a arătat astfel, fără putință de tăgadă, că acele detalii ale imaginii expuse care nu fuseseră reținute de către subiecți furnizau material pentru construcția visului"

Cu diverse modificări și îmbunătățiri, experimentele lui Poetzl au fost repetate de multe ori, cel mai recent de către doctorul Charles Fisher, care a publicat în *Journal of the American Psychoanalytic Association* trei comunicări excelente pe tema viselor și a „percepției preconștiente". Între timp, nici psihologii academici nu au stat cu

mîinile în sîn. Confirmînd descoperirile lui Poetzl, studiile lor au arătat că, de fapt, oamenii văd şi aud mult mai multe lucruri decît ştiu în mod conştient că văd şi aud, şi că ceea ce văd şi aud fără să-şi dea seama este înregistrat de subconştient şi poate afecta gîndurile, simtămintele şi purtările lor conştiente.

Ştiinţa pură nu rămîne pură la nesfîrşit. Mai devreme ori mai tîrziu se va preface în ştiinţă aplicată şi în cele din urmă în tehnologie. Teoria se modulează în practică industrială, cunoştintele devin o forţă, formulele şi experienţele de laborator suferă o metamorfoză şi reapar sub forma bombei cu hidrogen. În cazul de faţă, micul element de ştiinţă pură al lui Poetzl şi toate celelalte bucăţele drăguţe de ştiinţă pură din domeniul percepţiei preconştiente şi-au păstrat puritatea originară surprinzător de mult timp. Apoi, la începutul toamnei lui 1957, la exact patruzeci de ani de la publicarea lucrării originale a lui Poetzl, s-a anunţat că puritatea lor e un lucru de domeniul trecutului; aceste descoperiri fuseseră aplicate şi intraseră în domeniul tehnologiei. Anunţul a produs multă vîlvă şi a fost comentat şi discutat în întreaga lume civilizată. Nici nu e de mirare, căci noua tehnică a „proiecţiei subliminale", cum a fost denumită, era strîns legată de distracţiile pentru marele public, iar în viaţa oamenilor civilizaţi distracţiile pentru mase joacă acum un rol comparabil cu cel jucat de religie în Evul Mediu. Epocii noastre i s-au dat multe denumiri sau porecle – Epoca Neliniştii, Era Atomică, Era Spaţială. Cu aceeaşi îndreptăţire, ar putea fi numită Era Dependenţei de Televiziune, Era Serialelor, Era Diskjockey-ului, într-o asemenea epocă, anunţul că ştiinţa pură a lui Poetzl s-a aplicat sub forma unei tehnici a proiecţiei subliminale nu putea să nu stîrnească maximum de interes printre

beneficiarii divertismentelor de masă. Căci noua tehnică le era destinată direct lor și scopul ei era să le manipuleze mințile fără ca ei să-și dea seama de ce li se întîmplă. Prin tahistoscoape special concepute, se transmiteau în flash-uri de o minisecundă – sau chiar mai puțin – cuvinte sau imagini pe ecranele televizoarelor și cinematografelor în timpul programului (nu înaintea lui sau după el). „Beți Coca-Cola" sau „Aprindeți o țigară Camel" erau inscripțiile supraimprimate peste îmbrățișarea îndrăgostiților, peste lacrimile mamei îndurerate, iar nervul optic al privitorilor înregistra aceste mesaje secrete, în subconștientul lor reacționa la ele și cu timpul oamenii simțeau o poftă devorantă de răcoritoare și tutun. Iar între timp se transmiteau alte mesaje secrete, în șoapte imperceptibile auzului conștient sau țipate prea strident pentru acesta. În mod conștient, ascultătorul poate da atenție unei replici ca „Draga mea, te iubesc", dar subliminal, sub pragul conștient, urechile lui incredibil de sensibile și subconștientul lui receptează ultimele vești despre deodorante și laxative.

Funcționează oare cu adevărat acest gen de propagandă comercială? Dovezile furnizate de firma comercială care a dezvăluit pentru prima dată o tehnică a proiecției subliminale erau vagi și – din punct de vedere științific – cu totul nesatisfăcătoare. Se zice că, repetată la intervale regulate în cursul proiecției unui film la cinema, porunca de a cumpăra mai multe floricele de porumb a avut drept rezultat o sporire cu cincizeci la sută a vînzării acestui produs în timpul pauzei. Dar o singură experiență nu dovedește decît prea puțin. Mai mult decît atît, această experiență a fost prea slab organizată. Nu s-au făcut controale și nici vreo încercare de a ține seama de nenumăratele variabile care, fără îndoială, afectează consumul

de *popcorn* (floricele) de către spectatori. Şi oricum, acesta a fost oare modul cel mai eficace de a aplica cunoştinţele acumulate de-a lungul anilor de cercetătorii ştiinţifici ai percepţiei subconştiente? Exista oare în mod intrinsec probabilitatea ca, proiectînd fulgerător numele unui produs şi porunca de a-l cumpăra, să poţi înfrînge împotrivirea cumpărătorului şi să recrutezi noi clienţi? Răspunsul la ambele întrebări este, aproape evident, nu. Dar, bineînţeles, nu înseamnă că descoperirile neurologilor şi psihologilor sînt lipsite de importanţă practică. Aplicată în mod abil, mica descoperire de ştiinţă pură a lui Poetzl ar putea foarte bine deveni un instrument puternic de manipulare a minţilor nebănuitoare.

Pentru cîteva elemente foarte sugestive, să trecem acum de la vînzătorii de floricele de porumb la cei care, cu mai puţină zarvă şi mai multă imaginaţie, şi cu metode mai bune, au făcut experienţe în acelaşi domeniu. În Marea Britanie, unde procesul manipulării minţilor sub nivelul conştientului este cunoscut sub numele de „injecţie strobonică"[1], cercetătorii au accentuat importanţa practică a creării condiţiilor psihologice adecvate pentru persuasiunea subconştientă. O sugestie făcută peste pragul conştientului are mai multe şanse de a-şi face efectul cînd receptorul se află într-o uşoară transă hipnotică, sub influenţa anumitor medicamente sau este debilitat de boală, înfometare sau orice gen de stres fizic ori emoţional. Dar ceea ce este valabil pentru sugestiile făcute peste pragul conştientului rămîne valabil şi pentru sugestiile făcute sub acest prag. Cu alte cuvinte, cu cît e mai scăzut nivelul rezistenţei psihologice a unei persoane, cu atît mai eficace se vor dovedi sugestiile prin injecţie strobonică. Dictatorul

1. Cu luminare intermitentă şi schimbare foarte rapidă, sub pragul percepţiei.

ştiinţific de mîine îşi va instala maşinile de şoptit şi proiectoarele subliminale în şcoli şi spitale (copiii şi bolnavii manifestă o sugestibilitate sporită) şi în toate locurile publice unde spectatorii pot fi supuşi unei „înmuieri" preliminare prin retorică sau ritualuri care sporesc sugestibilitatea.

De la condiţiile în care ne putem aştepta la eficacitatea sugestiei subliminale, trecem acum la sugestiile în sine. Cum şi în ce termeni trebuie să se adreseze propagandistul subconştientului victimelor sale? Prin comenzi directe („Cumpăraţi floricele" sau „Votaţi pentru Jones") şi afirmaţii directe, fără rezerve („Socialismul pute" sau „Cutare pastă de dinţi înlătură mirosul neplăcut al gurii") are şanse să-şi facă efectul numai asupra acelor minţi care simpatizează deja floricelele şi pe Jones, care sînt deja treze în privinţa primejdiilor mirosurilor corpului nostru şi ale proprietăţii obşteşti asupra mijloacelor de producţie. Dar întărirea credinţelor existente nu este suficientă; ca să-şi merite numele, propagandistul trebuie să creeze o credinţă nouă, trebuie să ştie cum să-i atragă de partea lui pe cei indiferenţi şi nehotărîţi, trebuie să-i poată înmuia şi chiar converti pe cei ostili. El ştie că afirmaţiei şi poruncii subliminale trebuie să-i adauge arta convingerii subliminale.

Peste pragul conştientului, una dintre cele mai eficace metode de persuasiune nonraţională este ceea ce putem numi „persuasiune-prin-asociere". Propagandistul îşi asociază în mod arbitrar produsul, candidatul sau cauza pe care le-a ales cu o idee, o imagine a unei persoane sau a unui lucru pe care – în cadrul unei anumite culturi - majoritatea oamenilor o consideră neîndoielnic bună. Astfel, într-o campanie de vînzări, frumuseţea feminină poate fi asociată în mod arbitrar cu orice, de la un buldozer pînă la un diuretic; într-o campanie politică, patriotismul poate fi asociat oricărei cauze – de la apartheid, pînă la integrare – şi

oricărei persoane, de la Mahatma Gandhi[1] pînă la senatorul McCarthy[2]. Cu mulți ani în urmă, în America Centrală, am fost martorul unui caz de „persuasiune-prin-asociere" care m-a umplut de admirație și spaimă față de oamenii care l-au pus la cale. În munții din Guatemala singurele opere de artă care se importă sînt calendarele colorate distribuite gratuit de companiile străine ale căror produse se vînd indienilor. Calendarele americane aveau poze cu cîini, peisaje, tinere femei sumar îmbrăcate. Dar, pentru indieni, cîinii sînt doar obiecte utilitare, peisajele le văd în fiecare zi, pînă la refuz, iar blondele pe jumătate goale sînt neinteresante, poate chiar puțin respingătoare. Ca atare, calendarele americane erau mai puțin populare decît calendarele germane, căci agenții de publicitate germani își dăduseră osteneala să descopere ce prețuiesc indienii și ce-i interesează pe aceștia. Îmi aduc aminte, în mod special, de o capodoperă a propagandei comerciale. Era un calendar tipărit de un fabricant de aspirină, în partea de jos a pozei se vedea marca familiară de pe familiarul flacon cu tablete albe. Deasupra nu erau peisaje cu zăpezi sau cu păduri în prag de toamnă, nici cîini de rasă, nici fete de la revistă cu sînii mari. Nu. Ingenioșii nemți asociaseră antinevralgicelor un tablou foarte colorat și extrem de realist al Sfintei Treimi șezînd pe un nor cumulus, înconjurată de Sfîntul Iosif și Fecioara Maria, de mai mulți sfinți și de foarte mulți îngeri. Așadar, virtuțile miraculoase ale acidului acetilsalicilic erau garantate, pentru mințile simple și profund religioase ale indienilor, de către Dumnezeu Tatăl și de întreaga ceată cerească. Acest gen de „persuasiune-prin-asociere" este un lucru la care

1. Gînditor și lider politic indian (1869-1948).
2. Joseph Raymond McCarthy (1908-1957), politician extremist american.

par să se preteze extrem de bine tehnicile proiecției subliminale. Într-o serie de experiențe făcute la Universitatea din New York, sub auspiciile Institutului Național pentru Sănătate, s-a constatat că simțămintele unei persoane în privința unei imagini văzute în mod conștient pot fi modificate prin asocierea ei, la nivelul subconștientului, cu altă imagine sau, încă și mai bine, cu cuvinte ce au un mesaj valoric. Astfel, asociată fiind, la nivelul subconștient, cuvîntului „fericit", o față lipsită de orice expresie i se pare observatorului că-i zîmbește, că are o înfățișare prietenoasă, amabilă, deschisă. Cînd aceeași față era asociată, tot la nivelul subconștientului, cuvîntului „supărat", ea căpăta o înfățișare respingătoare și observatorul o găsea ostilă și dezagreabilă. (Unui grup de tinere femei a ajuns chiar să i se pară foarte masculină – deși, cînd era asociată cuvîntului „fericit", ele socoteau că fața aparține unei reprezentante a propriului lor sex. Luați aminte, părinți și soți!) Evident că aceste descoperiri sînt deosebit de semnificative pentru propagandistul comercial și politic. Dacă el își poate aduce victimele într-o stare de sugestibilitate anormal de ridicată, dacă le poate arăta, cînd se află în această stare, lucrul, persoana sau – printr-un simbol – cauza pentru care face el reclamă și dacă, la nivelul subconștientului, poate asocia acest lucru, această persoană sau acest simbol unui cuvînt sau unei imagini care poartă un mesaj de valoare, propagandistul poate modifica simțămintele și opiniile lor fără ca victimele lui să aibă măcar idee de ceea ce se întîmplă. După părerea unui consorțiu comercial foarte întreprinzător din New Orleans, ar fi posibil ca, prin folosirea acestei tehnici, să se sporească valoarea de divertisment a filmelor și a emisiunilor de televiziune. Oamenilor le place să încerce emoții puternice și, deci, ei savurează tragediile, povestile de groază, romanele polițiste și poveștile

de dragoste pasionată. Dramatizarea unei lupte sau a unei îmbrățișări produce emoții puternice în rîndurile spectatorilor. Dar ar putea provoca emoții și mai puternice dacă ar fi asociată, la nivelul subconștientului, unor cuvinte ori simboluri corespunzătoare.

De exemplu, în versiunea cinematografică a romanului lui Hemingway, *Adio, arme*, moartea eroinei în chinurile facerii poate fi făcută și mai tulburătoare prin flash-uri subliminale proiectate pe ecran, repetate în cursul scenei, a unor cuvinte impresionante ca „durere", „sînge" și „moarte". Cuvintele nu se văd în mod conștient; dar efectul lor asupra subconștientului ar putea fi foarte mare și aceste efecte ar putea întări în mare măsură emoțiile stîrnite, la nivelul conștient, de jocul actorilor și de dialog. Dacă, după cum pare aproape sigur, proiecția subliminală poate intensifica în mod repetat emoțiile resimțite de publicul cinematografic, industria filmelor ar putea fi salvată de la faliment – cu condiția ca producătorii de televiziune să nu le-o ia ei înainte.

În lumina celor spuse despre „persuasiunea-prin-asociere" și intensificarea emoțiilor prin sugestie subliminală, să încercăm să ne imaginăm cum va arăta mitingul politic de mîine. Candidatul (dacă mai rămîne în picioare sistemul cu candidați) sau reprezentantul numit de oligarhia dominantă, își va ține discursul în auzul tuturor, între timp, tahistoscoapele, mașinile de șoptit și de țipat, proiectoarele de imagini atît de vagi încît numai subconștientul poate reacționa la ele, vor întări spusele lui, asociind în mod sistematic omul și cauza lui cu cuvinte cu încărcătură pozitivă și imagini sanctificate, și prin „injectarea stroboscopică" a cuvintelor cu încărcătură negativă și a simbolurilor odioase ori de cîte ori oratorul pomenește de dușmanii Statului sau ai Partidului.

În Statele Unite se vor proiecta pe tribuna vorbitorului scurte flash-uri cu Abraham Lincoln și cuvintele „guvernarea de către popor", în Rusia, firește că oratorul va fi asociat unor scurte imagini ale lui Lenin, cuvintelor „democrație populară" și bărbii profetice a Părintelui Marx. Pentru că toate acestea sînt încă de domeniul viitorului, și asta ne face să ne simțim în siguranță, ne mai dă mîna să zîmbim. Dar peste un deceniu sau două aceste lucruri vor părea mult mai puțin amuzante. Ceea ce este acum doar *science-fiction* va fi devenit o realitate politică de fiecare zi.

Experimentul Poetzl a fost unul dintre semnele rele pe care, într-un fel, le-am trecut cu vederea cînd scriam *Minunata lume nouă*. În fabula mea nu se face nici o referire la proiecția subliminală. Este o omisiune, o greșeală pe care, dacă aș rescrie astăzi cartea, aș corecta-o fără doar și poate.

X

Hipnopedia[1]

Spre sfîrșitul anului 1957, penitenciarul Woodland Road Camp din ținutul Tulare, statul California, a fost scena unui experiment curios și interesant. S-au plasat megafoane miniaturizate sub pernele unui grup de deținuți care se oferiseră să servească drept cobai psihologici.

Toate aceste difuzoare de pernă erau legate de un picup din biroul directorului închisorii. Din oră în oră, toată noaptea, o șoaptă inspirată repeta o mică predică despre „principiile vieții morale". Trezindu-se în mijlocul nopții, deținutul putea auzi această voce stinsă lăudînd virtuțile cardinale sau murmurînd, în numele propriului său alter-ego mai bun: „Sînt plin de dragoste și compătimire pentru toți, așa să-mi ajute Dumnezeu".

După ce am citit despre experiența făcută în penitenciarul Woodland, m-am întors la capitolul al doilea din *Minunata lume nouă*. În acel capitol, Directorul incubatoarelor și condiționării pentru Europa Occidentală explică unui grup de studenți începători în acest domeniu cum funcționează sistemul educației etice controlate de stat, cunoscut în secolul al VII-lea după Ford sub numele de hipnopedice. Directorul le spune ascultătorilor că cele dintîi încercări de învățare prin somn au fost greșit

1. Educație în timpul somnului.

plănuite și, ca atare, nu au dat roade. Educatorii încercaseră să ofere instrucție intelectuală elevilor care moțăiau. Dar activitatea intelectuală e incompatibilă cu somnul. Hipnopedia a dat roade abia cînd a fost folosită pentru instrucția morală – cu alte cuvinte, pentru condiționarea comportamentului prin sugestie verbală făcută într-o perioadă de rezistență psihologică diminuată. „Condiționarea fără cuvinte este primitivă și prea generală, ea nu poate imprima modurile complexe de comportare cerute de către stat. Pentru aceasta trebuie să existe cuvinte, dar cuvinte fără rațiune"... genul de cuvinte care nu necesită nici un fel de analiză pentru înțelegerea lor, ci care pot fi înghițite pe de-a-ntregul de către creierul adormit. Aceasta este adevărata hipnopedie, „cea mai mare forță moralizatoare și socializatoare a tuturor timpurilor". În *Minunata lume nouă*, nici un cetățean din castele inferioare nu provoca nici un fel de tulburări sau necazuri. De ce? Pentru că, începînd din momentul cînd putea vorbi și înțelege ceea ce i se spunea, fiecare copil aparținînd castelor inferioare era expus unor sugestii repetate la nesfîrșit, noapte de noapte, în cursul orelor de toropeală și somn. Aceste sugestii erau „ca picături de ceară pentru sigilii, picături lichide care aderă, se încrustează, se încorporează în materia pe care cad, pînă cînd toată stînca devine doar o singură pată stacojie. Pînă cînd în cele din urmă mintea copilului se contopește cu aceste sugestii și suma sugestiilor formează mintea copilului. Și nu numai mintea copilului, ci și mintea adultului – pe toată viața. Mintea care judecă, și dorește, și decide alcătuită din aceste sugestii. Dar toate aceste sugestii sînt sugestiile noastre – sugestii venite din partea statului..."

După cîte știu, pînă în ziua de azi sugestii hipnopedice nu au fost oferite de un stat mai

puternic decît Districtul Tulare din California și natura sugestiilor hipnopedice adresate răufăcătorilor de către penitenciarul din Tulare este ireproșabilă. O, dacă ar fi posibil ca noi toți, și nu numai deținuții din penitenciarul Woodland, să fim efectiv împănați, în cursul somnului, cu dragoste și compasiune pentru toți oamenii! Nu, nu e vorba de a ridica obiecții împotriva mesajului transmis de șoaptele inspirate; e vorba de principiul învățării în somn folosite de agențiile guvernamentale. Oare hipnopedia este genul de instrument pe care ar trebui să li se permită funcționarilor care exercită autoritatea într-o societate democratică să-l folosească după bunul lor plac? În cazul de față, autoritatea, prin funcționarii ei, folosește acest instrument numai asupra unor voluntari, și asta cu cele mai bune intenții. Dar nu există nici o garanție că în alte cazuri intențiile vor fi bune sau că îndoctrinarea va fi făcută voluntar. Nici o lege sau aranjament social care le dă funcționarilor posibilitatea să fie duși în ispită nu este de dorit. Orice lege sau aranjament care-i ferește pe funcționari de ispita de a abuza de puterea încredințată lor – în avantajul lor sau al statului sau al altei organizații politice, economice ori ecleziastice este binevenită.

Hipnopedia, dacă se dovedește eficace, ar deveni un instrument înspăimîntător de puternic în mîinile oricărei persoane aflate în situația de a impune sugestiile sale unui auditoriu captiv. O societate democratică este atașată ideii că puterea este adeseori folosită abuziv și, deci, ar trebui încredințată unor demnitari sau funcționari numai în cantități limitate și pentru perioade de timp limitate. Într-o asemenea societate, folosirea hipnopediei de către funcționari ar trebui să fie reglementată prin lege – adică, firește, dacă hipnopedia ar fi cu adevărat un instrument al puterii. Dar este ea cu adevărat un instrument al puterii? Va funcționa

ea atît de bine pe cît mi-am închipuit eu că va acționa în secolul al VII-lea după Ford? Să cercetăm dovezile.

În numărul din iulie 1955 al revistei *Psychological Bulletin*, Charles W. Simon și William H. Emmons au analizat și evaluat cele mai importante zece studii din acest domeniu. Toate zece se refereau la memorie. Oare învățătura prin somn chiar îl ajută pe elev în sarcina lui de a învăța ceva pe de rost? Și în ce măsură materialul care i se șoptește la ureche unei persoane adormite rămîne memorat a doua zi dimineață, cînd se trezește aceasta? Simon și Emmons răspund după cum urmează: „Am analizat și cîntărit zece studii referitoare la învățătura în timpul somnului. Multe dintre ele au fost citate în mod necritic de către firme comerciale, în reviste de divertisment sau în articole de ziar, ca dovezi în sprijinul posibilității de învățare prin somn. S-a făcut o analiză critică a planului experiențelor, a statisticilor, metodologiei și criteriilor somnului. Toate aceste studii prezentau deficiențe în unul sau mai multe dintre aceste domenii. Studiile nu arată clar, fără echivoc, că învățarea se produce cu adevărat în timpul somnului. Dar ceva învățătură pare să se deprindă într-o stare specială de trezie, de care subiecții nu-și mai amintesc ulterior dacă au fost treji sau nu. Lucrul acesta poate să aibă mare importanță practică din punctul de vedere al economiei, în perioada de studiu, dar nu poate să fie proclamat drept învățătură prin somn... Problema devine parțial confuză datorită unei definiții necorespunzătoare a somnului".

Între timp, rămîne o realitate faptul că în armata americană, în cursul celui de-al doilea război mondial (și, cu caracter experimental, și în cursul primului război), instrucția cotidiană pentru codul Morse și limbile străine a fost suplimentată prin instrucție în timpul somnului – după cît se pare,

cu rezultate mulțumitoare. De la sfîrșitul celui de-al doilea război mondial, mai multe firme comerciale din Statele Unite și din alte țări au vîndut mari cantități de „perne difuzoare" și de picupuri și magnetofoane declanșate de ceasornice, pentru uzul actorilor grăbiți să-și învețe rolurile, al politicienilor sau predicatorilor care doresc să creeze iluzia elocinței spontane, al studenților care se pregătesc pentru examene și în ultimul rînd și cel mai rentabil – pentru uzul nenumăraților oameni nemulțumiți de ei înșiși, care ar vrea să fie supuși sugestiei ori autosugestiei pentru a se schimba. Sugestia autoadministrată poate fi ușor folosită pe bandă de magnetofon și ascultată, de nenumărate ori la rînd, atît ziua, cît și noaptea în somn. Sugestiile venite din afară pot fi cumpărate sub forma unor înregistrări care cuprind o gamă foarte largă de mesaje utile. Există pe piață discuri care promovează destinderea, eliberarea de tensiune și inducerea unei relaxări profunde, discuri pentru promovarea încrederii în sine (folosite în mare măsură de voiajorii comerciali), discuri pentru sporirea farmecului personal, pentru dobîndirea unei personalități mai magnetice. Cel mai bine se vînd discurile pentru realizarea armoniei sexuale și pentru cura de slăbire. („Ciocolata mă lasă rece, sînt insensibil la atracția cartofilor prăjiți, brioșele nu mă atrag deloc.") Există discuri pentru ameliorarea sănătății și chiar și discuri care te învață cum să cîștigi mai mulți bani. Și lucrul remarcabil este că, după mărturiile voluntare, nesolicitate, trimise de cumpărătorii recunoscători ai acestor discuri, într-adevăr, mulți oameni cîștigă mai bine după ce ascultă sugestiile hipnopedice în acest sens, multe doamne obeze slăbesc de-adevăratelea și multe perechi aflate în pragul divorțului realizează armonia sexuală și trăiesc fericite de-a pururi.

În acest context, e foarte edificator articolul „Somnul și hipnoza" de Theodore X. Barber, care a apărut în numărul pe octombrie 1956 al revistei *The Journal of Clinical and Experimental Hypnosis*. Barber subliniază diferența semnificativă dintre somnul superficial și somnul profund: în timpul somnului profund electroencefalograma nu înregistrează unde alfa; acestea apar în momentele de somn superficial. Din acest punct de vedere, somnul superficial este mai aproape de starea de veghe și de stările hipnotice (în ambele fiind prezente undele alfa) decît de somnul profund. O persoană care doarme profund se trezește la un zgomot puternic. Un stimul mai puțin violent nu-l trezește, dar produce reapariția undelor alfa. Pentru moment, somnul profund cedează locul somnului superficial.

O persoană care doarme profund nu poate fi sugestionată. Dar cînd li se oferă sugestii subiecților cufundați în somn superficial, ei reacționează la ele – a descoperit Barber – în același fel în care reacționează la sugestii cînd se află într-o transă hipnotică.

Experiențe similare au fost făcute de mulți dintre cercetătorii anteriori ai hipnotismului. Într o lucrare devenită clasică, *History, Practice and Theory of Hypnotism* (*Istoria, practica și teoria hipnozei*), publicată pentru prima oară în 1903, Milne Bramwell înregistrează faptul că „multe autorități științifice pretind a fi transformat somnul natural în somn hipnotic. După Wetterstrand, adeseori e foarte ușor să stabilești o legătură cu persoanele adormite, mai ales cu copiii... Wetterstrand socoate această metodă de producere a hipnozei de mare valoare practică și susține că a folosit-o adeseori cu mult succes". Bramwell îi citează în același sens pe mulți alți adepți experimentați ai hipnozei (printre care autorități

eminente ca Bernheim, Moll și Forel). Astăzi un experimentator n-ar mai vorbi de „transformarea somnului natural în somn hipnotic". El e gata să spună doar că somnul superficial (opus somnului profund, fără unde alfa) este o stare în care mulți subiecți vor accepta sugestiile tot atît de ușor cum o fac și cînd se află sub influența hipnozei. De exemplu, după ce li se spune, în timpul somnului superficial, că se vor trezi peste puțină vreme cu o sete cumplită, mulți subiecți se trezesc într-adevăr cu gîtul uscat și teribil de însetați. Poate că scoarța cerebrală este prea puțin activă pentru a gîndi direct; dar este destul de alertă pentru a reacționa la sugestii și pentru a le transfera sistemului nervos vegetativ.

După cum am văzut deja, binecunoscutul doctor și experimentator suedez Wetterstrand a izbutit cel mai bine în tratamentul hipnotic al copiilor adormiți. În zilele noastre, metodele lui Wetterstrand sînt aplicate de o serie de pediatri care le instruiesc pe tinerele mame în arta de a le da sugestii utile copiilor lor în timpul orelor de somn superficial. Prin acest fel de hipnopedie, copiii pot fi dezvățați să mai facă pipi în pat sau să-și roadă unghiile, pot fi pregătiți să se supună fără nici o frică unei operații chirurgicale, pot să-și recapete încrederea și siguranța atunci cînd, dintr-un motiv sau altul, împrejurările vieții lor au devenit chinuitoare. Chiar și eu am văzut rezultate remarcabile obținute prin hipnopedia terapeutică asupra copiilor mici. Probabil că și cu mulți adulți pot fi obținute rezultate comparabile.

Pentru un dictator în devenire, morala ce se desprinde din toate acestea este foarte limpede. În condiții corespunzătoare, hipnopedia funcționează cu adevărat – functionează, s-ar părea, cam la fel de bine ca și hipnoza. Majoritatea lucrurilor care i se pot face unei persoane aflate în transă hipnotică sau care pot fi făcute cu ajutorul ei pot

fi făcute şi cu o persoană uşor adormită. Sugestiile verbale pot fi făcute să treacă prin scoarţa somnolentă în mezencefal, în trunchiul cerebral şi în sistemul nervos vegetativ. Dacă aceste sugestii sînt bine concepute şi frecvent repetate, funcţiile naturale ale persoanei adormite pot fi ameliorate sau influenţate, se pot instala noi tipare de sensibilitate, se pot modifica cele vechi, se pot transmite comenzi posthipnotice, se pot inculca adînc în memorie lozinci şi formule, cuvinte-cheie. Copiii sînt subiecţi hipnopedici mai buni decît adulţii, şi viitorul dictator va profita pe deplin de acest fapt. Copiii de creşă şi de grădiniţă vor fi trataţi cu sugestii hipnopedice în cursul somnului de după-amiază. Pentru copiii mai mari şi în special pentru copiii membrilor de partid – băieţii şi fetele care urmează să devină conducători, directori şi profesori – vor exista internate în care excelenta educaţie din timpul zilei va fi suplimentată în cursul nopţii, prin hipnopedie. În cazul adulţilor, se va acorda o atenţie deosebită bolnavilor. După cum a demonstrat Pavlov cu mulţi ani în urmă, cîinii încăpăţînaţi şi rezistenţi devin foarte uşor de sugestionat după o operaţie sau atunci cînd suferă de o boală care-i debilitează. Deci, dictatorul nostru va avea grijă să se instaleze sisteme de difuzoare în toate saloanele de spital. O operaţie de apendicită, o naştere, o pneumonie sau o criză de ficat pot deveni prilejul potrivit pentru predarea intensivă a loialităţii şi a credinţei supuse, unui curs de reciclare în principiile ideologiei locale. Alţi cursanţi captivi pot fi găsiţi în închisori, lagăre de muncă, cazărmi, pe vapoare, trenuri sau avioane de noapte, în mizerele săli de aşteptare ale gărilor şi autogărilor. Chiar dacă sugestiile hipnopedice oferite acestor auditori captivi n-ar avea o eficacitate mai mare de zece la sută, rezultatele încă ar fi impresionante, iar pentru un dictator, foarte de dorit.

De la sugestibilitatea sporită, asociată somnului superficial și hipnozei, să trecem la sugestibilitatea normală a celor care sînt treji – sau cel puțin cred că sînt treji. (De fapt, așa cum insistă budiștii, cei mai mulți dintre noi sîntem tot timpul pe jumătate adormiți și trecem prin viață ca somnambulii, ascultînd de sugestiile altora. Revelația înseamnă starea de veghe totală. Cuvîntul „Buddha" poate fi tradus prin „Veghe".)

Genetic, fiecare ființă omenească este unică și, din multe puncte de vedere, complet diferită de toate celelalte ființe omenești. Gradul de abatere individuală față de norma statistică este uluitor de mare. Și să nu uităm că norma statistică este utilă numai pentru starea civilă și pentru calculele demografice, nu și pentru viața adevărată. În viața reală nu există „omul mediu". Există doar cazuri particulare de bărbați, femei și copii, fiecare cu idiosincrasiile înnăscute ale trupului sau minții sale, și cu toții încercînd (sau fiind siliți) să-și ajusteze diversitățile biologice în cadrul uniformității vreunui tipar socio-cultural.

Sugestibilitatea este una dintre calitățile care variază semnificativ de la individ la individ. Firește, factorii de mediu își au rolul lor în a determina o persoană să fie mai receptivă la sugestii decît alta; dar tot atît de sigur este că mai există și diferențe constituționale în sugestibilitatea indivizilor. Rezistența extremă împotriva sugestiilor este destul de rară. Din fericire. Căci dacă toți oamenii ar fi la fel de greu de sugestionat cum sînt unii, viața socială ar deveni imposibilă. Societățile pot funcționa cu un grad rezonabil de eficiență pentru că majoritatea oamenilor sînt destul de sugestionabili, în diferite grade. Sugestibilitatea extremă este probabil la fel de rară ca și opusul ei. Iarăși din fericire. Căci dacă majoritatea oamenilor ar fi la fel de receptivi la sugestiile din afară ca bărbații și femeile de la limitele extreme ale

sugestibilității, alegerea liberă, rațională ar deveni, practic, imposibilă pentru majoritatea electoratului, iar instituțiile democratice n-ar putea supraviețui, ba chiar nu s-ar putea nici măcar constitui.

Acum cîțiva ani, un grup de cercetători de la Spitalul General al Statului Massachusetts au făcut o experiență foarte edificatoare asupra efectelor de suprimare a durerii prin placebo. (Un placebo este orice element pe care bolnavul îl crede a fi un medicament activ, dar care, de fapt, este inactiv din punct de vedere farmacologic.) În cadrul acestui experiment, subiecții erau o sută șaizeci și doi de pacienți care tocmai fuseseră supuși unor operații chirurgicale și aveau dureri cumplite. Ori de cîte ori un pacient cerea medicamente pentru potolirea durerii, i se făcea o injecție, fie cu morfină, fie cu apă distilată. Tuturor pacienților li s-au făcut injecții de morfină și de placebo. Circa treizeci la sută dintre pacienți nu au obținut nici o alinare de la placebo. Pe de altă parte, paisprezece la sută au simțit o ușurare după fiecare injecție cu apă distilată. Restul de cincizeci și cinci la sută din membrii grupului au scăpat uneori de dureri prin placebo, dar nu de fiecare dată.

În ce privințe erau diferite reacțiile subiecților sugestionabili de cele ale subiecților nesugestionabili? Studiile și testele atente au dezvăluit faptul că nici vîrsta, nici sexul nu reprezintă un factor semnificativ. Bărbații au reacționat la placebo, la fel de des ca și femeile, iar tinerii la fel de frecvent ca și bătrînii. Nici inteligența – măsurată pe baza testelor standard – nu pare să fie importantă. Coeficientul de inteligență *medie* al celor două grupuri era aproximativ același. Cele două grupuri difereau semnificativ mai ales în privința temperamentului, în privința felului în care gîndeau despre ei înșiși și despre alții. Cei care au reacționat pozitiv se arătau mai cooperanți decît grupul

opus, mai puțin critici, mai puțin suspicioși. Ei nu le dădeau de furcă infirmierelor și socoteau îngrijirea primită în spital drept „minunată". Dar cu toate că erau mai puțin neprietenoși față de alții decît cei care nu au reacționat, pacienții care au reacționat pozitiv erau, în general, mult mai preocupați și îngrijorați în privința propriei persoane. Sub influența stresului, această îngrijorare avea tendința de a se traduce prin diferite simptome psihosomatice – cum ar fi rãul la stomac, diareea și durerile de cap. În pofida îngrijorării lor, sau tocmai datorită ei, majoritatea celor care au reacționat pozitiv erau mai puțin inhibați în manifestarea emoțiilor și mai volubili decît cei care nu au reacționat. De asemenea, ei erau mult mai religioși, mult mai activi în treburile bisericii lor și mult mai preocupați – în plan subconștient – de organele lor pelviene și abdominale.

E interesant să comparăm aceste cifre privitoare la reacția față de placebo cu estimările făcute, în domeniul specialității lor, de autorii care au scris despre hipnoză. Ei ne spun că circa o cincime din populație poate fi hipnotizată cu foarte mare ușurință. O altă cincime nu poate fi hipnotizată deloc sau poate fi hipnotizată doar atunci cînd medicamentele ori oboseala le-au diminuat rezistența psihologică. Restul de trei cincimi din oameni pot fi hipnotizați puțin mai greu decît primul grup, dar mult mai ușor decît cel de-al doilea. Un fabricant de discuri hipnopedice mi-a spus că circa douăzeci la sută din clienții săi sînt entuziasmați și se laudă într-un timp foarte scurt cu rezultate uimitoare. La capătul opus al spectrului sugestibilității există o minoritate de opt la sută care întotdeauna cere banii înapoi. Între aceste două extreme se plasează oamenii care nu obțin rezultate rapide, dar se dovedesc destul de sugestionabili pentru a fi afectați pînă la urmă, pe termen lung. Dacă ascultă cu perseverență instrucțiunile

hipnopedice adecvate, vor sfîrși prin a obține ceea ce doresc: încrederea în sine, armonia sexuală, scăderea în greutate sau sporirea averii.

Idealurile democrației și libertății se confruntă cu realitatea brută a sugestibilității omului. O cincime din oricare electorat poate fi hipnotizată cît ai clipi din ochi, o șeptime poate scăpa de dureri prin injecții cu apă, un sfert va răspunde prompt și cu entuziasm la hipnopedie. La aceste minorități mult prea cooperante trebuie adăugate majoritățile care se urnesc greu, a căror susceptibilitate, nu chiar extremă, poate fi exploatată eficace de oricine își cunoaște meseria și e gata să-i consacre timpul și osteneala necesare.

Dar e libertatea individuală compatibilă cu un grad ridicat de sugestibilitate individuală? Pot instituțiile democratice să supraviețuiască subminării din interior, de către abilii manipulatori ai minților, versați în arta exploatării sugestibilității indivizilor și mulțimilor? În ce măsură poate fi neutralizată prin educație tendința înnăscută de a te lăsa sugestionat pentru propriul tău bine sau pentru binele unei societăți democratice? Pînă unde poate fi controlată prin lege exploatarea sugestibilității neobișnuite de către oameni de afaceri sau clerici, de către politicieni aflați la putere sau în opoziție? Explicit sau implicit, primele două întrebări au fost discutate în capitolele anterioare, în cele ce urmează, voi analiza problemele prevenirii și ale tratamentului.

XI

Educația pentru libertate

Educația pentru libertate trebuie să înceapă prin prezentarea unor fapte și prin enunțarea unor valori și trebuie să ducă la făurirea tehnicilor adecvate pentru înțelegerea și realizarea practică a valorilor și pentru combaterea acelor oameni care, indiferent de motiv, preferă să ignore faptele sau să nege valorile.

Într-un capitol anterior am discutat etica socială, în cadrul căreia efectele secundare nedorite ce rezultă din supraorganizare și suprapopulare sînt justificate și prezentate drept bune. Oare un asemenea sistem de valori este consonant cu ceea ce știm despre fizicul și temperamentul oamenilor? Etica socială pornește de la ideea că hrana are o importanță supremă în determinarea comportamentului uman și că natura înzestrarea psihologică cu care se nasc indivizii – reprezintă un factor neglijabil. Dar oare așa stau lucrurile? Este oare adevărat că ființele omenești nu sînt decît produsele mediului social? Și, dacă nu este adevărat, atunci ce justificare se poate găsi pentru a susține că individul e mai puțin important decît grupul din care face parte?

Toate dovezile de care dispunem tind către concluzia că, în viața indivizilor și societăților, ereditatea nu este mai puțin importantă decît cultura. Fiecare individ este unic din punct de vedere biologic și diferit de toți ceilalți indivizi.

Deci, libertatea este o mare binefacere, toleranța, o mare virtute, iar înregimentarea, o mare nenorocire. Din motive practice sau teoretice, dictatorii, organizatorii și anumiți oameni de știință țin morțiș să reducă diversitatea înnebunitoare a firii oamenilor la un gen de uniformitate care să poată fi dirijată.

Cu avîntul fervorii sale behavioriste, J. B. Watson a declarat fără menajamente că nu găsește „nici un fel de sprijin pentru tiparele ereditare de comportament, și nici pentru anumite însușiri ori talente (muzicale, artistice etc.) despre care se presupune că se moștenesc în cadrul aceleiași familii". Și chiar și astăzi găsim un distins psiholog, profesorul B. F. Skinner de la Universitatea Harvard, care insistă că „pe măsură ce devin tot mai cuprinzătoare explicațiile științifice, contribuția pe care poate pretinde că o are individul însuși se apropie de zero. Mult lăudatele puteri creatoare ale omului, realizările sale în domeniul artei, științei și moralei, capacitatea lui de a alege și dreptul nostru de a-l face răspunzător pentru consecințele alegerii sale – nici una dintre aceste trăsături nu se vădește în noul autoportret științific". Cu alte cuvinte, piesele lui Shakespeare n-au fost scrise de Shakespeare și nici măcar de Bacon sau de Contele de Oxford; ele au fost scrise de Anglia elisabetană.

Cu peste șaizeci de ani în urmă, William James[1] a scris un eseu despre *Oameni deosebiți și mediul lor*, în care s-a pornit să apere individul ieșit din comun împotriva atacurilor lui Herbert Spencer[2]. Acesta proclamase ideea că „Știința" (această admirabil de comodă personificare a opiniilor profesorilor X, Y și Z enunțate la un moment

1. Celebru filosof și psiholog american (1842-1910), fratele prozatorului Henry James.
2. Mare filosof, sociolog și psiholog englez (1820-1903).

dat) a desființat cu totul Personalitatea. Spencer scrisese: „Personalitatea trebuie să fie clasificată împreună cu toate celelalte fenomene din societate care au născut-o, ca produs al antecedentelor ei". Personalitatea poate fi (sau pare să fie) „următorul inițiator al schimbărilor... Dar dacă trebuie să găsim o explicație reală a acestor schimbări, ea trebuie căutată în acel conglomerat de condiții din care s-au născut și ea, și schimbările". Aceasta este una dintre exprimările profunde, dar goale de conținut, cărora nu li se poate atribui nici un fel de sens operațional. Ceea ce ne spune filosoful nostru este că trebuie să știm totul înainte de a putea înțelege pe deplin vreun lucru. Fără doar și poate. Dar, de fapt, nu vom ști niciodată totul. Așadar, trebuie să ne mulțumim cu înțelegerea parțială și cu cauzele imediate – inclusiv cu influența marilor personalități. „Dacă există vreun lucru sigur din punct de vedere uman – scrie William James – acesta este faptul că societatea personalității, pe drept numită astfel, nu-l creează înainte ca el să o poată recrea. Forțele fiziologice față de care condițiile sociale, politice, geografice și în mare măsură cele antropologice au la fel de mult și totodată la fel de puțin în comun cît are craterul Vezuviului cu licărirea flăcăruii de gaz la lumina căreia scriu eu – ei bine, aceste forțe fiziologice îl creează. Poate fi oare adevărat că domnul Spencer consideră convergența presiunilor sociologice asupra orășelului Stratford-upon-Avon în jurul datei de 23 aprilie 1564 atît de puternică încît a trebuit neapărat să se nască acolo un William Shakespeare, cu toate particularitățile sale mintale... Și oare vrea el să spună că, dacă numitul William Shakespeare ar fi murit de holeră în copilărie, o altă mamă de la Stratford-upon-Avon ar fi zămislit neapărat o copie fidelă a lui, pentru a reface echilibrul sociologic?"

Profesorul Skinner este psiholog experimentalist și tratatul său despre *Știința și comportamentul uman* se întemeiază exclusiv pe fapte. Dar, din nefericire, faptele aparțin unei categorii atît de limitate încît, atunci cînd, în sfîrșit, profesorul are curajul unei generalizări, concluziile sale sînt la fel de nerealiste în ansamblu ca și cele ale teoreticianului victorian. Iar lucrul este inevitabil. Căci nepăsarea profesorului Skinner față de ceea ce William James numește „forțe fiziologice" e aproape totală, ca și a lui Herbert Spencer. El expediază în mai puțin de o pagină factorii genetici care determină comportamentul uman. În cartea lui nu se face nici o referire la descoperirile medicinii „constituționale" și nici vreo aluzie la acea psihologie constituțională pe baza căreia (și, după cît îmi dau seama, numai pe baza ei) s-ar putea scrie o biografie completă și realistă a unui individ în raport cu realitățile relevante ale existenței sale: corpul său, temperamentul său, calitățile sale intelectuale, mediul său imediat din fiecare moment, epoca, locul și cultura lui. O știință a comportamentului uman este ca și o știință a mișcării în abstract – necesară, dar, luată în sine, total nepotrivită realităților. Să ne gîndim, de pildă, la o libelulă, la o rachetă și la un val care se sparge de țărm. Toate trei ilustrează aceleași legi fundamentale ale mișcării; dar ele ilustrează aceste legi în moduri diferite și deosebirile sînt cel puțin la fel de importante ca și asemănările. Luat în sine, un studiu al mișcării nu ne poate spune aproape nimic despre elementul care se mișcă, în oricare împrejurare dată. Tot așa, luat în sine, un studiu al comportamentului nu ne poate spune aproape nimic despre mintea și trupul individului care, într-o anumită împrejurare, manifestă un anumit comportament. Dar pentru noi, care sîntem minți și trupuri, cunoașterea minților

și a trupurilor este de o importanță supremă. Mai mult decît atît, din observații și experiență știm că diferențele dintre mințile și trupurile indivizilor sînt enorme și că anumite minți-trupuri pot afecta profund mediul lor social, și chiar așa și fac. În această ultimă privință, Bertrand Russell este întru totul de acord cu William James – și, aș adăuga, cu aproape toată lumea, afară doar de propovăduitorii scientismului spencerian sau behaviorist. După opinia lui Russell, cauzele transformărilor istorice sînt de trei feluri: schimbările economice, teoriile politice și indivizii importanți. „Nu cred – spunea B. Russell – că poate fi ignorat vreunul sau totul explicat ca efectul unei alte cauze." Așadar, dacă Bismarck[1] sau Lenin ar fi murit în copilărie, lumea noastră ar fi fost cu totul alta decît cea care este ea astăzi în parte și datorită lui Bismarck și Lenin. „Istoria nu este încă o știință și nu poate fi făcută să pară științifică decît prin falsificări și omisiuni", în viața reală, viața pe care o trăim de la o zi la alta, individul nu poate fi eliminat prin explicații. Doar în teorie contribuțiile lui par să se apropie de zero; în practică ele sînt mai mult decît importante. Cînd în lume se face o lucrare, cine o face, de fapt? Ai cui ochi și ale cui urechi efectuează percepția, al cui cortex făurește gîndirea, cine are simțămintele care motivează acțiunea și voința care învinge obstacolele? Fără doar și poate, nu mediul social; căci un grup nu este un organism, ci doar o organizație inconștientă, oarbă. Tot ceea ce se face într-o societate e făcut de indivizi. Bineînțeles, acești indivizi sînt profund influențați de cultura și civilizația locală, de tabuuri și moralități diferite, de informația corectă sau greșită transmisă din trecut și păstrată într-un corp de tradiții vorbite

1. Prințul Otto von Bismarck (1815-1898), politician german, primul cancelar al Imperiului German

sau de literatură scrisă; dar indiferent ce ia fiecare individ de la societate (sau, ca să fim mai exacţi, indiferent ce ia el de la alţi indivizi asociaţi în grupuri sau de la arhivele simbolice adunate de alţi indivizi, fie ei vii sau morţi) va fi folosit de către el în felul său unic – cu simţurile lui speciale, cu alcătuirea lui biochimică, cu fizicul şi temperamentul lui şi al nimănui altcuiva. Nici o cantitate de explicaţii ştiinţifice, oricît de cuprinzătoare, nu poate lămuri aceste realităţi, evidente de la sine, pînă la a le elimina. Şi să nu uităm că portretul ştiinţific făcut de profesorul Skinner omului ca produs al mediului social nu este singurul portret ştiinţific. Mai sînt şi altele, cu o asemănare mai realistă. Să luăm, de pildă, portretul făcut de profesorul Roger Williams. Ceea ce zugrăveşte el nu este comportamentul *in abstracto*, ci nişte minţi-trupuri cu un anumit comportament minţi-trupuri care sînt parţial produsele mediului pe care îl împart cu alte minţi-trupuri şi parţial cele ale propriei lor ereditări particulare.

În *Frontiera umană* şi *Liberi, dar neegali*, profesorul Roger Williams a scris pe larg, cu o mare abundenţă de dovezi detaliate, despre acele diferenţe înnăscute între indivizi pentru care doctorul Watson n-a putut găsi nici un fel de sprijin şi a căror importanţă se apropie de zero în ochii profesorului Skinner.

Printre animale, variabilitatea biologică în cadrul unei specii date devine tot mai evidentă pe măsură ce urcăm pe scara evoluţiei. Această variabilitate biologică este cea mai mare la om, iar fiinţele umane manifestă un grad de diversitate biochimică, structurală şi temperamentală mai mare decît membrii oricărei alte specii. Aceasta este o realitate clară şi simplă, care se vede cu ochiul liber. Dar ceea ce am numit eu „voinţa de ordine", dorinţa de a impune o uniformitate uşor

de înțeles multiplicității zăpăcitoare a lucrurilor și evenimentelor, i-a dus pe mulți oameni la ignorarea acestei realități. Ei au minimalizat unicitatea biologică și și-au concentrat toată atenția asupra factorilor de mediu implicați în comportamentul uman mai simplu și, în stadiul actual al cunoașterii, mai de înțeles. Profesorul Williams scrie: „Ca rezultat al acestei gîndiri și investigații concentrate asupra mediului, a fost larg acceptată doctrina uniformității esențiale a copiilor nou-născuți, iar această doctrină este susținută de foarte mulți socio-psihologi, sociologi, socio-antropologi și de mulți alți oameni, printre care istorici, economiști, pedagogi, juriști și personalități publice. Această doctrină a fost încorporată în modul predominant de gîndire al multor oameni care au fost implicați în făurirea politicii în domeniul educației și guvernării, și este adeseori acceptată fără rezerve de către cei care nu manifestă decît prea puțină gîndire critică proprie".

Un sistem etic care se bazează pe o apreciere destul de realistă a datelor experimentale are șanse să facă mai mult bine decît rău. Dar multe sisteme etice s-au întemeiat pe o evaluare a experienței, pe o privire cumplit de nerealistă asupra naturii lucrurilor nerealiste. O asemenea etică are mari șanse să facă mai degrabă rău decît bine. De exemplu, pînă nu de mult toată lumea credea că vremea proastă, bolile vitelor și impotența sexuală ar putea fi pricinuite (și în multe cazuri chiar erau pricinuite) de manevrele răuvoitoare ale unor vrăjitoare și vrăjitori. Așadar, prinderea și uciderea acestora era o datorie și – mai mult decît atît – această datorie era impusă de divinitate în cea de-a doua Carte a lui Moise: „Pe vrăjitori să nu-i lăsați să trăiască" (*Ieșirea*, 22, 18). Sistemele etice și juridice întemeiate pe această interpretare greșită a naturii lucrurilor au fost pricina (în decursul secolelor, cînd au fost luate

foarte în serios de unii oameni aflați la putere) unor lucruri înfiorătoare. Orgia spionajului, a linșajului, a crimei judiciare, pe care aceste idei greșite despre magie o făceau logică și obligatorie, nu și-a mai găsit egal pînă în zilele noastre, cînd morala comunistă – întemeiată pe concepții greșite despre economie – și etica nazistă – bazată pe concepții greșite despre rasă – au impus și au justificat atrocități la o scară încă și mai mare. Consecințe la fel de nedorite vor urma, probabil, adoptării generale a unei etici sociale, bazată pe concepția greșită că noi sîntem o specie pe deplin socială, că toți copiii noștri se nasc cu o identitate uniformă și că individualitățile sînt produsul condiționării prin și în cadrul mediului colectiv. Dacă aceste păreri ar fi corecte, dacă ființele umane ar fi într-adevăr membrii unei specii cu adevărat sociale, și dacă deosebirile individuale dintre ele ar fi neînsemnate și ar putea fi eliminate printr-o condiționare adecvată, atunci, în mod evident, n-ar mai fi nevoie de libertate și statul ar avea o justificare să-i persecute pe ereticii care au cerut-o. Pentru o termită individuală, servirea coloniei de termite reprezintă libertatea perfectă. Dar oamenii nu sînt complet sociali; ei sînt gregari doar într-o măsură moderată. Societățile lor nu sînt niște organisme precum stupul de albine sau mușuroiul de furnici; ele sînt organizații, cu alte cuvinte, mașinării *ad-hoc* pentru viața colectivă. Mai mult decît atît, deosebirile dintre indivizi sînt atît de mari încît, în pofida celei mai intense nivelări culturale, un *endomorf* extrem (ca să folosesc terminologia lui W. H. Sheldon) își va păstra caracteristicile *viscerotonice* sociabile, un *mezomorf* extrem va rămîne *somatotonic* din punct de vedere energetic, chiar și în cele mai grele împrejurări, iar un *ectomorf* extrem va fi întotdeauna *cerebrotonic*, introvertit și hipersensibil. În „minunata lume nouă" din povestirea mea,

comportamentul social dezirabil era asigurat de un dublu proces de manipulare genetică și condiționare postnatală. Bebelușii erau creați în flacoane și se asigura un înalt grad de uniformitate a produsului uman prin folosirea ovulelor provenite de la un număr limitat de mame și prin tratarea fiecărui ovul în așa fel încît să se divizeze în mod repetat, producînd gemeni identici în loturi de o sută sau mai multe specimene. În felul acesta era posibil să se producă supraveghetori de mașini standardizați pentru mașini standardizate. Iar standardizarea supraveghetorilor de mașini era perfecționată, după naștere, prin condiționarea copiilor mici, prin hipnopedie și prin euforia indusă pe cale chimică, drept substitut pentru satisfacția de a se simți liberi și creatori. În lumea în care trăim – după cum s-a subliniat în capitolele anterioare, vaste forțe impersonale tind să impună centralizarea puterii și o societate înregimentată. Standardizarea genetică a indivizilor este deocamdată imposibilă; dar Marele Guvern și Marea Finanță posedă deja – sau vor poseda foarte curînd – toate tehnicile de manipulare a minților descrise în *Minunata lume nouă*, împreună cu altele la care n-am avut destulă imaginație să visez. Neavînd capacitatea de a impune embrionilor uniformitatea genetică, conducătorii lumii de mîine – suprapopulată și supraorganizată – vor încerca să impună adulților și copiilor lor uniformitatea socială, de cultură și civilizație. Pentru atingerea acestui scop (dacă nu vor fi împiedicați), conducătorii vor recurge la toate tehnicile de manipulare a minților de care dispun și nu vor șovăi să întărească aceste metode de convingere nerațională prin constrîngeri economice și amenințări cu violența fizică. Ca să putem evita acest gen de tiranie, trebuie să începem fără întîrziere să ne educăm pe noi înșine, precum și pe copiii noștri în spiritul libertății și autoguvernării.

După cum am mai spus, o asemenea educație pentru libertate ar trebui să fie orientată în primul rînd spre fapte, realități și valori – realitățile diversității individuale și ale unicității genetice, și valorile libertății, ale toleranței și întrajutorării, care constituie corolarele etice ale acestor realități. Dar, din nefericire, informațiile corecte și principiile sănătoase nu sînt suficiente. Un adevăr neatrăgător poate fi eclipsat de o falsitate palpitantă. Un apel abil la patimă este adeseori prea puternic pentru a fi combătut chiar și prin decizii optime. Efectele propagandei false și dăunătoare nu pot fi neutralizate decît printr-o instruire completă în analiza tehnicilor ei și a privirii pătrunzătoare care să meargă dincolo de sofistica ei. Limbajul a făcut posibil progresul omului de la animalitate la civilizație. Dar limbajul a și inspirat acea nebunie susținută și acea ticăloșie sistematică, cu adevărat diabolică, care nu sînt cu nimic mai puțin caracteristice comportamentului uman decît virtuțile inspirate de limbaj ale gîndirii sistematice prevăzătoare și ale bunăvoinței angelice susținute. Limbajul permite celor ce-l folosesc să acorde atenție lucrurilor, persoanelor și evenimentelor, chiar și atunci cînd lucrurile și persoanele sînt absente, iar evenimentele nu se produc. Limbajul ne definește amintirile și, traducînd experiențele în simboluri, convertește caracterul imediat al dorinței puternice sau al dezgustului, al urii sau al dragostei, în principii imuabile de simțire și comportare. Într-un mod de care sîntem total inconștienți, sistemul reticular al creierului selectează dintr-o mulțime nemăsurată de stimuli acele cîteva experiențe care prezintă pentru noi o importanță practică. Dintre aceste experiențe alese inconștient, noi selectăm și abstragem, mai mult sau mai puțin conștient, un număr mai mic, pe care le etichetăm cu cuvinte din vocabularul nostru și apoi le clasificăm în

cadrul unui sistem deopotrivă metafizic, ştiinţific şi etic, alcătuit din alte cuvinte, la un nivel mai înalt de abstractizare. În cazurile în care selecţia şi abstractizarea au fost dictate de un sistem care constituie o concepţie nu prea eronată despre natura lucrurilor, şi în care etichetele verbale au fost alese în mod inteligent, iar natura lor simbolică a fost înţeleasă clar, comportamentul nostru e în măsură să fie realist şi conform, în limite acceptabile. Dar sub influenţa unor cuvinte prost alese, aplicate – fără vreo înţelegere a caracterului lor pur simbolic – experienţelor care au fost selectate şi abstractizate în lumina unui sistem de idei greşite, noi sîntem în stare să ne comportăm cu o răutate diabolică şi o prostie sistematică, de care animalele mute (tocmai pentru că nu au darul vorbirii) sînt, slavă Domnului, incapabile.

În propaganda lor antiraţională, duşmanii libertăţii pervertesc în mod sistematic resursele limbajului, pentru a-şi păcăli sau teroriza victimele, făcîndu-le să gîndească, să simtă şi să acţioneze aşa cum doresc ei, cei ce le manipulează minţile. O educaţie pentru libertate (şi pentru dragoste şi inteligenţă care sînt, deopotrivă, condiţiile şi rezultatele libertăţii) trebuie să fie, printre altele, o educaţie în privinţa folosirii corespunzătoare a limbajului. De vreo două sau trei generaţii încoace, filosofii dedică mult timp şi efort de gîndire analizei simbolurilor şi sensului pe care îl are sensul. Cum se înrudesc cuvintele şi propoziţiile pe care le rostim cu lucrurile, persoanele şi sentimentele cu care avem de-a face în viaţa noastră de fiecare zi ne-ar lua prea mult timp să discutăm această problemă şi ne-ar îndepărta prea tare de la subiect. E suficient să spunem că acum dispunem de toate materialele intelectuale pentru o educaţie sănătoasă în privinţa folosirii corespunzătoare a limbajului – o educaţie la toate nivelurile, de la grădiniţă pînă la învăţămîntul postuniversitar.

O asemenea educație în privința artei de a distinge între folosirea corespunzătoare și cea necorespunzătoare a simbolurilor ar putea fi inaugurată imediat. De fapt, ea ar fi putut fi inaugurată oricînd în ultimii treizeci sau patruzeci de ani. Și totuși, nicăieri copiii nu sînt învățați în mod sistematic să deosebească afirmațiile adevărate de cele false, pe cele semnificative de cele fără nici o noimă. Dar de ce se întîmplă asta? Pentru că, chiar și în țările democratice, adulții nu vor să le dea copiilor acest gen de educație, în acest context este foarte semnificativă scurta și trista istorie a Institutului pentru Analiza Propagandei. El a fost înființat în 1937 – cînd propaganda nazistă era cum nu se poate mai zgomotoasă și mai eficace – de către Filene, filantropul din Noua Anglie[1]. Sub auspiciile acestui institut s-au întreprins analize ale propagandei neraționale și s-au pregătit mai multe texte pentru instruirea elevilor de liceu și a studenților. Apoi a venit războiul – un război total, dus pe toate fronturile, și pe cel mintal, ca și pe cel fizic. Toate guvernele aliaților fiind angajate în „războiul psihologic", insistența cu privire la oportunitatea de a analiza propaganda părea puțin lipsită de tact. Institutul a fost închis în 1941. Dar chiar și înainte de declanșarea ostilităților, multe persoane au găsit destule pretexte să-i critice activitatea. De exemplu, unii educatori dezaprobau predarea analizei propagandei pe motiv că asta îi va face pe adolescenți să fie exagerat de cinici. Și predarea acestei discipline nu era agreată nici de autoritățile militare, care se temeau că recruții ar putea începe să analizeze ordinele sergenților-instructori. Și, pe lîngă asta, mai erau și clericii și promotorii de reclame. Clericii erau împotriva analizării propagandei sub

1. Ținut din nord-estul S.U.A., situat pe coasta Atlanticului.

motiv că aceasta ar tinde să submineze credința și să slăbească frecventarea bisericilor; agenții publicitari ridicau obiecții pretextînd că această analiză ar putea submina fidelitatea față de o anumită marcă comercială și, ca atare, ar putea reduce vînzările. Toate aceste temeri și antipatii nu erau deloc lipsite de temei. Cercetarea prea atentă de către mulți oameni de rînd a ceea ce le spun pastorii și stăpînii lor s-ar putea dovedi profund subversivă. În forma ei actuală, ordinea socială depinde, pentru menținerea ei, de acceptarea, fără prea multe întrebări stînjenitoare, a propagandei făcute de autorități și a propagandei aureolate de tradițiile locale. Din nou, problema care se punea era aceea a găsirii unei căi de mijloc. Indivizii trebuie să fie destul de sugestionabili pentru a dori și a putea să facă societatea să funcționeze, dar nu chiar atît de tare încît să cadă neputincioși pradă vrăjii profesioniștilor în manipularea minților. Tot așa, lor ar trebui să li se predea destule cunoștințe de analiză a propagandei, pentru a-i feri de acceptarea necritică a unor absurdități fără noimă, dar nu într-atît încît să-i facă să respingă *de plano* discursurile și izbucnirile nu întotdeauna raționale ale bine intenționaților paznici ai tradiției. Probabil că media optimă dintre credința prostească și scepticismul total nu poate fi descoperită și susținută niciodată doar prin analiză. Această abordare relativ negativă a problemei va trebui să fie suplinită de ceva pozitiv – enunțarea unui set de valori general acceptabile, întemeiat pe un fundament solid de fapte și realități. Valoarea, în primul rînd, a libertății individuale, întemeiată pe fapte ale diversității umane și ale unicității genetice; valoarea carității și a compasiunii, întemeiată pe vechea realitate familiară, redescoperită în ultima vreme de psihiatria modernă – faptul că, indiferent de diversitatea lor mintală și fizică, dragostea le este oamenilor

la fel de necesară ca și hrana și adăpostul; și, în sfîrșit, valoarea inteligenței, fără de care dragostea este neputincioasă și libertatea imposibil de dobîndit. Acest set de valori ne va oferi un criteriu pe baza căruia se poate judeca propaganda. Propaganda despre care se afirmă că e atît stupidă, cît și imorală poate fi respinsă din capul locului. Aceea care este pur și simplu irațională dar e compatibilă cu dragostea și libertatea și nu se opune din principiu exercitării inteligenței – poate fi acceptată provizoriu așa cum este.

XII

Ce e de făcut?

Putem fi educaţi în spiritul libertăţii – şi încă mult mai bine decît sîntem educaţi în prezent. Dar, după cum am încercat să arăt, libertatea e ameninţată din mai multe direcţii, şi aceste ameninţări sînt foarte diverse: demografice, sociale, politice, psihologice. Boala noastră prezintă o diversitate de cauze care se asociază şi nu poate fi vindecată decît prin asocierea mai multor remedii. Înfruntînd orice situaţie umană complexă, trebuie să ţinem seamă de toţi factorii relevanţi, nu numai de unul singur. Nimic nu se va dovedi suficient dacă nu punem totul laolaltă. Libertatea e ameninţată şi e nevoie urgentă de o educaţie în spiritul libertăţii. Dar e nevoie şi de multe alte lucruri – de exemplu, organizarea socială în spiritul libertăţii, limitarea naşterilor în spiritul libertăţii, legislaţie în spiritul libertăţii. Să începem cu ultima de pe listă.

Încă de pe vremea *Magnei Charta*, şi chiar şi mai devreme, legiuitorii englezi s-au preocupat de apărarea libertăţii fizice a individului. Pe baza dreptului cutumiar clarificat prin legea din 1679, orice persoană care este deţinută în închisoare pe motive juridice îndoielnice are dreptul să facă apel la un tribunal superior pentru a obţine o decizie de *habeas corpus*. Această decizie este comunicată de către un judecător de la tribunalul superior unui şerif sau guvernator de închisoare şi îi

ordonă ca, în cadrul unei perioade de timp specificate, să aducă în fața tribunalului persoana pe care a reținut-o, pentru cercetarea cazului său; să nu uităm că i se ordonă să aducă în fața tribunalului nu plîngerea scrisă a persoanei și nici pe reprezentanții săi legali, ci trupul său – *corpus*-ul —, acea „carne mult, mult prea vîrtoasă"[1] care a fost silită să doarmă pe scînduri, să respire aerul fetid al închisorii, să mănînce dezgustătoarea hrană a deținuților. Această preocupare pentru condiția fundamentală a libertății – absența constrîngerilor fizice – este fără doar și poate necesară, dar nu este singurul lucru necesar. Se prea poate și ca un om să nu fie deținut în închisoare și, totuși, să nu fie liber; să nu fie supus nici unei constrîngeri fizice și, totuși, să fie captiv din punct de vedere psihologic – silit să gîndească, să simtă și să acționeze așa cum îi cer reprezentanții statului național sau ai unor grupuri de interese din cadrul națiunii. Nu va exista niciodată o decizie de *habeas mentem*; căci nici un șerif sau director de închisoare nu poate aduce în fața tribunalului o minte întemnițată pe nedrept și nici o persoană a cărei minte a fost întemnițată prin metodele prezentate în articolele anterioare n-ar avea posibilitatea să se plîngă de captivitatea sa. Constrîngerea psihologică este de așa natură, încît cei care acționează sub imperiul ei rămîn cu impresia că acționează din proprie inițiativă. O victimă a manipulării mintale nu știe că este victimă. Pentru ea, zidurile închisorii sînt invizibile și ea se crede liberă. Numai ceilalți văd că nu este liberă. Supunerea ei este strict obiectivă.

Nu, repet, nu va putea exista niciodată o ordonanță de *habeas mentem*. Dar ar putea exista o legislație preventivă – o scoatere în afara legii a

1. Citat din primul monolog al lui Hamlet din piesa cu același titiu, I, 2, 129.

negoțului cu sclavi psihologici, un statut pentru ocrotirea minților împotriva furnizorilor fără scrupule de propagandă otrăvitoare –, și această lege s-ar putea întemeia pe cele care ocrotesc trupurile împotriva veroșilor furnizori de mîncare alterată și de droguri primejdioase. De exemplu, ar putea exista (și eu cred că ar trebui să existe) o legislație care să limiteze dreptul autorităților publice – civile sau militare – de a supune la hipnopedie auditoriul captiv aflat în subordine sau la cheremul lor. Ar putea exista (și eu cred că ar trebui să existe) o legislație care să interzică folosirea proiecțiilor subliminale în locuri publice sau pe ecranele de televiziune. Ar putea exista (și eu cred că ar trebui să existe) prevederi legale care să-i împiedice pe candidații în alegeri nu numai să depășească o anumită sumă de bani în campaniile lor electorale, ci și să-i împiedice să recurgă la genul de propagandă antiraționalâ care face un nonsens din întregul proces democratic.

O asemenea legislație preventivă ar putea face bine într-o oarecare măsură; dar dacă marile forțe impersonale care amenință acum libertatea vor continua să ia amploare, legislația nu va mai putea face bine vreme destul de îndelungată. Cele mai bune constituții și legi preventive vor deveni neputincioase în fața presiunii mereu crescînde a suprapopulării și a supraorganizării impuse de numărul crescînd de oameni și de progresele tehnologice. Constituțiile nu vor fi abrogate și legile bune vor rămîne în jurisprudență; dar aceste forme liberale nu vor sluji decît la mascarea și împodobirea unei esențe profund neliberale. Dată fiind nestăvilita suprapopulare și supraorganizare, ne putem aștepta să vedem în țările democratice o răsturnare a procesului care a prefăcut Anglia într-o democrație, deși a menținut toate formele exterioare ale unei monarhii. Sub presiunea puseului necruțător al suprapopulării accelerate și al

supraorganizării crescînde, și prin intermediul unor metode noi mai eficace de manipulare a minților, natura democrațiilor se va schimba ; ciudatele forme vechi – alegeri, parlamente, Curți Supreme și toate celelalte – vor rămîne. Substanța subiacentă va fi un nou soi de totalitarism nonviolent. Toate numele tradiționale, toate lozincile consacrate vor rămîne exact așa cum erau în zilele bune de demult. Democrația și libertatea vor constitui tema tuturor emisiunilor și editorialelor – dar va fi vorba de o democrație și de o libertate strict în sensul din romanul *Întîmplările Clubului Pickwick* al lui Dickens. Între timp, oligarhia conducătoare și elita sa bine instaurată – de soldați, polițiști, fabricanți de gînduri și manipulatori ai minților – vor conduce spectacolul după cum vor crede ei de cuviință.

Cum putem controla vastele forțe impersonale care amenință acum libertățile noastre cîștigate cu greu? La nivel verbal și în termeni generali, se poate răspunde foarte ușor la această întrebare. Să luăm, de pildă, problema suprapopulării. Numărul de oameni aflat într-o creștere atît de rapidă exercită presiuni tot mai apăsătoare asupra resurselor naturale. Ce e de făcut? În mod evident, trebuie – cu toată iuțeala posibilă – să reducem natalitatea pînă la punctul în care aceasta nu depășește mortalitatea. Totodată, trebuie – cu toată iuțeala posibilă – să sporim producția de alimente, trebuie să instituim și să aplicăm o politică globală pentru conservarea solurilor și pădurilor noastre, trebuie să găsim înlocuitori practici (preferabil mai puțin primejdioși și mai puțin rapid epuizabili decît uraniul) pentru combustibilii noștri actuali ; și, în timp ce ne administrăm în mod chibzuit resursele din ce în ce mai mici de minerale ușor accesibile, trebuie să elaborăm metode noi și nu prea costisitoare de extragere a acestora din minereurile tot mai sărace – cel mai sărac minereu dintre toate fiind apa mărilor și oceanelor.

Dar, inutil s-o mai spunem, toate astea sînt infinit mai ușor de zis decît de făcut. Sporul anual de populație trebuie redus. Dar cum? Ni se oferă următoarea alternativă: pe de o parte foametea, bolile molipsitoare și războiul – pe de altă parte, controlul exercitat asupra nașterilor. Cei mai mulți dintre noi aleg soluția aceasta din urmă – a contracepției – și imediat ne trezim în fața unei probleme care reprezintă simultan o enigmă în fiziologie, farmacologie, sociologie, psihologie și chiar și teologie. „Pilula" n-a fost încă inventată. Cînd și dacă va fi inventată, cum va putea fi ea distribuită mai multor sute de milioane de mame potențiale (sau tați potențiali, dacă ar fi o pilulă care să acționeze asupra bărbatului). Cine va trebui s-o ia ca să se reducă natalitatea speciei? Și, date fiind cutumele sociale existente și forțele inerției culturale și psihologice, cum am putea determina persoanele care ar trebui să ia pilula – dar nu vor s-o facă - să-și schimbe mentalitatea? Și cum rămîne cu obiecțiile ridicate de Biserica Romano-Catolică împotriva oricărei forme de contracepție în afară de așa-numita „metodă a calendarului" – care, întîmplător, s-a dovedit a fi deocamdată aproape total ineficace în reducerea natalității, tocmai în acele societăți înapoiate din punct de vedere industrial, unde o asemenea reducere este necesară în modul cel mai urgent? Și aceste întrebări privitoare la pilula viitoare, ipotetică, trebuie puse cu tot atît de puține perspective de a dobîndi răspunsuri satisfăcătoare, ca și în privința metodelor chimice și mecanice deja existente de stăvilire a nașterilor.

Cînd trecem de la problemele stăvilirii natalității la cele ale sporirii cantităților de alimente disponibile și ale conservării resurselor noastre naturale, ne trezim în fața unor dificultăți poate nu chiar enorme, dar oricum mari. Mai întîi de toate se pune problema educației. Cît de curînd

pot fi educaţi nenumăraţii ţărani şi fermieri, răspunzători acum pentru sporirea celei mai mari părţi a alimentelor de pe glob, să-şi îmbunătăţească metodele? Şi dacă sînt educaţi, cînd şi unde vor găsi capitalul necesar pentru a-şi achiziţiona maşinile, carburanţii şi lubrifianţii, energia electrică, îngrăşămintele şi soiurile ameliorate de plante alimentare şi de animale domestice, fără de care pînă şi cea mai bună educaţie agricolă se dovedeşte inutilă? Tot aşa, cine o să educe rasa omenească în privinţa principiilor şi practicii ocrotirii naturii? Şi cum vor fi împiedicaţi să „exploateze pămîntul" cetăţenii ţărani flămînzi, cetăţenii unei ţări ale cărei cerinţe alimentare cresc rapid, o dată cu populaţia? Şi, dacă ar putea fi împiedicaţi să-l „secе", cine le-ar plăti întreţinerea în timp ce pămîntul lor rănit şi istovit ar fi îngrijit treptat, pentru a se însănătoşi, dacă aşa ceva ar fi posibil, pentru a i se reda fertilitatea? Sau, să ne gîndim la societăţile înapoiate care încearcă acum să se industrializeze. Dacă vor reuşi, cine ar putea să le împiedice ca, în eforturile lor disperate de a le ajunge din urmă pe celelalte şi a se menţine în pas cu ele, să irosească resursele de neînlocuit ale planetei într-un mod la fel de prostesc şi de nechibzuit cum au făcut-o şi o fac încă predecesorii lor în această cursă? Şi cînd va veni scadenţa, ziua socotelilor, unde va putea cineva, în ţările mai sărace, să găsească forţa de muncă ştiinţifică şi uriaşele cantităţi de capital de care va fi atîta nevoie pentru a extrage mineralele indispensabile din minereuri cu o concentraţie prea scăzută, în împrejurările existente, pentru ca extracţia să fie posibilă din punct de vedere tehnic sau justificată din punct de vedere economic? Cu timpul, se prea poate să se găsească un răspuns practic la toate aceste întrebări. Dar cînd? În orice competiţie în care se înfruntă numărul oamenilor şi resursele naturale, timpul curge împotriva noastră. Dacă

ne vom strădui din răsputeri, se prea poate ca pe la sfîrșitul secolului nostru să existe de două ori mai multă hrană pe piața mondială decît avem astăzi. Dar vor exista, totodată, cam de două ori mai mulți oameni și cîteva miliarde dintre ei vor locui în țări parțial industrializate și vor consuma de zece ori mai multă energie, apă, lemn și minerale de neînlocuit decît consumă acum. Într-un cuvînt, situația alimentară va fi la fel de proastă ca și astăzi, iar cea a materiilor prime considerabil mai proastă. Nu e deloc mai ușor să rezolvi problema supraorganizării decît să găsești o soluție pentru problema resurselor naturale și a sporului de populație. La nivelul vorbelor și în termeni generali, răspunsul e foarte simplu. Astfel, o axiomă politică spune că puterea urmează proprietatea. Dar acum e un fapt istoric dovedit că mijloacele de producție devin rapid proprietatea monopolistă a Marii Finanțe și a Marii Guvernări. Așadar, dacă crezi în democrație, trebuie să faci în așa fel încît să distribui proprietatea pe un plan cît mai larg cu putință.

Sau, să luăm dreptul la vot. În principiu, el reprezintă un mare privilegiu. În practică, după cum ne-a arătat în mod repetat istoria recentă, dreptul la vot, în sine, nu reprezintă nici un fel de garanție a libertății. Așadar, dacă dorești să eviți dictatura printr-un referendum, trebuie să divizezi colectivele pur funcționale ale societății moderne în grupuri de autoguvernare care să colaboreze voluntar și să fie capabile să funcționeze în afara sistemelor birocratice ale Marii Finanțe și Marii Guvernări.

Suprapopularea și supraorganizarea au generat metropola modernă, în care a devenit aproape imposibilă viața pe deplin umană a relațiilor personale multiple Așadar, dacă doriți să evitați sărăcirea spirituală a indivizilor și a unor societăți

în ansamblu, părăsiți metropola și reînviați mărunta comunitate de la țară sau, ca o alternativă, umanizați metropola creînd în cadrul rețelei sale de organizare mecanică echivalentele urbane ale micilor comunități de tip rural, în care indivizii se pot întîlni și colabora ca persoane depline, nu ca simple întruchipări ale unor funcții specializate.

Toate acestea sînt evidente astăzi și, de fapt, erau evidente încă de acum cincizeci de ani. De la eseistul englez Hilaire Belloc[1] pînă la domnul Mortimer Adler, de la primii apostoli ai societăților de credit cooperatist pînă la adepții reformelor agrare din Italia și Japonia modernă, de generații întregi, oamenii binevoitori și de bună credință susțin mereu descentralizarea puterii economice, ca și divizarea proprietății. Și cîte planuri ingenioase nu au fost propuse pentru dispersarea producției, pentru o întoarcere la „industria rurală", la scară mică? Și apoi au mai existat și planurile amănunțite ale lui Dubreuil pentru acordarea unei autonomii și inițiative limitate diverselor departamente ale unei singure mari organizații industriale. Au existat adepții sindicalismului, cu proiectele lor pentru o societate fără stat, organizată ca federație de grupuri productive, sub auspiciile sindicatelor. În America, Arthur Morgan și Baker Brownell au emis teoria și au descris practica unui nou tip de comunitate, care să trăiască la nivelul satului și al orășelului.

Profesorul Skinner de la Universitatea Harvard a dezvoltat o concepție psihologică asupra acestei probleme în cartea sa *Walden Doi*[2] – un roman utopic, despre o comunitate autonomă care se întreține singură, organizată atît de științific, încît

---

1. Eseist, critic, biograf, poet englez (1870-1953).
2. Replică la cartea „naturistă" și „ecologică" *Walden sau în pădure* (1854) a filosofului transcendentalist american Henry David Thoreau (1877-1962).

nimeni nu e niciodată ispitit să comită vreo faptă antisocială şi – fără a recurge la constrîngere sau la o propagandă indezirabilă – toată lumea face ceea ce trebuie să facă şi toţi sînt fericiţi şi creatori. În Franţa, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial şi imediat după el, Marcel Barbu şi adepţii săi au înfiinţat o serie de colectivităţi de producţie non-ierarhice, bazate pe autoguvernare, care erau, totodată, şi comunităţi pentru întrajutorare şi o viaţă pe deplin umană. Între timp, la Londra, Experimentul Peckham a demonstrat că – prin coordonarea serviciilor medicale cu interesele mai largi ale grupului – se poate crea o comunitate adevărată chiar şi în cadrul unei metropole.

Vedem, deci, că boala supraorganizării a fost clar recunoscută, că s-au prescris diverse remedii cuprinzătoare pentru ea şi că, ici-colo, s-au încercat tratamente experimentale ale simptomelor ei, adeseori cu un succes considerabil. Şi totuşi, în pofida tuturor acestor predici şi a acestei practici exemplare, boala se înrăutăţeşte pe zi ce trece. Ştim că este riscant să permiţi concentrarea puterii în mîinile unei oligarhii conducătoare; şi totuşi, puterea se concentrează, de fapt, în tot mai puţine mîini. Ştim că, pentru majoritatea oamenilor, viaţa într-un imens oraş modern devine anonimă, atomizată, nu întru totul omenească; şi totuşi, oraşele imense devin tot mai imense, iar tiparul vieţii urban-industriale rămîne neschimbat. Ştim că, într-o societate foarte mare şi complexă, democraţia este aproape fără sens, afară doar de cazul în care este corelată cu grupuri autonome de o mărime convenabilă pentru conducere; şi totuşi, tot mai multe dintre treburile naţiunii sînt conduse de birocraţii Marii Autorităţi şi ai Marii Finanţe. Este mai mult decît evident că, în practică, problema supraorganizării este aproape la fel de greu de rezolvat ca şi problema suprapopulării. În ambele cazuri ştim ce ar trebui făcut; dar în nici

unul din ele nu am izbutit, deocamdată, să acționăm eficace pe baza cunoștințelor noastre.

Ajunși în acest punct, ne trezim în fața unei întrebări foarte tulburătoare: oare chiar dorim cu adevărat să acționăm pe baza cunoștințelor noastre? Oare majoritatea populației crede că merită cu adevărat să ne dăm foarte multă osteneală pentru a opri și, dacă e posibil, pentru a răsturna tendința curentă spre controlul totalitar asupra tuturor lucrurilor? În Statele Unite și America este imaginea profetică a restului lumii industrial-urbane, așa cum va fi ea peste cîțiva ani – sondaje recente ale opiniei publice au arătat că o majoritate reală a adolescenților, alegătorii de mîine, nu manifestă nici un fel de încredere în instituțiile democratice, nu ridică nici un fel de obiecții față de cenzurarea ideilor nepopulare, nu cred că guvernarea poporului de către popor este posibilă și ar fi foarte mulțumiți – dacă ar putea să continue stilul de viață cu care i-a deprins dezvoltarea economică de vîrf să fie conduși de sus, de o oligarhie de specialiști telnocrați. Faptul că atît de mulți telespectatori tineri și bine hrăniți din cea mai puternică democrație a lumii se dovedesc total indiferenți la ideea autoguvernării, atît de neinteresați de libertatea de gîndire și de dreptul la dizidență este supărător, dar nu prea surprinzător. „Liberi ca pasărea cerului", spunem noi și invidiem ființele înaripate pentru capacitatea lor de a se deplasa fără restricții în toate cele trei dimensiuni. Dar, vai, noi uităm de pasărea Dodo.[1] Orice pasăre care s-a deprins să ducă o viață bună fără a fi silită să-și folosească aripile va renunța curînd la privilegiul zborului și va rămîne de-a pururi la sol.

---

1. Pasăre din fauna Noii Zeelande, care nu se putea ridica de la pămînt, azi dispărută.

Ceva asemănător se aplică și ființelor umane. Dacă li se oferă regulat și din belșug pîine de trei ori pe zi, cei mai mulți oameni se vor mulțumi pe deplin să trăiască numai cu pîine sau cel puțin numai cu pîine și distracții. „În cele din urmă – spune Marele Inchizitor, în parabola lui Dostoievski –, în cele din urmă ei își vor depune la picioarele noastre libertatea și ne vor spune: «Faceți-ne robii voștri, dar dați-ne de mîncare»". Iar cînd Alioșa Karamazov își întreabă fratele – cel care spune povestea dacă Marele Inchizitor vorbește ironic, Ivan îi răspunde: „Cîtuși de puțin! El susține că este meritul lui și al Bisericii sale că au învins libertatea și că au făcut asta pentru a aduce fericirea oamenilor". Da, pentru a aduce fericirea oamenilor, căci, insistă Inchizitorul, „nimic n-a fost vreodată mai greu de îndurat pentru un om sau pentru o societate omenească decît libertatea". Nimic, afară doar de lipsa libertății; căci, cînd lucrurile merg prost și se reduc rațiile, păsările Dodo rămase la sol își vor cere din nou – și încă zgomotos – aripile, pentru a renunța încă o dată la ele, de îndată ce vremurile vor fi din nou bune, iar crescătorii de păsări Dodo se vor îmblînzi și vor deveni mai mărinimoși. Tinerii care au acum o părere atît de proastă despre democrație ar putea deveni la maturitate luptători pentru libertate. Strigătul „Dați-mi televiziune și hamburgeri, și nu mă pisați cu răspunderile libertății" ar putea ceda locul, în alte împrejurări, strigătului „Dați-mi libertatea sau moartea!" Dacă se va produce o asemenea revoluție, ea se va datora parțial funcționării unor forțe pe care nici măcar cei mai puternici conducători nu le prea pot controla, parțial incompetenței acestor conducători, incapacității lor de a folosi cu eficacitate instrumentele de manipulare a minților oferite de știință și tehnică, și pe care știința și tehnica vor continua să le

furnizeze viitorului tiran. Dacă ne gîndim cît de puţin ştiau şi cît de prost erau echipaţi Marii Inchizitori de pe vremuri, vedem că s-au descurcat admirabil. Dar succesorii lor, dictatorii bine informaţi şi întru totul ştiinţifici ai viitorului vor izbuti, fără doar şi poate, să se descurce infinit mai bine. Marele Inchizitor îi reproşează lui Iisus Hristos că i-a chemat pe oameni la libertate şi-i spune că „noi Ţi-am îndreptat opera şi am întemeiat-o pe miracol, mister şi autoritate".

Dar miracolul, misterul şi autoritatea nu sînt suficiente pentru a garanta la infinit supravieţuirea unei dictaturi. În povestirea mea *Minunata lume nouă*, dictatorii adăugaseră pe listă ştiinţa şi astfel erau în stare să-şi impună autoritatea manipulînd corpurile embrionilor, reflexele sugarilor şi minţile copiilor şi adulţilor. Şi, în loc să vorbească pur şi simplu despre miracole şi să facă aluzii simbolice la mistere, ei puteau, cu ajutorul drogurilor, să le ofere supuşilor lor experienţa directă a misterelor şi miracolelor – să le transforme simpla credinţă în cunoaştere extatică. Dictatorii de pe vremuri au căzut pentru că n-au putut niciodată să le ofere supuşilor lor destulă pîine, destule distracţii, destule miracole şi mistere. Şi nici nu posedau un sistem cu adevărat eficace de manipulare a minţilor. În trecut liber-cugetătorii şi revoluţionarii erau adeseori produsele celei mai evlavioase educaţii „ortodoxe". Lucrul acesta nu trebuie să ne surprindă. Metodele folosite de educatorii „ortodocşi" erau şi sînt încă prea puţin eficace. Sub un dictator ştiinţific, educaţia va avea efecte adevărate, cu rezultatul că majoritatea bărbaţilor şi femeilor vor ajunge cu timpul să-şi iubească sclavia şi nici nu vor mai visa vreodată la revoluţie. Nu pare să existe nici un motiv serios pentru a răsturna vreodată o dictatură pe deplin ştiinţifică.

Între timp a mai rămas, totuși, un pic de libertate pe lumea asta. E adevărat, mulți tineri nu par să prețuiască libertatea. Dar unii dintre noi continuă să creadă că fără libertate ființele omenești nu pot deveni pe deplin umane și că, deci, libertatea este de neprețuit. Poate că forțele care amenință acum libertatea sînt prea puternice pentru a li se putea rezista multă vreme. Și totuși, este de datoria noastră să facem tot ce putem pentru a ne împotrivi lor.

Cuprins

Aldous Huxley – între dilemele existenței și labirintul ficțiunii (Dumitru Ciocoi-Pop) 5

Tabel cronologic (Dumitru Ciocoi-Pop) 61

Minunata lume nouă

Capitolul I 73
Capitolul II 90
Capitolul III 101
Capitolul IV 127
Capitolul V 142
Capitolul VI 157
Capitolul VII 177
Capitolul VIII 194
Capitolul IX 212
Capitolul X 218
Capitolul XI 225
Capitolul XII 244
Capitolul XIII 258
Capitolul XIV 271
Capitolul XV 281
Capitolul XVI 290
Capitolul XVII 304
Capitolul XVIII 316

Reîntoarcere în minunata lume nouă

Cuvînt înainte 337
I. Suprapopularea 339
II. Cantitate, calitate, moralitate 352
III. Supraorganizarea 356
IV. Propaganda într-o societate democratică 369
V. Propaganda sub dictatură 378
VI. Arta de a vinde 388
VII. Spălarea creierelor 401
VIII. Persuasiunea pe cale chimică 412
IX. Persuasiunea subconștientă 422
X. Hipnopedia 431
XI. Educația pentru libertate 443
XII. Ce e de făcut? 457

www.polirom.ro

Redactor: Iustina Croitoru
Coperta: Manuela Oboroceanu
Tehnoredactor: Ioana Marıniuc

Bun de tipar ianuarie 2003. Apărut . 2003
Editura Polirom, B dul Copou nr 4 • P.O. Box 266
6600, Iaşi, Tel. & Fax (0232) 21 41 00 , (0232) 21.41.11 ;
(0232)21 74.40 (difuzare) ; E-mail . office@polirom.ro
Bucureşti, B-dul I.C. Brătianu nr. 6, et. 7, ap. 33,
O.P. 37 • P.O. Box 1-728, 70700
Tel.. (021) 313 89.78; E-mail : polirom@dnt.ro

Tiparul executat la S.C Polirom Co S.A.
6600, Iaşı, Calea Chişınăului nr 32
Tel (032)230323 , Fax: (032)230485

Valoarea timbrului literar este de 2% din preţul de vînzare şi se adaugă acestuia. Sumele se virează la Uniunea Scriitorilor din România, cont nr. 2511.1-171 1/ROL